

Vsebina

Uvodnik
1 Andrej Marko Poznič: Soočanje z islamom se nadaljuje

Duhovnost
4 Maksimilijan Matjaž: Sveto pismo in zgodovinskost. Božje učlovečenje kot trajen izziv za znanost in vero
12 Miran Špelič: Origenovi barki na rob
14 Origen: Druga homilija o Geneziz

Literatura
24 Jožef Smej: Devica, devištvo in deviškost v pesnitvah Publja Vergilija Marona

Islam
29 Ivanka Tadini: Osnovni oris islama – ene največjih monoteističnih religij
45 Drago K. Ocvirk: Širjenje islama: meč, beseda in rodnost
56 Ibrahim Hijasin: Rojstvo in širjenje islama
63 Tone Brlan: Temelji dialoga v islamu
75 Mari Osredkar: Problem dialoga z islamom

83 Samir Khalil Samir: Duhovni pomen romanja v Meko
106 Vittorio Messori: Islam
113 Anka Brlan: Predstavitve islamske umetnosti
116 Andrej Marko Poznič: Poziv kritičnemu umu

Zgodovina
124 Tomaž Simčič: Katolištvo in izziv modernosti, VII.

Družba
128 Matej Pavlič: Med humanizmom in reformacijo
132 Ivo Kerže: Bistvena narava Bushevega uspeha

Presoje
138 Matjaž Feguš: Jean Guitton, Moja filozofska oporoka
140 dr. Maksimilijan Matjaž in Andraž Arko: Sedem Jezusovih čudežev

SLIKA NA NASLOVNICI:

Karanski štirje evangeliji, začetek evangelija po Luku, leta 1608, Vladičanski dvor, Kraljevo, Srbija in Črna Gora.

Izdajatelj: Društvo SKAM in Medškofijski odbor za mladino
Jurčičev trg 2, 1000 Ljubljana
Tel.: 01/426-84-77 Faks: 01/426-84-78
E-pošta: info@društvo-skam.si

Transakcijski račun: 02140-0012516781
Za tujino: NLB d. d. 01000-0000200097-010-114284/4

V. d. odgovornega urednika: Andrej Marko Poznič

Uredništvo: Leja Drofenik, Helena Jaklitsch, Robert Jakomin, Ivo Kerže, Helena Kocjančič, Marko Kovačič, Gregor Lavrinec, Tina Mally, Maksimilijan Matjaž, Lenart Rihar, Miran Špelič.

Svet revije: Lucijan Bratuš, Tone Jamnik, Metka Klevišar, Milan Knep, Jožef Muhovič, Matej Zevnik, Janez Zupet

Upravnik: Andrej Marko Poznič
Tehnični urednik: Robert Rozman
Likovna zasnova: Lucijan Bratuš
Izbira slikovnega gradiva: Anka Brlan

Jezikovni pregled: Marjeta Stres
Tisk: Povše

Na leto izide enajst številok. Celoletna naročnina 5.500 SIT, za tujino 11.000 SIT na uredništvu oz. 50 EUR s čekom, podporna naročnina 11.000 SIT. Poštnina je vključena v naročnino in plačana pri pošti 1002 Ljubljana. Naročnina velja od tekoče številke do pisnega preklica, odpovedi pa veljajo od začetka obračunskega obdobja.

Besedila sprejemamo na disketah.

ISSN 1318-1238

cena: 1.000 SIT

Soočanje z islamom se nadaljuje

Skozi evropsko zgodovino se vijejo poglavja burnega srečevanja Evrope z mohamedanstvom. Sredozemlje je prvo območje tega napetega odnosa. Ko se je pojavil novi osvajalet iz arabske puščave in je s presenetljivo naglico zavzel južno obalo Sredozemskega morja, se je to območje razdelilo na sever in jug, ki sta si sovražno stala nasproti kakor nikoli poprej. Prvo potezo so potegnili osvajalci, ki so razširili svoja cesarstva na skrajnem zahodu čisto do Pirinejev, na Balkanu pa so se si polomili zobe šele na Dunaju, ohranili pa Bosno do razpada turškega kraljestva. Osvajanje krščanskih dežel in uničenje skoraj vsake sledi krščanstva na severu Afrike je bilo v takratnem svetu zelo boleče. Evropa je udarila nazaj s križarskimi vojnami, ki so imele plemeniti cilj zaščititi najbolj sveta mesta krščanstva, in so se, kakor vsaka vojna, izpridila v nesmiselno prelivanje krvi, morije in plenjenje tujega premoženja.

Španci, ki so skoraj osem stoletij živeli pod muslimanskimi emirji, vezirji in kalifi, niso zapustili svoje katoliške vere. Zaradi tega so morali zelo trpeti. Nepregledno število mučencev iz tega časa priča, da je bila islamizacija vedno program, ko je bil na oblasti musliman. Podobno se je dogajalo na Balkanu, kjer je ciklično preganjanje katoličanov s strani muslimanov stalnica od trenutka, ko je območje prišlo pod njihov nadzor. Tudi danes katoličani v Bosni in Hercegovini povedo, da so muslimani privilegirani pri iskanju služb in da je to postala redna praksa, prava diskriminacija, ki pa je tako nevidna, da jo je težko dokazovati oziroma je smrtno nevarno o tem govoriti ali pisati. Kdor je hotel ostati zvest svoji krščanski veri, je bil zatiran, mnogokrat tudi umorjen. Tako včasih, pa tudi danes.

U XIX. stoletju so evropske velesile kolonizirale arabski svet. Arabci so bili – kakor so danes – prepričani, da gre za krščanske dežele, ki jih želijo oropati tudi njihove vere. Kolonialna oblast je bila izkoriščevalska in ni služila napredku narodov, ampak bogatenju nekaterih v matični kolonialni državi. Množice Arabcev so se zato še bolj oklenile tistega, kar je najbolj njihovo in prav gotovo nezahodno: vere.

U drugi polovici XX. stoletja so se stvari navidez umirile. Množica priseljencev iz vsega sveta, a pretežno muslimanskega, je začela prihajati v Evropo, da so zasedli mesta tistih, ki so se jim evropski narodi s splavom odrekli. Rastoča industrija, gradbeništvo, obrtništvo in t.i. »nižja dela« so potrebovala slabo plačano delovno silo. Pritok priseljencev je vsako leto večji in v nižjih starostnih plasteh so priseljenci marsikje že v popolni večini. Islamizacija Evrope je dejstvo, ki stoji na milijonskem pomoru lastnih otrok.

Odnosi so postajali čedalje bolj vroči. Goreti je začelo počasi. Na začetku je v imenu »ideologije strpnosti« Zahod tiščal glavo v pesek. Tudi na Nizozemskem se je nabiralo počasi. Kdor pozorno posluša Nizozemce, ko govorijo o Maročanih, ki so jih sami pripeljali v svojo deželo, ali o drugih priseljencih, lahko zasluži bes in sovraštvo, ki le čaka,

da pride na dan. Izbruhnilo ni niti znamenitega 11. septembra, je pa počilo, ko so v deželi »tolerance« ubili režiserja, ki je napravil kritično filmsko delo o položaju žensk v islamskih družbah na Nizozemskem. Priznati pa moramo, da je bilo to delo, po tem kar so pokazali v televizijskih dnevnikih, žaljivo in popolnoma zahodnjasko. Počilo je šele takrat, ko je ležalo truplo na domačih ulicah.

Laicistični fundamentalisti, ki so navajeni prefinjeno preganjati in zatirati Cerkev, in jih lahko enačimo s pojmom »Zahod«, se sedaj soočajo z mentaliteto, ki nima nič krščanskega. Islamisti ne prenesejo nobene kritike. Kdor si upa dokazovati, da je v islamu kaj narobe in da se v imenu te vere delajo tudi hude krivice (predvsem ženam), ta naj pazi na svoje življenje. V množici brezposelnih moških imajo zagovorniki »svete vojne« proti brezbožnikom (to so zanje vsi, ki niso muslimani) dovolj vojakov, ki na ulicah z bombami sejejo strah med prebivalci. Dejansko se je začela vojna brez pravil, brez front, brez vojska, brez vojne napovedi ... Začeli smo toniti v dobo, ki bo zahtevala veliko mučencev, in še ne vemo, kako bi jo končali. Ta vojna se bije tudi v zibkah. Dokler bosta Evropa in Amerika (Zahod) pobijali v porodnišnicah svojo lastno prihodnost, do takrat bo islam zmagoval, pa čeprav bodo ti narodi še vsaj petdeset let zatirani. Islamizacija Evrope bo vedno hitreje napredovala in Cerkev bo zelo trpela.

Kljub vsemu temu pa ne smemo izgubiti upanja, da gre lahko tudi drugače. Bojimo se tistega, česar ne poznamo. Spoznavanje islama – predvsem arabskega in v tem konglomeratu vse tisto, kar pripelje navadne ljudi do tega, da postanejo fanatiki in brez očitkov vesti pobijajo nedolžne ljudi in sebe – mora biti naša naloga. Spoznavanje je mnogokrat boleče, ker nas sili, da odložimo svoje predsodke in strahove. Spoznavanje zahteva pogum.

Slovenci imamo zgodovinsko izkušnjo z islamom. Turki so dolga stoletja pobijali, ropali in ugrabljali po naši zemlji. Pahnili so naš narod v nepopisno bedo in nas demografsko skoraj uničili. Zato ni čudno, da se je to vtisnilo globoko v narodni spomin in smo že čisto nagonsko previdno odklonilni proti vsemu, kar dviga zastavo zelenega polmeseca, zastavo Mohamedovega meča. Soočamo se tudi s sprenevedanjem oblastnikov, po mentaliteti tipičnih laicističnih fundamentalistov, ki hočejo na Cerkev prenesti odgovornost za pameten »ne« gradnji mošeje, ki bo temelj samogetoizacije muslimanskih sodržavljanov. Cerkev se v take igre ne pusti vpeti. Odločitev o gradnjah pripada občini in državi, saj tudi Cerkev v Trbovljah in v Velenju in še kje čaka na gradbena dovoljenja za prepotrebne cerkve. Naj odločijo pošteno in po predpisih, naj po tolikih desetletjih dovolijo tudi gradnjo cerkva. Islamska skupnost hoče zgraditi svojo »katedralo«, preveliko in luksuzno, in na njenem teritoriju želijo uveljaviti šeriatsko pravo. Na PČP TU je bila oddaja na to temo, a so rezali (cenzurirali!) trenutek, ko je mufti izgubil nadzor nad seboj in se besno zagnal v človeka, ki mu je to predočil. Vedeti moramo, da bo denar za mošejo prišel iz Savdske Arabije, ki z ogromnimi milijoni širi po svetu najbolj nestrpno različico islama. Mošeja v Ljubljani bo zato prej ali slej doživela isto usodo kakor večina mošej po Evropi, kjer tajne službe budno spremljajo pridige muftijev in imanov, ker so polne sovraštva do »nevernikov« in držav, v katerih bivajo poslušalci.

Islamizacija sveta za vsako ceno in z vsemi sredstvi je jasen cilj islamistov. Nobenega argumenta nimajo, na svoji strani imajo le nasilje fanatikov, ki je Zahodu in kristjanu nepoznan. Nobene ljubezni, nobenega prepričevanja. Le ustrahovanje in grožnja s smrtjo.

Značilnost islama je tudi, da ustvari totalitarno družbo, kjer ni razlikovanja med »laičnim« in »religioznim«. Krščanski svet in iz njega izhajajoč »Zahod« sta potrebovala dolga stoletja, da sta to razlikovanje priznala in dosegla neko ravnovesje. Vemo pa, da je ta napor neskončen in nikoli končano delo. Brez prostora za svobodo pa ne more biti prostora za vero. Če krščanstvo zahteva od vsakega svoj osebni pristanek k veri, pa čeprav je bil od malih nog vzgojen kot kristjan, pa islam take odločitve ne terja, ker vsako spreobrnjenje v drugo vero kaznujejo že člani lastne družine najprej z zavrženjem spreobrnjenca, v mnogih primerih pa tudi z umorom. Muslimani so s kristjani vedno postopali dvolično. U besedah so priznavali spoštovanje, v dejanjih pa so na vsak način hoteli doseči odpad od krščanstva. To dokazuje tudi Mala Arabkinja, ki jo je lastni stric skoraj do smrti pretepel, ker ni hotela opustiti vere v Kristusa. Kakor ta, tudi mnogi drugi.

U islamu prihaja do neke čudne poroke med tradicijo, ki zanika dostojanstvo žene, in utemeljevanjem zatiranja žena v imenu vere. Nobena feministka pa ne dviga glasu v prid teh milijonov zatiranih žena, ki nimajo ne izobrazbe ne dostojanstva. Tega trpljenja noče videti nihče, ker ne prinaša simpatij, ampak smrtne grožnje. Tudi tu lahko opazimo dvoličnost Zahoda. Nima samo Zahod moralne krize in ne pozna samo ta propada. Vsaka človeška družba pozna svoje svetle in temne trenutke. Izgleda, da islam ne pozna mehanizmov, da bi ta moralni propad zdravil iz lastne moči.

Soočanje z islamom je očitno naloga, ki stoji pred našo družbo, našim kontinentom in celim svetom. Nočemo, da bi bila to nova vojna kultur, kakor jo opisuje Huntington. Nočemo pa, da bi se islamisti počutili kot gospodarji tam, kjer so le gostje, in da ne bi zastrupljali misli in dejanj naših sodržavljanov, mnogih Slovencev, ki živijo v laični, a krščansko pregneteni Sloveniji. Morda pa je naša naloga, da v poštenem in pogumnem soočanju z islamom pomagamo muslimanom, da počistijo z islamisti, ki so monopolizirani našo in svetovno predstavo o tem, kaj naj bi islam bil. Če pa so islamisti »pravi predstavniki tega verstva in kulture, ki jo ustvarja«, potem je čas, da jim pokažemo meje.

U Evropi ne poznamo ne mentalitete, ne kulture, ne literature in ničesar, kar se navdihuje pri Mohamedu in veri, ki jo je začel. Priseljenci nam doslej pri tem niso veliko pomagali, saj smo živeli drug mimo drugega. Stvari se začenjajo spreminjati. Da ne bomo trčili drug v drugega v velikem spopadu, ki ga raznorazni preroki napovedujejo s prevzetostjo in strahom, želimo odkrivati vse tisto, kar lahko omogoča mirno in spoštljivo sožitje. Zaradi vsega tega, zaradi sedanjosti in prihodnosti, smo se v uredniškem odboru Tretjega dne odločili, da bralcem pripravimo blok o pojavu, ki nas bo odslej spremljal na vsakem koraku. Spoznavati hočemo dobre in slabe strani pojava, ki je bil dolgo časa nekaj eksotičnega, predvsem pa neznanega.

Sveto pismo in zgodovinskost. Božje učlovečenje kot trajen izziv za znanost in vero

“Naj se ne ukvarjajo z bajkami in brezkončnimi rodovniki, saj ti bolj pospešujejo razpravljanja kakor Božji načrt, ki se uresničuje v veri” (1 Tim 1,4).

Kristusovo rojstvo ni le osrednji verski dogodek, ampak tudi mejnik svetovne zgodovine. Z njim se je človeški čas prelomil na dva dela, na čas pred Kristusom in čas po njem. Jezusov nauk je danes oznanjen “vsemu stvarstvu” (Mr 16,15), čeprav ga mnogi še niso sprejeli za svojega. Kristus ostaja izziv tudi za tiste, ki se ne opredeljujejo za njegove vernike. Knjige o Jezusu so tudi danes ene najbolj branih in filmi o njem med najbolj gledanimi. Dovolj je, da omenimo film *Pasijon* Mela Gibsona, ki je letošnjo pomlad sprožil pravo gibanje tako med navdušenci kot med nasprotniki, ali pa najnovejši knjigotrški hit ameriškega pisatelja Dana Browna *Da Vincijeva šifra*, ki opisuje začetke krščanstva kot splet zarot in prevar. Prav ta zadnja knjiga, ki tudi na Slovenskem s svojimi provokativnimi domislicami dviga prah in je omamila tudi veliko kristjanov, je ponovno odprla razpravo o zgodovinski verodostojnosti dogodkov, ki jih opisuje Sveto pismo.

Brownova knjiga se bere kot kriminalka, Jezusova podoba, kot nam jo predstavljajo evangelijski, pa je zmaličena do neprepoznavnosti. V svojo zgodbo vplete dvome in spekulacije o začetkih krščanstva, ki so rdeča nit kritik še posebej od razsvetljenstva naprej. Sveto pismo želi prikazati kot zbirko prasta-

rih mitov, poročilo o Jezusovem izvoru in njegovem življenju pa za legende, ki so jih ustvarjali in negovali tisti, ki so si od tega nadejali koristi. Pisatelj sicer ne zanika, da bi Jezus ne bil zgodovinska osebnost, razglašga celo za najbolj navdihujočega svetovnega voditelja, vendar pa naj bi njegovo podobo kasneje svetopisemska poročila bistveno popočila. Po Brownovih virih naj bi na začetku obstajalo preko osemdeset različnih evangelijev. Šele zadnji poganski rimski cesar Konstantin Veliki pa naj bi izmed njih izbral štiri in s tem določil krščanstvu njeno končno obliko. To pa seveda ni storil z namenom, da bi širil novo vero, temveč da bi utrdil rimski imperij in svojo moč. Kristjani so bili v njegovem času že prisotni v vseh porah družbe. Prav priznanje nove vere za državno religijo pa naj bi iz njih naredilo zveste in lojalne državljane, ki bi delali za enotnost imperija. Tako naj bi Konstantin leta 325 razglasil 25. december, osrednji poganski praznik *Rojstni dan nepremagljivega sonca* (*Dies natalis soli invicti*), za rojstni dan Jezusa Kristusa. Za Browna je to kronski dokaz, da v krščanstvu ni nič izvirnega in da so kristjani svoje glavne praznike v resnici prevzeli od poganov.

Tako pisatelj zgodbe, ki te dni množično navdušuje tudi Slovence. Knjiga, kjer se zgodovinska dejstva mešajo z bogato pisateljevo domišljijo, za nekaj časa skoraj omami sodobnega bralca, ki išče predvsem drugačno in razburljivo. Očitno se ponovno uresničuje napoved, ki jo je že v šestdesetih letih prvega sto-

letja zapisal veliki Pavel škofu Timoteju: "Ušesa bodo obračali proč od resnice in zabredli v bajke" (2 Tim 4,4).

Evangelisti kot zgodovinopisci in teologi zgodovine

Spričo takšnih izzivov, ki nam jih daje sodobna industrija zabave in omame, še bolj pa zaradi bližine najlepšega krščanskega praznika je prav, da se ponovno bolj živo zavedamo edinstvenosti Božjega posega v zgodovino po učlovečenju in hkrati izpostavimo tudi zgodovinsko podobo izvora krščanstva, ki nam je ohranjena v Svetem pismu. Kaj je torej v evangelijih zgodovinsko zanesljivega? Kaj lahko z gotovostjo vemo o Jezusovem zgodovinskem izvoru, o okoliščinah njegovega rojstva? Kaj so zgodovinska dejstva in kaj je sad vere in teologije? So si evangelisti sploh prizadevali, da bi ohranili Jezusovo zgodovinsko podobo? Ali imamo tudi zunajbiblične vire, ki lahko potrdijo resničnost navedb, zapisanih v evangelijih? To je samo nekaj prastarih vprašanj, ki si jih tudi sodobni človek zastavlja ob soočenju s Svetim pismom in ob iskanju "trdnih" dokazov za svojo vero.

Med vsemi evangelisti posveča prav Luka, pisatelj tretjega evangelija in Apostolskih del, največ pozornosti zgodovinskim okoliščinam, ki so spremljale Jezusovo življenje in oznanjevanje. Je edini evangelist, ki ni bil Jud, in med vsemi očitno najbolj izobražen. Hotel je nagovoriti predvsem Grke, to je izobražence svojega časa. Že v uvodu v evangelij predstavi kot enega glavnih namenov svojega dela, prepričati o *trdnosti in zanesljivosti* (gr. *aspháleia*) izročila o Jezusovem življenju in nauku (Lk 1,4). Sam očitno ni bil priča dogodkom, ki jih opisuje, se pa je z njimi seznanil pri tistih, ki so bili *očividci*. Luka, ki naj bi bil po pričevanju cerkvenega zgodovinarja Evzebija (+340) doma iz Antiohije, je v štiridesetih in petdesetih letih spremljal apostola Pavla na njegovih misijonskih potovanjih. Gotovo misli v prvi vrsti nanj

in na ostale apostole, ko govori o *služabnikih besede*, na katere se sklicuje, ko želi prepričati o zgodovinski zanesljivosti njegovih poročil. Seveda pa je v tem času lahko srečal tudi še veliko drugih, neimenovanih prič, ki so Jezusa sami videli in slišali. Med njimi so gotovo bili tudi Jezusovi sorodniki, ki so, kot vsi Judje, s posebno skrbnostjo negovali svoje družinsko izročilo, še posebej rodovne listine svojih prednikov. Luka v uvodu jasno pove, da ni bil ne edini ne prvi, ki je pisal o Jezusu in o njegovem oznanjevanju. Vedno znova dokazuje, da ga zanimajo *dogodki, ki so se zgodili med nami*, in umešča pripoved v širši kontekst zgodovine, kar nakazuje na pravilnost branja Luka v kontekstu zgodovinopisja.¹

"Ker so že mnogi poskušali urediti poročilo o dogodkih, ki so se zgodili med nami, kakor so nam jih izročili tisti, ki so bili od začetka očividci in služabniki besede, sem sklenil tudi jaz, ko sem vse od začetka natančno poizvedel, tebi, nadvse odlični Teófil, vse po vrsti popisati, da spoznaš zanesljivost naukov, o katerih si bil poučen" (Lk 1,1-4).

Glede časa nastanka njegovega in tudi ostalih evangelijev je potrebno ločevati med časom nastajanja prvih zapisov Jezusovih izrekov (gr. *lógia*) in pripovedi o čudežih ter časom nastanka dokončnega poročila o Jezusu ali *evangelija*, kot ga poznamo danes. Glede prvega so si znanstveniki vedno bolj edini, da se je proces zapisovanja začel najverjetneje že kmalu po velikonočnih dogodkih in prvih preganjanjih, dokončno obliko pa naj bi evangeljska poročila dobila med leti 70 in 80. Vedno bolj se v zadnjem času uveljavlja teza o zgodnjem zapisu evangeljskega izročila.² Poleg vsebinskih in primerjalnih argumentov podpirajo to tezo tudi novejša arheološke in papirološke raziskave.³

Ukaz cesarja Avgusta

"Tiste dni je izšel ukaz cesarja Avgusta, naj se popiše ves svet" (Lk 2,1).

Omemba prve politične osebnosti tedanjega sveta v oznanilu Jezusovega rojstva je gotovo ena najbolj velikopoteznih evangelistovih odločitev, ki razodevajo njegov čut za zgodovinsko umeščanje veselega oznanila. Jezusovo rojstvo je zgodovinski dogodek, ki se je zgodil v vsem znanih in preverljivih zgodovinskih okoliščinah. Seveda pa ima tudi predstavitev tega zgodovinskega dejstva prvenstveno oznanjevalno-teološki namen in jo je potrebno razumeti v okviru teološkega koncepta Lukovega evangelija. V času vladanja cesarja Avgust (od leta 31 pr. Kr. do leta 14 po Kr.) je bil rimski imperij na višku svoje moči. Avgust je v resnici bil vladar nad vsem takrat poznanim obljudenim svetom (gr. *oikouménē*). Z modro delitvijo služb v posameznih delih imperija je zagotovil cesarstvo dolgo obdobje miru, ki je v zgodovini znano kot *Pax Romana*. V tem času je znanih več lokalnih popisov prebivalstva, ni pa znan popis, ki bi se vršil hkrati v celotnem imperiju. Tako so npr. v Avgustovem templju v Anciri, današnji Ankari, našli spomenik iz leta 8. pr. Kr., na katerem so omenjeni trije lokalni popisi rimskih državljanov in njihovega premoženja. V Galiji se je začel takšen popis leta 9. pr. Kr. in je trajal kar štirideset let. Vsi ti popisi so imeli namen zagotoviti učinkovito davčno, upravno in vojaško službo v celotnem imperiju.⁴

Luka nadalje zapiše, da je šlo za "prvi popis v času, ko je bil Kvirinij cesarski namestnik v Siriji" (2,2). Tudi ta podatek je preverljiv. V rimski provinci Siriji, katere del je bila tudi Palestina, je Avgust postavil za svojega namestnika Sulpicija Kvirinija, ki je od leta 2. pr. Kr. vodil vso rimsko politiko na bližnjem vzhodu. Očitno je bilo tudi v njegovem času več popisov, vendar je težko razbrati natančen datum tega ljudskega štetja. Izpričano je, da je Kvirinij izpeljal popis prebivalstva v Palestini leta 6 po Kr., t.j. deset let po smrti Heroda Velikega. Leta 6 je namreč cesar Avgust

poklical v Rim na zagovor judovskega voditelja Arhelaja. Arhelaj je bil etnarh ("vladar ljudstva") Judeje, Samarije in Idumeje od l. 4 pr. Kr. do 6 po Kr. in je bil znan po svoji okrutnosti. Cesar ga je odstavil in pregnal v Galijo, njegovo področje pa zupal rimskemu upravitelju Koponiju (od 6. do 9. po Kr.). Pred njegovim prihodom naj bi Kvirinij izvedel v Judeji popisovanje, da bi se ugotovilo premoženjsko stanje v pokrajini. O tem popisu poroča judovski zgodovinar Jožef Flavij, ki piše o odkritem judovskem negotovanju, ki bi se lahko kmalu spremenil v oborožen odpor (prim. JS, 18,1). Štetju so nasprotovali ne samo zaradi teološkega prepričanja, da vsako preštevanje prebivalstva nedopustno posega v kompetence edinega vladarja Izraela, to je Jahveta (prim. 4 Mz 26), temveč tudi zaradi gospodarskih in družbenih posledic takšnega ukrepa. Ni jasno, ali je Kvirinij z izvedbo popisa v Palestini začel že pred Herodovo smrtjo ali pa je Luka poznejši popis časovno pomaknil nazaj in je torej popis le književno sredstvo, ki vzpostavlja povezavo Marije in Jožefa z Betlehemom, Davidovim mestom. Vemo tudi za popisovanje, ki ga je izvedel v Siriji cesarski namestnik Sencij Saturnin (od 8 do 6 pr. Kr.). To je bilo v času, ko je bil tam Kvirinij še vojaški poveljnik. Možno bi tako bilo, da bi Kvirinij na Saturninov ukaz izvedel popisovanje v Judeji in bi ga ljudje tako pripisovali njemu, čeprav je bilo uradno Saturninovo.⁵

Vsekakor obstaja velika verjetnost, da je bil okrog leta 6 pr. Kr. v Judeji dejansko nek popis prebivalstva. To so bila zadnja leta vladanja kralja Heroda Velikega (od 37 do 4 pr. Kr.). Iz judovskih zgodovinskih virov je znano, da je kralj Herod v zadnjem času svojega vladanja izgubljal naklonjenost Rima. Ker je hotel na vsak način obdržati oblast, je bil zadnja leta še bolj sumničav in nasilen. Tudi rimska oblast je tako lahko slutila njegov ko-

Giotto di Bondone, prizor št. 17 iz življenja Kristusa: Kristusovo rojstvo, 1304-06, freska, 200 x 185 cm, Cappella Scrovegni, Padova.

nec. S štetjem prebivalstva je lahko ocenila situacijo in se pripravila na zamenjavo oblasti po njegovi smrti. Tako iz Matejevega kot iz Lukovega evangelija vemo, da je bil ob času Jezusovega rojstva Herod še živ (prim. Mt 2,1; Lk 1,5). Po poročilu Jožefa Flavija se je tik pred Herodovo smrtjo dogodil lunin mrk (JS, 17,6.4). To je edini mrk, ki ga Jožef sploh omenja, in naj bi se zgodil marca leta 4 pred

letom o. Hkrati opisuje Jožef Flavij praznovanje velike noči po Herodovi smrti. Umrl naj bi torej med marcem in aprilom leta 4 pr. Kr. oziroma pred letom o. Pravi vzrok njegove smrti je še vedno zavil v skrivnost. Jožef Flavij poroča, da je končal v lastnem blatu (JS, 16,315), kar bi lahko pomenilo tudi kakšno psihično bolezen.⁶ Če upoštevamo še Matejevo poročilo o Herodovem poboju do dveh

let starih otrok ob Jezusovem rojstvu (Mt 2,16), lahko čas Jezusovega rojstva postavimo v leto 6 pr. Kr. oz. pred letom 0.⁷

Oznanjevalec zgodovinskega Jezusa

Na zgodovinski interes Lukovega pripovedovanja pa ne spominja samo uvodno *posvetilo Teofilu* in omemba zgodovinskih dogodkov ob Jezusovem rojstvu. V Lk in Apd najdemo še veliko drugih odlomkov in vrstic, ki razodevajo pisateljev čut za zgodovino, npr. rodovnik (Lk 3,23-38), ki je posebna teološka razlaga zgodovine, razne pripovedi o judovskih navadah in tradiciji (Lk 5,27-39; 14,1-24; 22,14-38), literarna oblika potopisa (Lk 9,51-19,48) in različne dramatične epizode, kot je Jezusova zavrnitev v Nazaretu (Lk 4,16-30). V Lk lahko razberemo osnovno obliko apostolskega oznanjevanja. K temu v prvi fazi gotovo ni spadalo poročilo o Jezusovem rojstvu, temveč o njegovem trpljenju, smrti in vstajenju. Takoj po binkošti, ko so apostoli začeli v moči Sv. Duha javno pričevati za to, kar so doživeli, se je začelo oblikovati temeljno apostolsko oznanilo, t. i. praapostolska pridiga, ki nam jo je Luka ohranil v Apostolskih delih (npr. 2,14-40; 3,12-26; 4,18-12; 5,29-32; 10,34-43). Iz zapisanega apostolskega oznanila vidimo, da je bila osrednja resnica oznanjevanja sprva samo križani in od mrtvih vstali Kristus, ne pa njegovo rojstvo in nadnaravno spočetje. Pripovedi o Jezusovem otroštvu, ki so tesno spojene s starozavezno miselnostjo in slogom, niso del prve praapostolske pridige, ampak so nastala šele kasneje, v dobi poglobljanja evangelijskega oznanila. Šele ko je oznanilo o križanem in vstalem Sinu človekovem doseglo drugo generacijo in se je soočalo pretežno z rimsko-grškim svetom, so se kristjani začeli poglobljeno spraševati tudi, od kod je Ta, ki je oznanjal z močjo, ki je bil zavržen od judovskih voditeljev in ki ga je Bog obudil od mrtvih? Od

kod izvira njegov rod? Kdo so njegovi starši? Kje in v kakšnih okoliščinah se je rodil, kako je odraščal, se učil in kaj vse je vplivalo na ta ali oni dogodek v njegovem življenju?

Ni dvoma, da je bil prvi Lukov namen tudi pri opisu Jezusovega otroštva posredovati globljo teološko, kristološko in ekleziološko razsežnost božjega odrešenjskega sporočila. Dogodke opisuje v luči velikonočnega razodetja in je zato njegov zapis sad prepoznavanja teološkega navdih v zgodovini in ne zgolj beleženje dogodkov. Pripoved o Jezusovem rojstvu je prežeta z upi izraelskega ljudstva in ni čudno, če njegovo pripovedovanje mestoma preide v pesnitev. Prav ob opisovanju Jezusovega otroštva so nastale najlepše novozavezne hvalnice, kot so *Magnifikat* (Lk 1,47-55), *Hvaljen Gospod* (Lk 1,68-79), *Slava Bogu na višavah* (Lk 2,14) in *Zdaj odpuščaš* (Lk 2,29-32). Hkrati pa ostaja Luka zvest vodilu, ki ga je zapisal v uvodu v evangelij, da namreč želi tudi bolj zahtevnega bralca prepričati o "zanesljivost naukov", v katerih je bil poučen (Lk 1,4). Njegovi zapisi o Jezusu niso legende, temveč zgodovinsko preverljiva poročila. Vera v Jezusa Kristusa kot Božjega Sina ni sad verske domišljije. Jezus ni nek nov religiozni mit, brez začetka in brez konca. Bog se je v Jezusu učlovečil in stopil v konkretno človeško zgodovino. Jezus ima zato svoj konkretni začetek v času in prostoru. Ob različnih priložnostih in na veliko načinov želi zato Luka vtakati Jezusovo življenje v dejansko duhovno-politično dogajanje.

Janez Krstnik in Jezus

Prvi dve poglavji evangelija zaznamuje jansen *paralelizem* med Janezom Krstnikom in Jezusom. Potem ko naznani Janezovo rojstvo (1,5-25), naznani še Jezusovo rojstvo (1,26-38). Luka je svoje poročilo oblikoval tako, da je z njim nakazal vesoljnost Jezusovega odrešenja. Medtem ko je po Mateju Jezus Mesija in pravi Davidov potomec, je po Luku Odreše-

nik vsega sveta. Vse dogajanje je postavljeno v starozavezno okolje, tako da pripovedi ni mogoče pravilno razumeti, če ne poznamo judovskih navad, zlasti še bogoslužnih običajev. Način, kako sta Janezova in Jezusova zgodba prepleteni, kaže, da sta ti rojstvi in njuni hvalnici del ene zgodbe o Božjem odrešenju. Obe sta *evangelij* - "vesela novica". Seveda to ne pomeni, da se lahko Janez in Jezus enačita. Opis Jezusovega rojstva in otroštva je kar dvakrat daljši. Janez je "prerok", Jezus pa "Sin Najvišjega" (1,32.76). Janez ima ključno vlogo pri odkrivanju in oznanilu nove dobe odrešenja, a njegova naloga je "pripraviti pot Gospodu". Vendar oba izpolnjujeta en Božji načrt, za kar pričuje tudi Božji poslanec Gabrijel, ki oznani tako rojstvo Janeza Krstnika (1,11sl.) kot Jezusovo rojstvo šest mesecev po tem (1,26sl.).

Prav poročilo o napovedi rojstva Janeza Krstnika Zahariji (1,5-25) je v zadnjem času prebudilo novo zanimanje med biblicisti, papirologi in zgodovinarji. Tudi to pripoved je Luka opremil s pomembnimi zgodovinskimi podatki. Videnje v templju se je zgodilo "v dneh Heroda, kralja v Judeji" (1,5). Kralj Herod Veliki je kot rimski vazal vladal v Judeji od leta 37 do leta 4 pr. Kr. Kdaj točno pa so bili tisti dnevi, ko je opravljal Zaharija svojo duhovniško službo v templju in pri tem doživel videnje angela Gabrijela, je ostalo dolgo časa nepojasnjeno. Iz Lukovega poročila se zdi, da je bil ta podatek njegovim sodobnikom sicer dobro znan. Dogodek je namreč opisan zelo natančno in vanj so vključena splošno znana zgodovinska dejstva. Krstnikovega očeta Zaharijo namreč predstavi kot duhovnika iz "*Abíjeve duhovniške skupine*" (1,5). Iz Prve knjige kraljev vemo, da je kralj David duhovnike, ki so služili v templju, z žrebom razdelil na 24 vrst ali skupin. Vsaka skupina se je imenovala po enem izmed potomcev Aronovih sinov: "*Prvi žreb je zadel Jojaríba, drugi Jedajája, tretji Haríma, četrti*

Seortíma, peti Malkijája, šesti Mijamína, sedmi Koca, osmi Abíja, deveti Ješúa, deseti Šehanjája, enajsti Eljašíba, dvanajsti Jakíma, trinajsti Hupája, štirinajsti Ješebába, petnajsti Bilgája, šestnajsti Imerja, sedemnajsti Hezírja, osemnajsti Hapicéca, devetnajsti Petahjája, dvajseti Jhezkéla, enaindvajseti Jahína, dvaindvajseti Gamúla, triindvajseti Delajája, štiriindvajseti Maazjája" (1 Krn 24,7-18). Abíjeva duhovniška skupina je bila torej osma po vrsti. Iz babilonskega suženjstva so se vrnille le štiri skupine, ki pa jih je Ezra spet razdelil na štiriindvajset skupin in jim nadel stara imena. Vsaka skupina je izvrševala svojo službo v templju izmenoma po en teden. V enem letu je torej prišla na vrsto dvakrat. Službo je nastopila v soboto zvečer pred večerno daritvijo in jo končala naslednjo soboto z jutranjo daritvijo. A kdaj točno je prišla na vrsto posamezna skupina? Kdaj je bilo Zahariji v templju oznanjeno rojstvo njegovega sina?

Odkritja v Kumranu potrjujejo prastaro liturgično izročilo

Vzhodna cerkev obhaja vse od prvi stoletij slovesni praznik oznanjenja Zahariji med 23. in 25. septembrom. Vse do odkritij Kumranskih rokopisov se tej tradiciji ni pripisovalo posebne zgodovinske veljave. Ob raziskovanju teh dokumentov pa je prišlo na dan veliko neznanih ali pozabljenih podrobnosti iz življenja judovske skupnosti v času Jezusovega rojstva.⁸

Gotovo so bila za krščansko zgodovinopisje ena najbolj zanimivih odkritij nova spoznanja o judovskem koledarju. V letu 1953 je francoska papirologinja Annie Jaubert objavila študijo o *Knjigi jubilejev*, judovskem apokrifnem spisu, ki je bil najdem v Kumranu.⁹ Znanstvenica ugotavlja, da sta bila v Jezusovem času v judovstvu sočasno v veljavi vsaj dva koledarja, ki sta določala obhajanje praznikov in obredov v templju. Uporabljali so tako lunin kot tudi sončni koledar. Uradni

judovski ali *tempeljski koledar* se je ravnal po luni. Vsak mesec je bil na novo razglašen, potem ko sta dve priči ogledali novo luno in je njuno izjavo potrdil najvišji svet *sinedrij*. Ta koledar so uporabljali saduceji kot voditelji tempeljskega bogoslužja in farizeji ter s tem tudi večina takratnega judovstva. Prazniki v tem koledarju niso vezani na določen dan v tednu, temveč na določen datum, ki pa se ravna glede na luno. Glavna praznika Sukkot in Pessah padeta vedno na noč polne lune, to je 14./15. v mesecu nisanu. Imena mesecev so babilonskega izvora in so jih tudi zaradi tega pravoverni Judje, npr. Eseni, zavračali. Nekateri saduceji, predvsem pa Eseni, ki so nastali kot gibanje ravno iz prepričanja, da tempeljsko bogoslužje ne odgovarja več prvotnim predpisom in je zato nelegalno, pa so se sklicevali tudi na sončni koledar. Po njihovem prepričanju je bil samo ta izvoren judovski koledar. Leto je štelo 364 dni in je imelo tako točno 52 tednov. Posamezni meseci niso imeli imena, ampak so se imenovali po zaporedju. Prvi dan prvega meseca (odgovarjal je mesecu nisanu po uradnem koledarju) je bil posvečen soncu, saj je Bog najprej ustvaril *“luči na nebesnem oboku! Ločujete naj dan od noči in naj bodo znamenja za čase, dneve in leta”* (1 Mz 1,14). S tem naj bi Bog sam dal zapoved za določevanje prazničnih dni. Pasho so tako vedno obhajali na 15. dan prvega meseca.¹⁰ Na podlagi teh odkritij o judovskem koledarju je profesor na hebrejski univerzi v Jeruzalemu Shemaryahu Talmon uspel sestaviti tedensko zaporedje službovanja štiriindvajsetih duhovniških skupin v templju.¹¹ Med drugim je tako tudi ugotovil, da je Abijeva duhovniška skupina, ki ji je pripadal tudi Zaharija, opravljala svojo službo prvič od 8. do 14. dneva tretjega koledarskega meseca, in drugič od 24. do 30. dneva osmega meseca. Osmi mesec po sončnem koledarju pa odgovarja mesecu septembru.

Ni torej težko zaključiti, da je tradicija vzhodne cerkve, ki obhaja oznanjenje rojstva Janeza Krstnika med 23. in 25. septembrom, tudi zgodovinsko utemeljena. Na podlagi tega odkritja zasije v drugačni luči tudi datum 25. december kot praznik Jezusovega rojstva. Kot splošno sprejeto je veljalo, da ima praznovanje Jezusovega rojstva na ta dan predvsem simbolni pomen. Kristjani, ki so Jezusovo rojstvo obhajali na dan starega poganškega praznika rojstva *nepremagljivega sonca*, so s tem izpovedali svojo vero, da je Kristus edino sonce in vir življenja in da je z njegovim rojstvom prišla Luč na svet, ki je dokončno premagala temo greha.¹² Kurnanska odkritja glede koledarja pa dajejo tudi temu datumu večjo zgodovinsko kredibilnost. Če torej lahko določimo konec septembra kot čas spočetja Janeza Krstnika (Lk 1,24), se pred nami v obdobju petnajstih mesecev razgrne veriga znanih dogodkov, ki jih obhaja krščanska liturgija: proti koncu marca, šest mesecev po Janezovem spočetju oznani angel Jezusovo rojstvo Mariji (Lk 1,26), tri mesece kasneje, proti koncu junija, rojstvo Janeza Krstnika (Lk 1,57sl.), šest mesecev kasneje, proti koncu decembra, Jezusovo rojstvo.¹³

25. december torej ni le liturgični spomin na Jezusovo rojstvo, temveč datum, ki ga morajo upoštevati tudi zgodovinarji.¹⁴ Vendar pa diskusij o resničnosti dogodkov, ki jih opisujejo evangelijski, tudi s tem arheološkim odkritjem gotovo še ne bo konec. Kakor dolgo bo človek bežal pred temeljnim svetopi-semskim oznanilom, da je namreč za sprejetje resnice o Bogu nujno potrebno spreobrnjenje, tako dolgo bo raje kot Sveto pismo jemal v roke knjige one vrste, ki smo jo omenili na začetku. Noben dokaz ga ne bo prepričal. Končno bi bilo to tudi nevredno Boga in njegaj samega. Ljubezni ni mogoče kupiti z dokazi. Ljubezen in vera se preprosto *darujeta*. Tudi to nam oznanja skrivnost božiča.

1. Prim. Paul J. Achtemeier, Joel B. Green, Marianne Meye Thompson, *Introducing the New Testament: Its Literature and Theology*, Eerdmans, Grand Rapids, 2001, str. 151.
2. Prim. H.-J. Schulz, *Die apostolische Herkunft der Evangelien*, Freiburg, Herder (QD 145), 1993.
3. Eden vodilnih svetovnih papirologov Carsten Peter Thiede je po ponovnih raziskavah znamenitega fragmenta iz sedme kumranske votline (7Q5) leta 1993, ki ga je leta 1955 odkril španski papirolog O'Callaghan potrdil njegovo tezo, da gre za fragment, ki naj bi pripadal kanoničnemu Marku (Mr 6,52-53). Iz tega lahko sklepamo, da je moral evangelij nastati že precej pred letom 67, ko je bila gotovo večina kumranskih tekstov že varno skrita v bližnjih votlinah pred prodirajočimi Rimljani (prim. C. P. Thiede, *Die Älteste Evangelienhandschrift? Ein Qumarn-Fragment wird entschlüsselt*, Wuppertal, 1994).
4. Prim. H. Braunert, "Der römische Provinzialzensus und der Schätzungsbericht des Lukas-Evangelium", v: *Historia* 6 (1957), 192-214; W. Brindle, "The Census and Quirinius: Luke 2:2", v: *Journal of the Evangelical Theological Society* 27 (1984), 43-52.
5. Prim. C. F. Evans, "Tertulian's References to Sentius Saturninus and the Lukan Census", v: *JThS* 24 (1973), 24-39.
6. Prim. T. Africa, "Worms and the Death of Kings: A Cautionary Note on Disease and History", v: *Classical Antiquity* 1 (1982), 1-17; N. Kokkinos, "Herod's horrid death", v: *Biblical archaeology review* 28/2 (2002), 29-35.
7. Morda je potrebno pojasniti še navidezno nasprotje v govorjenju, ko pravimo, da je bil Jezus rojen leta 6 pred Kristusom. Ves krščanski svet šteje danes čas od Kristusovega rojstva. Vendar kristjani niso od vsega začetka šteli let po Kristusovem rojstvu. To štetje je uvedel šele leta 532 skitski menih Dionizij Mali. Do takrat so leta šteli po različnih vladarjih, mestih ali kraljestvih. Dionizij pa je v Rimu izračunal, da se je Jezus moral roditi leta 753 po ustanovitvi mesta Rima. In to leto je postavil kot leto nič. Njegovo štetje so v 8. st. prevzeli v Franciji, uzakonil pa ga je šele »gregorijanski koledar« leta 1582. Dosti kasneje so ugotovili, da menih Dionizij takrat le ni imel na razpolago dovolj trdnih zgodovinskih virov in da je v svojem izračunu pogršil za okrog pet ali šest let.
8. Objava vseh do sedaj znanih rokopisov iz Kumrana je bila z 38. zvezkom zaključena šele leta 2002. Zbirko z naslovom *The Dead Sea scrolls: Hebrew, Aramaic, and Greek texts with English translations*, Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Louisville, Westminster John Knox Press, 1994-2002, je uredil J. H. Charlesworth. Ta dragocena zbirka se nahaja tudi v Teološki knjižnici v Mariboru in predstavlja neprecenljiv zaklad za raziskovalce svetopisemske zgodovine.
9. Prim. A. Jaubert, "Le calendrier des Jubilées et de la secte de Qumaran. Ses origines bibliques", v: *Vetus Testamentum Suppl.* 3 (1953), 250-264.
10. Na podlagi teh odkritij je avtorica tudi zelo prepričljivo predstavila nekoliko spremenjeno zaporedje dogodkov velikega tedna. Po njenem prepričanju, ki ga danes zagovarjajo mnogi bibličisti, je Jezus obhajal zadnjo večerjo s svojimi učenci že v torek in ne šele v četrtek (prim. A. Jaubert, *La date de la Cène. Calendrier biblique et liturgie chrétienne*, Paris, Études Bibliques, 1957). Na ta način je mogoče tudi razložiti tudi navidezno neskladje v kronologiji pasijona med sinoptiki in Janezom.
11. Prim. T. Shemaryahu Talmon, *The Calendar Reckoning of the Sect from the Judean Desert. Aspect of the Dead Sea Scrolls*, v: *Scripta Hierosolymitana*, IV, Jerusalem, 1958, 162-199; isti, *Qumran Cave 4, XVI: Calendrical Texts*, Discoveries in the Judean Desert, ed. Shemaryahu Talmon, Jonathan Ben-Dov, Uwe Glessme, Oxford University Press, 2001.
12. Prim. F. Rozman, *Božič po Lukovem evangeliju*, Ljubljana, DZS, 1989, pos. 70-74.
13. Prim. A. Ammassari, "Alle origini del calendario natalizio", v: *Euntes Docete* 45 (1992), 11-16, kjer avtor ravno na podlagi omembe Abijeve duhovniške vrste dokazuje Lukovo povezanost z jeruzalemskim izročilom judovskih kristjanov.
14. Tezo o zgodovinski utemeljenosti praznovanja Jezusovega rojstva na 25. december sta nazadnje publicirala Tommaso Federici, "24 giugno, 23 settembre, 25 dicembre: date storiche", v: *30 Giorni* 18/11 (2000), 62-71, in Vittorio Messori, "Lo studio di un professore dell'Università ebraica di Gerusalemme cancella ogni dubbio su un enigma millenario", v: *Corriere della Sera*, 9/07/2003.

Origenovi barki na rob*

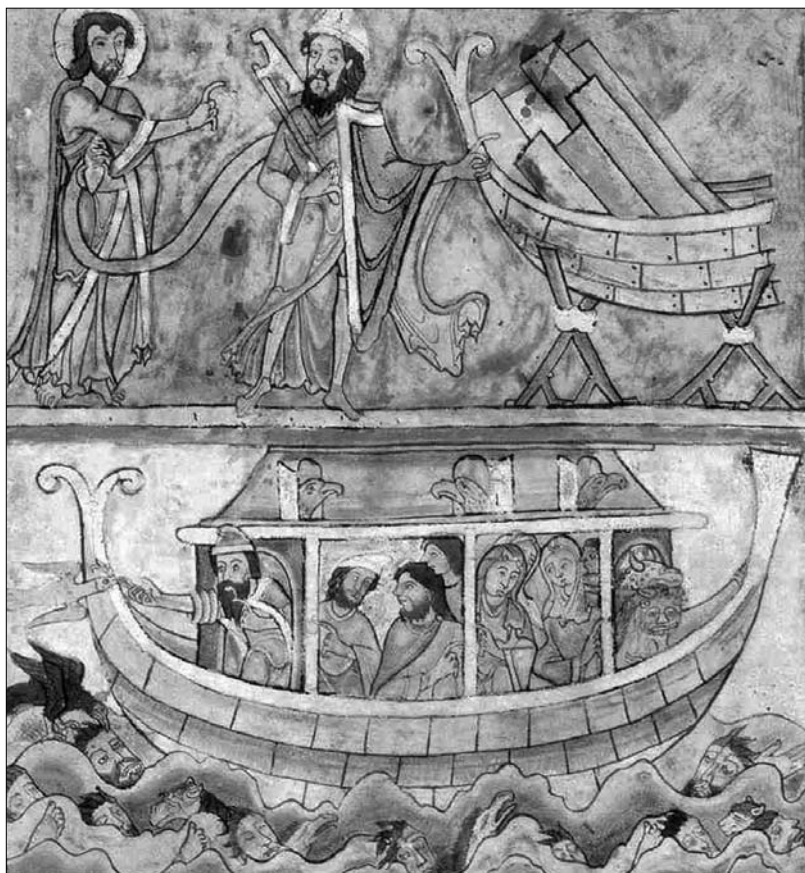
Origenova homilija o Noetovi barki zasluži posebno pozornost. Pred nas stopa s tematsko enotnostjo, monografsko obravnavo, brez velikih digresij in daje odgovore na mnogo vprašanj, ki si jih bi lahko zastavilo poslušalstvo, tudi nasprotujoče.

Struktura homilije je zelo izdelana, pravi model. Prolog po pravilih govorništva napove temo, pove metodo, pokaže na cilj. Delo sklene epilog, sicer kratek, a z liturgično doksologijo.

Vmes je argumentacija v treh delih. Barka je tako prikazana kot a) zgodovinska resničnost (z dobesedno), b) Cerkev (z duhovno) ali pa c) človekova duša (z moralno eksegezo).

Homilija je ohranjena v celoti samo v Rufinovem latinskem prevodu, je pa to edina od Homilij o Genezi, ki ima obsežnejši fragment iz grških katen.

Temeljni kriterij Origenove hermenevtike je jasno izražen v prologu: potrebno je izhajati

Grajenje barke in barka v potopu, 13. st., tempera na papirju, iz Psalterja Henrija de Blois-a.

iz trdnega solidnega dobesednega pomena; potem uporabimo orodje alegorije, da dospemo do duhovnega.

Na prvo mesto potem postavi dobesedni pomen. Razlaga vsak pripovedni element. Plovilo ni krhka barčica, je prava piramida iz lesa. Velikost? Že v svetopisemskem besedilu opisana bi bila primerljiva s Titanikom (30 x 195 m), saj bi imela 25 x 150 x 15 m, kar ji da 18750 m³ prostornine. Ker pa heretik Apel tu ugovarja, gre Origen drzno še dlje. Pri njem ima piramida osnovo 2,5 x 45 km in višino 450 m, kar bi dalo volumen 16875000000 m³ oz. 16,875 km³. Zelo natančno razloži tudi praktično razdelitev nadstropij na barki.

Proti gnostikom Origen razvija tipologijo in bere Staro zavezo v kristološkem ključu. Proti tistim, ki mu očitajo preveč alegorije, pa se pokaže kot natančen filolog.

Duhovni pomen, do katerega pride z alegorijo in ga Origen dosti bolj ceni kot dobesednega, vidi v barki Cerkev. Opira se na "defectus litterae", to je nesmiselnost nekaterih točk dobesedne razlage. Opira se na etimologijo imena Noe, živali pomenijo vrste vernikov, les ladje postane les križa, ki zagotavlja rešitev, izmere barke imajo svoj poseben pomen.

Origenova eksegeza ne bi bila popolna, ko bi ne bilo še tretje ravni, moralne. Tehnični pristop ostaja isti, alegorija, spremeni se perspektiva, z eksistencialnega vidika je barka sim-

bol z vero okrepljene duše, ki se bori proti zlu in grehu. Tri razsežnosti so razložene kot tri teološke vrline, živali so občutja, sposobnosti oz. duhovne resničnosti.

Origen podobo ladje s tremi nadstropji prenese tudi na svete knjige kot svetopisemsko potrditev temeljnega hermenevtičnega pristopa, po katerem ima Sveto pismo trojni pomen. Ob sklepu homilije še enkrat spodbudi poslušalca/bralca, naj razbira tri načine branja: dobesednega (kako so se zgodili dogodki); duhovnega (skrivnost v Kristusu in Cerkvi); in moralnega (kako se poboljšati).

Zato je ta homilija temeljna sklicna točka za študij Origenove eksegeze. Teorija in praksa se tukaj prepletata.

Ob tej homiliji so se navdihovali antični avtorji, ko so sami razlagali Noetovo barko. Resda je Rufin s svojim prevodom priredil izvirnik, toda ravno to je omogočilo, da so ga brali po vsem Zahodu: Avguštin, Beda, Hraban Maver, Hugo Svetoviktorski. Vsak je na svoj način uporabljal in dodajal svoje uvide in tako dal čast velikemu Aleksandrijcu, ki nas je napotil na ceste, po katerih se še nismo naveličali hoditi.

* Povzetek prispevka Marie Pie Ciccacese, *Omelia II, L'arca di Noe*, iz knjige *Mosè ci viene letto nella Chiesa* (a cura di E. dal Covolo, L. Perrone), Roma, 1999, 53-79.,

Druga homilija o Genezi¹

Noetova barka

Dobesedna razlaga

1. Ko začnemo govoriti o barki, ki jo je zgradil Noe po božjem ukazu, si najprej pogledjmo tisto, kar je povedanega o njej dobesedno (secundum litteram). Zastavili si bomo vprašanja (quaestiones), s katerimi nam mnogi običajno ugovarjajo, poiskali pa tudi njihove razrešitve (absolutiones), kakor so nam jih izročili predniki. Tako se bomo lahko, ko bomo tako postavili takšne temelje, povzpeli od besedila zgodbe (ab historiae textu) k skrivnostnemu in alegoričnemu pomenu duhovnega razumevanja (ad spiritalis intelligentiae ... sensum) in bomo lahko, če je v tem vsebovana kakšna skritost (arcanum), le-to razkrili, ko nam bo Gospod razodel vedenje svoje besede.

Najprej predložimo tisto, kar je napisano. Takole pravi: *Bog je rekel Noetu: "Predme je prišel konec vsakega človeka, kajti zemlja je polna njihovih pregreh; zato, glej, jih bom uničil z zemljo vred. Ti pa si izdelaj barko iz kvadratnega lesa. Na barki naredi gnezda tu in gnezda tam in jo od znotraj in od zunaj premaži z zemeljsko smolo. Takole naredi barko: barka naj bo dolga tristo komolcev, široka petdeset in visoka trideset komolcev. Zgoraj jo zaključí na en komolec. Ob strani napravi vhod v barko. Naredi jo tako, da bo imela spodaj dve nadstropji, zgoraj pa tri.² Kmalu nato doda: Noe je storil vse, kakor mu je Gospod Bog zapovedal, tako je storil.³*

Oblika ladje

Najprej se torej vprašamo, kakšen videz (habitum) in obliko barke si moramo predstavljati. Iz tega, kar se pokaže iz opisanega,

si jo predstavljamo kvadratno, tako da se ob dviganju oži od spodaj navzgor, kjer se zoži na en komolec. Rečeno je namreč, da so ji dali pri temelju tristo komolcev dolžine in petdeset širine, da so jo dvignili trideset komolcev, da pa je imela vrh tako ozek, da je imel samo komolec v dolžino in širino.

Notranja bivališča

V notranjosti pa je tisto, kar se imenuje "spodaj", v "dveh nadstropjih", to pomeni, da ima bivališča v dveh vrstah, zgornji del pa je v treh nadstropjih; lahko bi rekli, da so tam sobe v treh vrstah. Toda ta razdelitev bivališč je zgleđa takšna zato, da je bilo mogoče ločiti različne živali in zveri po različnih prostorih glede na vrste in tako držati ločene mirne in šibke od divjih zveri. Ta ločena bivališča so se imenovala gnezda.

Gradivo

Rečeno je, da je les kvadraten. To je zato, da se lažje prilega en kos k drugemu in se onemogoči vdor vode med poplavo potopa, medtem ko so bila stičišča od zunaj in znotraj zamašena z zemeljsko smolo.

Nadstropja

Izročilo nam pravi, in to ni neverjetno, da je spodnji del barke - o katerem smo malo prej rekli, da je zgrajen dvojno in se imenuje "dvo-nadstropen", medtem ko je zgornji del imenovan "trinadstropen" -, zato dvojen, ker so vse živali prebile na barki celo leto in je za celo leto bilo potrebno priskrbeti hrane, in ne le hrane, ampak tudi pripraviti prostor za

prebavljeno, da ne bi same živali, še posebej pa ljudje imeli v nadlego smradu gnoja. Pravijo torej, da je bil spodnji del, ki je bil na dnu, namenjen takšnim potrebam in ločen, del takoj nad njim pa namenjen shranjevanju hrane. Za živali, ki se običajno hranijo z mesom, je namreč zgledalo potrebno, da se pripelje v velikem številu živali, katerih meso je služilo za hrano in omogočilo drugim preživetje za ohranitev rodu. Za druge pa je bilo potrebno v shrambe spraviti takšen živež, kakršnega zahteva njihova naravna raba. Poročajo, da je bil torej spodnji del, imenovan "dvonadstropni", namenjen tem potrebam. Zgornji del pa je bil namenjen za bivanje živali. Tam so spodaj bivale divje in nevarne živali in kače; takoj nad njimi so bile staje mirnejših živali; končno so nad vsemi na vrhu imeli bivališče ljudje, namreč tisti, ki se po časti in razumu odlikujejo bolj kot vsi. Kakor je rečeno o človeku, da z razumom in modrostjo prekaša vse, kar je na zemlji, tako je bil tudi postavljen na višje mesto nad vse živali, ki so bile na barki.

Vrata

Izročilo nadalje poroča, da so bila vrata, ki so bila narejena, kot pravi Sveto pismo, ob strani, na tistem kraju, da je bil spodnji del, imenovan dvonadstropni, pod njimi, zgornji del, imenovan trinadstropni, pa se je imenoval zgornji prav zaradi tega, ker je bil nad vrati. Ko so živali tam vstopile, so jih razdelili po svojih krajih, kakor smo prej povedali, upoštevajoč primeren razpored.

Zavarovanje samih vrat pa se ne izvede samo s človeškimi sredstvi. Kako jih je bilo namreč mogoče potem, ko so bila zaprta in ni bilo več človeka zunaj barke, zamazati z zemeljsko smolo od zunaj. Nedvomno je bila potrebna božja moč, da ne bi vdrla voda skozi odprtino, ki je ni zaščitila človeška roka. Zato torej Sveto pismo potem, ko pove o ostalih rečeh: da je Noe naredil barko in pripeljal va-

njo živali in sinove in njihove žene, o vratih barke ne pove, da bi jih zaprl Noe, ampak pravi, da je *Gospod Bog zaprl od zunaj vrata barke in tako se je začel potop.*⁴ Bodimo pozorni, da po potopu ni rečeno, da bi Noe odprl vrata, ampak *lino*, ko je *izpustil krokarja, da bi ugotovil, ali so vode odtekle s površja zemlje.*⁵

Hrana

Da pa je Noe prinesel na barko hrano za vse živali in zveri, ki so z njim vstopile, poslušaj in razumi iz besed, ki jih je Gospod rekel Noetu: *Ti pa si vzemi vsakršnega živeža, kar se je, in ga spravi pri sebi, da se boste mogli hraniti ti in oni.*⁶ Da je Noe storil, kar mu je zapovedal Gospod, poslušaj in razumi Sveto pismo, ki pravi: *Noe je storil vse, kar mu je Bog zapovedal, tako je storil.*⁷

Prostor za odpadke

Gotovo Sveto pismo ne govori nič o prostorih, za katere smo rekli, da so ločeni za živalski gnoj, a izročilo o tem poroča. Zdi se namreč primerno, da se molči o tem, kar dovolj jasno uči doslednost samega razuma. In ker to ne bi bilo ravno vredno prilagoditi duhovnemu pomenu, je Sveto pismo to upravičeno zamolčalo, saj svoje pripovedi raje ponuja za alegorično razlaganje.

Splošna popolnost barke

Kar pa zadeva neogibnost (necessitatem) dežja in poplave, ne bi bilo mogoče dati primernejšega videza kot ta, da se z višave, z nekakšne strehe, zožene proti vrhu razliva pogubni dež, in da spodnji del stoji trdno v vodah zaradi kvadratne oblike. Tako se ne more ne nagniti ne potopiti niti zaradi navala vetrov niti zaradi poriva valov niti zaradi nemira živali, ki so notri.

Apelovi⁸ ugovori

2. Spričo vsega tega, tako večče zgrajenega, pa nekateri postavljajo ugovore (obiciunt qu-

Duhovna razlaga

aestiones), zlasti Apel, ki je bil učenec nekega Markiona, toda ni toliko sledil hereziji, ki jo je prevzel od učitelja, ampak si je izmislil drugo. On torej hoče trditi, da Mojzesovi spisi nimajo v sebi nič božje modrosti in nič delovanja Svetega Duha. S takimi izjavami še pretirava in pravi, da nikakor ni bilo mogoče, da bi majhen prostor lahko zaobsegel toliko vrst živali s hrano, ki naj bi zadoščala za vse leto. Rečeno je, da so na barko pripeljali *po dva in dva*⁹ od nečistih živali, to je po dva samca in po dve samici - to namreč pomeni ponavljanje besed -, od čistih pa *po sedem in sedem*,¹⁰ to je po sedem parov. Če je tako, pravi, kako naj bi opisani prostor sprejel vsaj samo štiri slone? In ko tako nadaljuje ugovor za vsako vrsto posebej, zaključí s temi besedami: "Očitno gre za izmišljeno zgodbo. In če je to tako, je jasno, da Sveto pismo ni od Boga."

Odgovor na ugovor

Poslušalcem pa glede tega mi, ki smo se poučili pri modrih možeh, večjih v hebrejskih izročilih, in pri starih učiteljih, prinašamo tole spoznanje. Stari so rekli, da je Mojzes, o katerem priča Sveto pismo, da *se je izobrazil v vsej egipčanski modrosti*,¹¹ na tem mestu zapisal število komolcev glede na geometrijsko vedo, v kateri so bili zlasti močni Egipčani. Geometri pa imajo navado, da govorijo na način, ki mu rečejo "potenca". En komolec torej v zmnožku treh števil (ex solido) in kvadratu (quadrato) pomeni ali šest komolcev, če vzamemo splošno, ali pa tristo komolcev, če vzamemo natančno.¹² Naj vzamemo tako ali drugače, pri teh merah barke da dolžina in širina toliko prostora, da more vsebovati semena vse zemlje za obnovo in zemetke vseh živih bitij, iz katerih se bodo obnovile vrste.

Toliko je povedanega o tem, kar zadeva zgodbo (historiam), proti tistim, ki skušajo napadati spise Stare zaveze, češ da vsebujejo nemogoče in nerazumne stvari.

3. Zdaj pa najprej molimo k njemu, ki edini lahko odgrne zastor na branju Stare zaveze,¹³ potem pa poskusimo preiskati, kakšno duhovno zgradbo vsebuje čudovita gradnja te barke.

Potop, podoba Jezusovega prihoda

Kolikor mi dopušča majhnost mojega uma, mislim, da potop, s katerim je bil tedaj svet skoraj pokončan, nosi podobo tistega konca sveta, ki bo šele prišel. To je izrekel sam Gospod, ko je povedal: "*Kakor so v Noetovih kupovali, prodajali, gradili, se ženili in se možile in je prišel potop ter vse pokončal, tak bo tudi prihod Sina človekovega.*"¹⁴

V tem besedilu očitno na enak način opiše potop, ki se je že zgodil, in konec sveta, ki ga napoveduje. Kakor je bilo torej tedaj naročeno onemu Noetu, naj naredi barko in vanjo pripelje s seboj ne le sinov in bližnjih, ampak tudi različne vrste živali, tako je tudi našemu Noetu, ki je res edini pravični in edini popolni, Gospodu Jezusu Kristusu, ob dovršitvi sveta naročeno od Očeta, naj si naredi barko iz kvadratnega lesa in ji da mere, polne nebeških skrivnosti (sacramentis). To je namreč nakazano v psalmu, kjer je rečeno: *Zahtevaj od mene, in dam ti narode v dediščino, v lastnino konce zemlje.*¹⁵

Barka in oddelki, vera in njeni izrazi

Zgradil je torej barko in v njej naredil gnezda, to je nekakšne hrame, kamor so se spravile različne vrste živali. O njih pravi tudi prerok: *Pojdi, moje ljudstvo, stopi v svoje hrame, skrij se za kratek čas, dokler ne mine togota moje jeze.*¹⁶ To ljudstvo, ki se reši v Cerkvi, se torej primerja z vsemi onimi, tako ljudmi kot živalmi, ki so se rešili v barki.

Ker pa nimajo vsi enakih zaslug in niso enako napredovali v veri, zato tudi ona barka ne nudi vsem enega bivališča, ampak so spodnja dvonadstropna in zgornja trinad-

stropna, v njih pa se še delijo na gnezda, da se pokaže, kako tudi v Cerkvi, čeprav so vsi, ki so v njej, iste vere in vse izmiva en krst, ne napredujejo vsi na en in isti način, *ampak vsak v svojem redu*.¹⁷

Razna bitja na barki: stopnje popolnosti

Tiste, ki živijo po razumni vednosti (per rationabilem scientiam) in so sposobni voditi ne le sebe, ampak tudi učiti druge,¹⁸ predstavljajo maloštevilni, ki so rešeni z Noetom in so povezani z njim v tesnem sorodstvu -

zelo malo se namreč najde takih. Tako je tudi naš Gospod, pravi Noe, Kristus Jezus, imel malo bližnjih, malo otrok in sorodnikov, ki so bili lahko deležni njegove besede in sposobni dojeti njegovo modrost. To so tisti, ki so postavljeni na najvišjo stopnjo in nameščeni na vrhu barke.

Množica ostalih nerazumnih živih bitij ali tudi zveri pa se nahaja v spodnjih krajih, še najnižje pa so tisti, katerih divje zverinskosti niti blagost vere ni mogla omiliti. Malo višje od teh so tisti, ki kljub pomanjkanju ra-

Michelangelo, Vesoljni potop, 1508-12, freska, Sikstinska kapela, Vatikan.

zuma ohranjajo kar največ preprostosti in nedolžnosti.

Pravi Noe: Jezus Kristus

Tako vzpenjaje se po posameznih stopnjah prebivališč dospemo do samega Noeta - njegovo ime pomeni "počitek" ali "pravični" -, ki je Kristus Jezus. V onem Noetu se namreč ni izpolnilo, kar je rekel njegov oče Lameh: *Ta nam bo dal počitek od naših del, od žalosti naših rok in od zemlje, ki jo je Gospod Bog preklel.*¹⁹ Kako bi moglo biti res, da bi oni Noe dal počitek onemu Lamehu ali ljudstvu, ki je tedaj prebivalo na zemlji; ali kako bi bilo konec žalosti in muke v Noetovih časih, ali kako bi bilo z zemlje odvzeto prekletstvo, ki ga je dal Gospod? Saj se še bolj pokaže božja jeza in je zapisano, da je Bog rekel: *žal mi je, da sem naredil človeka na zemlji,*²⁰ in ponovno: *Izbrisal bom vse živo, kar je na zemlji,*²¹ in je prikazana poguba živih kot znameenje največje razžalitve.

Pomisli na našega Gospoda Jezusa Kristusa, o katerem je rečeno: *Glejte, Jagnje božje, ki odjemlje greh sveta.*²² In drugje je o njem še rečeno: *Za nas je postal prekletstvo, da bi nas odkupil od prekletstva postave,*²³ in drugje spet: *Pridite k meni vsi, ki ste utrujeni in obteženi, in jaz vam bom dal počitek in našli boste počitek svojim dušam.*²⁴ Če pomisliš nanj, boš ugotovil, da je on tisti, ki je resnično dal počitek ljudem in osvobodil zemljo prekletstva, s katerim jo je preklel Gospod Bog.

Temu duhovnemu Noetu, ki je ljudem dal počitek in odvzel greh sveta, je rečeno: *Ti pa si izdelaj barko iz kvadratnega lesa.*²⁵

Kvadraten les: oporniki vere

4. Poglejmo si torej, kaj pomeni "kvadraten les". Kvadratno je tisto, kar se ne nagiba z nobene strani, ampak, kakor koli obrneš, stoji z zanesljivo in trdno stabilnostjo. Takšen je les, ki nosi vse breme živali od znotraj in valov od zunaj. Menim, da so to v Cerkvi učitelji,

vzgojitelji in gorečni v veri. Ti namreč ljudstva, ki so nameščena znotraj, tolažijo z besedo opominjanja in z milostjo nauka, obenem pa se z močjo besede in z modrostjo razuma upirajo od zunaj napadajočim pogonom, krivovercem in tistim, ki dvigajo valove vprašanj in nevihte razpravljanj.

Ali hočeš videti, kakšen razumni les (ligna rationabilia) pozna Sveto pismo? Spomnimo se, kaj piše pri preroku Ezekielu: *Zgodilo se je: V enajstem letu, v tretjem mesecu, prvega v mesecu mi je prišla Gospodova beseda, rekoč: Sin človekov, reci faraonu, egiptovskemu kralju, in njegovi množici: Komu se primerjaš v svoji velikosti? Glej Asirijo, cipreso na Libanonu z lepimi vejevjem, v senčnatem gozdu, visoke rasti. Njen vrh sega v oblake. Voda ji je dajala rast, brezno jo je napravilo visoko in vse svoje reke pripeljalo okoli nje in pošiljalo svoje potočke k vsem poljskim drevesom. Zato je po rasti prekašala vse poljsko drevje.*²⁶

Malo kasneje pa pravi: *Mnogo cipres v božjem rajju in borov ni bilo podobnih njenemu vejevju in jelke jim niso bile podobne. V božjem rajju ni bilo drevesa, ki bi ji bilo enako v njeni lepoti. Nevoščljiva so ji bila vsa drevesa, ki so bila v božjem rajju sladkosti.*²⁷

Ali opaziš, o katerih ali o kakšnih drevesih govori prerok? Kako opiše libanonsko cipreso, s katero ni mogoče primerjati nobenega drevesa, ki je v božjem rajju? In še to dodaja na koncu, da so bila vsa drevesa, ki so v božjem rajju, nevoščljiva. S tem po duhovnem razumevanju očitno pokaže, da se drevesa, ki so v božjem rajju, imenujejo razumna; v njih namreč opisuje nekakšno tekmovalnost s tistimi drevesi, ki so na Libanonu.

Zato pa premisli - da tudi to mimogrede omenimo -, ali ni treba tudi zapisanih besed: *Od Boga je preklet vsak, kdor visi na lesu,*²⁸ razumeti tako, kot tudi tisto, kar je rečeno neke drugje: *Preklet človek, ki zaupa v človeka.*²⁹ Samo na Bogu smemo namreč viseti in na nikomer drugem, tudi če je o kom rečeno, da

prihaja iz božjega raja. Tako je tudi Pavel rekel: *Tudi če bi vam mi ali pa angel iz nebes oznanjal drugačen evangelij, kakor smo vam ga mi oznanili, naj bo preklet!*³⁰ Ampak o tem na drugem mestu.

Smola: notranja in zunanja svetost

Videl si torej, kaj je kvadratni les, ki je kot nekakšen zid in obramba tistim, ki so znotraj, pred valovi, ki navaljujejo od zunaj, in ga je postavil duhovni Noe. Ta les je *od znotraj in od zunaj* premazan z zemeljsko smolo.³¹ Graditelj Cerkve Kristus noče, da bi bil ti tak, kakršni so oni, *ki se na zunaj zdijo ljudem pravični, znotraj pa so mrtvaški grobovi.*³² Hoče namreč, da bi bil tako svet po telesu na zunaj kot čist po srcu navznoter, povsod oprezen in opremljen s krepostjo čistosti in nedolžnosti. To pomeni biti premazan z zemeljsko smolo od znotraj in od zunaj.

Dolžina, širina in višina: razsežnosti Kristusove skrivnosti

5. Potem je govor o dolžini in širini barke in o njeni višini. Pri tem so navedena neka števila, ki so posvečena z neizmernimi skrivnostmi. Preden pa spregovorimo o številih, si pogledajmo, kaj pomeni dolžina, širina in višina.

Ko apostol na nekem mestu še bolj mistično govori o skrivnosti križa, takole pravi: *da bi mogli doumeti, kolikšna je širokost in dolžina in visočina in globočina.*³³ Globočina in visočina pomenita isto, samo da je višina videti razdalja, ki jo merimo od spodaj navzgor, globočina pa se začne zgoraj in se spušča navzdol. Potemtakem torej božji Duh tako po Mojzesu kot po Pavlu razglša podobe neizmernih skrivnosti. Ker je namreč Pavel oznanjal skrivnost Kristusovega spusta, je omenil globočino, kakor da bi prišel od zgoraj navzdol; Mojzes pa zato, ker oznanja rešitev tistih, ki so po Kristusu kot od šibe potopa oteti iz pogube in propada tega sveta, iz globin v vi-

šave in nebesa, pri meri barke ne omenja globine, ampak višino, kakor da bi se vzpenjali od zemeljskega in nizkega k nebeškemu in vzvišenemu.

Omenjene so tudi številke: tristo komolcev dolžine, petdeset širine in trideset višine.

Tristo je trikrat po sto. Število sto pa je od vseh najbolj polno in najbolj popolno. Vsebuje skrivnost vsega razumnega stvarstva, kakor beremo v evangelijih, kjer je rečeno, da je imel *nekdo sto ovac. Ko ena od njih zaide, jih pusti devetindevdeset v gorovju in se spusti iskat njo, ki je zašla. In ko jo najde, jo zadene na rame in jo pridruži onim devetindevdesetim, ki niso zasle.*³⁴ Ta številka sto pomeni vse razumno stvarstvo, izhaja pa iz Trojice in prejema dolgost življenja, to je milost nesmrtnosti, od Očeta po Sinu in Svetem Duhu; zato je število potrojeno. Enako lahko tudi kdo raste k popolnosti po milosti Trojice; in lahko kdo tistega, ki je zaradi nevednosti izpadel iz števila sto, po priznanju Trojice vrača med tristotere.

Širina pa ima število petdeset. To število je posvečeno vračilu in odpuščanju. Po postavi je bilo namreč vsako petdeseto leto vračilo, to je: če je kdo komu odvzel posest, jo je ta dobil nazaj; če je svobodnjak padel v suženjstvo, je znova dobil svobodo; dolgovni so bili odpisani, izgnanec se je vrnil domov.

Duhovni Noe torej, Kristus, je v svoji barki, v kateri osvobaja človeški rod od pogube, to je v svoji Cerkvi, postavil tudi število odpuščanja petdeset na širini. Ko bi vernikom ne bil podelil odpuščanja grehov, se Cerkve ne bi razprostrla v širjavo po vsem zemeljskem krogu.

Število višine trideset pa vsebuje podobno skrivnost kot tristo. Kar je tam sto, naredi tukaj trikrat pomnožena desetica.

Na vrhu pa se število vse zgradbe zaključuje v enici, ker je *en Bog Oče, iz katerega je vse, in en Gospod*³⁵ in *ena vera* Cerkve, *en krst, eno*

*telo in en Duh,*³⁶ in vse hiti k enem koncu božje popolnosti.

Toda tudi ti, ki to poslušáš, če posvetiš prosti čas *(ex otio)* Svetemu pismu, boš našel premnogo veličastnih dogodkov, ki so se zgodili v številu tristo ali petdeset. Trideset let je bil star Jožef, ko so ga privedli iz ječe in je prejel vladarstvo nad vsem Egiptom, da bi po božjem sklepu odvrnil pogubo grozeče lakote. Pravijo, da je bil trideset let star Jezus, ko je prišel h krstu in je zagledal nebesa, ki so se razpirala, in božjega Duha, ki se je spuščal nadenj kakor golob.³⁷ Tam se je tudi začela odkrivati skrivnost Trojice. In še mnogo podobnega boš našel.

Našel boš pa tudi petdeseti dan kot praznik nove žetve.³⁸ In od plena Midjancev je bila Gospodu darovana petdesetina.³⁹ Našel boš tudi, da je Abraham s tristotimi premagal Sodomljane,⁴⁰ in Gideon je zmagal s tristotimi, ki so z jezikom lokali vodo.⁴¹

Vrata pa niso niti spredaj niti zgoraj, ampak postavljena postrani in počez. Čas božje

jeze je - *Božji dan je dan jeze in besa,*⁴² kakor je pisano: Čeprav bo videti, kakor da so nekateri rešeni, jih bo mnogo, ki jih bodo njihove zasluge obsodile, uničenih in bodo pogubljeni. In ker je ta čas čas božje jeze, so vrata počez, da bi se pokazalo, kar je povedano po preroku: *Če se mi boste postavljali povprek, bom tudi jaz v srdcu postavil proti vam počez svojo jezo.*⁴³

Potem si pogledjmo tudi o tem, ko pravi, da je ločeno *spodaj dvonadstropno* in *zgoraj trinadstropno*. Ali morda s tem noče povedati to, kar je rekel apostol, *da se v Jezusovem imenu pripogne vsako koleno teh, ki so v nebesih, na zemlji in pod zemljo.*⁴⁴ In ali ne pomeni na barki spodnje od vsega tisto, kar je apostol označil kot "tisti pod zemljo", naslednje od tega, zgornje, bi bili "tisti na zemlji", trinadstropno zgoraj, kar se razume skupaj pa bi bili "tisti v nebesih". Med temi pa je treba razlikovati po zaslugah tiste, ki se lahko po apostolu Pavlu *povzpnejo do tretjega neba.*⁴⁵

Jacobo Bossano, Noetovo žrtvovanje, 1574, olje na platnu, Potsdam-Sanssouci.

Posamezna gnezda tu in gnezda tam, ki jih je veliko narejenih na barki, pa nakazujejo, da je pri Očetu mnogo bivališč.⁴⁶

Katero podobo pa naj ohranimo o živalih in zvereh ter živini in o ostalih različnih živih bitjih, če ne tiste, ki jo pokaže Izaija, ko pravi, da bo v Kristusovem kraljestvu volk z jagnjetom, leopard s kozličkom, lev in vol bosta skupaj hodila na pašo; njihovi mladiči pa se bodo skupaj hranili s senom. Vrh u vsega bo majhen deček - nedvomno takšen, o kakršnem je govoril Odrešenik: *Če se ne spreobrnete in ne postanete kakor ta otrok, ne pridete v nebeško kraljestvo*⁴⁷ - v gadjo luknjo vtikal roko in mu ne bo nič škodilo.⁴⁸ Ali pa tudi tisto podobo, za katero nas Peter uči, da se je zdaj uresničila v Cerkvi, ko poroča, da je gledal videnje. V njem so bili v enem platnenem prtju vere vsebovani vsakršni štirinožci in zveri zemlje in ptice neba, skupaj pa so jih držali štirje vogali evangelija.

Moralna razlaga

6. Ker pa je Bog ukazal zgraditi barko, ki jo skušamo opisati, ne le dvonadstropno, ampak tudi trinadstropno, se potrudimo in k temu dosedanjemu dvojnemu razlaganju po božji zapovedi dodati še tretje.

Upravičenje moralnega pomena

Prvo, ki je za nami, je zgodovinsko in kot nekakšen temelj, postavljeno čisto spodaj. Drugo, mistično, je odličnejše in bolj vzvišeno. Kot tretje, če ga zmoremo, bomo dodali moralno razlaganje. Prav to je namreč pomenljivo, da ni rekel samo dvonadstropno in potem umolknil, niti samo trinadstropno in odnehal, ampak je, ko je rekel dvonadstropno, dodal še trinadstropno. Zgleda, da ta razlaga, ki jo imamo v rokah, ni brez skrivnosti. Kajti prav takšno razlago označuje kot trinadstropno. Ker pa v božanskih Pismih ne more vedno obstati zgodovinska sosledica, ampak jo včasih zmanjka

(deficit), kot na primer tam, kjer je rečeno: *Trn raste v roki pijanca*,⁴⁹ in ko je o tempelju, ki ga je zgradil Salomon, rečeno: *Pri zidanju božje hiše se ni slišal glas kladiva ne sekire*.⁵⁰ Pa tudi v Tretji Mojzesovi knjigi, ko je naročeno, da morajo duhovniki pregledati gobavost na stenah, usnju ali tkanini in jo očistiti.⁵¹ Zaradi tega in podobnega je zgrajena barka ne le trinadstropno, ampak tudi dvonadstropno, da bi vedeli, da v Svetem pismu ni vedno trojnega pomena, ker nas ne spremlja vedno dobesedni pomen (historia), ampak je včasih vključen v razlago samo dvojni pomen.

Poskusimo torej izreči še tretjo razlago z moralnega stališča (secundum morealem locum).

Barka in njene mere

Če se kdo lahko spričo naraščajočega zla in preplavljajočih grehov spreobrne od bežičih, pogubljaljočih se in minevajočih reči ter prisluhne božji besedi in nebeškim zapovedim, ta gradi znotraj svojega srca barko odrešenja in v sebi tako rekoč posvečuje knjižnico božanske besede. V njej pa za dolžino, širino in višino postavlja vero, ljubezen in upanje. Vero v Trojico razteza do dolžine življenja in nesmrtnosti, širino utemeljuje s čutom ljubezni, odpuščanja in dobrohotnosti, višino upanja postavlja pokonci do nebeških in vzvišenih reči. Ko biva na zemlji, *ima domovino v nebesih*.⁵² Celoto svojih dejanj namreč zvaja na eno. Ve namreč, da *sicer vsi tečejo, samo eden pa prejme venec*,⁵³ tisti namreč, ki v raznolikosti misli in nestalnosti duha ni razdeljen (multiplex).

Kvadraten les, zemeljska smola, živali

Toda te knjižnice ne gradi iz divjega in neobdelanega, ampak iz kvadratnega lesa, umerjenega po črti pravčnosti; to je, ne iz svetnih avtorjev, ampak iz knjig prerokov in apostolov. Oni so namreč bili obtesani

v raznolikih preizkušnjah, posekali in odsekali so jim vse grehe, zato je njihovo življenje kvadratno, z vseh strani uravnoteženo. Kajti tudi avtorje posvetnih knjig lahko imenujemo *visoka drevesa* in *senčnata drevesa* - *pod vsakim visokim in košatim drevesom* je Izrael obtožen, da je prešuštoval⁵⁴ -, oni namreč govorijo o vzvišenih rečeh in uporabljajo bohotno zgovornost, niso pa tako tudi ravnali, kakor so govorili. Zato se ne morejo imenovati *kvadraten les*,⁵⁵ ker pri njih življenje in govor nikakor nista v ravnotežju.

Če pa ti delaš barko, če si zbiraš knjižnico, si jo zberi iz preroških in apostolskih govorov ali iz govorov tistih, ki so jim sledili po ravnih črtah vere. In naredi jo *dvonadstropno* in *trinadstropno*. Iz nje se nauči zgodovinskih pripovedi, iz nje spoznavaj *veliko skrivnost*,⁵⁶ ki se dopolnjuje v Kristusu in Cerkvi; iz nje razumi tudi, kako se popravi nravi, odseka grehe, očisti dušo in odstrani vsako vez sužnosti. V njej postavi *gnezda tu in gnezda tam* za razne kreposti in napredovanja.⁵⁷ Seveda jo boš *od znotraj in od zunaj premazal z zemeljsko smolo*,⁵⁸ *tako da boš v srcu vero nosil, z usti pa jo izpovedoval*, tako da boš imel znotraj védenje, zunaj pa dela, tako da boš stopal dalje znotraj čist (purus) v srcu, zunaj pa čist (castus) na telesu.

Na to barko torej, pa naj jo v skladu z moralno razlago trenutno razumemo kot knjižnico božanskih knjig ali pa kot verno dušo, pa moraš pripeljati tudi živali vsake vrste, ne le čiste, ampak tudi nečiste. Zlahka moremo reči, da kot čiste živali razumemo spomin, izobrazbo, razum, preudarnost, razsodnost in druge podobne lastnosti tistega, kar beremo. O nečistih pa se je težko izreči, ker so označene kot *po dve in dve*.⁵⁹ Vendar pa, kolikor se na tako težkih mestih smemo drzniti, menim, da sta kot nečisti nujno označeni poželjivost in jeza. Ti sta navzoči v vsaki duši glede na to, da pomagata človeku,

da greši. Glede na to pa, da brez poželjivosti ne more biti poskrbljeno za nasledstvo v rodu in da brez jeze ne more obstati nobenoboljševanje in vzgoja, sta označeni kot nujni in vredni ohranitve.

In čeprav je videti, da to razpravljanje ne zadeva moralnega reda, ampak naravnega, smo vendar zaradi izobrazbe spregovorili o tem, kar bi nam v tem trenutku moglo koristiti.

Če ima kdo čas, da bi primerjal in vzporejal Sveto pismo z njim samim in usklajal *duhovno z duhovnim*,⁶⁰ *mi je povsem jasno, da bo našel še več skrivnosti (secreta) na tem kraju globokega in tajnega misterija (arcani mysterii)*, *česar zdaj zaradi omejenega časa ali zaradi utrujenosti poslušalcev nismo mogli predstaviti*.

Prosimo pa usmiljenje Vsemogočnega Boga, naj nas *ne naredi samo za poslušalce* svoje *besede*, ampak tudi za njene *uresničevalce*.⁶¹ Tudi na naše duše naj pripelje potop in v nas uniči, kar ve, da je treba uničiti, in poživi, kar sodi, da je treba poživiti po našem Gospodu Jezusu Kristusu in po svojem Svetem Duhu. Njemu slava na večne veke vekov. Amen.⁶²

Prevedel fr. Miran Špelič OFM.

1. Prevedeno po: Origène, *Homélie sur la Genèse*, Paris, 1976, 76-113 (Sources chrétiennes, 7-bis).
2. 1 Mt 6,13-16.
3. 1 Mz 6,22.
4. 1 Mz 7,16-17: Gospod pa je zaprl vrata za njim. In potop je bil ...
5. Prim. 1 Mz 8,6-8: Preteklo je še štirideset dni in Noe je odprl lino, ki jo je naredil na ladji, in izpustil krokarja. Ta je odletel, a se je vračal in spet vzletaval, dokler vode na zemlji niso usahnile. Nato je Noe spustil golobico, da bi ugotovil, ali so vode otekle s površja zemlje.
6. 1 Mz 6,21: Ti pa si vzemi vsakršnega živeža, kar boš potreboval za hrano, in ga spravi pri sebi, da se boste mogli hraniti ti in oni.
7. 1 Mz 6,22: Noe je to storil; prav tako, kakor mu je Bog zapovedal, tako je storil.

8. Markionov učenec, ki je Sveto pismo razumel kot mit. Živel je konec 2. stol.
9. Prim. 1 Mz 6,19: In od vseh živali, od vsega mesa, spravi po dvoje v ladjo, da bodo skupaj s teboj ostale pri življenju! Naj bodo samci in samice!
10. Prim. 1 Mz 7,2: Od vseh čistih živali vzemi s seboj po sedem parov, samce in samice, od živali pa, ki niso čiste, vzemi po dvoje, samca in samico.
11. Prim. Apd 7,22.
12. Grško besedilo ima tu samo kvadrat števila. Barka bi bila tako dolga 90000 komolcev oz. okrog 45 km. Rufin se je izognil tako, da je množil samo s 6, ki je zmnožek treh števil 1x 2 x 3 (solidus). Tu imamo torej primer Rufinovega poseganja v besedilo.
13. Prim. 2 Kor 3,14.
14. Prim. Lk 17,26-27; Mt 24,
15. Ps 2,8.
16. Iz 26,20: Pojdi, moje ljudstvo, stopi v svoje hrame in zakleni vrata za seboj, skrij se za kratek čas, dokler ne mine togota.
17. Prim. 1 Kor 15,23: vendar vsak po vrsti.
18. Prim. 2 Tim 2,2.
19. 1 Mz 5,29: Ta nas bo tolažil pri našem delu in trudu naših rok z zemljo, ki jo je Gospod preklel.
20. 1 Mz 6,7.
21. 1 Mz 6,7.12.
22. Jn 1,29.
23. Prim. Gal 3,13: Kristus pa nas je odkupil od prekletstva postave tako, da je za nas postal prekletstvo.
24. Mt 11,28-29.
25. 1 Mz 6,14: Ti pa si izdelaj ladjo iz cipresovega lesa.
26. Ezk 31,1-5.
27. Ezk 31,8-9.
28. 5 Mz 21,23.
29. Jer 17,5.
30. Gal 1,8.
31. Prim 1 Mz 6,14.
32. Prim. Mt 23,27.
33. Ef 3,18.
34. Prim. Lk 15,4-5: Kdo izmed vas, ki ima sto ovac, pa izgubi eno od njih, ne pusti devetindevetdesetih v puščavi in gre za izgubljeno ovco, dokler je ne najde? In ko jo najde, jo vesel zadene na rame; in Mt 18,12-13: Kaj se vam zdi? Če ima neki človek sto ovc in ena od njih zaide, ali ne bo pustil devetindevetdesetih v gorovju in šel iskat tisto, ki je zašla? In če se mu posreči, da jo najde, resnično, povem vam, se je veselil bolj kakor devetindevetdesetih, ki niso zašle.
35. 1 Kor 8,6.
36. Ef 4,5-4.
37. Mr 1,10.
38. Prim. 3 Mz 23,16; 5 Mz 16.
39. Prim. 4 Mz 31,28.30.
40. Prim. 1 Mz 14,14.
41. Prim. Sod 7,6.8.
42. Sof 1,15.
43. 3 Mz 26,27-28.
44. Flp 2,10.
45. Prim 2 Kor 12,2.
46. Prim. Jn 14,2.
47. Mt 18,3.
48. Prim. Iz 11,6-8.
49. Prg 26,9: Trn se zabode v roko pijancu.
50. 1 Kr 6,7: tako da se pri zidanju hiše ni slišalo kladivo ne dleto ne kakršno koli železno orodje.
51. Prim. 3 Mz 14,34; 13,48.
52. Prim. Flp 3,20.
53. 1 Kor 9,24: ... res vsi tečejo, ... pa le eden dobi nagrado ...
54. Prim. Jer 2,20; 3,6.
55. Prim. 1 Mz 6,14.
56. Prim. Ef 5,32.
57. Trojni sad, ki ga prinese trojno branje.
58. Prim. 1 Mz 6,14.
59. Prim. 1 Mz 6,19.
60. Prim. 1 Kor 2,13: ... tako da duhovne stvari presojamo z duhovnimi.
61. Prim. Jak 1,22: Postanite uresničevalci besede in ne le poslušalci ...
62. Prim. Rim 11,36: ... njemu slava na veke. Amen.

Devica, devištvo in deviškost v pesnitvah Publija Vergilija Marona

V Neaplju so Vergilija imenovali »anèr parthénios«, »deviški mož«. Noben rimski pesnik ni tako vzvišeno govoril o devicah, devištvu, deviškosti in posebej še o neki prečisti Devici in o Dečku, ki bo kmalu rojen, kakor ravno Vergilij¹.

V tem članku si bomo natančneje ogledali, kaj piše in kako piše Vergil o devici, devištvu in deviškosti. Uporabljali bomo tri njegove velike pesnitve Eneida (AE), Bukolika z Eklogami (B, E) in Georgika (G).

Že v začetku *Eneide* primerja Vergil devico z boginjo. V devici je nekaj božanskega.

O (quam te memorem!) Virgo: namque haud tibi vultus

Mortalis, nec vox hominem sonat. O Dea, certe: An Phoebi soror, an Nympharum sanguinis una? Sis felix, nostrumque leves quaecunq; laborem.
(AE I, 331-334)

Prevajam takole:

O (kako naj te kličem) devica: Obraz ti ne-smrtnost odseva

in glas tvoj kakor da ni več človeški. O boginja si, zagotovo:

mar Febus, bog sonca, ti brat je? Ali si tudi po krvi od nimf?

Blagor ti, kdorkoli si že, lajšaj bridkosti nam naše.

Devica ima v sebi bojevitost, nastopa neustrašeno v vojni, v boju za resnico, pravico in poštenost.

*Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentesilea furens, mediisque in milibus ardet,
Aurea subnectens exsertae cingula mammae
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.*
(AE I, 494-497)

Prevajam takole:

*Amazonk čete s štiti v obliki polmesca;
Pentezileja jih vodi, razvmeta vsa v boju sredi
vojščakov.*

*Prsi razgaljene s pasom si zlatim spoji,
bojevnica drzna, devica, upa z možmi si iti
v napad.*

Amazonke, grška bajeslovna bitja, bojevite device, so si eno dojko izžgale, da jih ne bi ovirala pri streljanju s puščicami, drugo dojko pa so si pokrile z obrambnim zlatim pasom.² Pentezileja, devica, kraljica Amazonk, po Hektorjevi smrti pomaga Trojancem. Po nekaterih avtorjih naj bi jo umoril Ahil, po drugih pa Neoptolem, Ahilov sin.

Kakor imajo grški epi in drame nadčasno vrednost, tako je tudi z Vergilijevo Eneido. Amazonke s Pentezilejo na čelu se v resnici borijo za krepost človekoljubnosti, humanosti. Ahil je namreč mrtvega junaka Hektorja vlačil okrog zidov Troje in za zlato prodajal njegovo truplo. S tem se je pregrešil proti človečnosti. Vergilij hoče poudariti, da deviškost daje devici Pentezileji moč v boju za etične vrednote, za pravičnost, dobroto, usmiljenje, za spoštovanje teles padlih junakov.

*O felix una ante alias Priameia virgo,
Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
Iussa mori: quae sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile.* (AE
III, 321-324)

Prevajam:

*O blaženo srečna pred drugimi vsemi, devi-
ca, Priamova hči.*

*Ob grobu sovražnem pod Troje visokimi zidi
izkervavi na ukaz: ker vdala se ni ponižujoči
usodi*

*in kot ujetnica ni dotaknila se ležišča gos-
podarja zmagalca.*

Govor je o devici Polikseni, hčeri trojan-
skega kralja Priama. Zmagovalec Ahil si jo je
hotel proti njeni volji vzeti za ženo. Ko je z
njo prišel v Apolonov tempelj, ga je Páris, Po-
liksenin brat, skrit za Apolonovim stebrom,
s puščico zadel in umoril. Tako je rešil čast

svoje sestre, device. Ahilova senca v podzem-
lju pa je zahtevala, naj ji žrtvujejo Polikseno.
Ahilov sin Piros je Polikseni na grobu svojega
očeta prerezal vrat. Vergilij jo blagruje kot
neustrašeno devico.

In sedaj je na vrsti Junóna, ki spodbuja
devico.

*Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata nocte,
laborem,*

*Hanc operam: ne noster honos, infractave cedat
Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
Aeneadae possint, Italosve obsidere fines.* (AE
VII, 330-334)

Prevajam:

*Junóna spodbuja jo ostro, takole ji pravi:
trud tale posebni mi daj, devica, hčerka noči,
Žrtev mi tole, da slóves ostane nam naš ne-
skaljèn in slava ne mine;*

Franz von Stuck, *Ranjena Amazonka*, 1904, 65 x 76 cm, Van Goghov muzej, Amsterdam.

*da ne bi Enejci pod krinko zakonskih zvez
v mrežo ujeli Latince
in vdrli v italško deželo.*

Junóna, boginja zakona in poroda, spodbuja devico, hčer boginje Noči, naj ohrani devištvo in se ne poroči. S to svojo žrtvijo bo rešila Lacij z Rimom, glavnim mestom vred, in tako Enejci, t.j. Trojanci ne bodo vdrli v italško deželo.

*Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
O, decus Italiae, virgo, quas dicere grates,
Quasve referre parem? sed nunc, est omnia
quando*

Iste animus supra, mecum partire laborem.
(AE XI, 507-510)

Prevajam:

*Turn v strah zbujajočo devico strmi:
Devica, Italije kras, kako naj zahvalo do-
stojno tebi izrečem?*

*Sedaj pa, ko duh tvoj junaški presegel je vse,
imej svoj delež z menoj v truda polnem tem boju.*

Turn, kralj Rutulcev, ljudstva v Laciju, se zahvaljuje junaški devici, da je pripomogla k zmagi.

*Multae illam frustra Tyrrhena per oppida
matres*

*Optavere nurum: sola contenta Diana,
Aeternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit.* (AE XI, 581-584)

Prevajam:

*Matere mnoge po mestih tirenskih
zaman so želele za snaho si jo:
ona pa le, zadovoljna z Diano,
neoskrunjeno čista večno ljubezen
goji do devištva in boja.*

Tirenske (etruščanske) matere si zaman želi-
lijo lepo devico za ženo svojim sinovom. Njej
je ljubše večno devištvo.

In sedaj se zgodi nekaj takega, nad čemer
celó luna sama deviško zardi:

Si (luna) virgineum suffuderit ore ruborem ...
(G I, 430)

Če (lunin) obraz rdečica deviška zalije...

Sam Jupiter namreč ni zvest v zakonu, in
čisti devici Juturni vzame devištvo. V zadoš-
čenje postavi oskrunjeno devico za boginjo
jezer in šumečih rek. A srčne bolečine zaradi
izgube devištva ji ne more zaceliti ne on, ne
njegova žena Junóna.

*(At Iuno) extemplo Turni sic est affata so-
rorem,*

*Diva Deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
Praesidet: hunc illi rex aetheris altus honorem
Iuppiter erepta pro virginitate sacravit.*

*Nympha, decus fluviorum, animo gratissima
nostro.*

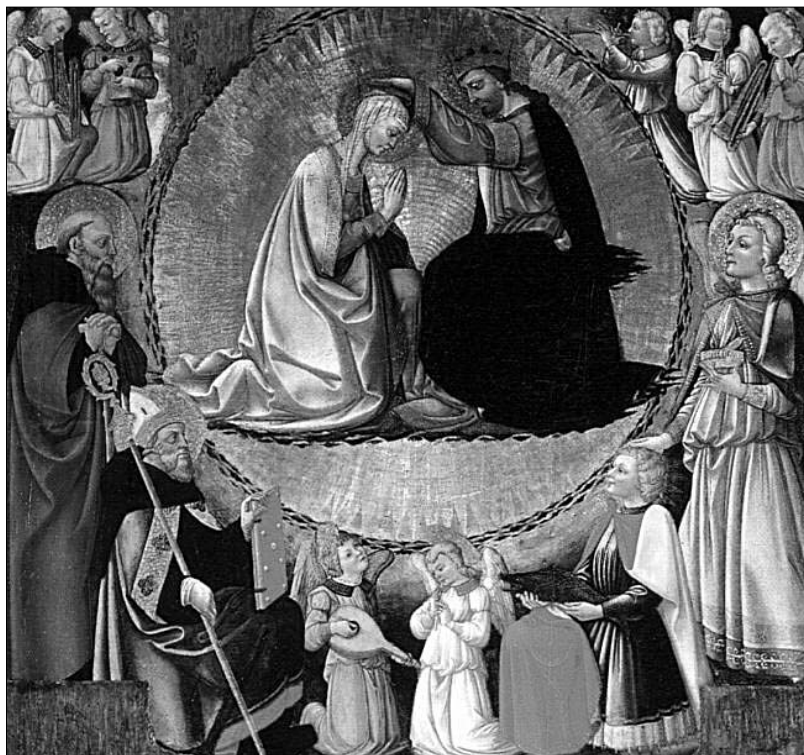
*Scis, ut te cunctis unam, quaecunque Latinae
Magnanimi Iovis ingratum ascendere cubile
Praetulerim, coelique libens in parte locarim.
Disce tuum (ne me incuses) Iuturna dolo-
rem.* (AE XII, 138-146)

Prevajam:

*(Junóna) takoj je rekla Turnovi sestri,
boginja boginji, jezer in rek žuborečih gos-
podarici,*

*to čast ji namreč je dal neba vladar,
sam Jupiter, in sicer za odvzeto devištvo:
»Nimfa, kras rek si, in srcu našemu draga,
vedi, da izmed Latink, ki na ležišče
jih svoje nezvesti je Jupiter vzel,
najviše dala sem tebe, nebo dodelila sem ti.
Juturna, nauči se (mene ne obdolžiti)
bol svojo pa vdano nositi.«*

Vergil pa ne pripisuje deviškosti le žen-
skemu spolu, marveč tudi moškemu. Govori

Nero di Bicci, **Kronanje Device**, letnica nastanka ni znana, olje na lesu, Musée du Petit Palais, Avignon.

o mladeniču, ki je čist in nedolžen kakor roža, ki so jo utrgali deviški prsti.

Hic iuvenem agresti sublimem in stramine ponunt:

*Qualem virgineo demessum pollice florem
Seu mollis violae, seu languentis hyacinthi;
Cui neque fulgor adhuc necdum sua forma
recessit. (AE XI, 68-70)*

Prevajam:

*Na slamnato kmečko ležišče mladenič nadzemski je položen:
podoben je roži, ki prsti deviški jo utrgali so;
kot nežna vijolica je, hijacinta,
sijaj ji ni obledel, ne zapustila lepota.*

Ta nadzvezdni mladenič je vsekakor večji kot rimski konzul Polion. Povezati ga moramo z deviškim sinom device iz Četrte ekloge:

Ille Deum vitam accipiet...

Prevajam:

deležen življenja bo božjega...

In Vergilij nadaljuje, da bo rojstni kraj tega dečka slaven:

*Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores ...
(B,E IV, 15.23)*

Prevajam:

*Še zibelka tvoja nekoč v rožah prav mičnih
razcvetela se bo ...*

Snov, ki jo Vergilij tu razvija, je večja kot on sam.³

In kaj dobi Vergilij za svoje deviško življenje? Takole pravi:

*Non me impia namque
Tartara habent tristesque umbrae: sed amoe-
na piorum
Concilia Elysiumque colo. Huc me casta
Sibylla ducet.* (AE V, 733-736)

Prevajam:

*Nima me v lasti Tártar prekleti,
Žalostne sence njegove ne strašijo me.
Obkroža me blaženih družba vesela,
Elízij moj dom nad zvezdami je.
Deviška Sibila vodi me tja.*

Sklep

Če je lahko Vergilij več kot pred 2000 leti tako vzvišeno pisal o devicah, devištvu in deviškosti (živel je od 70 do 19 pr. Kr.), ali je potem nesodobno govoriti ali pisati o tej stvari? Bi bilo to moraliziranje? Nikakor. Moralizirati se pravi malomeščansko razpravljati o stvari, za katero ni dokazov. Dokler je v Svetem pismu na nešteti mestih govor o devici in deviškosti, ni neumestno, da je papež 15. avgusta 2004 v Lurdu spregovoril o deviškosti⁴ in da se mladi celo na Slonokoščeni obali odločajo za vzdržnost.⁵ In kaj pravi Sveto pismo? Navedemo le iz prve in zadnje knjige: »Bila je zelo lepega videza, devica, ki je še ni spoznal moški« (1 Mz 24,16) in »Pred prestolom (...) so peli kakor novo pesem. Te pesmi pa se ni mogel naučiti nihče, razen tistih (...), ki so deviški« (Raz 14,3-4).

Slomškova »zlata« knjiga *Kršansko devištvo* je doživela več izdaj. V svoj dnevnik je za-

pisal, kako ga je zbolelo, ker se je deset deklet pri delu v vinogradu ponašalo s tem, da so zgubile devištvo. Norčevale so se iz tistih, ki še niso padle. Druga dekleta so ga prosile, naj opravi zanje sveto mašo.⁶

Pri večnih zaobljubah redovnic devic voditelj moli takole: »Ko bodo končno redovnice device dospele do sodbe najvišjega Kralja, naj se ne bojijo sodnika, marveč naj zaslišijo glas ženina, ki vabi na nebeško gostijo.«⁷

Sv. Hieronim v svojih delih od rimskih pesnikov največ navaja Vergilija. Zato piše devicam, tudi v Emono, in visoko ceni himne v čast svetim devicam. Eno od teh himen glej v knjigi *Po sledovih zlatega peresa*.⁸

Kakor da se je neznani avtor te himne navdihnil tudi pri Vergiliju.

1. J. Smej, Vergil in njegova četrta ekloga, v: *Tretji dan XXXII* (2003) 6/7, 84-87. V nadaljevanju: J. Smej, *Vergil*.
2. Etimološka razlaga besede »amazonka«: [F] - [F]: = brez materinskih prsi; tako nekateri, drugi pa pravijo, da je ta razlaga neutemeljena.
3. J. Smej, *Vergil*, 87, kjer je rečeno: »da je tu predmet večji kakor pa največji pesnik sam.«
4. Družina 53 (2004) 34, 4.
5. Družina 53 (2004) 43, 11.
6. Franc Kovačič, *Služabnik božji Anton Martin Slomšek I.*, Celje, 1934, 52.
7. *Redovne zaobljube, Rimski obrednik*, Ljubljana, 1976, 36.
8. Jože Smej, *Po sledovih zlatega peresa*, roman o Miklošu Küzmiču, Murska Sobota, Pomurska založba, 1980, 224.

Osnovni oris islama – ene največjih monoteističnih religij

Islam spada med monoteistične religije in ima danes blizu ene milijarde pripadnikov, kar predstavlja 20 % vsega prebivalstva sveta.¹ V Evropi lahko govorimo o 4 do 4,5 milijonih muslimanov, vendar ta podatek ni povsem točen. Muslimani namreč ne štejejo posameznikov, ampak, kjer je v nekem narodu večina muslimanov, prištevajo cel narod k muslimanom.² Ti podatki pa tudi dovolj zgovorno pričajo, da je islam potrebno poznati, da se moramo z njim soočiti, če hočemo živeti v sožitju z drugače mislečimi.

Beseda »islam« ima več pomenov: pridobiti, podvreči se, biti podvržen Alahu. Pokorščina Alahu ni neka pasivna pokorščina, ki bi se mogla izvršiti enkrat za vselej, temveč se vrši skozi vse vernikovo življenje. Da se nekdo lahko imenuje musliman, je potrebno troje: a) stalna pokorščina Alahu; b) izpovedovanje islamske religije; c) pripadnost skupnosti, ki izpoveduje islamsko vero.³

Islam je v stalnem tekmovanju s krščanstvom. Tudi islam izhaja od Abrahama, iz vere zaupanja. "Ta vera zaupanja v Boga je postala skupna korenina judaizma kot religije upanja, kot religije ljubezni v krščanstvu in kot religije verovanja v islamu. Islam vidi sebe sočasno na koncu in na začetku tega razvoja. V določenem pogledu je islam v verigi treh religij razodetja zadnji člen, ki ju po Tori in evangelijih, poslanstvom Mojzesa in Jezusa, potrjuje Mohamed z oznanilom Korana."⁴

Za islam so pomembne štiri značilnosti: a) vera v enega Boga. En Bog je in Mohamed je njegov prerok. Mohamed se vključuje v celo vrsto prerokov od Abrahama do Jezusa.

Mohamed je bil zadnji prerok. Z njim je razodetje zaključeno; b) druga značilnost sporočila je, da je Bog več in ima 99 lastnosti, ki so istočasno božji naslovi (ljubeči, prijazni itd.). Ta Bog je seveda tudi vsemogočen, ker lahko obuja od mrtvih in ker lahko uniči nemuslimane; c) tretja značilnost pa je, da se je treba Bogu Alahu podrediti in mu biti v vsem pokoren; d) zadnja značilnost pa je verovanje v poslednjo sodbo, ko bodo dobri (muslimani) zelo nagrajeni, hudobni (nemuslimani) pa hudo kaznovani. Tam bodo ženske tudi izenačene z moškimi.

Politične, ekonomske in religiozne razmere na Arabskem polotoku v 7. stoletju

Islam je nastal v 7. stoletju na Arabskem polotoku, ki je bil politično in versko neorganiziran. Prebivalci so bili večinoma člani nomadskih plemen, v osrednji Arabiji pa so živeli beduini. Slednji so se organizirali okrog mogočne družine Koraišev, ki je iz Meke naredila trgovsko republiko. Trgovci Meke so si pridobili nekakšen monopol nad trgovino med Indijskim oceanom in Sredozemskim morjem. Bogastvo, ki se je zaradi dobre trgovine kopicilo, je povzročalo družbene napetosti.

Ob severnem robu Arabskega polotoka so v stepah, ki mejijo na Sirijo, druga arabska plemena ustanovila več držav. Tu je bilo kraljestvo Nabatejcev, kraljestvo Lakmidov in kraljestvo Gasanidov. Lakmidi in Gasanidi so bili monofiziti. Arabci na polotoku pa so ohranili svojo staro vero, mnogoboštvo. Častili

Stran v Koranu, 14. stoletje, Egipt, čnilo, nepropustne vodene barve in zlato na papirju, 25,8 x 17,2 cm, Narodni muzej umetnosti, Los Angeles.

so plemenske ali krajevne bogove, o katerih so mislili, da prebivajo v svetih kamnih, pa tudi zvezde. Prebivalci Meke so častili tudi dve boginji: Manat, boginjo sreče, in Alat, boginjo neba.⁵ V Meki so imeli svoje svetišče, Kaaba (kocka),⁶ ki je bilo starodavno romarsko središče, in njegova okolica je bila posvečena. Kaaba ali kocka je bilo simbolično središče romanja v Meko na kraj, ki naj bi bil od Abrahama in njegovega sina Ismaela posvečen Alahu. Bog - Alah je bil vedno pojmovan kot transcendenten, njegovo bivališče je bilo v nebesih.⁷ V tistem času je bilo na po-

lotoku tudi nekaj skupin Judov in kristjanov, ki niso imeli posebnega vpliva na nomadska plemena. Je pa bila Arabija ves čas pomembno trgovsko in idejno križišče. Tu so se srečevale različne kulture: grška, rimska, mezopotamska, iranska in indijska.

Prerok Mohamed

V tem svetu, v tem razmerah se je okrog 572 po Kr. v Meki rodil **Mohamed**. O njegovem življenju krožijo številne legende. Zanesljivega poročila ne najdemo v nobenem delu. Koran o njem spregovori le posredno. Tudi letnica

njegovega rojstva ni zanesljiva. Določili so jo po pomembni letnici t.j. 622, ko so muslimani začeli s štetjem, Mohamed pa naj bi takrat bil zrel mož v starosti petdesetih let.⁸

Mohamed se je rodil očetu Abdalahu in materi Amini, ki sta pripadala družini Koraišitov. Oče mu je umrl še pred njegovim rojstvom, v šestem letu njegovega življenja pa še mati. V oskrbo so ga vzeli najprej stari starši, potem pa stric **Abu Talib**, ki je imel sina **Alija**. Ta je bil zelo velik prijatelj z Mohamedom. Slednji je veliko potoval s karavanami in se srečeval z različnimi kulturami. Na potovanjih je srečal bogato vdovo **Hadidžo**, s katero se je tudi poročil in ji bil zvest vse do njene smrti. Z njo je dobil hčerko **Fatimo**, kar pomeni zelo ljubljena in je kasneje postala Alijeva žena. Mohamed je bil razočaran nad načini poganskega verovanja in hkrati navdušen nad judovstvom in krščanstvom. Da bi mogel spoznati pravo religijo, se je pogosto umaknil v samoto. Zanimala so ga tudi razna druga vprašanja.

Med meditacijo in premišljevanjem v samoti je leta 610 imel prva mistična doživetja. Verjel je, da dobiva od Boga sporočila, ki jih mora posredovati svojim someščanom. V noči med 26/27 ramadanom se mu je na gori Hira prikazal angel Gabrijel in mu je naročil, naj za njim ponavlja to, kar sliši. To prvo sporočilo je razodetje Korana in se nahaja v K 96,1-5: *“Beri v imenu svojega Gospoda. Njega, ki je ustvaril in naredil človeka iz zarodka. Beri, zakaj tvoj Gospod je usmiljen kot nihče drug na zemlji. Naučil je človeka sukati pero, naučil ga je, česar ni vedel.”* Veliki Mohamedov življenjepisec pravi, da je Mohamed na to sporočilo odgovoril z naslednjimi besedami: *“Prebudil sem se in bilo mi je, kot bi bile te besede zapisane v mojem srcu. Prišel sem iz votline in stal na gorskem pobočju. Tedaj sem zaslišal glas iz neba: ‘Mohamed, ti si božji poslanec in jaz sem Gabriel’. Dvignil sem oči in ga videl na obzorju. Nisem se premak-*

*nil. Ko sem skušal pogledati vstran, sem ga še vedno videl.”*⁹

Mohamed je tedaj razumel, da ga je Alah izbral za svojega poslanca, da ljudem pripoveduje vse, kar mu bo nadangel Gabrijel ali božji Duh razodel. Ta razodetja, ki so se dogajala več kot dvajset let, vse do Mohamedove smrti, so kasneje zbrali v knjigo, ki se imenuje Koran.

Razodetje so začeli širiti po klanu. Vladajoči sloji v Meki s tem niso bili zadovoljni. Tudi sam Mohamed je dvomil v svoje poslanstvo. Opogumljala ga je žena Hadidža in tako je prebivalcem Meke oznanil, kar mu je bilo razodeto. V začetku so ga le redki poslušali, potem pa so se mu pridružili sorodniki in prijatelji ter revni in preprosti ljudje.

Mohamed je oznanjal nauk o bližnji sodbi, ko bo edini in pravični Bog povrnil ljudem po njihovih delih. *“Bog vas bo sodil po vaših delih.”* Hotel je odvrniti rojake od njihove brezbriznosti, želel je spodbuditi spoštovanje do Alaha, hotel jih je prepričati, da cilj tega življenja ni v tem, da si nakopičijo bogastva, ampak da se predajo Alahu in da spolnjujejo njegove zapovedi, da molijo in delijo miloščino.

Leta 619 je Mohamedu umrla žena Hadidža ter njegov stric Abu Talib in tako je izgubil zaledje v klanu. Leto 619 je bilo zaradi tega razglašeno za t.i. Leto žalosti. Zaradi vse večjega pritiska se je najprej zaprl v majhen geto, potem pa se je čutil prisiljenega, da skupaj s svojimi pristaši leta 622 zapusti mesto in gre v približno 300 km oddaljeno mesto **Jatrib** ali **Medino**. Odhod iz Meke v Medino se imenuje **hidžra**, kar pomeni prekinitev odnosa s prejšnjo skupnostjo, klanom.¹⁰ Preselitev pa postane najpomembnejši dogodek v zgodovini islama. Od tega leta naprej muslimani štejejo svoja leta (začetek islamske dobe). Od tega trenutka dalje pa islam ni več samo verstvo, temveč tudi politična sila.

V Medini so se njegovi pristaši delili na dve skupine: tiste, ki so prišli z njim iz Meke – Mohadžirune, in Ansare, tiste, ki so ga tukaj podprli. Sprva je hotel pritegniti k svoji skupnosti tudi Jude (v Medini so bila tri judovska plemena), saj je menil, da je njihova vera zelo podobna tisti, ki jo je on oznanjal. Kajti tudi Judje, kot sprva muslimani, so se v molitvi obračali proti Jeruzalemu. Toda medinski Judje so ga prezirali in so se iz njega norčevali. Mohamed je tedaj z njimi prekinil odnose, in odslej so se muslimani v molitvi obračali proti Meki. Svojo vero je povezal z Abrahamom, in ne z Mojzesom, ki je po njegovem začetnik judovske vere. Nekatere judovske družine je izgnal.

Da bi se lahko preživljali, je Mohamed leta 624 skupaj s skupino svojih privržencev napadel karavano, ki je bila na poti v Meko. Naleteli so na oborožen upor prebivalcev Meke, vendar je Mohamed v boju zmagal in to mu je pomenilo potrditev, da se je Alah opredelil za Mohameda. Koran imenuje ta dan "odločilni dan". Pri petdesetih letih je Mohamed postal **verski, politični in vojni vladar**. Začela so se pogajanja z različnimi plemeni in s tistimi, ki so ga podprli, je ustanovil v Medini pomembno skupnost, konfederacijo plemen ali *umma*.¹¹ Gre za zavezanost skupnosti, občestvu, zvezi, ki izpoveduje isto vero, vero v Alaha in priznava Mohameda kot božjega poslanca in ima istočasno politični in verski značaj. Zavežejo se, da bodo drug drugega ščitili in branili.¹²

Po utrditvi svojega položaja v Medini se je Mohamed začel pripravljati na osvojitve Meke. Zavedal se je, da je to mesto strateško pomembno in da ga mora islamizirati, če želi dobro ukoreninjenost islama v Arabiji. Po dvakratnem uspešnem romanju je leta 630 brez prelivanja krvi osvojil Meko. Meko so hitro očistili vseh podob in simbolov poganškega verovanja. Postalo je središče islama in romarski kraj nove Božje države. Izoblikoval se je **DŽIHAD** ali

sveta vojna. Ta pojem je uveden v času boja s prebivalci Meke. Kdor umrje v sveti vojni, je **šahib** - mučenec, ki ga čakajo najlepše stvari v nebesih. Svojo oblast je polagoma raztegnil na večji del Arabije. Leta 632 je organiziral prvo romanje v Meko. V tem času se je razvil tudi v političnega in vojnega poglavarja. Osvojil je velik del Arabskega polotoka. Imel je 14 žena. Zanj enoženstvo ni bilo dobro. Med vsemi temi je imel eno, ki jo je posebej ljubil - **Ajšo**. Takoj ko je Mohamed umrl (632), so se začeli boji za njegovo nasledstvo, to pa je bil povod za razdelitev islama.

Boj za oblast in prvi kalifi

Po Mohamedovi smrti je nastala politična kriza, ker ni zapustil moških potomcev, pa tudi naslednika ni določil. V Koranu jasno piše, da je potrebno nadaljevati s tem, kar so prejeli od Alaha, ki jih je povezal med seboj in jih odrešil poganstva.¹³

Oblikujeta se dve stališči glede naslednika ali *kalifa*: prvo pravi, da mora biti naslednik eden njegovih učencev in spremljevalcev, drugo pa, da mora biti sorodnik. Ko se govori o nasledniku, je jasno določeno, da ne gre za nekoga, ki bi nasledil Mohameda, ki je "prerok prerokov", temveč za naslednika, ki bi nadaljeval njegovo poslanstvo med ljudmi. V prvem obdobju od 632 do 661 se zvrstijo štirje kalifi, ki izpolnjujejo dva kriterija: pripadajo družini Koraišev in so Mohamedovi sorodniki. Za prvega kalifa je bil izvoljen **Abu bakr** (632-634), stari oče Mohamedove posebej spoštovane žene. V kratkem in pomembnem prelomnem obdobju je uspel z nadaljevanjem Mohamedovega nauka, razširil je islam na ves Arabski polotok in začel z zbiranjem zapiskov Korana. Po njegovi smrti je bil izvoljen za kalifa **Omar** (634-644), Mohamedov tast. Bil je zelo uspešen v širjenju islama proti vzhodu, kjer so prišli vse do Mezopotamije, in tudi proti zahodu, kjer so se razširili do Egipta. Leta 638 je osvojil Jeruza-

lem, tretje sveto mesto in tam dal zgraditi mošejo.¹⁴ Umril je nasilne smrti.

Nasledil ga je **Otman** (644-656), eden od prvih prerokovih zvestih učencev. V času njegovega kalifata se islam ni širil s takšno hitrostjo kot v času Omarja. Prišli so do Armenije, severne Afrike, Tunizije. Ker so v njegovem času krožile različne verzije Korana, je dal Otman ponovno zbrati zapiske Korana in ta druga izdaja je še danes v veljavi. Islamisti govorijo, da je bil zelo pobožen in premalo energičen, še posebej, ko je šlo za razne debate z nasprotniki. Z njim ni bila zadovoljna niti družina Omajadov, kateri je pripadal, zato so ga umorili.

Končno se je uveljavil **Ali** (656-661), Mohamedov bratranec. V času njegovega kalifata je doživel islam velike pretruse. Ker se ni zavel za raziskavo moralcev svojega predhodnika, sta se dva njegova pristaša odločila, da bosta nastopila proti njemu. V tem boju je Ali zmagal. Pojavil se je nov nasprotnik, in sicer najbližji sorodnik Otmana, bratranec *Moa-vija* iz Damaska. Še za časa Alija je bil izvoljen za kalifa in je imel mnogo privrženecv, medtem ko jih je imel Ali le nekaj v Iraku. Ali je bil umorjen med molitvijo v mošeji.

Moavija je prenesel prestolnico iz Medine v Damask. Pred smrtjo je določil sina **Jazida** za svojega naslednika, s tem pa je prelomil s tradicijo prvih kalifov in uveljavil dinastično načelo. Nastala je prva velika arabska dinastija (661-750) - *Omajadi*. Muslimanskemu imperiju so dali trdne ustanove, gradili so mesta in pospeševali so družbeno življenje. Zgradili so mošeje v Damasku, Medini, Jeruzalemu in tudi drugod. S svojim naukom so navdušili tudi Sirce, da so se spreobrnil k islamu. To okolje pa je bilo izredno ugodno za intelektualno življenje. Tako se v tem obdobju pojavi islamsko pravo in teološke kontroverze. Rodila se je klasična islamska civilizacija.

Pod Omajadi je muslimanski imperij dosegel vrh. Vendar pa se večina prebivalcev

teh pokrajin ni takoj spreobrnila v islam, temveč so postale zaščitene manjšine. Vojaške odprave, ki so jim sicer dali častni naziv "sveta vojna", so z roparskimi napadi pridobile plen in ne spreobrnjencev. Napačna je ideja, da so nasprotniki morali izbirati med "islamom ali mečem", razen če je šlo za poganska arabska plemena. Z zaščitnimi manjšinami so na splošno lepo ravnali, ker je bilo za muslimanske vladarje vprašanje časti, da je njihova zaščita učinkovita. Vendar pa so člani teh manjšin imeli same sebe za drugorazredne državljane in v teku stoletij so se počasi, a vztrajno spreobračali v islam. Tako je islam postal prevladujoča vera v pokrajinah, kjer je bilo prej razširjeno krščanstvo.

Omajadsko dinastijo kalifov je zamenjala *abasidska* dinastija iz Bagdada (750). Ti kalifi so se predstavljali kot restavratorji pravega izročila, ki so ga poneverili omajadski kalifi. Islam je pod njihovo oblastjo doživel svojo zlato dobo. Cvetele so vse oblike kulture, ki so potrebne za življenje velikega imperija. Središčno vlogo je imel razvoj in izdelava islamskega prava, *šarie*, ki je predstavljalo temelj družbene zgradbe. To pravo je delno izviral iz pravil v Koranu, v večji meri pa iz Mohamedovega zgleda. Tega so poznali iz zbirke *hadit* (Izročila) - zgodbe o njegovih dejanjih in izrekih. Študij prava ali pravoznanstvo je postalo jedro višje islamske izobrazbe.

Sveta knjiga - Koran

Koran je za muslimane sveta, absolutno veljavna beseda, osnova vsega muslimanskega življenja. S Koranom je božje razodetje končano in "predstavlja zvest posnetek izvirnika, vklesanega na plošči v nebesih, ki obstaja od vekomaj".¹⁵

Beseda Koran izhaja iz sirske besede "qer-yana", s katero so v krščanski liturgiji označevali psalme. Njen prvotni pomen je na glas "deklamirati".¹⁶

Koran ni bil napisan v času prerokovega življenja. Tedaj so njegovi spremljevalci zapisali samo kakšen izrek na lončeno posodo, na kožo, na kameljo lopatico, na palmov list. Verniki so znali veliko vrstic na pamet. V 11. letu hidžre pa je Omar po nasvetu kalifa Abu Bakra naročil mlademu Zaidu ben Tabitu, enemu od Mohamedovih tajnikov, naj zbere vse, kar je bilo kjer koli zapisano in kar so ljudje hranili v spominu. To se je zgodilo s sodelovanjem tudi drugih in končno je prišlo do sprejetega besedila pod kalifom Osmanom. Druge obstoječe inačice so dali uničiti. Izvirno besedilo je ostalo v Medini, kopije pa so poslali v razna mesta. Najstarejši ohranjeni izvod tega besedila je iz leta 776 in muslimani ga soglasno priznavajo za pristnega.¹⁷

Do Korana imajo zelo spoštljiv odnos in ga berejo šele po obrednem očiščenju. Mnogi se celo na pamet naučijo cel Koran v arabščini, ki je približno tako obsežen kot Nova zaveza Svetega pisma. Ti dobijo naziv *hafiz*. Vsi muslimani pa v arabščini ponavljajo prvo poglavje, kjer je obrazec za pet dnevni molitev.¹⁸ Koran je sestavljen iz 114 poglavij - *sur*. Te pa niso urejene ne kronološko ne vsebinsko, ampak glede na dolžino, razen prve. Vsa poglavja - sure se začno z besedami: "*V imenu Boga, Milostnega, Usmiljenega*". Imena poglavij so vzeta iz kakšne posebne ali ponavljajoče se besede v tistem poglavju. Prvo poglavje ima npr. ime Začetek, 2 - Krava, 10 - Jona, 19 - Marija, 35 - Angeli, 47 - Mohamed... Sure so razdeljene v vrstice - *ajat*. Ajat pomeni tudi čudež. Ko so Mohameda prosili za čudež, da bi potrdil njegovo preroštvo, se je skliceval na Koran in njegove vrstice.

Koran vsebuje različne vrste spisov. Mohamed mnogo govori o starih prerokih, ti so bili pogosto vzorci za njegove lastne izkušnje. Govori tudi o sodbi, trpljenju pogubljenih v peklu, o zakonih, ki veljajo v muslimanski skupnosti, o predpisih o družinskem razmerju in dedovanju.

V prvih poglavjih Korana je izraženo priateljstvo do Judov in posebno do kristjanov kot "ljudstev knjige". Nadalje priznava veliko judovskih in krščanskih spisov: Pentatevh, Psalme in evangelije za božje razodetje. Kasneje, ko Judi in kristjani Mohameda niso sprejeli kot preroka, se je odnos Korana do njih spremenil. Oboje je obtožil, da so pokvarili svoje spise.

Verske resnice v Koranu

Koran nam ne da nekega sistematičnega pogleda v islam, je pa izredno bogat po vsebini. Toda če ga poznamo v celoti, lahko spoznamo nekatere značilnosti islamske religije. Kot povzetek vseh bistvenih elementov svoje religije pa najpogosteje navajajo naslednje vrstice iz Korana:¹⁹ "*O muslimani, verujte v Alaha, v njegovega poslanca, v knjigo, ki mu jo je poslal, v pismo, ki je bilo razodeto pred njim. Kdor ne veruje v Alaha, v njegove anjele, v njegove knjige, v njegove poslance in v poslednji dan, je popolnoma izgubljen*" (K 4,136).

1) Vera v Boga

Temeljno teološko trditev pri muslimanih predstavlja prepričanje, da je Bog edinstven in enovit - vera v enega Boga - *Tavhid*. "*Tavhid* vključuje, da je vseobsegajoči islam - podvreči se Bogu kot edinemu gospodarju usode in končno veljavne resničnosti - ontološko stanje, ki zadeva vse stvarstvo. Ker človek razpolaga, za razliko od živali in angelov, s sposobnostjo svobodnega odločanja, pomeni tako milost kot izziv Boga, da mora uresničitev *tavhida* potrditi tudi človek s svojo svobodno voljo. Prvi korak k odrešenju v islamu torej pomeni zavestno podvreči svojo voljo temu, kar je dokazano. Šele na tej stopnji duhovnega spoznanja se more človek prištevati za pravega muslimana ali za "takega, ki se je Bogu podvrigel".²⁰

Edinost se posebej izraža v 112 suri od 1-4 vrstice: "*Reci: On je edini Bog, Večni Bog; in*

ne poraja in se ne poraja; in nihče mu ni enak.” Vsak musliman mora vsak dan na novo z molitvijo potrjevati pripadnost enemu Bogu.

Vera v enega Boga je tisto, kar je po prepričanju muslimanov edinstveno v islamu in

njihovo vero loči od vseh drugih religij, tudi od krščanstva, ki z vero v Sveto Trojico okrni božjo edinost. Njegov nauk o Sveti Trojici temelji na napačnem razumevanju krščanstva. V suri 5,76 govori: “*Glej, Alah je tretji od treh.*”

Vrata omare, Egipt, 2. polovica 13. stol., les in slonovina, 91.44 x 27.31 x 3.81 cm, Zbirka islamske umetnosti, Medina.

Toda ni nobenega Boga, razen enega edinega Boga". Mohamed je mislil, da kristjani častijo trojico svete družine, ki vključuje Boga Očeta, mater Marijo in Sina Jezusa. Zato Koran napada Jezusovo sinovstvo, ko pravi, da "*Bog ne poraja in se ne poraja*" (K 112,3).²¹

V Koranu je močno navzoča trditev o Alahovi vsemogočnosti. "*Vse, kar obstaja, bo prešlo, ostalo bo le Gospodovo obličje, polno milosti in slave*" (K 55,26-27). Izraža se v stvarjenju sveta in njegovem vladanju nad vsem ustvarjenim.²² Bog je ustvaril svet čisto svobodno, zato ker je tako hotel. Ustvaril ga je iz nič v sedmih dneh.²³

V Koranu ima Alah 99 različnih božjih imen. To so v bistvu atributi, ki so jih prej pripisovali manjšim bogovom predislamskih religij (usmiljen, sveti, miroljuben, zvesti, vsemogočni, vzvišen, dobrot, ljubezen...). Najpogostejše ime za Boga je *al-Aziz*, kar pomeni "Mogočen". V Koranu pa ne srečamo najpogostejše uporabljene imena *Allahu akbar* - *Bog je največji*.²⁴

2) Angeli

V Koranu se angeli - *meleki* - zelo pogosto pojavljajo. Oni so Alahovi glasniki. Bili so poslani Abrahamu,²⁵ Lotu,²⁶ Zahariju²⁷ in Mariji.²⁸ Angel Gabriel pa je bil posrednik med Alahom in Mohamedom.²⁹ Na čelu imajo štiri nadangele: Džibril, Alahov poslanec, Michael, ki varuje naravo, Izrafil, ki bo zatrobil ob poslednji sodbi, in Izrail, angel smrti. Vsak človek ima dva varuha. Eden zapisuje njegova dobra dela, drugi njegova hudobna dela. Poleg tega sta še dva angela groba Munkar in Nakir, angel raja Ridvan in angel pekla Malik. Eden izmed angelov, Satan, se ni hotel pokloniti prvemu človeku in je bil zato izgnan iz raja. Iz maščevanja je zapeljal Adama in Evo, ki sta mu nasedla in sta morala zato iz raja. Vendar njuni potomci ne podedujejo njune krivde. V islamu ne poznajo izvirnega greha. Satan (Iblis) poveljuje vojski

hudih duhov, ki so iz ognja in posegajo v človekovo življenje.³⁰ Človek se brani pred njimi s talismani.³¹

3) Človek

Iz Korana je težko podati neko splošno podobo človeka. Vendar je to razumljivo, če upoštevamo, da je Koran napisan za opozarjanje in usmerjanje. Glavni cilj ni, da človeku pove, kaj je, ampak kaj naj človek stori v obdobju od stvarjenja človeka in do njegovega prihodnjega življenja. Na poti k izpolnjevanju cilja mu pomagajo preroki in Knjiga, ker človek zaradi slabe narave ni sposoben sam usmerjati svojega življenja. Nesposobnost pa ni posledica izvirnega greha³², ampak preprosto je po naravi slab, nestrpen. Človek ne potrebuje odrešenika Jezusa Kristusa, saj je sam tisti, ki se mora odrešiti, priznati resničnost *tavhida*.

Koran pozna enaindvajset prerokov; od teh jih je 18 iz stare zaveze: Adam, Noe, Enoh, Abraham, Ismael, Izak, Lot, Jakob, Jožef, Mojzes, Aron, David, Salomon, Elija, Elizej, Job, Jošue, Jona; in tri iz nove zaveze: Zaharija, Janez Krstnik in Jezus.³³ V vrsto pomembnih poslancev, prerokov, poleg Mohameda štejejo še Adama, Noeta, Abrahama, Mojzesa in Jezusa. Največji preroki so Mojzes, Jezus in Mohamed. Mohamed je zaključil razodetje, zato ga imenujejo "pečat prerokov". On je največji prerok, ki je znova uveljavil pristno božje razodetje, ki so ga Judje in kristjani popačili. Za njim ne bo več nobenega preroka.

Jezus, sin Marije, zavzema kot prerok pomembno mesto. Marija je edino žensko ime, ki ga Koran omenja. Že mnogo pred njenim rojstvom jo je Alahu posvetila njena mati. Koran opisuje Marijino deviško rojstvo in pravi, da je brez greha (K 19,17.19-26).³⁴ Koran zanika Jezusovo trpljenje, križanje. "*Niso ga tepli, niso ga križali, imeli so le nekoga, ki mu je bil podoben*" (K 4,157). Kristus ni ne človek in ne Bog.³⁵ Okrepil je poslanstvo, ki

ga je Bog namenil Judom prek Mojzesa, že takrat pa je vnaprej povedal, da bo po njem prišel poslanec. Ta božji poslanec ni Sveti Duh, ampak Mohamed.

4) *Nauk o poslednji sodbi*

Nauk o koncu sveta, o poslednji sodbi in vstajenju mrtvih so temeljne verske resnice v islamu. Sam Mohamed je v času svojega oznanjevanja zelo veliko govoril o teh skrivnostih. Po tradiciji muslimani pričakujejo drugi Jezusov prihod, ki bo prinesel kraljestvo miru in pravičnosti. Jezus bo ogrnjen v svetleče oblačilo in z maziljeno glavo in z mečem v roki bo stal na beli arkadi vzhodnih vrat v Damasku in bo ubil Antikrista. Zatem bo odšel v Jeruzalem in tam opravil zgodnjo jutranjo molitev ter očistil svet vseh nevernikov in njihovih simbolov. Judje in kristjani - "ljudje knjige" bodo verovali vanj in ustanovili skupnost. Nastopilo bo kraljestvo pravičnosti in popolnega miru. To bo trajalo 40 let, nato pa bo prišlo do konca sveta. Bog bo sedel na sodni prestol.³⁶ Sledilo bo popolno porušenje sveta, kot zatrjuje Koran, ki pravi "vse bo prešlo, razen božjega obličja" (K 28,88). Na sodni dan bo trobenta dvakrat zadonela, ljudje bodo vstali od mrtvih in vsak bo prišel pred Alaha, ki bo pretehtal njegova dobra in hudobna dejanja.³⁷ Potem pa bo moral čez most, kjer bo padel v pekel ali pa bo prišel v nebesa. Pri tem prehodu bo Mohamed pomagal muslimanom. Pekel ima sedem delov. Višje nadstropje je za muslimane, ki so grešili, drugi deli pa so namenjeni različnim vrstam nevernikom. Nebesa so opisana kot vrt - *džanna*, kraj veselja.³⁸

5) *Islamsko čaščenje*

V Koranu srečamo zanimivo opredelitev človeka, za katerega pravi, da je *Božji abd*, kar pomeni častilec in služabnik. To pa je prisotno v vseh oblikah človekovega življenja, kajti ni ločitve med čaščenjem in ostalimi oblikami življenja. Mošeje ne moremo ločiti od

tržnice in politike ne od vere. Koran opredeljuje človeka tudi kot religiozno bitje.

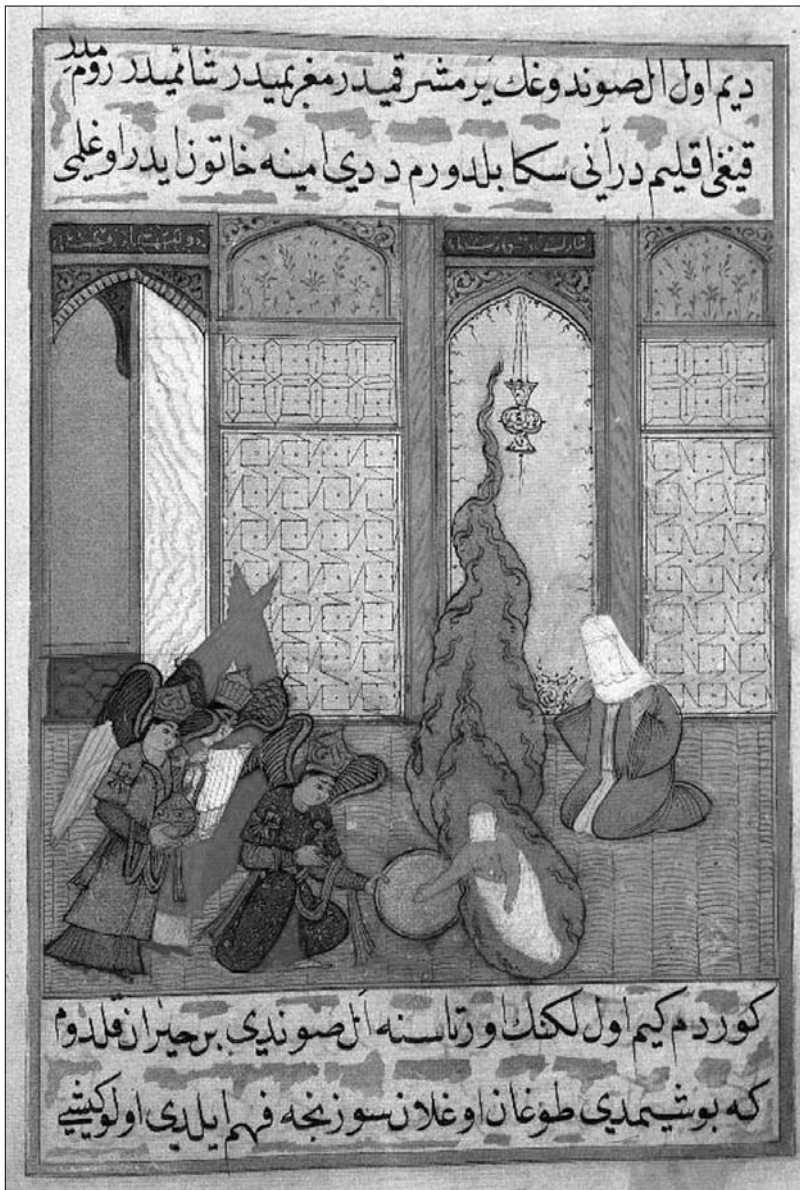
Islam se pojmuje tudi kot naravno verstvo, ker vse obstaja v odvisnosti od Boga, v pokorščini njegovi ustvarjalni in vzdrževalni moči ter z namenom, da časti Boga. Človek naj bi živel v hvaležni in častilni pokorščini Bogu. Že sama beseda musliman pomeni človeka, ki živi svoje življenje v skladu z božjo voljo. Islam pomeni "podreditev Bogu". Po Koranu sta telo in duh neločljivo povezana. Vernikova zunanja dejanja čaščenja so odvisna od njegovega notranjega namena in Koran želi, da je oboje Bogu v veselje.

Pet stebrov islama

Bog naredi z muslimanom sporazum, ki je zapisan v postavi. S postavo se pomaga človeku zagotoviti najboljše človeške razmere, v prihodnjem pa večno življenje. Postava temelji na petih stebrih, ki se imenujejo stebri vere - izpoved vere, molitev, post, miloščina in romanje.

1) Izpoved vere ali **ŠAHADA** je izražena z besedami: »Ni Boga razen enega in Mohamed je njegov prerok«. Pomeni obljubo pokorščine Bogu in hoje za prerokom. Besede Šahade po vsem svetu pozivajo muslimane k čaščenju in njihov pomen je srčika molitve in premišljevanja.

2) Obredna molitev ali **SALAT** najbolj nazorno izraža to, kar sam izraz islam pomeni. Pomeni resničen izraz podvrženosti Bogu, dejanje poslušnosti Bogu. S kretnjami in besedami močno izražajo čaščenje Boga, kar je prvenstvena dolžnost vsakega muslimana.³⁹ Molitev je tudi tisto dejanje, h kateremu Koran najpogosteje poziva.⁴⁰ Posameznik ima dolžnost opravljati molitev petkrat dnevno - ob zori, opoldne, sredi popoldneva, ob sončnem zahodu, in tik pred počitkom. V Mohamedovem času so poznali molitev samo trikrat dnevno. Ni mogoče natančno določiti, kdaj so dodali še dve molitvi. K molitvi kliče

Siver i-Nebi: Rojstvo preroka Mohameda, 1594, barve na papirju, Istanbul.

mujezin iz visokega *minareta* z naslednjimi besedami:

Bog je velik (Allah akbar.) (4 x)

Izpričujem, da ni drugega boga razen enega Boga. (2 x)

Izpričujem, da je Mohamed njegov poslanec. (2 x)

Pridite k molitvi! (2 x)

Pridite k odrešenju! (2 x)

Bog je velik. (2 x)

Ni drugega boga razen enega Boga.

Poseben prostor za molitev je mošeja ali džamija, lahko pa se moli kjer koli, le da se položi na tla posebna preproga. Za muslimane je ves svet svetišče Boga. Kadar se opravlja molitev v džamiji, sta pomembni dve stvari: **mihrab** -

odprtina v smeri Meke - in **minbar** - prižnica. Molitev je za muslimane izrednega pomena. Izraža zahvalo in čiščenje, brez prošenj. Vsaka molitev se začne z vzklikom "Bog je velik" in prvo suro: "*Slavite Boga, gospodarja sveta! Sočutenega, milostljivega! Vladarja sodnega dne! Samo tebe častimo in samo tebe kličemo na pomoč. Vodi nas po pravi poti, po poti tistih, ki si jim podaril svojo milost, na katere se ne jeziš in ki niso zablodili*" (K 1). Molitev lahko opravlja tisti, ki je v stanju obredne čistosti, kar si pridobi z umivanjem z vodo, ali če te ni, s prstjo ali peskom.⁴¹

Obvezna obredna molitev vse skupnosti je v petek opoldne in se vrši v mošaji. Petek je tudi dan, ko muslimani ne delajo, vendar ni poudarek na počitku, temveč na skupni molitvi. Raziskovalci islama dejansko ne najdejo teološke razlage, zakaj je ravno petek izbran za poseben dan molitve. Buharijevo izročilo zapiše, da so muslimani izbrali petek zato, da bi se tako ločili od Judov, ki praznujejo v soboto, in kristjanov, ki praznujejo v nedeljo.⁴²

Koran poziva k petkovi dolžnosti z naslednjimi besedami: "*Ko se na petek kliče k molitvi, hitite počastit Alaha, in pustite trgovino*" (K 62,9). Petek se imenuje zato "dan splošnega zbora". Molitev v mošaji se začne s pridigo imama in se nadaljuje z molitvijo vernikov, ki jo sestavljajo določene molitve in kretnje. Priklanjajo se z obrednimi prikloni, dokler iz začetnega stoječega položaja vsi ne pridejo v klečanje in se s čelom dotikajo tal. S tem cela skupnost izrazi podreitev Bogu. Pri molitvi so obrnjeni proti Mekki. Ob koncu vsakdo izreče svojemu sosedu na desni in levi arabske besede miru: as-salamu alaikum, mir s teboj.⁴³

Poleg dnevne in tedenske molitve v mošaji so v teku časa prišle v navado še posebne molitve ob pogrebu, ob romanju, v času suše in podobno.

3) Obvezna miloščina ali **ZAKAT**; kdor veruje, naj opravlja molitve in miloščino, pravi Koran. Miloščina je religiozne, socialne in duhovne narave. Ima namen očiščevanja vernika

z zdravo odpovedjo dobrinam, ki so božja last. Koran bolj kot o količini govori o kakovosti darovanja in o notranji drži darovalca miloščine.⁴⁴ Muslimani imajo tudi jasno določeno, komu je miloščina namenjena. Darov so potrebni tisti člani skupnosti, ki jim je na poti k Bogu zmanjkalo osnovnih sredstev. Izročilo govori o deljenju svojega bogastva z ubogimi, potrebnimi, dolžniki, zaporniki, popotniki, z vsemi, ki so manj srečni, vendar pa pripadajo verski skupnosti in so enako všeč Bogu.⁴⁵ Miloščina pa ne obvezuje tistih, govori Buharijevo izročilo, ki so sami v potrebah ali imajo dolgove. Od začetka je v islamu miloščina veljala kot splošna zapoved, danes pa se islamski svet približuje miselnosti evropskih držav. Miloščina je postala dolžnost vernika pred Bogom, ne vključujejo pa je državni predpisi.⁴⁶

4) Post ali **savm** je eden od najbolj poznanih predpisov.⁴⁷ Obvezuje vsakega odraslega (od petnajstega leta dalje) muslimana od jutra do večera v mesecu *ramadanu* (deveti mesec islamskega koledarja).⁴⁸ Post zapoveduje popolno odpoved hrani, pijači in spolnemu občevanju. *Savm* ima izrazito religiozni namen, saj je pomoč za večjo vdanost Bogu. Učijo, da je odpoved telesa in misli od stvari trenutek, ko se obrnem k Bogu. Ukvarjanje s samim sabo zatemni misel na Boga. Post ima tudi antropološko vrednost; pomaga, da se vzpostavi harmonija med duhom in telesom, ki je pogoj, da človek razmišlja o ontoloških stvareh. Pomaga pa tudi pri vzgoji potrpežljivosti.⁴⁹ Za učinkovitost posta se je v mesecu ramadanu potrebno varovati vsake graje, zmerjanja, laži in tudi vsake slabe misli. Post je tudi priložnost za večje razmišljanje, za utrjevanje medsebojnih odnosov, za spravo, za povečano solidarnost. Poveča se obisk v mošajah.

Baharijev hadid opravičuje od posta bolnike in potnike, nosečnice, doječe žene in ostarele. Vendar pa ga morajo vsi, razen ostarelih, opraviti pozneje, ko so za to dani pogoji.

Dejanje posta je ena največjih skupnih dolžnosti islamskega verskega življenja. Je najpomembnejši čas v letu. Ob večerih se muslimani zbirajo k skupnim pogovorom, branju Korana. Nekateri poročajo, da je Mohamed trdil, da je od vseh oblik čaščenja post Bogu najdražji, ker ga vidi samo on. Ob koncu posta imajo poseben praznik "mali praznik", ki se imenuje "praznik prekinitve posta".

5) Peti steber vere - romanje v Meko ali **hadž** je najtesneje povezan s predislamsko tradicijo. Musliman mora vsaj enkrat v življenju porovati v Meko. Ob katerem koli času v letu ima verski pomen - malo romanje; veliko romanje pa je v dvanajstem mesecu od sedmega do desetega dneva. Obveznost romanja je vendarle relativna. Težave za potovanje lahko posamezniku omogočijo, da je oproščen. Romati niso dolžni duševno bolni, sužnji, ženske brez sorodnikov, ki bi jih spremljali, ubogi, ki ne morejo plačati stroškov potovanja.⁵⁰

Meka je kraj poln spominov na Božje delovanje v preteklosti. Gre za spomin na Mohameda, ki se je tukaj rodil in začel svoje poslanstvo, in pa na njegovega predhodnika Abrahama. Ta naj bi bil zgradil Kaabo s pomočjo sina Izmaela kot znamenje njune podreditve Bogu in s prošnjo, naj bi jima Bog pokazal način čaščenja. (Cilj romanja je kaaba, to je kamnita stavba, tlakovana in oblečena v črn brokat, ki ga menjajo vsako leto. Na enem izmed vogalov se vidi "črni kamen", na katerega naj bi stopil Abraham.)

V Meki imajo romarji različne dolžnosti. Na zemljo, ki je sveta, lahko stopi tisti, ki je oblekel spokorno oblačilo.⁵¹ Romanje se začne z vzklikom **labajka** - *Glej tu sem, moj Bog*. Nato sedemkrat tečejo okrog kaabe in se poskušajo dotakniti črnega kamna. Temu sledi "malo romanje", pri katerem sedemkrat prehodijo pot od enega hriba do drugega (spomin na to, kako je Agara, Abrahamova sužnja, v puščavi iskala vodo za sina Izmaela). Nato obišejo bližnja svetišča. Posebej pomembna je gora

Arafat; tukaj v molitvi preživijo ves dan; romar dobi tudi v molitvi odpuščanje pred Bogom grehov zase in za tistega, ki mu je plačal pot v Meko. Nato se vrnejo nazaj v Meko in naberejo nekaj kamenčkov. Te naslednji dan obredno zmečejo na tri kamnite stebre v sosednji vasi in se spominjajo Abrahamovega življenja, ko se upre satanovi skušnjavi, da ne bi ubogal Boga in daroval sina Izmaela. Koran pripoveduje, kako je bil otrok odkupljen z izredno žrtvijo, in romarji se veselo spominjajo tega dejanja Božjega usmiljenja ter po vsem islamskem svetu na ta dan obredno darujejo ovce ali kamele. O daritvi pravi Koran: "*Njihovo meso in kri ne bosta dosegla Boga, dosegla pa ga bo vaša pobožnost*". Ob vrnitvi iz Meke se mnogi romarji ustavijo v Medini, kjer je Mohamed pokopan.⁵²

Vsakoletno romanje, ki zbere sto tisoče romarjev, je izraz njihove številčnosti, moči, povezanosti in izraz, kako ista vera družijo med seboj različne rase.

6) **Sveta vojna - DŽIHAD** je postala velika dolžnost in steber vere samo za šiitsko islamsko skupnost, ne pa tudi za sunito. Džihad prevajajo s sveto vojno, vendar dejansko pomeni "prizadevanje" - torej bolj kot vojna vsako prizadevanje, da bi pripeljali čimveč ljudi na pot k Bogu. Mohamed že vse od začetka trdi, da je treba vse ljudi pripeljati k pravi veri. Toda ne najprej s silo, temveč po mirni poti. Če pa je mirna pot neučinkovita, pa je potrebno za razširitev islama po vsem svetu uporabiti vsa sredstva, tudi vojno.⁵³ V samem Koranu najdemo več različnih pojmovanj svete vojne. Imamo sure, ki govorijo o toleranci (K 50,45; 109,1-6), imamo sure, ki govorijo o vojni v obrambi (K 22,39-40), in vrstice, ki govorijo o bojevanju proti tistim, ki ne verujejo v Boga⁵⁴ (K 9,30).⁵⁵ Tega se bolj oprimejo njegovi nasledniki in v tem je mogoče videti tudi vzrok za tako hitro razširitev islama. Na "sveto vojno" je dolžan iti vsak musliman. Če bi sveta vojna prenehala, bi

prenehal tudi islam. S tem pa postaja islam izredno nestrpen. Posebno strpnost pa so pokazali do "Ijudstev knjige", kot imenujejo Jude in kristjane.

Islamsko izročilo

Pripadniki islama se vse od začetka sprašujejo, po čem naj usmerjajo svoje življenje, da bodo uresničevali pokornost Alahu. Najpomembnejše in tudi edino sredstvo je Koran, knjiga vseh knjig. Toda s kakšnim sredstvom je mogoče razumeti Koran in kako ga uresničiti v praksi? Eden od pomembnih pripomočkov je islamsko izročilo.

Islamsko izročilo je skupek verovanja, ustanove in prakse, ki se prenaša kot dediščina z vedno novimi dodatki. To pa predstavljata *sunna* in *hadit*. *Sunna* ali Prerokova praksa vsebuje številna izročila o tem, kaj je prerok povedal, storil ali dovolil. Prenašala se je po pripovedovanju malih skupin in se imenuje *hadid*. *Hadid* ali izročilo ima dva dela: v prvem delu našteva vrsto posredovalcev, drugi del pa vsebuje vsebino izročil, kar je prerok govoril in delal.

Od začetka pri izročilih ni bila pomembna točnost poročanja o Mohamedu. Pomembnejša je bila vsebina. Izročilo se je vršilo ustno in se je zapisalo le to, kar so potrebovali za lastno potrebo. Ko pa se je utrdil običaj kot temelj avtoritete, je postajalo izročilo podlaga *sunne*. V obdobju treh generacij po Mohamedovi smrti so obstajali številni *haditi*. Izročila so postajala vedno bolj neresnična, prepletena s številnimi vplivi rimskega prava, judovske in krščanske tradicije in tudi z izreki grških filozofov. Glede na številčnost je bilo potrebno narediti določeno selekcijo. Med prvimi sta bili izbrani dve zbirki izročil: *Buharijeva* (umrl je 870) in *Muslimova* (umrl je 875 leta). Govorita o splošnih temah, kot so: post, molitev, zakon ipd., in sta dobili ime izvirni. Toda ti dve izročili še nista odgovorili na številna nepojasnjena vprašanja, na katere

Tekstil, verjetno prekrivna odeja, Turčija, sredina 16. stol., svila z vdelanimi kovinskimi nitmi na satenasti podlagi, 86,7 x 83,8 cm, kolekcija Edwina Binney Tretjega, Turčija.

ni bilo mogoče najti odgovora v Koranu, niti v drugih razlagah. Iz tega razloga so sprejeli še štiri izročila. Vseh šest izročil predstavlja še danes posebno avtoriteto.⁵⁶

Islamska postava

Islamska postava je imela in še ima pomembno mesto v islamu. Pomeni izvleček vse islamske misli, je izraz načina življenja in tudi bistvo ali jedro samega islama. Postavi dajejo pomembnejše mesto od islamske teologije. Način življenja ali postava se imenuje *šaria*, kar pomeni "pot k napajališču".⁵⁷

Po islamskem prepričanju, ki je veljaven od srednjega veka, postava temelji na božjem razodetju, ki izhaja iz štirih glavnih virov: *Korana*; *sune* ali izročila; *idžma* ali soglasja muslimanske skupnosti ali njenih voditeljev, in *kijasa* - izpeljave iz prvih treh virov po podobnosti. Pri zadnjem viru muslimani poznajo osebno odločitev ali *idžtihad*.

Raziskave so pokazale, da ima islamsko pravo izhodišče že v predislamskem običajnem pravu. Široko zasnovano prava so skoraj do pred 100 leti upoštevali v skoraj vseh islam-

skih deželah. Ponekod so jo trgovci zaradi prezahtevnosti po svoje oblikovali, pravni strokovnjaki pa so še posebej pogosto izpelevali različne razlage po podobnosti. Danes v islamskem svetu prevladuje vedno več svetnih predpisov, razen v družinskem pravu, za katerega vsi vztrajajo, da mora ostati izrazito islamsko. Narašča tudi težnja po oblikovanju državljskih zakonikov, ki bodo vključevali načela islamskega prava hkrati s tistimi tujega izvora. Ponekod pa je čutiti težnjo po ponovnem oživljanju muslimanskega fundamentalizma.⁵⁸

Vrednote⁵⁹

Vrednote, ki jim islam daje posebno mesto, so: povezanost vseh verujočih, dobrota, spoštovanje staršev, velikodušnost in druge.

1) *Bratstvo vseh verujočih*: Koran na kategoričen način zapiše: "Vsi muslimani so bratje!" (K 49,10). Ta trditev je bila v islamu tako globoka, da je zanikala vsakršno raso, kulturno in socialno razlikovanje.

Toda še posebej na začetku imajo v islamu posebej častno mesto Arabci in Mohamedovi sorodniki. Še danes je avtentični Koran samo v arabskem jeziku. Sprva Mohamed ni imel namena ustanoviti univerzalne religije, temveč *umma* - islamsko skupnost Arabcev s središčem v Meki. Vendar pa je kalif Omar razširil idejo o ummi na ozemlje zunaj arabskih meja. Umma je danes tisto, kar vsakega muslimana navdaja z gotovostjo, da pripada veliki skupnosti, ki pogojuje njegovo življenje tako politično kot socialno in religiozno. Izročilo govori: "Vsi ljudje so med seboj enaki, kakor resice tkalčeve krtače. Nobene razlike ni med belim in črnim, Arabcem in Nearabcem, razen v tem, kako ljubijo Boga".

2) *Dobrota*: Islamska solidarnost ima za posledico dobroto, ki se kaže vse do odpuščanja krivic. Koran zapiše: "Lepa beseda in odpuščanje sta več vredna kot neiskrena miloščina". (K 2,263). "Vračaj slabo z boljšim in videl boš, da

bo tvoj sovražnik postal tvoj prijatelj" (K 51,34). Muslimanski nauk tudi uči, da je potrebno skrbeti in prinašati mir med vernike, se med seboj spoštovati ter preprečevati vsako krivico. Posebno skrb je potrebno posvetiti zapuščenim, ubogim in duševno prizadetim.⁶⁰

4) *Spoštovanje staršev*: Med islamskimi vrtilinami je spoštovanje staršev med najpomembnejšimi. V Koranu beremo: "Človeku smo priporočili spoštovanje staršev. Mati ga je s trudom nosila in rodila. Trideset mesecev ga je dojila in ko dozori in dopolni štirideset let, spregovori: Gospod, daj da se ti zahvalim za vse dobro, kar si storil meni in mojim staršem, in mi pomagaj, da bom delal to, kar je tebi všeč. Razveseljuj me z mojimi potomci. Tebi se skesan izročam in sem ti pokoren" (K 46,15). Eden od največjih grehov, ki jih človek lahko stori, je preklinjanje in nespoštovanje staršev.

5) *Velikodušnost*: Islam spodbuja vernike k izpolnjevanju velikodušnosti. Koran uči, da so socialne razlike, torej tudi bogastvo, božje delo. "Bog je naredil nekatere izmed vas nad drugimi v bogastvu" (K 16,71), zato je bogastvo lahko božji blagoslov. Potrebno ga je modro uporabiti, predvsem pa zvesto izpolnjevati četrtri steber islama.

Kristjani in muslimani

Drugi vatikanski koncil je spregovoril o islamu v dveh temeljnih dokumentih. *Dogmatična konstitucija o Cerkvih* v 16. členu govori o nekristjanah, ki so vključeni v odrešenje. "Med njimi so na prvem mestu muslimani, ki se imajo za izpovedovalce Abrahamove vere in ki z nami častijo, edinega, usmiljenega Boga, ki bo sodil ljudi poslednji dan".⁶¹

Koncilska *Izjava o razmerju Cerkve do nekrščanskih* verstev podčrta, da katoliška Cerkve ne zametuje ničesar od tistega, kar je v nekrščanskih verstvih resničnega in svetega. "Z odkritosrčno spoštljivostjo gleda na one načine delovanja in življenja, na ona pravila in nauke, ki se sicer v marsičem razlikujejo

od tistega, česar se sama drži in uči, a neredko odsevajo žarek Resnice, ki razsvetljuje vse ljudi. Nenehno pa oznanja in je dolžna oznanjati Kristusa, ki je "pot, resnica in življenje", v katerem ljudje najdejo polnost religioznega življenja v katerem je Bog spraval s seboj vse."⁶²

Nekatere točke, ki jih koncil pojmuje skupne med krščanstvom in islamom, so: vera v enega, živega, usmiljenega in vsemogočnega Boga, stvarnika nebes in zemlje, ki je govoril človeštvu; čaščenje Jezusa, božjega preroka in Marijinega sina, device Marije; poslednja sodba; spoštovanje moralnega življenja in čaščenje Boga predvsem z molitvijo, miloščino in postom.

Takoj je potrebno povedati, da žal nobena od teh skupnih točk ni takšna, da bi lahko govorili o popolnem soglasju in da je mnogo več dogmatičnih in moralnih pogledov, med katerimi je nepremostljiva razlika. Dovolj je, če pomislimo na Sv. Trojico, Kristusovo božanstvo in na njegovo odrešenjsko poslanstvo, na "razodetje" Korana in na Mohamedovo poslanstvo "zadnjega med preroki". Ne smemo pozabiti, da v islamu ne le da ne obstajajo dogme v krščanskem smislu, ampak da je sam pojem dogma za muslimane prekletstvo, v kolikor želi oblikovati definicijo Boga, medtem ko je islamski Bog neskončno svoboden in tudi neskončno samovoljen in neopredeljiv v svojem vedenju.

Za razliko od krščanstva islam ni razvil teološkega študija, temveč študij prava. Pojem božjega prava je zelo star na Vzhodu; v islam je ta pojem prišel iz Korana, v katerem Bog osebno zapoveduje in prepoveduje, nagrajuje in kaznuje. Islamsko cesarstvo je čutilo potrebo po zakonitem sistemu za potrebe politične moči, toda ni moglo računati na prejšnji pravni sistem, kot je naredila Cerkev, ko je prilagodila zakoniti red rimskega imperija.

Končno, ker je islam v svojem bistvu podrejenost božji volji, ki se izraža v Koranu,

je samo po sebi umevno, da ne dela prave razdelitve med pravom in religijo. Kajti v prvih časih se je arabska beseda *fiqh* (razumevanje) uporabljala za izražanje ne le študija prava, ampak tudi teologije. Pozneje pa je prevzela skoraj izključno pravni pomen, približujoč se drugemu pojmu *šaria* (pot), da bi označil zakonit sistem, ki temelji na Koranu in na sunni, ki ureja vse oblike islamskega življenja.⁶³

Koncil v izjavi o nekrščanskih verstvih podčrta, naj vsi pozabimo na nastale razprtije med muslimani in kristjani ter se trudimo za medsebojno razumevanje, pospeševanje socialne pravičnosti, moralnih vrednot ter miru in svobode za vse ljudi.

Sklep

Islam je najmlajša svetovna religija in v marsičem najenostavnejša in najbolj jasna. Veruje v edinega vsemogočnega Boga. Ustanovitelj islama se ni predstavil kot odrešitelj, ampak kot božji poslanec, prinašalec božjega sporočila. Ukvarja se z urejanjem ljudskega življenja na tem svetu in sodbo človeštva po smrti. Bistveno se razlikuje od drugih svetovnih religij, ki so nastajale daljše obdobje in je v njih mogoče začutiti dolgoletno tradicijo, običaje, praznoverja in modrost dolgih tisočletij. Islam pa se je pojavil v določenem obdobju, na določenem mestu z določenim človekom in z določeno knjigo.

1. Prim. AA., VV., *Dizionario di missiologia*, Bologna, Edizioni Dehoniane Bologna, 1993, 295.
2. F. Dassetto in A. Bastenier, *Europa: nuova frontiera dell'Islam*, Roma, 1988, 97, v.: P. Branca, *Introduzione all'islam*, San Paolo, Milano, 1995, 300.
3. Prim. J. JEAN-RENÉ, *Islam i muslimani*, Zagreb, Krščanska sadašnjost, 1982, 13-14.
4. G. Böwering, *Islamski izziv*, v: *Znamenje XXIV* (1994), 5-6, 42.
5. Prim. P. Branca, *Introduzione all'islam*, 12-23; F. Rode, *živa verstva*, Celje, Mohorjeva družba,

- 1977, 103-105; J. R. Milot, *Islam i muslimani*, Zagreb, Krščanska sadašnjost, 1982, 22-30.
6. Prim. *Kaba, Ćaba*, v: N. Smailagić, *Leksikon islama*, Sarajevo, Svjetlost, 1990, 301-305.
 7. Prim. V. J. Cornell, *Tavhid*: Vera v Enega v islamu, v: *Znamenje* 24 (1994) 5-6, 27.
 8. Prim.: P. Branca, *Introduzione...*, 36; *Muhammed*, v: N. Smailagić, *Nerkez, Leksikon...*, 432.
 9. Prim.: Tabari-Balami, *Biografija del Profeta Maometto*, Milano, 1990, 23-24, v: P. Branca, *Introduzione all' islam*, 40.
 10. Prim.: P. Branca, *Introduzione all' islam*, 49.
 11. Prim. J. Renard, *Islam, eden in mnogi*, v: *Znamenje* 24 (1994) 5-6, 31. Avtor poudarja močno islamsko tradicijo: "Islamski viri kažejo na začetku močno težnjo po postavljanju univerzalnih ciljev v veri, ki jo je oznanjal Mohamed".
 12. O političnem in verskem značaju Mohamedovega prihoda v Medino nam govori dokument "Medinska ustava", ki ga arabski zgodovinarji vse do danes navajajo. V tem dokumentu je utemeljen tudi pojem *umme*. Prim: J.R. Milot, *Islam i muslimani*, Zagreb, Krščanska sadašnjost, 1982, 36, 37.
 13. K III, 103.
 14. Danes imajo muslimani v Jeruzalemu Omarjevo mošejo, ki je seveda po velikosti mnogo večja in je na drugem mestu.
 15. *Velika verstva sveta*, Koper, Ognjišče, 1987, 319.
 16. Glej podrobnejšo razlogo v: P. Branca, *Introduzione...*, 91.
 17. Prim. F. Rode, *živa...*, 115-116.
 18. Prva sura iz Korana: "*Slavite Boga, gospodarja sveta! Sočutnega, milostnega! Vladarja sodnega dne! Samo tebe častimo in samo tebe kličemo na pomoč. Vodi nas po pravi poti, po poti tistih, ki si jim podaril svojo milost, na katere se ne ježiš in ki niso zablodili.*"
 19. Prim. J. R. Milot, *Islam...*, 49.
 20. Prim. V. J. Cornell, *Tavhid...*, 26.
 21. Prim. tudi: V. J. Cornell, *Tavhid...*, 29-30.
 22. K 6,95-99.
 23. K 7,53.
 24. Prim. M. Gaudefroy-Demombynes, *Mahomet*, Pariz, 1969, 257.
 25. K 11,69; 15,51-57; 29,31-32; 51,24-31.
 26. K 11,74-77-83; 15,57-75; 26,160-161; 29,31-35; 51,31-37.
 27. K 3,38-41.
 28. K 3,42-43. 45-49; 19,19-21.
 29. K 2,97-98.
 30. Prim. K 15,28-35.39.40.
 31. Prim. F. Rode, *živa...*, 114.
 32. Koran spregovori o Edenskem vrtu in o Adamovi neposlušnosti, vendar krajše kot Sveto pismo. Tudi pomen je veliko manjši. Prim. K 20,117-123.
 33. Prim. P. Branca, *Introduzione...*, 184.
 34. Mariji je posvečena 19. sura v Koranu. Kakšna je njena vloga v islamu, si lahko preberemo v: J. M. A. JALL, *Maria in Islam*, Werl, 1954.
 35. Prim.: V. J. Cornell, *Tavhid...*, 30.
 36. Prim. G. Böwering, *Islamski izziv*, v: *Znamenje XXIV* (1994) 5-6, 44-55.
 37. K 8, 8-9.
 38. K 47,15. Prim. P. Branca, *Introduzione...*, 199. Prim. tudi: K 55, 46-78.
 39. "Džine i ljude sam stvorio samo da Me obožavaju" (K 51,56).
 40. K 7, 204-205; prim. tudi: K 20,132; 25,77; 29,45; 31,17.
 41. K 5,7.
 42. Prim.: Al-Bahari, *Deti e fatti del Profeta dell'Islam*, in: P. Branca, *Introduzione ...*, 213.
 43. Molitev je sestavljena iz več elementov. Natančen opis tega glej: *Salat*, v: N. Smailagić, *Leksikon...*, 528.
 44. K 2, 171-172.
 45. Prim. K 2, 173-174.
 46. Prim. P. Branca, *Introduzione...*, 221.
 47. K 2,183-185.
 48. Deveti mesec luninega koledarja je izbran iz različnih razlogov: ker je v tem mesecu imel Mohamed razodetje (26. in 27. ramadana 610); v tem mesecu je umrla prva Mohamedova žena (619); v ramadanu so porazili sovražnike iz Meke (624) in leta 630 je Mohamed zmagoslavno vkorakal v Meko.
 49. Prim. G. Rizzardi, *Islam. Spiritualità e mistica*, v: P. Branca, *Introduzione...*, 224.
 50. K 2, 196-197.
 51. Prim.: *Hadž*, v: N. Smailagić, *Leksikon...*, 225.
 52. Prim. P. Magnanini, *Islamismo*, v: *Sette e Religioni*, 5 (1995) 1, 87-88; C. Guzzetti, *Cristo e Allah*, Editrice Elle Di Ci, Torino 1983, 193-195; *Hadž*, v: N. Smailagić, *Leksikon...*, 224-227.
 53. K 49,15.
 54. K 9,30.
 55. Prim. C. Guzzetti, *Cristo...*, 196.
 56. Prim: P. Branca, *Introduzione...*, 154.
 57. *Šerijat*, v: N. Smailagić, *Leksikon...*, 580-582.
 58. Več o postavi in islamskem pravu - glej monografijo: J. Kardavi, *Islamsko pravo*, Sarajevo, 1989.
 59. Prim. C. Guzzetti, *Cristo...*, 200-226.
 60. K 4,2.
 61. *Lumen Gentium*, 16.
 62. *Nostra aetate*, 2.
 63. C. Guzzetti, *Cristo...*, 68-69.

Širjenje islama: meč, beseda in rodnost

Pri širjenju verstev ni mogoče prezreti osnovne razlike med lokalno in univerzalno religijo, ker se slednja širi na račun lokalne. Prvotna ali spontana verovanja, denimo verovanja starih Slovanov ali današnjih afriških plemen, se nanašajo na prednike in krajevne duhove, ki jim je stvarnik prepustil upravljanje z določeno skupnostjo. Ta verovanja, povezana z določenim teritorijem in skupino, lahko označimo za lokalna. Ko rodovno skupnost zamenja državna, se pojavijo verovanja, v katerih se pogled odlepi o prednikov in ozemlja in se usmeri v nebo k novim obzorjem. Izoblikujejo se verovanja, ki - podobno kot država ali imperij - povezujejo ljudi onstran njihovih krvnih in teritorialnih pripadnosti. S širjenjem nove družbeno-politične tvorbe se širi tudi verovanje, ki daje njenim podanikom skupno religijsko obzorje. To obzorje je za razliko od lokalnih verovanj univerzalno: sprejme lahko slehernega človeka. Univerzalna verovanja niso spontana, ampak jih je treba sprejeti, se k njim spreobrniti. Univerzalna verovanja presegajo sleherni državno obliko, v kateri so se pojavila ali so jo pomagala ustvariti, zato se širijo čez njene meje in jo preživijo. To je mogoče zato, ker nosilec teh verovanj ni rodovna skupnost, marveč nova, »umetna« skupnost, ki je različna od družbeno-politične organizacije, čeprav je z njo v bolj ali manj tesni povezavi.

Če upoštevamo te antropološke danosti, potem ne bomo presenečeni, ko odkrijemo, da so se vsa univerzalna verstva ustvarjala svoje civilizacijske svetove od hindujskega in budističnega do konfucijanskega, od judovskega

do krščanskega in islamskega z mečem, besedo in rodnostjo. V tem ni islam nobena izjema, je pa vsemu temu dal svoj lastni odtenek. Islam npr. ne pozna, za razliko od krščanstva, ki je naši civilizaciji dalo razlikovanje med verskim in svetnim, te delitve. »V islamu ne obstojajo države-nacije. Uma (islamska skupnost) je povezana prek državnih meja, ker pripadnost dejansko ustvarja religijska privrženost. Zaradi tega se verska skupnost in politična povsem prekrivata. Obstojata samo ena oblast: božja, in to predstavlja božji prerok in njegovi nasledniki. Mohamed ali kalif ima politično oblast zato, ker je verski voditelj. V islamski državi sta duhovno in časno neločljiva. Kalif, ki je namestnik in naslednik (dvojni pomen besede *khalifa*) preroka, nima zakonodajne oblasti, ki pripada Bogu. Kalif mora postaviti izvršno oblast in to v pomenu, da je zadolžena za izvajanje božjih predpisov. Verniki mu morajo odreči pokorščino, če vlada v nasprotju z božjim zakonom.«¹

V okviru omenjenih antropoloških danosti se islam pri svojem širjenju ravna po svoji logiki skladno z možnostmi in priložnostmi danega okolja in zgodovinskega trenutka. V tej razpravi bomo sledili dvema vprašanjema: kako se islam širi (zgodovinsko in aktualno vprašanje) in kakšne uvide prinaša vednost o širjenju islama (analitično-interpretativno vprašanje).

1. Širjenje islama od Mohameda do danes

Islam ima za seboj skoraj štirinajst stoletij rasti. Ta rast je najprej ozemeljska, ki temelji

na vojaških osvajanjih, s katerimi se vzpostavi *dar el islam* - islamski dom, dežele, v katerih prevladuje islam. Kamor ni stopila islamska vojska in osvojila dežele za islam, tam je *dar el harb* - območje vojne, ki še čaka na islam. Na tem maniheizmu gradijo danes fundamentalisti in teroristi, zmerni muslimani pa poznajo še *dar el suhl* ali *dar el ahd* - področje sprave ali premirja, pa tudi *dar el dava* - področje klicanja k islamu, misijonske dežele. V zgodovini so bili takšna področja Kitajska, Indonezija, delno Rusija in črna Afrika, danes pa Zahod, oziroma ves svet. Islam ne raste le ozemeljsko, marveč tudi številčno. Če je bila nekoč številčna rast sad širjenja, pa je danes rezultat visoke rodnosti v islamskem svetu. Dober primer tega v naši bližini je že Kosovo, kjer je islamska albanska populacija z visoko rodnostjo preplavila nekoč večinske pravoslavne Srbe. Tu bomo lahko potegnili le rdečo nit gradnje *dar el islama* v zgodovini, zato naj opozorim, da je to zelo večplastno in sila pestro dogajanje, ki ima svoje značilnosti in posebnosti od dežele do dežele, od obdobja do obdobja.

1.1. Plima arabskega islama

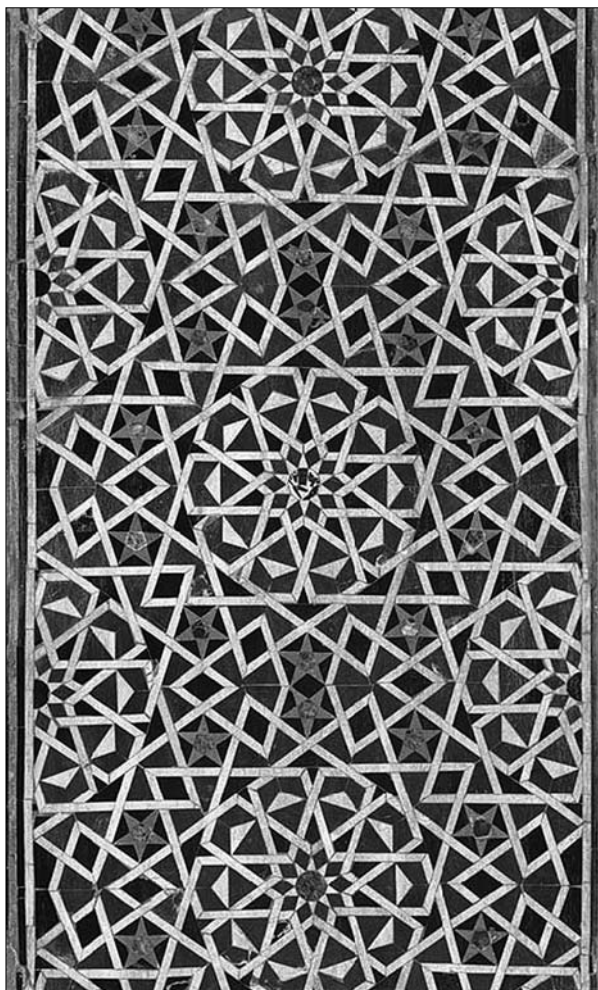
Mohamed je bil prepričan, da so Judje in kristjani dobili isto razodetje kot on, a so ga skvarili, zato mu je Bog še enkrat razodel svojo voljo, tokrat za Arabce, ki bodo to razodetje končno ohranili v vsej njegovi čistosti. Različne vidike širjenja islama najdemo že v Mohamedovem delovanju. Do leta 628 se mora prerok zaradi oznanjevanja svoje religije boriti za preživetje proti Kurajšem v Meki in Judom v Medini. V tem času pridobi tako prve verske privrženke kakor vojaške zaveznike. Ko zavlada v Medini in dobi pod svojo kontrolo trgovske poti, preide leta 628 v napad, zavzame Meko in zavlada nad delom Arabije. Od arabskih mnogobožcev zahteva prestop v islam, arabskim kristjanom in Judom pusti njihovo vero, vendar jih podredi muslimanom,

katerim morajo plačevati poseben davek. Prva islamska skupnost, *uma*, ohrani predislamsko arabsko plemensko ureditev, vendar glavna družbena vez ni več sorodstvo, ampak islam. Ker so muslimani Arabci prepričani, da je razodetje božje volje v arabščini dano prav njim, ne čutijo potrebe, da bi ga širili med Nearabci. Svojima predhodnikoma v razodetju »islama«, Judom in kristjanom, želijo le pokazati tako na njihova stranpota kot na vzvišenost in resničnost »islama«, ki je nazadnje ponovno dan Arabcem. Kako naj bi storili to bolj ustrezno kakor z vojaško in politično nadvlado?

Na takšnih idejnih osnovah se je islam širil z vojaško premočjo in politično nadvlado kar nekaj stoletij. V tem smislu je treba reči, da je islamski univerzalizem v svojem začetnem obdobju presegel in nadgradil samo arabsko plemensko ureditev in ji dal državne, oz. imperialne strukture, ni pa šel čez okvire arabskosti (pa še to samo politeistične, saj je arabske kristjane kot manjvredne podanike toleriral do danes).²

Po Prerokovi smrti (632) so se hotela nekatera plemena vrniti k staremu mnogoboštvu in plemenski samostojnosti, a jih je Mohamedov naslednik Abu Bakr premagal in razširil islamsko gospostvo na vso Arabijo. Abubakrjevo delo, ki je bilo osvajalna vojna in širjenje islama hkrati, je postalo zgled za bolj širokopotezne podvige proti bizantinskemu in perzijskemu sasanidskemu cesarstvu. Arabske islamske čete so v dvanajstih letih (633-645) zavzele Mezopotamijo, Palestino, Sirijo in Egipt, zaustavile so jih le naravne ovire: gore in puščava.

Teh bliskovitih osvajanj ni mogoče razložiti samo z gorečnostjo novih vernikov, ampak je arabske beduine spodbujala tudi misel na plen. Res pa je, da se je iz zmage v zmago in z večanjem izplena utrjevalo prepričanje, kako zmagujejo prav zaradi svoje vere in so v zmagah videli potrditev njene resničnosti. Vse to

Stenski opaz, prva pol. 15. st., Egipt Mamluk, pisan marmornati mozaik, 114.9 cm x 58.4 cm, Metropolitanski muzej umetnosti, New York.

pa je njihovo vero še krepilo in jih podžigalo k nadaljnjim vojaškim pohodom. Po drugi strani pa nasprotniki, Bizantinci in Perzijci, sploh niso opazili arabske nevarnosti in so se izčrpavali v medsebojnih vojnah, njihovi podaniki pa so bili vse bolj nezadovoljni zaradi stalne ogroženosti, težav in visokih dajatev. V Siriji in Egiptu je nezadovoljstvo proti nadvladi Bizanca še dodatno spodbujalo Heraklijevo preganjanje krivoverskih monofizitov in jakobitov, ki so Arabce sprejeli kot osvobodil-

telje. V Perziji pa so se bili nasledstveni boji, zatirana plemena na južni meji pa so potegnili z Arabci in ti so jo brez težav zasedli.

Arabski muslimani so morali osvojena ozemlja upravljati, a za to ni napotkov v Koranu, zato so se zgledovali po Mohamedu, ki je premagance ali pomoril ali jim naložil visoke davke. Osvajalci so na novih ozemljih v glavnem pustili obstoječe strukture, le prilagodili so jih islamu. V nastajajočem islamskem imperiju so se muslimani, tedaj še

samo Arabci, dojemali kot Alahova elita in zato kot gospodarji nad osvojenimi ljudstvi, *rajo*. Pustili so jim njihovo vero in verske voditelje, ker so bili ali kristjani ali Judi, »ljudstva knjige« torej, *de facto* pa so tako obravnavali tudi perzijske zoroastre, ki imajo sveto knjigo Avesta.³

Prvi arabski val islama se je ustavil po dvanajstih letih (645), v mladem arabskem islamskem cesarstvu pa se je začel boj za oblast. Leta 661 so zavladali Umajjadi, ki so sprožili drugi val arabskega širjenja islama. Osvajali so v tri smeri: proti Mali Aziji in Carigradu, proti Srednji Aziji in Indiji, proti severni Afriki in Španiji. Tudi tokrat je bil islam odločilen pri spodbujanju osvajalnih vojn tako, da so spopade z Bizancem prikazovali kot džihad, kalife pa kot širitelje vere. Pod Umajjadi so muslimani kar trikrat oblegali Carigrad (668-718), osvojili Afganistan (700), nato na severu Srednjo Azijo, kjer so trčili na turška ljudstva, na jugu pa Balušistan (710) in Sind (Pakistan) vse do Inda. Severna Afrika je prišla v roke Umajadov do leta 708, maja 711 pa je Tarik ibn Zijad stopil na iberijska tla in zasedel Kordobo in Toledo. Pet let kasneje so bili muslimani že gospodarji skoraj vsega iberijskega polotoka.

Na osvojenih ozemljih se je vse več podanikov spreobračalo k islamu zaradi visokih davkov, ki so jih morali plačevati »neverniki«. Ker so bile množice novih, nearabskih, muslimanov (*mavali* = varovanci, *klienti* kakšnega arabskega plemena) diskriminirane, so se upirale. Kalif Omar II. (717-720) jim je naklonil nekaj pravic, da so se razlikovali od *dimijev*, kristjanov in Judov, ki jim je pravice še odvzel, davke pa povečal. Ker Umajadom (661-750) kljub temu ni uspelo reformirati ogromnega imperija, so jih leta 750 zrušili Abasidi, ki so *mavali* izenačili z Arabci. Kalifata niso razširili ozemeljsko, vojskovali so se le na mejah z Bizancem in s Turki, prestolnico so prenesli iz Damaska v Bagdad (762) v osrčje imperija, ki se

je raztezal od Atlantika do Inda in Kitjaske, od Evroazije do Tihega oceana. To je »zlata doba« islama: trg, gospodarstvo, industrija, finance tečejo v vse smeri, morda celo do Skandinavije, kjer so našli abasidske kovance. Muslimani niso imeli nobenega tekmeca od 8. do 12. stoletja: arabščina je jezik imperija, arabski kristjani prevajajo grške tekste v arabščino; iz Bagdada prek Sicilije, južne Italije in Španije prihaja znanje v »krščanski svet«.

Kljub mogočnosti imperija se je njegova enotnost krhala od 9. stoletja dalje, ker so se emirati, ki so sicer priznavali duhovno oblast bagdadskega kalifa, borili za samostojnost. Od 11. stoletja dalje je arabski vpliv v islamskem svetu vse bolj slabel. Dolgoročna sprememba, pomembna za širjenje islama, se je zgodila na abasidskem vzhodu, ko so v Iranu zavladali turški Seldžuki in dobili leta 1055 pod svoj vpliv bagdadskega kalifa. V Afriki so Arabce ogrožali Berberi, v Španiji pa se je začel zaton kordobskega kalifata. Arabska premoč se je obdržala le še v Egiptu, drugod pa so vzeli vajeti v roke *mavali*, nearabski muslimani. »Šele Mongoli, več stoletij zagrizeni sovražniki islama, so zadali najhujše udarce temu sijajnemu talilnemu kotlu kultur in ga leta 1258, ko je Džingiskanov vnuk Hulagu zravnal Bagdad z zemljo in usmrtil zadnjega vladajočega Abasida, tudi uničili.«⁴ Abasidska dinastija je svetovni islam vodila z vzponi in padci kar pet stoletij (750-1258).

1.2. Mavalijsko valovanje

Po stoletjih bolj ali manj neuspešnega obrambnega odpora do osvajalnega islama preidejo zahodni kristjani v protinapad z rekonkvisto v Evropi in s križarskimi pohodi zunaj nje. Naj omenim, da križarskih vojn »ni mogoče razlagati kot verskih vojn. Noben teolog, noben kanonist ni nikdar kategorično trdil, da je glavni namen križarske vojne spreobrnitev nevernikov ali da je legitimno uničiti nevernika kot takega.«⁵ A prav ti pohodi spodbudijo mu-

slimane k ponovnemu širjenju njihove vere od 11. do 14. stoletja. Tokrat to ni spektakularno osvajanje novih ozemelj, kakor sta bila arabska vala. Toda to ni edina značilnost tega tretjega vala islama. Velika sprememba je v tem, da vodilno vlogo pri širjenju prevzamejo Nearabci (*mavali*), v glavnem nomadi: Turki in Mongoli na vzhodu, Berberi na zahodu. Vsi so suniti, večinska, pravoverna veja islama, ki navznoter zatira sekte, predvsem šiite.

Turki se širijo po severni Indiji do Delhija in Srednji Aziji proti Aralskemu jezeru. Seldžuki preženejo Bizantince iz Anatolije in ustanovijo državo, ki bo izhodišče novih islamskih osvajanj. Muslimani so tokrat prvič v stiku z latinskimi kristjani, ki jih na vzhod pripeljejo križarski pohodi, ki so, gledano v kontekstu, del gospodarskega in kulturnega zblíževanja med Evropo in islamom. Tedaj so se namreč med obema svetovoma razcveteli tesni odnosi, »ki so omogočili gospodarski, finančni, tehnološki, znanstveni in intelektualni razvoj v XIII. stoletju, enem najbolj cvetočih in prosvetljenih stoletij celotne zgodovine evropskega Sredozemlja«. ⁶ Na Iberškem polotoku kristjani počasi osvajajo izgubljena ozemlja. Čeprav se nekateri spotikajo nad rekonkvisto in križarskimi pohodi, pa Evropejci še zdaleč niso najbolj ogrožali islama v 13. in 14. stoletju.

Usodna nevarnost za islam prihaja od Mongolov, ki v drugi polovici 13. stoletja porušijo Bagdad, ukinejo kalifat in zavladajo v vzhodni Anatoliji, Iraku in Iranu. Njihov priimek popusti v 15. stoletju, potem ko so tudi sami zamenjali svoje lokalno verovanje (šamanstvo) za univerzalno: ali budizem ali islam. Toda Mongoli še ne odidejo z odra zgodovine, ker je Babur, začetnik mogulske dinastije, ustanovil v Indiji tristoletni imperij (1526-1858). Mogulska oblast vsiljuje islam s političnimi in ekonomskimi sredstvi, muslimane pa tudi uvaža. Kljub temu se islam priime predvsem med srednjim slojem, medtem

ko ni uspešen ne med barahmani, ne med nedotakljivimi, čeravno bi kdo mislil, da bo prav slednje pritegnil njegov egalitarizem. ⁷ Mogulski imperij, odprt za trgovino, postane izhodišče za širjenje islama proti Maleziji in Indoneziji, kjer ga širijo v glavnem Indijci. Na teh področjih ni ostalo veliko sledi o islamizaciji zaradi tropske klime. Kralji obalnih kraljestev so se spreobračali, da bi v svoja pristanišča pritegnili islamske ladje in trgovce, podaniki so sledili kralju. Pomembne so poroke islamskih trgovcev s hčerami lokalne aristokracije, pa tudi delovanje sufijev, nekakšnih islamskih »menihov«. ⁸

Islam bi se na Srednjem vzhodu težko opomogel od udarcev, ki so mu jih zadali Mongoli, če se ne bi sredi 14. stoletja pojavili Otomani in ga ponesli v srce Evrope. Nevernikom hočejo pokazati, koliko bolj je islam vzvišen nad krščanstvom. Nikakor niso divjaki, kot jih prikazuje nasprotna stran, ampak osvajajo zelo organizirano in načrtno. »Turki niso dejansko nikoli udarili tjavdan. Njihova okrutnost ni bila prav nikakršen zverinski izliv, temveč jasna in preračunana zastraševalna taktika. ... namen napadov nikoli niso bili plenjenje ali pokoli, ampak preverjanje političnih predpostavk ali taktično-strateških načrtov. To je bilo zastraševanje in izčrpavanje Serenissime (Benetk) in hkrati izkoriščanje rivalstva med kristjani.« ⁹ Na osvojenih področjih pustijo najprej vse, kot je bilo, da bi jih podjarmljena ljudstva lažje sprejela. To jim uspeva tudi zaradi dobrih vojakov. Te novačijo najprej med Turki, ki jih vodi duh verskega osvajanja, *ghazi*, kasneje pa med dečki na Balkanu, ki jih islamizirajo in napravijo za janičarje (*jeni čeri* - nova četa). Če odmislimo, da so v otomanskem imperiju nemuslimani zapostavljeni zaradi vere in da oblasti preganjajo muslimanske sekte, potem lahko rečemo, da ni ne preganjanja, ne nasilnega spreobračanja, ampak toleranca. Po goje seveda je, da nemuslimani spoštujejo islamsko nadvlado, plačujejo davke in ne ovirajo

Sadova pojedina, ca. 1520-22; safavidsko obdobje, barve, črnilo, srebro in zlato na papirju, pripisano Tabrizu, Iran, hrani Metropolitanski muzej, New York.

vojaškega nabora. Ko v 20. stoletju otomanski islamski plimi sledi oseka, ostane na Balkanu nezanimljivo število muslimanov, ki se po zaslugi Jugoslavije razširijo tudi v Slovenijo.

1.3. Sodobni islam

Z novim vekom se Evropa poda na oceane in začne osvajati svet. Kolonijam sledijo imperiji, ki rušijo islamske imperije in države. Angleži uničijo mogulski imperij v Indiji in zasedejo strateške trgovske točke: Afganistan, Egipt, pol Afrike, Nizozemci zagospodarijo v Indoneziji, Francozi v severni Afriki in polovici črne ... Otomanski imperij umira, islamski konzervativci in janičarji zavračajo reforme, vendar ga evropske velesile ne zrušijo, ker se bojijo druga druge in vpliva ene od njih, Rusije ali Avstrije, na tem področju. Proti politični in

gospodarski nadvladi Evropejcev se po malem dvigajo nacionalna gibanja, politično prenovu pa spremlja še intelektualna in verska. Arabci vse bolj enačijo narodnost in islam, ki ju ogrožajo ali turški muslimani od znotraj ali Evropejci od zunaj. Tu je nekaj nastavkov za sovraštvo do Zahoda, ki ga bodo islamisti razpihovali zadnja desetletja in z njim opravičevali svoj krvavi ples. Po drugi svetovni vojni se islamske dežele otresejo kolonialnega jarma, kar razlagajo kot zmago islama nad krščanstvom. Arabske dežele družijo nekaj časa boj proti Izraelu, potem pa se vse bolj razhajajo. Ker ne neodvisnost ne modernizacija po zahodnem vzoru ne prineseta napredka muslimanskim množicam, iščejo, še zlasti v arabskem svetu, rešitev v islamu, oz. v tisti razlagi, ki jo skupaj s hrano delijo islamski skrajneži.

Povsod kjer so muslimani, poteka danes med njimi hud boj med fundamentalisti in modernisti. Prvi prisegajo na mit o Mohamedovi skupnosti v Medini, h kateri se je treba vrniti in se držijo - tako mislijo - črke Korana in šarije (islamske zakonodaje). Po njihovem mora islam regulirati vse vidike življenja od najbolj intimnega do državnega in mednarodnega. Modernisti, nasprotno, mislijo, da je treba tudi v islam uvesti razlikovanje med islamom kot verozanjem in javnimi zadevami. Islam je stvar proste izbire in se ga ljudje držijo, kakor hočejo sami, javne zadeve pa se urejajo dogovorno skozi demokratične procese, ne pa po diktatu Korana ali njegovih razlagalcev. Fundamentalistični islam širi in financira Savdova Arabija v obliki svojega vabahizma. Tega srečate danes povsod: med Hui - kitajskimi muslimani, v Rusiji in Evropi, vključno s Slovenijo.

Muslimani so prišli v Zahodno Evropo iz nekdanjih kolonij. Nekaj jih je prišlo ob neodvisnosti njihovih držav, še več pa kasneje s trebuchom za kruhom. Ob gospodarski krizi v začetku sedemdesetih let so se evropske meje začele zapirati, zato so se tuji delavci odločili, da ostanejo v Evropi in pripeljejo sem svoje družine iz svojih starih domovin. Zahodna Evropa se začenja soočati z islamskim vprašanjem in to vprašanje še zdaleč ni rešeno, ampak, nasprotno, postaja vse težje. Tu tega vprašanje ne moremo načeti, se pa danes z njim srečujemo tudi v Sloveniji in je pomembno, da ne ponovimo napak, ki so jih na Zahodu storili pred desetletjem ali dvema in sedaj bridko obžalujejo svojo »liberalno« lahkomišelnost. Kakor koli že, islam je danes povsod na Zahodu, sem je prišel s naseljevanjem muslimanov, ne z mečem ali prepričljivostjo. Kako bo naprej, ne ve nihče, a nemiri, ki jih je v zelo strpni Nizozemski jeseni 2004 sprožil nečloveški umor režiserja Thea van Gogha, ker ni bil všeč muslimanom, ne napovedujejo nič dobrega.

2. Uvidi ob pogledu na širjenja islama

Večina Evropejcev ima občutek, da se islam nezadržno širi. Še pred štirimi desetletji v Evropi ni bilo muslimanov, ali pa tako malo, da niso bili opazni, danes je drugače. Islam vnaša v naše civilizacijsko okolje druge vrednote, drugačen odnos do države in drugačno pojmovanje človekovih pravic ter zahteva ponoven premislek o teh in številnih drugih kulturnih, duhovnih in družbenih vprašanjih. F. Cardini sklene delo *Evropa in islam: zgodovina nekega nesporazuma*, z mislijo: »Islamski 'tretji val' je torej razširil meje *Dar al Islama*, vendar se mora soočiti z Evropo, ki je sama v obdobju kočljivega prevrednotenja same sebe, močna, a gospodarsko in družbeno nehomogena, še neodločena v političnih izbirah, negotova glede kulturne identitete. 'Islam bo to, kar bodo iz njega naredili muslimani,' je izjavil Egipčan Fuad Zaharija. Toda tudi Evropa bo tisto, kar bodo iz nje znali narediti Evropejci. In to je Evropa, v kateri iz dneva v dan narašča število državljanov ali imigrantov, ki živijo po postavi Preroka.«¹⁰ Kakšne uvide je torej mogoče izluščiti iz zgodovine srečevanja islama z drugimi, ki bi utegnili prispevati k bolj zadovoljivemu srečanju z njim danes?

2.1. Razkazovanje in arabskost

Za časa Mohameda in arabske prevlade se je islam je širil z mečem, se pravi z osvajanji in politično nadvlado. Cilj teh osvajanj ni bilo spreobrnjenje podjarmljenih ljudstev, toliko bolj, ker niso bili »malikovalci«, t. j. mnogo-božci (razen Berberov in nomadskih Turkov v Srednji Aziji), ampak »ljudstva knjige«. V zvezi s tem je treba opozoriti na olajševalno okoliščino pri spreobračanju v islam. V večjem delu kalifata »sta namreč stoletno krščansko, judovsko in zoroastrsko oznanjevanje in organizacija skupnosti pripravljala pot bolj glatkemu prehodu v islam. V tem pogledu

je dejstvo, da je Mohamed deloval šest stoletij za Jezusom, omogočilo islamu, da se je laže širil kot latinsko krščanstvo. Monoteisti knjige so morali zato prepotovati veliko krajšo razdaljo na moralnem, verskem in organizacijskem področju, da bi sprebrnili k islamu, kakor evropski častilci Votana, Tora, Jupitra, Epone, Merkurja in množico drugih bogov, saj čaščenje teh bogov ni nikoli ustvarilo primerljivega knjižnega izročila.«¹¹ »Ljudstvom knjige«, svojim predhodnikom, je islam hotel samo pokazati, koliko boljši od njih je in edini resničen. To jim je mogel pokazati le tako, da jim je pustil njihovo vero, on pa jih je podjarmil in krepko obdavčil. Bolj kot z misijonstvom v krščanskem pomenu imamo tu opraviti z nekakšnim verskim razkazovanjem, ekshibicionizmom. V tem duhu uvajajo otroke na dveh zasebnih dunajskih šolah v islam, kakor je moč razbrati iz učbenika, ki ga je izdala Savdova Arabija: »Kristjani in judje so malikovalci, najslabše vrste bitja, ki bodo končala v peklu. Edina prava religija je islam, druge vere ne veljajo. Bojujte se proti nevernikom, ki živijo v vašem sosodstvu. Naj občutijo vašo ostrino!«¹²

Druga značilnost arabskega obdobja pa je, recimo temu, nacionalna univerzalnost, ker je islam arabska vera, vera za arabske mnogo-božce. Omenili smo že neenakopraven položaj nearabskih muslimanov, *mavali*, z arabskimi. *Mavali* med drugim niso imeli pravice do prihodkov iz plena od osvajanj, ki jih je delila finančna uprava, *divan*, arabskim muslimanom. Arabkost je ohranila svoj pomen vse do danes med islamskimi ljudstvi v Srednji Aziji (Kazahstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Tadžikistan, Kirgizistan). Arabska plemena so tam plenila od leta 640 naprej, obenem pa so razvila svoj klientelizem med domačini, ki so se sprebrnili (*mavali*). Zanimivo je to, da so si ta ljudstva ustvarila mitske izvore, po katerem naj bi bili njihovi predniki predislamski Arabci iz Jemena. S tem so se hoteli

»izogniti priznanju, da so sprejeli islam pod vojaškim pritiskom 'drugega islamskega vala' arabskih zavojevalcev. Prvotni islamski nauk je namreč zahteval, da moraš biti *rojen* Arabec, da bi postal musliman. (...) Nek kazaški rodovnik povezuje npr. Kazake, ki so postali muslimani v 15. in 16. stoletju, z jemenskim kraljem Abu Karibom.«¹³ Danes se ponekod to zlitje nacionalnega in islama kaže v zahtevah muslimanov, da bi imeli pravice nacionalne manjšine. Status narodnosti so dobili muslimani v Bosni, imajo ga kitajski muslimani kitajskega rodu Hui, nekateri bi ga radi uveljavljali v Evropi. Doslej to ni vodilo drugam kot v komunitarizem in destabilizacijo širše družbe in države.

2.2. Svetna moč islama

Verjetno ni naključje, da ima vahabitska Savdska Arabija v zastavi meč, nad njim pa izpisano izpoved vere: »Ni drugega boga kakor Bog, Mohamed pa je njegov Poslanec.« Z mečem se je islam razširil v prvih stoletjih obstoja, s silo in na račun osnovnih človekovih pravic ga danes vzdržuje in utrjuje kakšna polovica od 57-ih držav članic Organizacije islamske konference. Vojni besednjak uporabljajo tudi številna gibanja, ki se čutijo poslana širiti islam, za kar najdejo dovolj opore tako v Koranu kot v zgodovini.¹⁴

Pomembno vlogo pri širjenju islama v zgodovini ima politika in to očitno v času islamske nadvlade, kot smo videli, bolj prikrito v kolonialnem obdobju. Kolonialne oblasti so se namreč opirale na domače islamske voditelje in s tem okrepile njihovo moč. Islam je bil tudi edina alternativa kolonialni ideologiji. Zgodovinar Bulliet vidi v tem enega od vzrokov, da se je islam od 15. do 20. stoletja bolj uspešno širil po Aziji kot krščanstvo, ki je imelo - ali se je vsaj zdelo, da ima - podporo kolonialnih sil.¹⁵

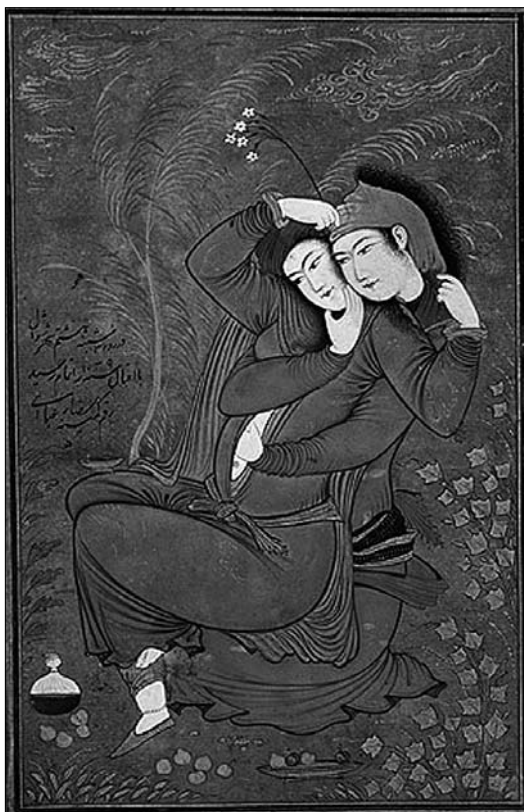
K širjenju islama prispevajo svoje družbeno-kulturni dejavniki. Islam je nastal ob prehodu

iz plemenske ureditve v državno imperialno. Zato more biti bolj blizu plemenskim skupnostim Afrike in Azije, ki ta prehod doživljajo pod vplivom kolonializma, krščanstvo, ki ga spremlja, pa ima kot mestna religija premalo posluha za plemensko stvarnost. Nenazadnje se islam kljub svoji univerzalnosti vse do danes opira na plemensko ureditev, kar je očitno še zlasti ta hip v iraški vojni ali v ureditvi držav na Arabskem polotoku.¹⁶ Islamska etika - predvsem spolna (mногоženstvo ipd.), nadrejena vloga moškega in podrejena ženske, suženjstvo, prevlada skupinskih interesov nad posameznikovimi ipd. - je bolj sprejemljiva za plemensko miselnost, ki se mora od lokalnega obrniti k univerzalnemu, kot krščanstvo s svojim poudarjanjem edinstvenosti slehernega človeka.

2.3. Duhovna moč islama

Toda to so le zunanji dejavniki za širjenje islama, ki ne upoštevajo vrednosti islama kot takšnega in njegovega možnega vpliva za človeka. Muslimani pripisujejo naglo širjenje svoje vere razumljivosti njenih dogem, uresničljivosti njenih predpisov in pravičnosti njenih zakonov. Islam dojemajo tudi kot zdravilo za vsa moderna stranpota, ki odtujujejo človeka sebi in drugim: potrošništvo in materializem, individualizem in nasilje ipd.

Enes Karić, dekan Islamske teološke fakultete v Sarajevu, predstavi Koran kot knjigo za vse: »'Koran je govoreče vesoljstvo, vesoljstvo je molčeči Koran.' To vodilo pomeni predvsem, da bo to, kar je na straneh Korana, na straneh sveta do sodnega dne. Resnično,

Ljubimca, 1629-30. 1039; Safavidsko obdobje, Riza 'Abbasi, Iran, tempera in zlato na papirju; 18.1 x 11.9 cm, Metropolitanski muzej, New York.

če pomislimo na to, kar bi mogli tu zasilno imenovati 'religijski zemljepis' na straneh sveta v 7. stoletju po Kr., ko je koranska luč iz večnosti prispela v zgodovinski svet, bomo povsem jasno videli, kako koranske strani pogosto nagovarjajo takratno (in današnje) religijsko različno človeštvo: jude, kristjane, častilce naravnih prvin, ognja, sonca, malikovalce ... Na straneh Korana smo priče velikemu religijskemu zboru, vesoljnemu in globalnemu druženju, ne pa razkropitvi. Mojzes in Jezus nista 'tujá' stranem Korana, ampak sta nasprotno tudi ona dva 'islamski pojav'. Enako velja za Noeta, Adama, Abrahama itd. Nekateri muslimani celo berejo Abrahamovo ime kot Brahman, da bi približali islamski nazor hinduizmu. (...) Toda ob prebiranju Korana moramo dobiti močan vtis o brezmejnem pomenu - za zgodovino človeštva od 7. stoletja do danes - tega, da koranske strani ne govorijo o 'muslimanskem Bogu'. (...) Če bi rekli, da je Bog izključno 'muslimanski', bi zagrešili širk, malikovanje, kar je največji greh v islamu, ker bi enačili ali omejili absolutnost Absolutnega na nekaj, kar On, Absolutni, ni. (...) Islam močno razširja v človeštvu sporočilo, da je *Bog Bog vseh*, kar pomeni, da smo vsi že a priori enaki pred Bogom. To dejstvo je bistvenega pomena za ves islamsko navdihnjen načrt globalizacije v preteklosti in je tudi zelo pomembno za sedanji globalizacijski načrt, ki ni zakoreninjen v nobeni veri. *Toda ta zadnji globalizacijski načrt mora računati z vsemi verstvi, tudi islamom.*⁴⁷

2.4. Čas za "davo"

Karićevo videnje Korana in islama je že uglaseno na razmišljanja zahodnega človeka in mu poskuša približati islam v njegovem jeziku za njegove potrebe. Dejstvo, da to dela s tehtnim premislekom, ki nagovori mislečega in razgledanega Zahodnjaka, pričuje o novem načinu podajanja islama, ki ne more računati na nič drugega kot na tehtno besedo

in prepričljivo pričevanje. V tem ubira sodobno širjenje islama podobna pota kakor krščanstvo.

Kot že rečeno, so islam v *dar el harb*, v svetu vojne, zunaj islamskih držav širili trgovci, pa tudi kakšne muslimanske bratovščine. »Dognati, kako so široka prostranstva črne Afrike in tisoče indonezijskih otokov pridobili za islam pobožnost in moralna moč zaporednih valov mistikov, je res prava zgodovina. Ta zgodovina epskih razsežnosti še čaka, da jo bo kdo povedal. To bo verjetno storil kakšen genialni pisatelj.«⁴⁸ Toda doslej je bila takšna misijonska dejavnost delo posameznikov in ni bila organizirana kot v krščanstvu. K tej dejavnosti Koran ne spodbuja, kot je razvidno iz nekaterih stihov: »Vi imejte svojo religijo, jaz pa svojo« (109,6). »Ti ne boš vodil, kogar ti hočeš, ampak Bog vodi, kogar on hoče« (28,56). Vendar pa pozna Koran tudi pojem *dava*, »povabilo k islamu«, ki ga danes vse bolj razlagajo v smislu misijonske obveznosti. »Povabi na Pot svojega Gospodarja z modrostjo in poštenim oznanjevanjem ter razpravljaj z njimi na najboljši način. Resnično tvoj Gospodar ve najbolje, kdo se je oddaljil od njegove Poti, in mu je najbolj jasno glede tistih, ki jih vodi« (16,125). »Kdo je boljši v govoru kakor tisti, ki vabi k Bogu in dela prave reči ter pravi: 'Jaz sem musliman.'« (41,33).

Če so muslimani doslej prepuščali širjenje islama bolj božji previdnosti, pa se v zadnjih desetletjih vse bolj zavedajo, da morajo tudi sami »vabiti k islamu« in širiti sporočilo. Za nekatere pomeni to reislamizacijo muslimanov, t. j. da bi se držali šarije, islamske zakonodaje, za nekatere pa spreobračanje nemuslimanov. Misijonstvo tudi ni več prepuščeno samo navdušenju posameznikov, ampak je vse več misijonskih ustanov (savdska *Islamska svetovna zveza*, *Indonezijski urad za islamski misijon*, idr.), na kairski Al-Azrah imajo oddelek za islamsko misiologijo, v Kartumu je bil leta 1981 *I. svetovni kongres islamske dave* ... Z mi-

sijonsko dejavnostjo se ukvarja celo Organizacija islamske konference (OIK),¹⁹ ki jo sestavlja 57 držav. Ob branju njenih dokumentov nastane vtis, da je podobna Svetemu sedežu. Vendar je bistvena razlika! Medtem ko Sveti sedež zastopa Cerkev, pa so OIK države s pretežno muslimanskimi, a tudi še kako drugače verujočimi državljani. Tako slednji prek »svoje« države podpirajo širjenje islama, marsikje celo zatiranje nemuslimanov.²⁰

Vsak peti človek na svetu je musliman, zato je še kako pomembno, kakšen islam bo prevladal. Iz zgodovine je jasno, da je bil islam na obrobju vedno bolj odprt in sprejemljiv za druge in pozitivne spremembe kot islam v centru. Obrobje danes predstavljajo med drugim islamska diaspora, moderna gibanja v islamskem svetu in visoko šolstvo. Iz diaspore prihajajo nove pobude in gibanja za posodobitev islama. Tudi v samem islamskem svetu so gibanja za človekove pravice, demokracijo in pravno državo. Izobraževanje, še zlasti visoko, je pomemben dejavnik pri usposabljanju za življenje v globalnem svetu, kar je opazno tako v Turčiji kot Indoneziji. Ko gleda zgodovinar Bulliet na islam iz raznih obrobnihih situacij, zapiše: »Glede na to, kar so muslimani ustvarili iz svojega verskega izročila v štirinajstih stoletjih, ne dvomim, da bodo našli potrebne rešitve. Zanesljivo pričakujem, da bomo v naslednjih dvajset do trideset let videli verske voditelje s strpno in miroljubno miselnostjo, po vzoru Gandija, Martina Luthra Kinga in Nelsona Mandele, ki bodo v spoštovanju in ljudski podpori daleč preseгли današnje zagovornike džihada, nestrpnosti in verskega samodržstva.«²¹

arabskih islamskih deželah korenito spremenil po neodvisnosti, za katero so se začeli boriti in jo v glavnem izborili prav arabski kristjani. Danes so ti kristjani na tem, da izginejo v svoji dvatisoč letni domovini zaradi zatiranja in prisiljenega izseljevanja na Zahod, v glavnem v ZDA.

3. Prim. R. W. Bulliet, *The Case for Islamo-Christian Civilization*, Columbia University Press, New York, 2004, 18.
4. Y. Thoraval, *Islam. Mali leksikon*, MK, Ljubljana, 1998, 10.
5. F. Cardini, *Evropa in islam. Zgodovina nekega nesporazuma*, I*cf., Ljubljana, 2003, 95; prim. 132.
6. F. Cardini, n. d., 106.
7. Prim. A. Mohammad-Arif, *Au(x) pays de Rama et d'Alah: l'Islam dans le sous-continent indien*, v: A. Feillard, *L'Islam en Asie, du Caucase à la Chine*, La documentation française, Pariz, 91-94.
8. Prim. A. Feillard, *L'Islam en Asie du Sud-Est: les legs religieux de la course aux épices*, v: A. Feillard, n. d., 145-206.
9. F. Cardini, n. d., 186.
10. F. Cardini, n. d., 280.
11. R. W. Bulliet, n. d., 19.
12. M. Grah, *Hujjskaški učbenik*, Delo, 19. II. 2004.
13. S. A. Dudoignon, *Islam d'Europe? Islam d'Asie? En Eurasie centrale. (Russie, Caucase, Asie centrale)*, v: A. Feillars, n. d., 34-35.
14. Prim. B. Lewis, *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, Modern, Lib Edition, New York, 2003; G. J.-H. Jansen, *Militant Islam*, Pan Books, London, 1979; D. Pipes, *Militant Islam Reaches America*, W. W. Norton & Company, 2003. R. Wright, *Sacred Rage: The Wrath of Militant Islam*, Touchstone, New York, 2001.
15. Prim. R. W. Bulliet, n. d., 40-42.
16. D. Hosham, *Tribus et pouvoirs en terre d'Islam*, Armand Colin, Pariz, 2004. D. Hosham, *Tribus et pouvoirs terre islam export*, Armand Colin, Pariz, 2004
17. E. Karić, *Essays on our European Never-never Land*, Oko, Sarajevo, 2004, 39-41.
18. J.-H. Jansen, n. d. 44.
19. Prim. M. El-Sayed Selim, *Globalization, Multi-lateralism and the Islamic World*, v: <http://www.islamonline.net/english/Contemporary/2003/01/Article01.shtml> (22. april 2003). Skladno z ustanovno listino OIK (8. člen) lahko postane njena članica država, ki se ima za islamsko. Kako si kakšna država zasluži ta naziv, ni določeno. Od evropskih držav je članica te Konference Albanija, Bosna in Hercegovina pa opazovalka. Prim. <http://www.oic-oci.org/> (22. april 2003).
20. Prim. J.-M. Billioud, *Histoire des chrétiens d'Orient*, L'Harmattan, Pariz, 1995.
21. R. W. Bulliet, n. d., 161.

1. J. Rollet, *Religion et politique. Le Christianisme, l'Islam, la Démocratie*, Grasset, Pariz, 2001, 48.

2. To vprašanje bi zaslužilo posebno obdelavo toliko bolj, ker se je odnos do arabski kristjanov v

Rojstvo in širjenje islama

Abu Ra'ita al Takriti in njegova apologija v družbenokulturnem kontekstu

Sedmo stoletje je bilo odločilno obdobje za zgodovino, kulturo in civilizacijo Vzhoda, zibelko krščanstva, ki je z oznanjevanjem evangelijskega osvojilo največje cesarstvo: rimsko cesarstvo. V tistem času so Vzhod zavzeli muslimani, v glavnem Arabci.

Rojstvo islama

V Arabiji se je z Mohamedom, ki se je rodil leta 570, oblikovala nova religija. Družbene razmere v Meki so novemu »preroku« kljub nasprotovanju sorodnikov Karašitov veliko pripomogle, da je v Meki in Medini lahko začel širiti novo vero, islam ali »predanost Bogu«.

»Družbena in intelektualna kriza, ki je pestila Meko in ki je pomenila poraz plemenskega humanizma je bila kot nalašč pozivu zavzetega moža. Bil je vznemirjen zaradi verske napetosti, ki brez dvoma ustreza enemu temeljnih pogledov na Arabijo tistega časa. Obenem je bil občutljiv za probleme materialne in moralne razsežnosti, s katerimi so se soočali njegovi sodobniki v preobrazujoči družbi. Nagovarjanje k islamu je bil odgovor na zaskrbljujoče stanje, ki je obljubljalo dolgoročno rešitev.«¹

Bistvo te nove religije - predanosti Bogu - je izpoved vere, ki potrjuje njeno pridružitve islamu in »preroku«: »Ni boga razen našega Boga. Mohamed je Božji poslanec.«

To je pravoverna muslimanska veroizpoved, ki zajema vse ostale obveznosti, ki izhajajo iz Korana ali iz islamske tradicije. Nova religija se je vživela v »Alahova verstva«, judovstvo in krščanstvo, ki imata »Knjigo«; ne

samo navdihnjeno, temveč »ki do zadnje besede prihaja z Neba«. Koran je po islamski tradiciji »prišel z Neba in želi razložiti človeku skrivnost stvarstva in njega samega. Spraševal ga je, kaj je človek, od kod in zakaj prihaja ter kam bo šel po smrti, kdo ga je priklkal iz nič in nepoznanega. Govoril mu je, kateri svet zaznava in vidi, upoštevajoč skrivnostno ozadje, ki ga skuša odkriti. Kdo je ustvaril ta svet poln skrivnosti? Kdo ga vodi? Prav tako ga je učil vedenja do Stvarnika in stvarstva, kako bi se morali Božji služabniki vesti med seboj.«²

Janez Damaščan³ je smatral islam za krščansko, *izmailičansko herezijo*. Čeprav se o njegovih pogledih danes veliko razpravlja, kljub temu ostaja dejstvo, da so si vsi poznavalci enotni, da islama ne moremo razumeti drugače kot v njegovih povezavah s svetopisemskimi verstvi.⁴ Toda te povezave lahko obravnavamo na različne načine, še posebej muslimani, za katere vez med islamom in svetopisemskimi verstvi obstoji v »odnosu razveljavitve«. To pomeni, da Koran »Razodeta postava«- preklicuje postave, ki so bile razodete pred njim.

Širjenje islama

Po Mohamedovi smrti leta 632 se je islam kljub začetnim razkolom in odpadništvu, ki je naraščalo v islamski družbi, razširil v Sirijo, Mezopotamijo, Perzijo, severno Afriko. Tako bizantinsko kot sasanidsko cesarstvo nista bila kos osvajanju arabskih muslimanov zaradi medsebojnih spopadov, kjer je zadnjega do Ctesiphona vodil cesar Heraklij leta 629.

Ob smrti »preroka« je njegov naslednik kalif Abu Bakr organiziral napad na Sirijo. Zbral je nomadska plemena Hijaza, Najda, Jemna, in Abu Ubaydu priporočil odpravo.⁵ Tako je leta 634 prišlo do opustošenja celotne Palestine. Jeruzalemski patriarh Sofronij je med svojo božično pridigo leta 634 obžaloval, da ne more kot običajno obiskati Betlehema. Najpomembnejši bitki Adjnadina leta 634 in Yarmuka leta 636 sta se končali s popolno zmago muslimanov, ki so uničili cesarsko obrambo. K temu je še posebej pripomogla spretnost generala Khalida ibn al-Walida, Iračana, ki je nosil častni vzdevek »Božja sablja«. Bitke so dodatno olajšali Ghasaničani, Arabci monofiziti, ki so se pridružili Arabcem muslimanom.⁶

V Mezopotamiji so muslimani prečkali reko Evfrat leta 635 in leta 637 po bitki v Kadisiyi osvojili Ctesiphon, glavno mesto Sasanidov. Navdušeni od hitrih in plodovitih uspehov so muslimani v letu 641 nadaljevali svoj pohod proti gornji Mezopotamiji ter Armeniji.⁷ Za zmago v Egiptu gre zasluga generalu Amr ibn-⁷As med letoma 640 in 642. Leto zatem sta bila podjarmljena Tripolis in Kartagina, leta 712 pa še Španija.⁸

Kljub velikim muslimanskim uspehom pri osvajanju prostranih dežel so ločitve načenjale skupino »prerokovih« sorodnikov in njihovih potomcev, ki so se rodili trideset let po njegovi smrti. Po rašidinskem kalifatu⁹ z glavnim mestom v Medini je bil Mo'awiya leta 660 povišan v kalifat, prav tako Damask v Siriji, ki je postal glavno središče Arabcev, potem ko je bilo združeno cesarstvo, ki so ga razdrobili Alijevi pripadniki.

»Sprva je bil osvajalec Ali poveljnik za celotni arabski imperij, ki ga je Sirija, utrdba Ommayadov, cepila na dva dela. Njegovi pripadniki so bili razdeljeni na Kharijite (upornike) in Šiite (zveste). Ali je bil umorjen leta 661. Državljanska vojna je privedla do še večje ločitve in osvajanje drugih dežel

je bilo začasno ustavljeno. Zamisel o dinastiji je zamenjala svobodna izbira islamskih kalifov. Moawiya, prvi omajadski kalif, je uradno premestil glavno mesto iz Medine v Damask in postal po ponovni združitvi arabskega sveta nesporni voditelj. Leta 711 je islam dosegel svoj največji obseg na Vzhodu, vse do kitajske meje in doline Inda... Arabski imperij je bil na svojem vrhuncu. Raztezal se je od Atlantika do Inda, od Kaspijskega morja do Nila.«¹⁰

Dinastijo Ummayada v Siriji je nasledila dinastija Abbasida v Iraku, kar je mestu Bagdadu omogočilo, da je postal glavno mesto arabskega imperija.

Kulturni vpliv krščanstva na arabske muslimane

V nekaj desetletjih osvajanj je arabski imperij segal od vzhodne Indije do zahodne Španije, od Kaspijskega jezera na severu do centralne Afrike na jugu. Z obsežnimi in hitrimi osvajanji so nekdanji nomadi, vajeni primitivnega življenja v arabski puščavi, naenkrat postali svetovni voditelji, voditelji ljudstev in veliko bolj razvitih kultur. Veliki zgodovinski filozof Ibn Khaldun, ki je živel od leta 1332 do 1402, je poudaril sledeče: »Arabci niso imeli niti velikih literarnih del niti razvite znanosti. Bili so nepismeno beduinsko ljudstvo, ločeni od civilizacij z razvito umetnostjo in umetninami. Orientalna ljudstva in sredozemski Franki pa so bili v tem zelo večji, saj so izhajali iz stalno naseljenih civilizacij in daleč od navad nomadskega življenja...«¹¹

Potrebno se je bilo torej hitro prilagoditi na drugačne okoliščine. Muslimani so se zavedali, da morajo sprejeti nove kulture, predvsem znanosti, kot sta medicina in filozofija, ki ju še niso poznali.¹²

Hočeš nočeš so se morali po pomoč obrniti na ljudstva, ki so jih zavzeli z vojaško silo. Po sili razmer so bili prvi voditelji musliman-

“Bog je naša pomoč na poti do sreče in uspeha”, stran iz albuma Hafiza Osmana, 17. stol., 21x15 cm, Muzej islamske umetnosti, Berlin.

skih Arabcev sirski kristjani.¹³ Čeprav sami niso bili Arabci, so vseeno že poznali arabski jezik, kakor tudi filozofijo ter različne grške vede, katerih glavna dela so bila prevedena v sirščino.¹⁴ Sirskim izobražencem je bila že od 5. stoletja naprej najvišja želja poznavanje »grške kulture«. Nihče razen sirskih kristjanov ni bil torej bolj primeren za učenje Arabcev in njihovo uvajanje v privzete kulture.¹⁵

Sirski kristjani so bili zelo znani po znanju filozofije in grških ved. Al-Jahiz v svojem satiričnem delu *Kitab al Bukhala* sredi 9. stoletja omenja odgovor nekega arabskega zdravnika iz Bagdada svojemu sogovorniku, ki se je čudil, ker ni imel bolnikov. »Rekel je, da je za bolnike najprej musliman. Še preden sem postal zdravnik, že prej kot sem se rodil, je bilo znano, da muslimani v medicini niso uspešni. Imenujem se Asad namesto Salib (križ), Gabra'il, Yuhanna ali Bira. Ma kunya je Abu al-Harit, čeprav bi morala biti Abu Issa, Abu Zakariya ali Abu Ibrahim. Nosim belo oblačilo, čeprav bi se moral obleči v črno

svilo. Govorim arabsko namesto, da bi se izražal v jeziku prebivalcev Gundaisaburja.«¹⁶ To pričevanje velikega slovesa je eno izmed tistih, ki je bilo prisotno v skupnosti krščanskih zdravnikov v Bagdadu in je bilo dediščina grške znanosti. Sirski kristjani niso bili posredniki med grško ter arabsko kulturo samo na področju medicine, ampak tudi filozofije.¹⁷

Pri privzemanju grške kulture so igrala posebno vlogo prevedena dela sirskih kristjanov in številne nove šole, predvsem tiste za filozofijo v Bagdadu.¹⁸ Za arabski prevod tako Aristotelovih kot splošnih grških del gre po večini zasluga krščanskim izobražencem v Siriji. Posebej velja omeniti nestorjance, ki so številni, tako kot zdravniki, živeli na dvoru kalifov in Arabcem iz svojega poznavanja grške literature predlagali najbolj koristne knjige.¹⁹ Po mnenju arabskih avtorjev samih²⁰ so imeli krščanski nestorjanci in jakobiti že pred 5. stoletjem najmanj petdeset šol, kjer so poučevali krščansko teologijo in grško filozofijo.

Po drugi strani pa sodobni arabski avtorji²¹ zato, da bi zmanjšali zgodovinsko vlogo kristjanov pri prenosu grške kulture in oblikovanju arabske, trdijo, da je bil vpliv kristjanov le drugotnega pomena in zgolj površinski, saj naj bi bili kristjani le uradniki, ki so se preživljali pri muslimanskih kalifih. Tako pripisujejo celotno formacijo arabske kulture samo koranskemu spodbujanju znanosti. R. Joumai'li jasneje poudarja posredovalno vlogo sirskih kristjanov med grško in arabsko kulturo.²²

Poudarili smo že, da so bili kristjani pomemben dejavnik pri navajanju Arabcev na grško kulturo. To se jasno odraža pri skrbi za prevode in usmerjenosti bagdadske šole.

1. Prevajalsko gibanje

Prevajalsko gibanje se je začelo že za časa Ommayadov v Damasku, kjer so muslimani prišli v stik s krščansko teologijo in grško filozofijo. »Arabci so bili na začetku preprosti ljudje, brez zanimanja za umetnost... Potem so želeli študirati filozofske znanosti, o katerih so slišali govoriti krščanske škofe in duhovnike.«²³ Toda to je bil le začetek in posledica osebnih pobud kultiviranih ljudi, kot je bil na primer Khalid ibn Yazid.

»Khalida ibn Yazida so imenovali tudi »modri mož iz družine Marwanov«. Prirojena mu je bila krepostnost z veliko zanimanja za razvoj znanosti. Ker ga je posebej veselila umetnost (alkimija), je k sebi povabil skupino grških filozofov, ki so živeli v Egiptu. Naročil jim je, naj prevedejo knjige o grški umetnosti iz grščine in koptskih jezikov v arabščino. V islamu so to prvi prevodi iz nekega drugega jezika.«²⁴

V Damasku se je kulturna asimilacija samo začela. V času Abbassidov je prevajanje doživelo razcvet in postalo uradna dejavnost. To ni nič nenavadnega. Sprva, v obdobju omajjadskega kalifata, je šlo islamu za osvajanje in utrjevanje. V času Abbassidov pa so

bila osvajanja že končana in arabski imperij se je trdno ustalil ter zaživel v blaginji in miru. Arabci so se lahko posvetili drugim dejavnostim, kar jim je do tedaj onemogočalo vojskovanje. Tako so Arabci začeli osvajati kulture in civilizacije, ki so jih zasedli z vojsko.

Abasidsko prevajalsko gibanje se je začelo z al-Mansourjem, graditeljem Bagdada, se nadaljevalo z Harun al Rachidom ter doseglo vrhunec z al-Ma'mounom (813-833). Ibn Khaldun poroča: »Abu Ga'far, al-Mansour (754-755) je od cesarja v Bizancu zahteval, naj mu pošlje prevode matematičnih knjig. Cesar mu je poslal Evklidovo študijo in nekaj del iz fizike. Muslimani so vse preučili, kar jih je navdušilo za dodatno izobraževanje.«²⁵

Al-Ma'moun je bil zares radodaren do vseh, ki so se ukvarjali z znanostjo, še posebej do prevajalcev.²⁶ Tudi on je poslal v Bizanc po grške znanstvene študije in jih dal prevesti v arabski jezik. Izročitev celotne knjižnice v Bizancu muslimanom je bil eden od pogojev za sklenitev miru med al-Ma'mounom in Mihaelom III.

Abasidski kalifi so se zavedali pomena prevodov kot sredstva *sine qua non* za asimilacijo kulture in znanosti sveta, ki so ga osvojili z orožjem. Pomembnost kulturnega gibanja bi lahko odkrili tudi z drugimi dejstvi. Gre za veliko spoštovanje, ki so ga bili deležni prevajalci, ki so bili za svoje delo plačani z zlatom. »Pripoveduje se tudi, da je Honayn ibn Ishak prodal svoje prevode al-Ma'mounu za ceno zlata, kar se zdi neverjetno, a hkrati priča o veliki dragocenosti, ki so jo imeli prevodi.«²⁷

Pomen gibanju daje tudi vloga, ki so jo Arabci igrali pri ohranjanju in prenosu grške filozofije v času, ko je padalo zanimanje zanjo in ko je bila zahodna misel v dekadenci.²⁸

Gre torej za kulturni fenomen poglobitvega pomena, ker gre za srečanje, še več, za združitev različnih kultur: grške, rimske, per-

zijske in arabske v tisto središče človeške miselnosti, ki mu pravimo islam.

Največji prevajalci so bili arabski oziroma poarabljeni kristjani, sirski nestorijanci in jakobiti.²⁹ To dejstvo priznavajo vsi srednjeveški in sodobni muslimanski avtorji. Strinjajo se, da so se morali beduini, ki so prišli iz puščave in niso poznali nobenega jezika razen arabskega dialekta, zateči h kristjanom, da so jih seznanili s tujo kulturo in civilizacijo.

Najslavnejši prevajalci, se pravi najbolj delavni in uspešni, so bili nedvomno Honayn ibn Ishaq (809-873), njegov sin Ishaq ibn Honayn (+911) in njegov nečak Hubaish ibn al-Hasan. Vsi trije so poleg matrne sirščine izvrstno znali še arabsko, grško in perzijsko.

Še vrsti drugih znanih prevajalcev pred, po in za časa Honayna pripada zasluga za prevode. Omenimo lahko Yahya ibn al-Batriqua (+815), Ibn Na'imaha al Himsija (+835), Thabita ibn Qurraha (826-904), Qosta ibn Luca (820-913), Sinana ibn Thabita (939), Abu Bishr Matta (+940) in Abu ra'ita (+830).

2. Bagdadska šola

Mesto Bagdad, ki so ga imenovali tudi *Madinat al Salam*, *mesto miru*, je dal leta 762 zgraditi drugi abbasidski kalif al Mansour. Vzdevek mesto miru je bil izbran kot simbol za označitev obdobja abasidske blaginje.³⁰ V Bagdadu so se hitro naselili ljudje, ki so poskrbeli za oblikovanje ekonomskega ter intelektualnega središča. Vladanje kalifa Haruna al Rachida, čigar ime je bilo prek pripovedi »Tisoč in ena noč« poznano še stoletja, je bilo začetek zlate dobe islamske civilizacije. Ustanovil je bagdadsko prevajalsko šolo, ki je postala z Ma'mounom, Bayt al-Hikmahom arabski *domus sapientiae*, prava univerza, ki naj bi iz Bagdada naredila novo Aleksandrijo, kulturni center celotnega islamskega imperija.³¹

Bagdadsko intelektualno gibanje je zaživel tako po ustanovitvi, s strani al-Mansour-

ja. Pesniki, izobraženci, filozofi in drugi so se zgrinjali proti Bagdadu, na al-Mansourjev cesarski dvor. On je nameraval v vseh ozirih iz svoje prestolnice narediti najbolj veličastno mesto v islamskem imperiju. Zato je dal pripeljati tja znanstvenike od vsepovsod.³² Prvi so prišli iz Jundishapurja, ki je imel takrat še cvetočo šolo. To so bili predvsem zdravniki in fiziki, ki so živeli na cesarskem dvoru.³³ Njihov zgled in velik ugled, ki so ga tam uživali, je opogumil še druge, da so prišli v Bagdad. Harun al-Rachid, ki je odločilno pomagal helenizacijskemu gibanju, se »je veliko bolj kot njegovi predniki zavzemal za znanost in literaturo. Helenistično gibanje je v islamu dozorelo pod njegovim pokroviteljstvom. Čas njegovega vladanja so pozneje označili za zlato dobo.«³⁴

Bagdadska šola je dosegla svoj največji razcvet za časa al-Ma'mouna (813-833)³⁵. Prek te šole, na katero so vplivali sirski kristjani, se je med Arabci in po celotnem abasidskem imperiju širila grška, predvsem Aristotelova, filozofija. Aristotelova dela in nekatere komentarje nanje so sirski kristjani že poznali.³⁶ Toda potrebno je bilo še nekaj časa, da so ta dela začeli preučevati arabski filozofi. Potrebno je bilo počakati prve velike filozofe, kot so bili Al-Kindi, Al-Farabi in pozneje Averroes in Avicenne.

Bagdad je nasledil aleksandrijsko in ostale predhodne šole in nadaljeval njihovo poslanstvo.

Zaključek

Pred prihodom islama je bil Vzhod skoraj v vseh deželah krščanski in je predstavljal križišče med grško in orientalsko kulturo. Arabski muslimani, ki so prišli iz južne Arabije in v 7. stoletju osvojili krščanski vzhod, so se soočili z, v primerjavi z njimi, ki so živeli nomadsko življenje v arabski puščavi, zelo razvito kulturo. Zelo hitro so dobili kompleks manjvrednosti in nanj odgovorili z vnetim

prevajanjem in prilagajanjem novim kulturam. Tako so ohranili grško filozofijo v arabščini iz časov, ko je zahodna »kultura« propadla. »Grška filozofija se je tako v Evropo vrnila ravno preko arabskih knjig z Vzhoda, ki so dale podobo srednjemu veku.«³⁷

Srečanje grške filozofije in muslimanskega Korana je najprej povzročilo rojstvo mu'tazilitov.

Mohamed in krščanstvo

Spodobi se, da si od bližje pogledamo, kakšen tip krščanstva je poznal prerok islama. Danes ne more nihče zanikati obstoj krščanstva v južni Arabiji in v Hijazu še pred rojstvom islama.³⁸ Toda tisto krščanstvo je bilo

krivoversko.³⁹ Zelo verjetno je, da prerok Mohamed ni poznal pravovernega in tradicionalnega krščanstva. Zato koranska kristologija ne bi bila nič drugega kot arabska kombinacija in priredba naukov o Kristusu, ki so bili raztreseni po prostrani puščavi Arabije⁴⁰, kjer so imele apokrifne knjige, kot na primer Matejev psevdoevangelij in arabski evangelij, neposreden vpliv na Koran.⁴¹

Islam goji veliko spoštovanje do Kristusa, Marijinega Sina. Toda on je Kristus iz Korana in ni nič drugega kot:

1) ustvarjeno bitje:

V Koranu Kristus ni Božji Sin, ampak tako kot Adam ustvarjeno bitje.⁴² Brezmadežno spočetje v Koranu pomeni le znamenje

Svetilka, pozno 12. – zač. 13. stol., Sirija, poslikano in glazirano, 23 x 12,7–15,2 cm, Metropolitanski muzej umetnosti.

božje vseмогоčnosti. Ali ni ta islamska trditev ebionitski element v Koranu?⁴³

2) gnostični Kristus

Kristusovo križanje je v Koranu popolnoma zanikano.⁴⁴ Bausani je glede tega napisal: »Kakor lahko vsakdo vidi, gre za nauk doke-
tistov in drugih gnostikov.«⁴⁵

3) Prerok

V Koranu velja Kristus za preroka, ki dela čudeže s privoljenjem Alaha in ne iz lastne moči, ter je prerok, ki oznanja Mohamedov prihod.⁴⁶

Prevedel Janez Ferkolj

1. Sourdél D. et J., *La civilisation de l'Islam classique*, Paris, 1983, 23.
2. Sayyid Q., Commentaire du Coran, Sourate 6; navedeno v: *Etudes Arabes*, 69, Rim, 1985, 60-61.
3. Prim. str. 94, zbirka 764-774.
4. Prim. Henninger J., L'influence du Christianisme oriental sur l'Islam naissant, v: *Accademia nazionale dei lincei quaderno 62, CCCLXI*, 1964, 379-409.
5. Prim. prav tam, 210.
6. Prim. Hitti P., *Tarikh Souriya*, 12-14.
7. Prim. Bat Ye'Or, *Les chrétiens...*, 34.
8. Prim. prav tam, 38.
9. Prvi štirje kalifi v islamu so: Abu Bakr, Omar ibn al-Khattab, Ali ibn abi-Taleb, Ottman ibn Affan.
10. Vincent A., *Islam*, London, 1946, 7.
11. Ibn Khaldun, Al-Muqaddimah, V, 23, navedeno v: V. Monteil, *Obn Khaldun, Discours sur l'histoire universelle*, Beyrouth, 1968, 823.
12. Prim. Fakhoury et Georr, *Tarikh al falsafa...*, 30.
13. Prim. Anawati G., *Al Massihiya...*, 93-95.
14. Prim. prav tam, 99.
15. Duval R., *La littérature syriaque*, Pariz, 1907, 9.
16. Al-Jahiz, *Kitab al Bukhala* (Le livre des avares), v francoščino prevedeno od Pellat C., Pariz, 1951, 147-148.
17. Prim. Barsaum i., *Al Lu'lu' al manthur*, Bagdad, ³1976, 156-159.
18. Prim. prav tam, 160.
19. Prim. Farruh O., *Al 'Arab...*, Beyouth, 1960, 142-154.
20. Prim. Haddad R., *Syrian Christians in Muslim society*, New Jersey, 1964, 3.
21. Prim. Marhaba A. R., *Min al falsafa al younaniya ila al falsafa al islamiya*, (De la philosophie grecque à la philosophie islamique), Damsk, 1981, 290-335.
22. Prim. Joumai' Li R., Harakat al tarjamah fi al mashriq al islami fi al karnain al thalith wal rabi' al hijri, Beyrouth, 1982, 218ss; Gilson E., *La philosophie au Moyen-Age*, vol. I, Pariz, 1976, 344-345.
23. Ibn Khaldun, Al-Muqaddimah, 1046.
24. Ibn al Nadim, *Al-Fibrst*, VII, pogl. 1, Bayard Dodge, London, 1970, 581.
25. Ibn Khaldun, *Al-Muqaddimah*, 1046
26. Prim. Marhaba A. R., *Min al falsafa...*, 305.
27. Farrukh O., *Al 'Arab...*, 156.
28. Prim. Duval R., *La littérature syraque*, 9.
29. Prim. Ibn Al Nadim, *Al-Fibrst*, 586-589.
30. Prim. Sourdel D. in J., *La civilisation...*, 60.
31. Prim. prav tam, 61-61.
32. O'Leary D. L., How the greek..., 142.
33. Prim. Sourdel D. in J., *La civilisation...*, 63.
34. O'Leary D. L., *How the greek...*, 151.
35. Prim. Fakhoury H. in Georr K., *Tarikh al falsafa...*, 21.
36. Prim. prav tam, 22-55.
37. Prim. Duval R., *La littérature syriaque*, 9.
38. Prim. Aigrain R., Arabie, *D.H. G. E.*, coll. 1253-1260.
39. Prim. Samir K., Cristo nel Corano, v: *Civ. Catt. II*, zvezek 319I, Rim, 1983, 450-462.
40. Prim. Aigrain R., Arabie, *D.H. G. E.*, coll. 1260-1292.
41. Prim. Sidersky D., *Les origines des légendes musulmanes dans le Coran*, Pariz, 1933, 135-150.
42. Prim. Koran, XLIII, 59.
43. Prim. Roncaglia M. P., *Eléments ébionites et elkésaites dans le Coran*, P.O.C., 21, Jeruzalem, 1971, 101-126.
44. Prim. Koran, IV, 156-159.
45. Prim. Bausani A., *Il Corano*, Firenze, 1955, 531.
46. Prim. Koran, LXI, 6.

Temelji dialoga v islamu

Dialog je nujnost in eksistencialni temelj sodobne človeške družbe. Pripravljenost zanj je predpogoj vsake ustvarjalne komunikacije, pa naj se dogaja na medosebni, verski, politični ali kateri koli drugi ravni. Pred očmi moramo imeti živega človeka – osebo, s katero se podajamo v pogovor, ne pa zgolj neke imaginarne cilje, skrite namene ali skupine. In tega človeka je treba poznati, se zanimati za njegovo zgodovino, kulturo, bivanjsko okolje in vsaj s kančkom empatije prisluhni njegovim besedam.

S temi izhodišči se podajam v iskanje temeljev dialoga v islamu, ki prav gotovo ne bo lahek, glede na vse predsodke, ki smo si jih skozi zgodovino ustvarili v zahodnem svetu o islamu in muslimanih. Pravzaprav je delitev na Vzhod, ki predstavlja islam, in Zahod, ki predstavlja krščanstvo, prej moteča kot pa konstruktivna, saj tovrstne klasifikacije postavljajo dodatne ovire v komunikaciji, poleg tega pa so v družbenem smislu popolnoma napačne – muslimanske skupnosti namreč živijo tudi na Zahodu. Poleg tovrstnih delitev je potrebno upoštevati tudi predstave o muslimanih, ki so s strani razvitejšega zahodnega sveta vse preveč diskriminatorne. Osnovno vprašanje je, kako muslimani razumejo sami sebe, in ne kako jih razumemo mi. Pravilno razumevanje sogovornika pa je še en pogoj uspešnega dialoga.

V svoji razpravi se bom osredotočil predvsem na verski dialog in njegove temelje, čeprav se tudi političnemu ne bo mogoče izogniti, glede na dejstvo, da živimo v družbi, v kateri je druga najštevilčnejša religija ravno islam.

Doktrinalni temelji dialoga v islamu

Islam je prav tako kot krščanstvo misijonarska religija. Da bi lahko uspešno poiskali doktrinalne temelje dialoga, moramo najprej pogledati muslimanski credo, ki je neizpodbiten za vsakega muslimana. Združimo ga lahko v štiri temeljne točke:

- Mohamed je prerok in ni drugega božanstva razen edinega Boga.
- Božji prerok Mohamed je dolžan učiti čisto resnico.
- Vsak musliman verjame v vstajenje po smrti.
- Vsak musliman sprejema življenjske odločitve, ki jih prerok Mohamed imenuje božanske, med dobrim in zlim.

Bogu se v islamu ničesar ne dodaja, ne moremo ga upodabljati, poleg tega pa islam ne priznava nobenega posrednika med človekom in Bogom. Izhajamo torej iz stališča, da je islam religija in skupnost, je civilizacija in kultura ter sestavni del političnega življenja. Največja avtoriteta pa ni prerok Mohamed, temveč Koran, ki je božje razodetje. Mohamed je sebe razumel kot orodje v božjih rokah oziroma posrednika božje besede vsem ljudem, to razodetje pa je zadnje in s tem najvišje ter najpopolnejše. Predhodnica je Sveto pismo, ki pa Mohamedu predstavlja le delno razodetje božjih resnic. Poleg tega v Koranu večkrat polemizira s Svetim pismom in določene resnice, ki so kristjanom svete, po svoje interpretira. Vsekakor pa ne moremo zanikati dejstva, da je islam že od svojih začetkov nujno usmerjen v krščanstvo in v dialog z njim. Polje verskih resnic in dogem se tako močno prepleta v obeh reli-

gijah, da je dialog na dogmatični ravni samoposebiumeven. Koran v dialog vključuje tudi Jude, ko pravi:

»Kristjanov in Judov, ki premišlujejo o Bogu in so mu pokorni, ne smemo enačiti z neverniki (*kafir*). Oni verjamejo v Boga in posmrtno življenje, usmerjajo se k dobremu in odvrčajo od zla ter se odlikujejo v dobrih delih. To so pravični ljudje.«⁴ Kritični del citata so t.i. neverniki, ljudje torej, ki ne pripadajo ne judovski ne krščanski religiji. Do njih je islam nenaklonjen in ne vidi nobene potrebe po dialogu z njimi. Komunikacija z ljudmi, ki jih Koran označuje s *kafir*, je skrčena na prepričevanje oziroma poskus islamiziranja, sicer se muslimani z njimi ne ukvarjajo. Seveda pa tudi dialog s kristjani in Judi po is-

lamskih merilih poteka predvsem na ravni utemeljevanja islama kot univerzalne in najpopolnejše religije. Tako pravi Mohamed: »Reci tistim, ki so prejeli Sveto pismo: »Pridite, da se sporazumemo o besedi, ki je za vse nas enaka in nedvoumna in to je, da je en sam Bog in da bomo samo njega častili, da mu ne bomo dodajali drugih božanstev in da razen njega ne bomo iskali drugega zaščitnika«. Če pa tvoj poziv ne sprejmejo, jim reci: »Vi sami ste priče, da smo popolnoma poslušni božji volji, da smo muslimani.«⁵

Prvi doktrinalni temelj dialoga je torej posredovanje božje resnice, ki jo je Bog najprej razodel Mohamedu, vsemu svetu. Posredovanje pa vključuje iskanje učinkovitega načina, kako sogovorniku na razumljiv in nena-

Opečnata ploščica, okrog 1270-80, Ilkhanidsko obdobje, najverjetneje Kashan, Iran, 37,5 x 36,2 cm, Metropolitanski muzej umetnosti, New York.

silen način dopovedati, da je en sam Bog in da je Mohamed največji prerok. Muslimani so tako prisiljeni v dialogu iskati religiozne prvine človekove osebnosti, da bi lahko uspešno širili svojo religijo. Prepričevanja z nasiljem oziroma z ognjem in mečem tudi prerok Mohamed ni podpiral, saj je božje naročilo razumel drugače: »Tvoja naloga je, da z blago in prepričljivo besedo pozivaš ljudi k pravi veri. Nisi poslan, da ljudi prisiliš v to.«³

Drugi doktrinalni temelj je vera v enega Boga, ki ga muslimani imenujejo Alah. Pojmovanje Boga kot čiste transcendence je še ena izmed skupnih značilnosti, ki vzpostavlja možnost za dialog med kristjani, Judi in muslimani. Transcendenca Boga je morda najjasneje izražena ravno v islamu, saj jo prerok Mohamed poudarja na več mestih v Koranu. Med drugim pravi: »Le en Bog je, živi in večni, edini, vreden molitve in čaščenja. Večno buden, Gospodar neba in zemlje. Kdo je ta, ki bi lahko pri njemu posredoval v korist kogar koli, če On tega ne dopusti? Le On pozna preteklost, sedanost in prihodnost. Ljudje vedo o Njegovem vzvišenem veličastvu le toliko, kolikor je On hotel, da se ve. Njegova moč in vednost zaobjameta vse veselje, ki mu z lahkoto vlada. On je veliki, vsemogočni Bog.«⁴ Islamu so večkrat očitali, da so njegove predstave o Bogu kot strašnem zakonodajalcu, ki strogo kaznuje neupoštevanje predpisov, nesprejemljive za sodobni krščanski in judovski svet. Koran takega Boga ne pozna, saj Mohamed neprestano poudarja njegovo usmiljenje, dobroto in ljubezen. Je pa res, da je islam ravno ljubezen do Boga oziroma božjo ljubezen do nas v prvih stoletjih svojega obstoja premalo poudarjal. Pravzaprav se je tovrstno občutje vere razvilo šele s sufiji – muslimanskimi mistiki, ki predstavljajo neizčrpen vir razumevanja Boga, prav tako kot v krščanstvu cerkveni očetje. Sufi Hwaga Mir Dard v svoji pesmi pravi: »Dokler bom živel, Te bom iskal, dokler bom živel, bo to moja

molitev. Samo k tvojemu srcu, ljubezen, moja duša teži, in vse, kar želim, ljubljeni, je tvoja želja. Kam je moje srce, o Dard, vrglo svoj pogled? Kar koli gledam, ne vidim ničesar, razen Tebe.«⁵ Sufijska mistika je v islam vnesla nov polet in razširila obzorje dojemanja božje prisotnosti v svetu, obenem pa togi monoteizem spremenila monoteizem sodobnih dialoških potencialov.

Tretji doktrinalni temelj so štirje veliki preroki, o katerih govori islam:

- *Abraham*: Koran ga predstavi kot prvo pričo monoteizma, človeka, ki uničuje malike svojega naroda, predvsem pa je prerok Mohamed fasciniran nad njegovo paradokсно pokornostjo božji volji. Sicer pa ga Koran predstavlja drugače kot Sveto pismo.
- *Mojzes*: Tu se Koran najbolj približa svetopisemskemu pojmovanju Mojzesa, ko ga predstavlja kot človeka, s katerim je govoril Bog v gorečem grmu in mu na gori dal toro – postavo.
- *Jezus Kristus*: Njegova mati Marija je brezmadežna, že od spočetja posvečena Bogu in devica, ki z vero sprejema božjo besedo. Ohranila je devištvo in verovala božji besedi, zaradi česar naj bi bila med muslimani deležna globokega spoštovanja. Jezus je le prerok in ne božji Sin, kot pravi sam o sebi. Muslimani sicer priznavajo, da Jezus nima zemeljskega očeta, ampak je rojen iz božje stvariteljske moči. Bog ga je poslal k Izraelcem, da jim obudi strogo vero v enega Boga. Jezus je v islamu le božji služabnik, ki časti Boga, muslimani pa mu priznavajo tudi vse čudeže, ki jih je storil v svojem življenju. Bog ga je vzel k sebi, prišel pa bo zopet ob koncu časov. Vendar je Koran povsem jasen, da Jezus ni Bog, ampak samo človek. Mohamed v Njem vidi paralelo samemu sebi: »Ko je Jezus pokazal očitna znamenja, je rekel: »Prinašam vam modrost in prihajam, da

vam pojasnim vse tisto, glede česar se razhajate. Zato se bojte Boga in bodite mi pokorni. Alah je moj in vaš Gospodar, zato se mu klanjajte. To je prava pot.«⁶ Čeprav gre za bistveno razliko med kristjani in muslimani glede Jezusove božanskosti, pa lahko vseeno najdemo nekaj skupnih izhodišč za dialog na teološki ravni. Jezus je vzor tako muslimanom kot kristjanom in o tem ni dvoma. Ima pa dialog na tej ravni svojo mejo, ki jih Hans Küng vidi v muslimanskem prepričanju, da Jezus dejansko ni trpel na križu, ampak naj bi šlo za pomoto v osebi. Križan naj bi bil kdo izmed apostolov. Küng utemeljuje: »Koran navkljub svoji reducirani predstavi Jezusa sprejema njegovo brezmadežno spočetje in govori o Jezusu kot o Božji Besedi. Toda ta zaključek vodi v zablodo: kristjan od te točke izpelje dejstva, ki niso sama po sebi umevna. Brezmadežno spočetje v Koranu ne dokazuje Jezusove božanske narave, ampak gre pri spočetju za čisto znamenje božje vsemogočnosti (Sura 19,21). Ko Jezusa imenuje »Beseda«, je povsem očitno, da gre za zgodovinsko povezavo z logosom, toda za Mohameda ni več implikacije, ki nas in Grke povezuje s tem pojmom. Za poznejšo teologijo in samozavest islama je bilo oboje brez pomena. Torej na tej ravni sploh ni potrebno začeti dialoga, saj bi naše poslanstvo naletelo na nerazumevanje.«⁷

- *Mohamed*: Največji prerok, ki predstavlja vrhunec razodetja. Z njim se zaključi obdobje, ko je Bog na poseben način preko štirih prerokov razodeval svojo resnico. Ravno pri največjem preroku islama pa nastopijo določene ovire za vzpostavitev dialoga, saj krščanstvo in judovstvo Mohamedu ne dajeta takega pomena kot islam. Če pustimo ob strani vse negativne ocene o njem, lahko rečemo, da je s strani nemuslimanov lahko deležen spoštovanja

kot vsak človek, ki se je trudil ljudi usmerjati k Bogu, jih opominjati na njihove napake, in je bil tvorec nove kulture ter religije. Preroštvo Mohameda bi za kristjane in Jude lahko bil ravno tako predmet diskusije, kot je Kristusovo trpljenje na križu, njegovo vstajenje od mrtvih in božanska narava lahko za muslimane.

Četrti doktrinalni temelj lahko najdemo v zapovedi dajanja miloščine in pa zapovedi posta. Obe verski dejavnosti sproščata socialne komponente človekove osebnosti in odpirata vernika navzven. Mohamed poziva vernike k postu: »Post traja določeno število dni. Kdor izmed vas je bolan ali na poti, naj se ne posti, ampak naj pozneje, ko mu bo ugodnejše nadomesti s postom enako število dni. Tisti, ki bi se lahko postili, pa tega vseeno ne storijo, naj vsak dan izpuščenega posta nahranijo enega reveža. Kdor pa iz notranjih nagibov dela dobra dela, tega bo Bog nagradil. Za vas je koristnejše, da se postite. Ramazan je mesec, v katerem je objavljen Koran z namenom, da ljudi usmeri na pravo pot, da jim je jasen razlagalec in da jim pokaže razliko med resnico in lažjo. Kdor od vas opazi mlado luno ramazan, naj se takoj pripravi na post. Kdor je bolan ali na poti, bo pozneje nadoknadil enako število dni. Bog noče, da vam bi bil post neznosen in težak. Želi vam ga olajšati, da vam bo uspelo postiti se določeno število dni, slaveč vašega Gospodarja, ki vam je pokazal pravo pot, da bi mu bili naklonjeni.«⁸

Kot je razvidno iz predpisa, vernik lahko post nadomesti s preživljanjem revežev. Socialna dejavnost je v tem smislu zagotavljala, da so bili milosti deležni tudi tisti najrevnejši. Muslimani tu niso gledali na poreklo reveža ali njegovo versko prepričanje. Miloščine in pozornosti so bili deležni tudi obubožani kristjani in Judje, kar islamski zgodovinarji večkrat poudarjajo. Tu pa smo že na področju predpisa dajanja miloščine – zakat, kot ga

imenujejo muslimani. Gre za tretji steber islama, ki ga muslimani pogosto prikazujejo kot steber družbenega življenja. Čeprav kaže, da je zekat v prvi vrsti dolžnost, pri kateri človek deli svoje premoženje z ubogimi, revnimi, dolžniki, zaporniki in popotniki, pa muslimani dajanje miloščine razumejo predvsem kot Bogu všečno dejanje, s katerim si lahko očistijo dušo. Zakat je lahko neizčrpen vir dialoga, saj omogoča tudi konkretne skupne akcije pripadnikov različnih verskih skupnosti na področju dobrodelnosti.

Zadnji, peti doktrinalni temelj dialoga pa lahko najdemo v samem Koranu. Klasične opredelitve religij, ki jih lahko najdemo v različnih verskih enciklopedijah, opredeljujejo pripadnike islama, krščanstva in judovske religije kot ljudstva knjige. Za kristjane in Jude je to Sveto pismo, za islam pa Koran. V delu *Smjernice za dialog između krščana i muslimana* naletimo na priporočilo, naj se od drugega učimo. Seveda ne gre zgolj za arabski jezik, kadar govorimo o muslimanih, temveč je za vstop v uspešen dialog potrebno tudi poznavanje njihove kulture in religije. Koran je temelj islamske kulture, zato ga lahko opredelimo kot temelj na doktrinalni ravni. Navedeno delo opozarja: »Izogibati se moramo krščanskega načina branja Korana, tudi takrat ko imamo v mislih zblizanje z islamom. Musliman si pridržuje pravico nad tekstualno razlago Korana – tafsir. Kristjan pa se lahko le veseli novih pogledov v tafsirju. Trudi se, da bi razumel, zakaj Knjiga (al kitab) tako globoko razpravlja o srcu vernika in zakaj ji lahko tudi razmuslimanjen človek prizna čar in neizmerno lepoto.«⁹ Opozorilo glede načina branja je povsem na mestu, saj je lahko Koran vir bogatih zgodovinskih odmevov Svetega pisma, ali pa predstavlja oviro dialogu zaradi napačnega pojmovanja Kristusa kot božjega služabnika. Koran s stališča kristjana ni le preroška knjiga muslimanov, temveč nanjo lahko gleda tudi kot na reli-

giozni tekst, ki temelji na svetopisemskih razodetjih. Ravno zaradi nekaterih napačnih interpretacij, ki jih Koran vsebuje, bi morali kristjani in Judje težiti k vzpostavitvi dialoga. Na ta način bi se lahko razčistile marsikatero verske resnice, ki so dvoumne oziroma v muslimanih spodbujajo dodatne predsodke pred kristjani in Judi.

S tem zaključujem iskanje doktrinalnih temeljev in se podajam v spoznavanje naših sogovornikov v dialogu.

Kdo so muslimani kot sogovorniki v dialogu?

Čeprav je v zahodnem svetu uveljavljena miselnost, da so muslimani povsem enotna skupnost, če izvzamemo delitev na sunite in šiite, lahko pri podrobnejšem spoznavanju naših sogovornikov hitro opazimo kar nekaj razlik med posamezniki in skupinami. Vse bolj v ospredje stopa delitev na zmerne muslimane in skrajneže ali t.i. fundamentaliste. Glede na zorni kot, s katerega opazujemo muslimanske skupnosti, lahko z religioznega stališča opazimo dve temeljni skupnosti. To sta sunitska in šiitska. Suniti predstavljajo 90% muslimanov, njihov odgovor pa povzemam po enciklopediji Velika verstva sveta: »Nihče ne more naslediti Mohameda kot preroka, kajti Koran je dovršil razodetje Božjega vodstva in razglasil Mohameda za »pečat prerokov«. Mohamedov naslednik je lahko le varuh preroške dediščine. To bo kalif s podrejeno oblastjo kot voditelj vernikov, ki je odgovoren za upravljanje skupnostnih zadev v pokorščini Koranu in preroškimi besedami preteklosti. S postopkom, v katerem se zahteva soglasnost (idžma), bo skupnost izbrala svojega kalifa izmed moških plemena Kuraiši, ki mu je pripadal Mohamed.«¹⁰ Prvi kalif po Mohamedovi smrti je bil torej Abu Bakr (632 – 634 po Kr.). Načelo idžme je ostalo v središču, vendar pa ne gre za soglasje celotne skupnosti, temveč za soglasje pravnih strokovnjakov.

Druga skupnost pa so šiiti, ki priznavajo za glavno avtoriteto verske skupnosti imama. Mohamed je sklenil krog prerokov in predstavlja poslednjega, ki je prejel Božje razodetje. Šiiti verjamejo, da je Mohamed za svojega naslednika imenoval imama. Ta je prejel sposobnost za navdihnjeno in nezmotljivo razlago Korana. Šiiti se imajo za poklicano in določeno ljudstvo. Njihov prvi imam je bil Ali, ki ni bil le član Mohamedovega plemena, temveč tudi član njegove družine, saj je po poroki s Fatimo postal Mohamedov zet. Šiiti poudarjajo duhovno sorodstvo z Mohamedom in so prepričani, da je Ali podedoval njegove duhovne sposobnosti. Ali je te lastnosti posredoval svojim sinovoma Hasanu in Huseinu, kar pa se bo nadaljevalo vse do konca človeške zgodovine. Večina šiitov verjame, da se bo imamitski krog sklenil z vrnitvijo dvanajstega imama, ki ga imenujejo »imam vseh časov«.

Obe skupini muslimanov predstavljata dva različna odgovora na Božje razodetje. Suniti poudarjajo predvsem družbene vrednote in družbeno ureditev, medtem ko se šiiti ukvarjajo tudi s trpljenjsko razsežnostjo in od-tujenostjo človeškega življenja.

Muslimanski svet je danes precej bolj kompleksen, kot kaže navedena razdelitev, zato je mogoče primerneje govoriti o naslednji kategorizaciji sogovornikov v islamu, ki jo najdemo tudi v delu *Smjernice za dialog između kršćana i muslimana*:

a) *muslimani zahodne kulture*: Gre pogosto za »razmuslimanjene« pripadnike islama, podobno kot govorimo o razkristjanjenih kristjanih na Zahodu. Ti ljudje pogosto doživljajo težave pri usklajevanju lastnih teženj in trenutnih prizadevanj s tradicionalno vero, zato je pomembno, da so v dialogu deležni resnično prijateljskega sprejema in pomoči. Na ta način bodo lažje našli pot nazaj do Boga in svojih verskih korenin. Ni pa primerno po njih soditi sodobnega islama.

b) *muslimani arabsko – muslimanske kulture*: Gre za izobražene in tradicionalno verne ljudi, ki skušajo ponotranjiti svojo vero. Nekateri so dokaj odprti za dialog, drugi pa se ga izogibajo. Ker gre za pretežno arabsko okolje, je materni jezik arabščina. Kristjani in Judje, ki želijo stopiti z njimi v dialog, se morajo naučiti arabščine in dobro spoznati njihove miselne okvirje, saj je sicer komunikacija nesmiselna.

c) *muslimani manj razvitih prebivalstvenih struktur*: Pogosto gre za nepismene ljudi, ki gojijo tradicionalno modrost. Poznavalci večkrat govorijo o t.i. tradicionalistih, ki slabo poznajo vse aspekte svoje vere. Tudi po teh ljudeh ne smemo soditi sodobnega islama, ker nas pretirano poudarjanje tradicionalnih stališč in nepripravljenost sprejeti nove eksegeze Korana ter togost v interpretaciji verskih stališč lahko odvrneta od dialoga. Te ljudi se da najlažje manipulirati, kar lahko s pridom izkoristijo določene vodstvene verske strukture. Čeprav gre za vero neukih ljudi, pa ne smemo prezreti dejstva, da je lahko ta veliko globlja in izvirnejša, kot si običajno predstavljamo. Vere ti ljudje ne znajo dobro izraziti, večkrat pa jo zapolnijo s praznoverjem, ki le še otežuje pravilno razumevanje islama.

d) *muslimani modernega delavskega sveta*: Gre za delavce v tovarnah in na gradbiščih, ki so po stopnji izobrazbe precej raznoliki. Pri njih prevladuje tehnična izobrazba, dialog pa se lahko dogaja tako na področju gospodarskih vprašanj kot na področju duhovnih vrednot. Področje dialoga je lahko dostojanstvo človekove osebe, svoboda, skrb za skupno dobro in še bi lahko naštevali. Tu najdemo tako globoko verne ljudi kot tudi tiste, ki so se prepustili vplivu zahodnega materializma. Za marsikoga ostaja islam le še miselni okvir.

Zaponka, 17. st., safavidsko obdobje, Iran, obdelano jeklo, 38.1 cm, Metropolitanski muzej umetnosti; New York.

e) *vodstvene verske strukture islama*: Čeprav v islamu ne moremo govoriti o klasični obliki klera, kot ga pozna krščanstvo ali judovstvo, pa se vseeno soočamo z verskimi voditelji: kalifi, imami, hodže, muftiji, poleg teh pa tudi pravni izvedenci – razlagalci uleme (razlagajo dogme in pravne predpise). Vsi ti predstavljajo verske avtoritete, ki jih verniki spoštujejo in upoštevajo v religiozni praksi. Če želimo konstruktiven dialog, ki bo obrodil tudi določene sadove, so verjetno to glavna skupina ljudi, s katerimi bomo komunicirali. Ne glede na to, ali govorimo o vodstvenih verskih strukturah v razvitih ali v nerazvitih državah, v tradicionalnih ali sodobnih muslimanskih državah oziroma v državah zahodnega sveta, gre za islamsko inteligenco, s katero bomo v prvi vrsti morali izmenjati stališča. Peko njih vodi pot do muslimanskih verskih skupnosti in na to dejstvo vse prevečkrat pozabljamo. Kakšno moč in pomen imajo, lahko vidimo na konkretnem primeru Iraka, v katerem trenutno deluje skupina, podvržena iraškemu verskemu voditelju Muktadi Al Sa-

dru. Takih manjših skupin ali muslimanskih celic bi lahko našteali še veliko. Na konkretnem primeru pa vidimo, da dialog ne bo lahek. Dogajal se bo le na politični ravni, kjer dogmatični temelji niso več pomembni. Gre za vpliv v državi, za oblast in uveljavljanje določenih predpisov, ki z zahodnimi modeli demokracije oziroma družbenih vrednot nimajo veliko skupnega. Potrebna bo velika mera potrpežljivosti v iskanju skupnih rešitev.

Islam in krščanstvo v dialogu

Islam vstopa v dialog na religiozni ravni tudi z drugimi religijami, kot so budizem, hinduizem ali judovstvo, vendar želim za vzorčen primer vzeti islam v dialogu s krščanstvom. Zgodovinski razvoj dialoga med v svetu prevladujočima religijama ima dokaj žalostno ozadje. Praktično od ustanovitve islama in njegove nadaljnje ekspanzije na Bližnjem vzhodu pa vse do današnjih dni beležimo neprestane konflikte, ki so mnogokrat prerasli v vojne, bodisi osvajalske, kot je bilo širjenje osmanskega cesarstva na evropska tla, ali pa strateške, kamor bi lahko uvrstili tudi

križarske vojne. Razlogi za konflikte in medsebojne spopade lahko v glavnem pripisujemo političnim ciljem, vendar so tudi verski igrali pomembno vlogo. Če izhajamo iz dejstva, da je islam prav tako kot krščanstvo misijonarska religija, katere končni cilj je celotno civilizacijo pripeljati na pravo pot – pot, ki jo je začrtal že Mohamed po božjem naročilu, se konfliktnim situacijam pravzaprav ne da izogniti. Ne gre le za krščanstvo, temveč tudi za druge religije. Namesto verskega unitarizma, si celotna civilizacija očitno želi verskega pluralizma oziroma možnosti izražati tudi svoj ateizem. Islam bo moral svoje poslanstvo ponovno doreči v skladu s sodobnimi družbenimi vrednotami in miselnimi okviri, glede na notranjo raznolikost pa to ne bo lahko delo. Ne bomo se ustavljali ob posameznih konfliktnih situacijah in vojnah, ki jih v svojem skoraj tisočpetstoletnem obdobju beležita krščanstvo in islam, ampak nas zanima dialoški odnos, ki sta ga na drugi strani vsekozi skušala vzpostaviti.

Doktrinalni temelji dialoga v krščanstvu so popolnoma jasni. Kristusov nauk dosega vrhunec z zapovedjo ljubezni do svojih sovražnikov. Boljšega temelja dialoga si ne bi mogli niti predstavljati. Kristus je svoj nauk potrdil s trpljenjem na križu in vstajenjem od mrtvih, svojo ljubezen pa razširja na vse človeštvo vseh časov. S to zavestjo se kristjani podajajo v dialog z islamom. Seveda zgodovina beleži mnogo dogodkov, ko so kristjani na to preprosto pozabili, vendar ostaja dejstvo, da je bilo krščanstvo vseskozi prej pripravljeno na dialog kot islam. Temelji so ugodnejši kot v islamu, vendar pa je stvarnost iskanja sožitja precej kompleksna.

Z današnjimi izkušnjami lahko zapišemo, da je področje komunikacije med islamom in krščanstvom podobno situaciji v srednjem veku, ko je z razvojem protestantizma prišlo do spoznanja *cuius regio eius religio*.¹¹ Dialog ostaja v interesu manjšine, večina si ga ne želi.

Če govorimo o zahodnem svetu, kjer prevladuje krščanstvo, lahko ugotovimo, da so prizadevanja za zблиžanje oziroma srečanja na medverski ravni pravzaprav minimalna. Muslimanske države pa so s svojimi predpisi še bolj zaprte. Konkreten primer je Turčija, kjer deluje naš misijonar minorit p. Martin Kmetec. Čeprav Turčijo štejemo za liberalno muslimansko državo, ki si je vse od svojega velikega državnika Atatürka prizadevala za liberalizacijo politike in njeno čimbolj samostojno delovanje, vse bolj spoznavamo, da ima islam še vedno močan vpliv na vseh področjih družbenega življenja. P. Martin Kmetec pravi: »Praksa je, da kjer ni duhovnika in ne maše, država vzame cerkev in nikdar več je ni mogoče dobiti nazaj,« glede gradnje sakralnih objektov pa nadaljuje: »Zvonika nimamo, zvon pa imamo. Graditi cerkev v Turčiji je izredno težko. Nemci, ki množično letujejo v Antaliji, bi radi tam zgradili cerkev. Precej je mešanih zakonov med Nemci in Turkinjami. Nekateri Nemci so se kot upokojenci preselili v Turčijo. Mislim, da še danes ni končan postopek za začetek gradnje nove cerkve. Pa je v ozadju turizem, materialna korist! Še danes Cerkev nima pravice imeti posestva kot pravna oseba.«¹² V Turčiji krščanske cerkve predstavljajo manjšino, zato bi lahko marsikdo imel tovrstno ravnanje za povsem razumljivo. Problem pa nastopi pri vključevanju Turčije v Evropsko unijo – v zvezo držav, ki vse glasneje poudarjajo svoje krščanske korenine. Dialog na politični ravni vseskozi poteka, saj gre za ekonomske in socialne interese vseh držav. Problem pa ostaja verski dialog. Razen nekaterih primerov, v katerih so profesorji katoliških univerz predavali kot gostujoči profesorji na islamskih šolah in obratno, je poskusov konkretne verske komunikacije izredno malo.

Kot smo že v uvodu ugotovili, je islam lahko dialoško usmerjena religija, vendar je danes osnovno vprašanje, ki se zastavlja: Za-

kaj je sploh potreben dialog med krščanstvom in islamom? Komu to koristi?. Kot kaže, se vsak prav dobro počuti v miselnem okviru, ki mu ga ponuja lastna religija. Na politični ravni zadeve tečejo povsem svojo pot, a komunikacija je vzpostavljena in dokler bodo obstajali minimalni ekonomski interesi, nas prekinitev odnosov ne more skrbeti. Menim pa, da je verski dialog izredno občutljiva in kompleksna zadeva, ki jo bodo reševale še naslednje generacije. Gre za preseganje lastnih miselnih okvirov, vzpostavljanje novih verskih izhodišč in stališč, bogatenje s kulturo drugega, predvsem pa širjenje lastnega intelektualnega in čustvenega obzorja. In tega se bojita tako krščanstvo kot islam. Prvi problem je priznati dejstvo, da me nekdo drug, ki izhaja iz popolnoma različne religije, lahko obogati. Nova spoznanja postavljajo pod vprašaj moje osebno versko prepričanje, verske resnice in dogme, ki ustvarjajo moj miselni okvir, občutenje zemeljske in transcendentalne stvarnosti. Popolnoma jasno je, da zaradi uspešne komunikacije z ljudmi drugih religij ne moremo pristati na drugačno vero, preklicati dogme ali celo prestopiti v drugo religijo. Lahko pa nova spoznanja postavijo verske resnice in dogme v novo luč, jih na novo osmislijo. Na ta način bomo dosegli pestrost duhovnega življenja in izničili monotonost, ki je včasih tako zaskrbljujoča. Žal govorim o prihodnosti, danes pa ostaja nekaj, kar je pripadnikom katere koli religije dosegljivo. V smislu živi in pusti živeti, je verski dialog nujno potreben. Z izmenjavo lastnih izkušenj bomo spoznali drug drugega in si omogočili znosnejše življenje. Izkušnje naših misijonarjev v islamskih deželah kažejo, da bi to lahko bil prvi uresničljivi cilj verskega dialoga.

Ker imamo tudi v Sloveniji močno islamsko skupnost, ki si v zadnjem času prizadeva zgraditi svoj sakralni objekt, lahko nazorno vidimo, kakšno je življenje manjšinske religije. Prizadevanja so se sicer preselila na po-

polnoma politično raven, kjer gre za očitno nasprotovanje prebivalcev mesta Ljubljane trenutni mestni oblasti, vendar ima določen vpliv pri razvoju dogodkov tudi katoliška Cerkev. Ne bom se spuščal v komentiranje prizadevanj vseh vpletenih strani, ampak hočem le opozoriti, da je dialog z islamom na kateri koli ravni, verski ali politični, nekaj nujnega.

Ovire, ki se pojavljajo v komunikaciji med islamom in krščanstvom, bi lahko razvrstili v naslednje sklope:

a) *nezanimanje za pripadnike druge religije:* Tu mislim predvsem na nezanimanje muslimanov za spoznavanje krščanske kulture in seveda obratno.

b) *napačno razumevanje verskih resnic druge religije:* Muslimani ne priznavajo Kristusa za Boga, ampak samo za služabnika Boga. Poleg tega je glavna ovira za kristjane muslimansko zavračanje vere v Troedinega Boga, ki ga je utemeljil že Mohamed: »O potomci Knjige, ne odtujite se lastni veri in govorite le resnico. Mesija Jezus, Marijin sin, je le Alahov poslanec in Njegova Beseda, ki jo je sporočil Mariji ter ji vdahnil življenje. Zato verujte le v Alaha in njegove poslane in ne govorite: »Trije so!« Prenehajte, tako je boljše! Alah je en sam Bog – naj bo hvaljen – in On naj ima otroka?»¹³ Hans Küng se sprašuje, če nismo morda prispeli v dialogu do mrtve točke. Sklicevati se na muslimansko napačno razumevanje je tu povsem odveč. Muslimani so prepričani, da gre za triteizem, ki ga krščanstvo skuša razlagati z nekimi umetnimi pojmi, da bi branil svoj monoteizem. Da gre za resno oviro, kaže tudi naslednji Mohamedov stavek: »Tisti, ki govorijo, da je Alah eden izmed Trojice, so neverniki.«¹⁴ Mohamedovo stališče je tu povsem nediskutabilno. Verjetno pa ima ta problem širše razsežnosti, kot se sprva zdi. Vse več krščanskih teologov ugotavlja, da je vzrok v nezadovoljivem pojasnilu skrivnosti Svete Trojice. Formulacije dogme so preveč zapletene, da bi

jih dojeli preprosti ljudje, kar je verjetno povzročilo tudi množična spreobračanja iz krščanstva v islam na področju severne Afrike. Ped nami so torej novi izzivi, kako na čim bolj razumljiv način približati dogmo o Sveti Trojici drugim religijam, saj je zaradi dlakopcepskih pristopov v njeni formulaciji prišlo do razkola tudi v sami krščanski Cerkvi.

c) predsodki na osnovi sodobnih političnih dogodkov: Pred sodobnim islamskim terorizmom si ne moremo zatiskati oči ali ga opravičevati, ne smemo pa ga enačiti s samim islamom. Nevarnost, da zaradi nestrpnosti pride do pojmovanja musliman = terorist, je v zadnjem času stalno prisotna. Na potezi pa so muslimani, ki morajo sami napraviti čim-

Mi'raj-nama, Gabriel prenaša Mohameda preko gora, (Mohamedov vnebohod), iz Saraiskih albumov, začetek 14. stoletja, Tabriz.

bolj natančno ločevanje med pravimi verniki in tistimi, ki v imenu vere, dejansko pa zaradi zgolj političnih ciljev, počenjajo grozodejstva.

d) ostali predsodki kristjanov do muslimanov:

- *islamski fatalizem*: Muslimani verujejo v božje odločitve in se predajajo božji volji. Kristjani smatramo, da se premalo naglašča odgovornost človeka, ki bo sojen po svojih delih, odprt pa ostaja tudi problem človekove svobode v odnosu do božje vsemogočnosti.

- *islamski juridizem*: Izhaja iz islamske pobožnosti, ki je v bistvu prežeta z bogaboječnostjo (khawt, tagwa). Izvrševanje predpisov je strogo določeno, neupoštevanje pa se kaznuje. Za kristjane je taka verska praksa nesprejemljiva, muslimanu pa predstavlja zagotovilo, da je njegova vera prava, resnična in odrešujoča. V sodobnih islamskih deželah in islamskih skupnostih na Zahodu tovrstna praksa vse bolj izginja.

- *laksizem islama*: Krščanski očitki tu padajo na domnevno laksistično koransko moralo, ki sicer kaznuje neupoštevanje predpisov in zapovedi, vendar končnega odrešenja človeka ne postavlja pod vprašaj.

- *islamski fanatizem*: Čeprav muslimani poudarjajo strpnost islama in spoštovanje vere do narodov Knjige, je fanatizem, ki ga danes raje vključujejo v pojav fundamentalizma, še vedno pereč družbeni problem. Pojav verjetno izhaja iz želje, da bi se po vsem svetu spoštovala razodeta odrešujoča resnica Korana oziroma božje in človeške pravice. Univerzalistični up je v svetu naletel na konflikten sprejem. Sem lahko vključimo tudi *džihad*, ki ga zahodni svet razume kot sveto vojno. Muslimani pa govorijo o *al džihad fi sabil Allah*, kar bi v prevodu pomenilo vztrajanje na božji poti. Izraz je defenziven, ne pa ofenziven, kot ga napačno razumemo. Predstavlja vztrajanje, da se islam razširi in brani pred napadalci. Džihad ne teži za uničenjem, temveč za razširjanjem božjih in človeških pravic

v novih deželah. Tu gre za popolno predanost Bogu. Tisti, ki umre z orožjem v rokah, boreč se za islam, postane priča – mučenik = šahid. Ker je imelo preteklo nasilno izvajanje džihada klasične elemente vojne, ga zahodni svet pozna kot maščevalno vojno. Dejansko pa se tudi muslimani zavedajo, da ni najtežji boj z orožjem, pač pa tisti, ki teži za vzpostavitvijo miru med narodi v pravičnosti in svetosti.

e) *muslimansko prepričanje, da je krščanstvo politično pristransko*: Prepričanje gre celo dlje in večkrat govori o krščanski ekspanzionistični politiki na Vzhod, oziroma o izvozu krščanske demokracije, ki si na ta način hoče pridobiti prevlado na Vzhodu. Verjetno izvira iz tesne povezanosti politike in vere, kar je normalna praksa v islamskih deželah, ki še niso šle skozi proces liberalizacije.

f) *krščansko pretirano oziranje v zgodovino ekspanzionizma islamskih vladarstev*: Zgodovine sicer ne moremo pozabiti, vendar sem že v uvodu poudaril, da imamo pred seboj konkretne ljudi, s katerimi živimo in ustvarjamo skupno prihodnost. Premajhna zazrtost v prihodnost je lahko velika ovira za uspešen dialog, zato je razumevanje islama zgolj skozi prizmo zgodovinskega dogajanja nesprejemljivo.

Lahko bi našli še veliko ovir, ki ločujejo islam in krščanstvo na poti do uspešne medsebojne komunikacije, vendar sem želel opredeliti le najpomembnejše. Ostane nam le še, da skušamo ugotoviti, v katero smer se bo razvijal dialog med obema.

Perspektive dialoga med krščanstvom in islamom

Pesimistični pogledi na perspektivo dialoga danes vse bolj prevladujejo. P. Martin Kmetec pravi: »Na Zahodu me vedno sprašujejo o dialogu. Jaz menim, da glede na nauk (doktrino) islama, dialoga ne more biti. Islam izključuje krščansko vero.«¹⁵ Če gre dejansko za popolno izključevanje z musliman-

ske strani, potem nima smisla govoriti o kršnem koli dialogu, ampak o obrambi lastne vere z vsemi sredstvi, ki jih dovoljuje sodobna demokracija. Kaže, da je v tem trenutku interesa za dialog izredno malo, vendar pa se dogajajo nekateri premiki, ki vodijo v pozitivnejše stanje. Kmalu po napadu islamskih skrajnežev 11. 9. 2001 v ZDA, so Američani začeli množično kupovati literaturo, ki govori o islamu. Želeli so spoznati, s kom imajo opravka, zanimanje za drugo religijo pa je že predpogoj za uspešno komunikacijo. Seveda do nje ne bo prišlo v kratkem času, že zaradi pojava sodobnih oblik terorizma ne. Lahko pa upamo, da bo poglobljeno spoznavanje drug drugega obrodilo konkretne sadove. Perspektive se kažejo že v islamskih skupnostih, ki živijo v neposredni sosesčini zahodnega sveta. Konkreten primer je islamska skupnost v Bosni in Hercegovini. Vpliv Zahoda je tu očiten. Vodja balkanskih muslimanov dr. Mustafa Cerić v intervjuju pravi: »Od muslimanov drugod po svetu se razlikujem po tem, ker menim, da je demokracija tudi moja islamska vrednota. Prav tako spoštovanje človekovih pravic. Že samo to, da imajo manjšine možnost izraziti svoje mnenje, mi nalaga dolžnost, da tudi spoštovanje človekovih pravic prevzamem v svoj islamski vrednostni sistem.«¹⁶ Sodobne politične vrednote so postale zanimive tudi za islamske skupnosti, ne smemo pa pozabiti, da te vrednote globoko koreninijo v krščanstvu. Na njih lahko poskušamo graditi sodoben dialog, vendar bo potrebno muslimane prej prepričati, da ne gre za uvoz zahodne oblike demokracije z vrednostnim sistemom vred. Pravzaprav bi bilo najbolje, da bi se muslimani neodvisno od zahodnih posegov sami dokopali do teh vrednot, saj bi potem izhajali iz povsem enakovrednih izhodišč.

Trenutna situacija na Bližnjem vzhodu je arabske muslimane spravila v nekakšen šok, tako da niso sposobni racionalno dojemati

stvari, ki se dogajajo v svetu. To priznava tudi dr. Cerić v navedenem intervjuju in izraža prepričanje, da je naloga treh velikih religij – krščanstva, islama in judovstva –, da najdejo skupno pot iz nastalega položaja.

Iskanje izhoda bo potekalo verjetno tudi na ravni verskega dialoga, ki bo izključil ekstremno reševanje konfliktnih situacij. Preden pa lahko govorimo o konkretnih perspektivah, se bo moralo tudi krščanstvo rešiti močne islamofobije, ki se je v zadnjem času tako razmahnila. Možne rešitve bi lahko potekale v mešanih komisijah strokovnjakov obeh religij, ki bi iskale načine, kako laikom obeh religij čim bolj avtentično predstaviti posamezne verske resnice in dogme, in ugotavljale, kje so skupne točke interpretacij obeh verskih nauk. Ker sta obe religiji tako močno usmerjeni v dobrodelnost, lahko z organiziranjem skupnih dobrodelnih akcij pomagajo najrevnejšim slojem tako v islamskih deželah in deželah tretjega sveta kot na Zahodu. Možnosti je torej na pretek, potrebni pa sta volja in pripravljenost na sodelovanje. Upajmo, da bomo v bližnji prihodnosti doživeli konkretne pozitivne spremembe na obeh straneh.

1. *Koran* 3:113-114.
2. *Koran* 3:63.
3. *Koran* 88:21-22.
4. *Koran* 2:255.
5. Eva de Vitray-Meyerovitch, *Antologija sufijskih tekstova*, Zagreb, 1988, str. III.
6. *Koran* 43:63.
7. Hans Küng, *Kršćanstvo i svjetske religije*, Zagreb, 1994, str. 94 – 95.
8. *Koran* 2:184-185.
9. *Snjernice za dijalog između krščana i muslimana*, Sarajevo, 1978, str. 23.
10. *Velika verstva sveta*, Koper, 1991, str. 334.
11. Čigar je oblast, od tega je vera.
12. *Ognjišče*, oktober 2004, str. II.
13. *Koran* 4:171.
14. *Koran* 5:73.
15. *Ognjišče*, oktober 2004, str. 12.
16. *Mladina*, št.19, 10. maj 2004.

Problem dialoga z islamom

Kakšna je razlika med besedama »ti« in »on«? Se ti je že kdaj zgodilo, da je v tvoji prisotnosti kdo govoril »o tebi«, kakor da te tam sploh ne bi bilo? Kako si se počutil? Se ti ni zdelo, da te reducira na nivo nekakšnega objekta? Oziroma, vprašanje bi postavil še drugače: Kaj se spremeni, če namesto besede »ti« preprosto rečem »on«, »ona«? Da bi osvetlili odgovor, si pogledjmo tekst, ki ga najdemo na začetku Svetega pisma, oz. besede, ki razkrivajo začetke tega, čemur pravimo človeško življenje.

»Bog je ustvaril človeka po svoji podobi« (1 Mz 1, 27). Tako beremo v prvi Mojzesovi knjigi. »Potem je Gospod Bog zasadil vrt v Edenu proti vzhodu in postavil tja človeka, katerega je bil naredil« (1 Mz 2, 8).

V prvem poročilu o stvarjenju je popolnoma jasno zapisano, da je Bog ustvarjal »z besedo«: »Bog je rekel...« (Prim. 1 Mz 1). V drugem poročilu pa lahko preprosto preberemo, da »je naredil Gospod Bog človeka iz prahu zemlje in mu vdahnil v obličje oživljajočega duha.« In ga postavil v vrt Eden (prim 1 Mz 2, 7-8). Takoj za tem pa se stil svetopisemskega teksta spremeni. Ne govori več samo »o človeku«, »o njem« temveč začne govoriti »s človekom«. In Gospod Bog je rekel človeku: »Od vseh dreves v vrtu smeš jesti; od drevesa spoznanja dobrega in hudega pa nikar ne jej! Zakaj brž ko bi jedel od njega, boš moral umreti« (1 Mz 2, 17). Adam je dobil družico, ki je poslušala kačo, in prva človeka sta vzela sad prepovedanega drevesa ter se skrila pred obličjem Gospoda Boga (prim. 1 Mz 3). Po tem človekovem dejanju je Bog znova poklical Adama: »Kje si?«, toda sedaj se prvemu človeku ni bilo nič prijetno pogovarjati. Besede mu

niso šle z jezika. Najrajši bi ostal skrit in ne bi nič odgovoril. Potem pa je v sili s prstom pokazal na Evo, rekoč: »Ona je kriva.« In ko Bog očita ženi: »Zakaj si to storila?« (1 Mz 3,13), se tudi žena izgovori: »Kača je kriva«. In je bilo konec pogovora. Ne le konec pogovora, temveč tudi konec življenja v raju. Gospod Bog je prva dva človeka izgnal iz raja in od tedaj mora človek trpeti, v potu svojega obraza uživati kruh, umreti in ima težave pri dialogu z Bogom.

Kaj je dialog?

Ker je to tema našega razmišljanja, si postavimo vprašanje, kaj je sploh dialog. Slovar slovenskega knjižnega jezika¹ pod geslom »dialog« dopušča dve razlagi: »pogovor, navadno med dvema osebama, dvogovor« ali pa »izmenjava mnenj med zastopniki različnih stališč z namenom doseči soglasje ali sporazum«. Dialog je torej verbalna komunikacija med različnimi osebami, ki bodisi razmišljajo podobno ali pa se njihovo mišljenje razlikuje. Vsi izkušamo pomembnost pogovora za naše življenje v skupnosti. Ustavimo pa se nekoliko pri čisto teoretičnem razmisleku in si poskusimo odgovoriti na vprašanje: »Čemu služi dialog?«.

Prvo dejanje dialoga je izgovorjena beseda »ti«. Pogovarjati se namreč ne pomeni zgolj govoriti »o nekom«, temveč predvsem govoriti »z nekom«. Dokler govoriš o nekom, se z njim še ne pogovarjaš. Pogovarjati se pomeni nekomu reči »ti«. S tem ga »izberem« za sogovornika in ga priznam za sebi enakovrednega. Pa ne le to. Upam si trditi, da ko nekoga pokličem s »ti«, začnem obstajati »jaz«. Zakaj? Zato, ker dokler ne izrečem besede

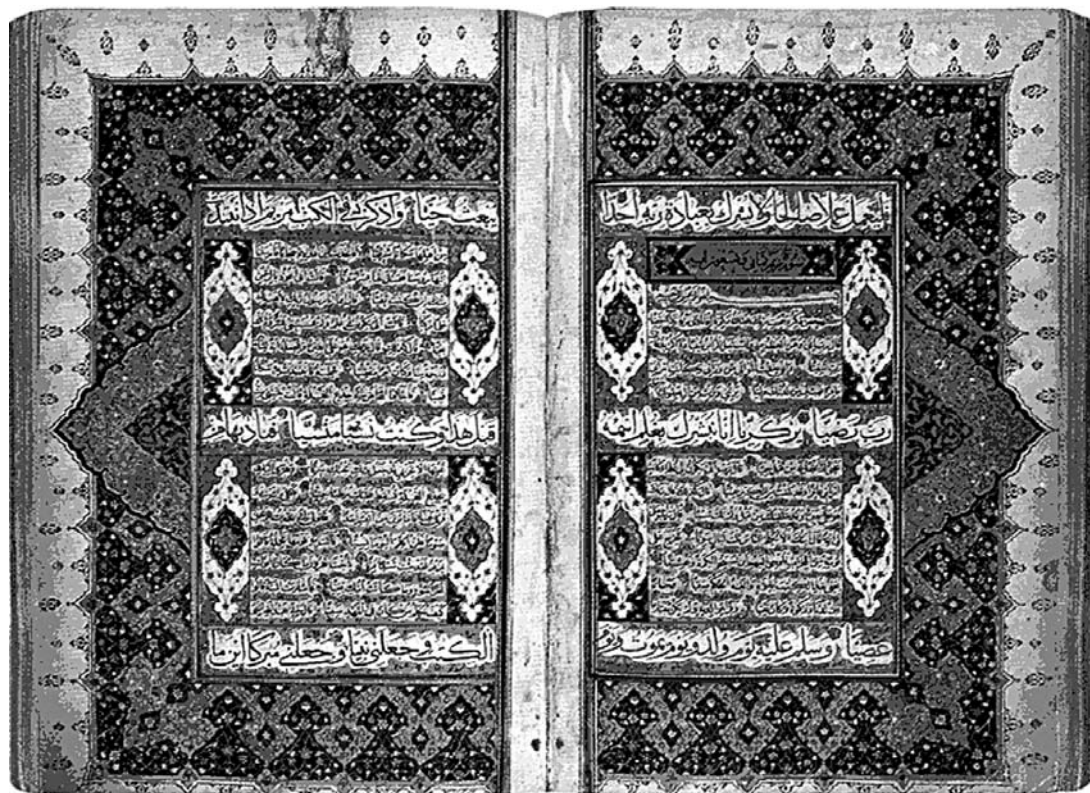
»ti«, tudi besede »jaz« ne morem izreči. Kakor brez severnega ni južnega pola, tako tudi brez »ti-ja« ni »jaz-a«. Izgovorjena beseda »ti« je priznanje in sprejetje obstoja drugačnosti. Še več, izgovorjena beseda »ti« je zagotovilo mojega bivanja. Morda bo kdo zaključil: »Torej me drugi omogoča.« Ne! Ne drugi, dialog je tisti, ki omogoča »mene«, »tebe«, »njega«, »nas«, »vas« in »njih« ter ohranja življenje.

Besedo »ti« pa lahko izgovorim šele takrat, ko se (z)najdem v odnosu s teboj. Jaz ne morem vstopiti v odnos, ampak se lahko samo zavem, da v njem že sem, saj je bil odnos (na nek način) pred menoj. Preprosto povedano, bil mi je podarjen. Možnost pogovarjanja mi je bila podarjena. Nobenih zaslug si ne morem prištevati za dejstvo, da naju nekaj veže. Podobno kakor ne morem vstopiti v življenje, ampak se lahko samo zavem, da živim. In življenja tu nikakor ne pojmem zgolj kot biološko bivanje, temveč kot prostor komunikacije. Nihče me ni vprašal, če želim živeti ali ne. V življenju sem se preprosto (z)našel, oz. sem ga sprejel kakor dar. Tako se (z)najdem tudi v odnosu s teboj, oziroma se s teboj začnem srečevati. Odnos je torej pogoj, zagotovilo in temelj najinega komuniciranja in s tem tudi zagotovilo najinega obstoja. Če torej odnos obstaja pred subjekti, ga subjekt ne more ustvariti. Nasprotno, iz povedanega sledi, da odnos »porodi« in omogoči subjekte. In »jaz« bom obstajal le toliko časa, dokler bom tebe klical s »ti«, to je, dokler in kolikor bom ohranjal odnos. Čisto jasno je, da vsi, ki živimo, živimo v »svetu odnosov«. Komunikacija, dialog torej ni le osmišljevanje našega bivanja, je veliko več. Omogoča subjekte. Daje življenje in ga ohranja. Ko začnem z drugim komunicirati, takrat začnem obstajati in obstajam toliko časa, dokler se pogovarjam. To velja za vse. Tudi za krščanstvo in islam. Nedaleč v zgodovini smo bili priče zrušitvi nekega sistema, ki se je imel za edinega prinašalca človeka vrednega življenja.

Toda, ker ta sistem ni bil sposoben dialoga, ne z drugače mislečimi režimi ne s posamezniki, ki jih je želel odrešiti, je preprosto prenehal obstajati.

Naše razmišljanje smo naslovili »*Problem dialoga z islamom*«. Potrebno je nekoliko spregovoriti tudi o pomenu besede »problem«. Ali res obstaja problem dialoga? Če smo vsi, ki živimo, hkrati tudi v odnosu z drugimi, bi to pomenilo, da je že naš obstoj dokaz, da med seboj komuniciramo, da se pogovarjamo. Res je. Saj smo dejali, da subjekt, ki je, obstaja, ker se je znašel v odnosu z drugim. Med islamom in krščanstvom že obstaja neke vrste komunikacija. V nasprotnem primeru ju ne bi bilo. Ampak, kakšna je ta komunikacija? Pravzaprav, če želimo govoriti o dialogu z islamom, moramo najprej povedati, o kakšnem pogovoru bomo govorili, oziroma kdo ima težave v pogovoru z islamom, šele nato bomo lahko razpravljali o tem, kakšne so te težave.

V frančiškanskem samostanu v Šiški v Ljubljani imamo že nekaj let kuharja in hišnika, ki je evangeličan. Je redno zaposlen in odličen pri svojem delu. Kadar pa je g. Arpad odsoten, ga nadomešča ga. Šemsa, ki je muslimanka, in je ravno tako vestna in odgovorna. Nobenih težav ni v našem pogovarjanju in dogovarjanju. Zgodi se, da celo primerjamo versko prakso in nauk treh verskih skupnosti, debatiramo o primernosti in nepraktičnosti zapovedi in prepovedi in različnih verskih predpisov. Vsekakor – pogovarjamo se, odlično sodelujemo in ravno to nam omogoča, da živimo drug ob drugem. Profesor Drago Ocvirk to vrsto dialoga imenuje »*dialog življenja*«. Sodelujemo, drug drugega spoznavamo in uresničujemo evangelijsko zapoved ljubezni do bližnjega. Zdi se mi, da tudi sicer, na ravni posameznikov, ni večjih težav pri komunikaciji z muslimani – zgolj zaradi njihove verske pripadnosti. Nekaj drugega pa je način življenja oz. njihova sposobnost pri-

Sura Merriam, ilustrirana dvojna stran rokopisa Korana, Lahore, 1573-1574, London, Britanska knjižnica.

laganja kulturnemu okolju, v katerega so se priselili. Predvsem v zahodnoevropskih deželah, kjer so mnogoštevilčni, npr. v Franciji, kjer so nekatere mestne četrti ali kraje tako gosto naselili, da so postali lokalna večina. Tam je njihova drugačnost tako »moteča«, da Francozi nočejo kupovati nepremičnin v soseščini. Cene stanovanjem in hišam padajo in to je še bolj ugodno za priseljence, ki nimajo veliko finančnih sredstev. V teh primerih pa pogovor z muslimani ne poteka tako spontano. Bolj kot beseda »ti« se v govorjenju uporablja izraz »oni«. To pa spremeni položaj. Čisto nekaj drugega je razmišljanje o muslimanih, kakor pa pogovor z muslimani. Evropski kristjani se zavedamo majhne natalitete in ob številčnih muslimanskih družinah se marsikdo ustraši, češ, saj »oni« nas bodo

preplavili, »oni« bodo cerkve spremenili v mošeje... V zahodnem svetu muslimane povezujemo tudi s terorizmom. Po 11. septembru 2001 so muslimani in islam tako rekoč povzročitelji strahu pri vsakem, ki nanje pomisli. Če namreč nekdo ubija v imenu Alaha, je strah pred »tem bogom« povsem upravičen. V Evropi je zelo prisoten tudi strah pred vstopom Turčije v Evropsko zvezo. To ni le vprašanje delovne sile, bolj se sprašujemo, kaj se bo zgodilo, če islamska mentaliteta prodre v »krščanske« države. Evropejci smo z veliko težavo dosegli ločenost Cerkve in države, kar je vrednota tako za verne kakor za državo. Islam pa tega ne pozna. In čeprav je Turčija v svoji ustavi dosegla to civilizacijsko vrednoto, jo v praksi zelo radi zaobidejo. Koran namreč zahteva zvestobo na vseh področjih. Kaj se bo

torej zgodilo, če bo islam preplaval Evropo? In nas je zopet strah, ko razmišljamo »o njih«. To ni le strah pred drugačnostjo, to je predvsem strah pred dialogom z drugačnostjo. Problem dialoga z islamom je problem srečevanja dveh svetov: tako imenovanega krščanskega in muslimanskega sveta. Tu pa morajo svojo vlogo odigrati institucije. Tako civilne kakor verske. Zahodni – krščanski – svet se namreč boji bližine islama. Zato rajši govori »o muslimanih«, kot pa da bi govoril »z njimi«. Tako jih v podzavesti poriva v stran. Krščanski svet se boji, da bo beseda »ti«, namenjena muslimanom, uničila njegovo identiteto, njegov »jaz«. Zato rajši od »ti-ja« izgovarja »on«. Zato potiska islam stran in si zatiska oči pred resničnostjo, da v bistvu ta

dva svetova že živita drug ob drugem – skupaj. In ker smo tudi mi del tega, je bolje, da pišem v prvi osebi. Torej, dejstvo, da v strahu raje govorimo »o njih«, kakor »z njimi«, dejstvo, da jih raje naslavljamo z »oni« kakor z »vi«, nam daje slutiti, kakšen je problem dialoga z islamom.

Dialog med kristjani in muslimani v preteklosti

V zgodovini srečevanj predstavnikov krščanske in muslimanske veroizpovedi je bilo kar nekaj pogovarjanja, še več pa vojskovanja. Odkar sta drug drugega spoznala kot različnost, je bilo njuno srečevanje osmišljeno večinoma le z odpravo te različnosti. Če že obstaja »ne-jaz«, ga moram spremeniti v »jaz«

Notranjost mošeje v Kordobi, pričetek gradnje 784.

ali pa ga uničiti. Nevernika je potrebno spreobrniti ali ubiti. Nekaj čez devetsto let je minilo od prvega klica na križarske vojne. Od takrat je zgodovina krščansko-muslimanskih srečevanj zaznamovana s krvjo. Če se ni dalo nasprotnika spreobrniti ali uničiti, so se muslimani in kristjani ignorirali, oz. so se delali, kakor da drugega ni. To držo, na krščanski strani, potrjuje tudi primer svetega Frančiška Asiškega. Je karakterističen primer obnašanja kristjanov. V sklopu pete križarske vojne za osvoboditev svetih krajev je ustanovitelj Reda manjših bratov leta 1219 prišel do egiptovskega sultana Melek el Kamila z namenom, da ga spreobrne k evangeliju. Sultan ga je lepo sprejel in Frančišek mu je oznanjal veselo oznanilo. Ker pa ni dosegel ničesar, se je vrnil med križarje, ki so sejali smrt in uničenje med »neverniki«. Nič kaj drugačna pa ni bila drža turške vojske, ko je osvajala dežele južnega Balkana. In zdi se, da načelo »spreobrniti ali pa ubiti« še vedno velja pri islamskih fundamentalistih.

Hvala Bogu, da ne enemu ne drugemu tega ni uspelo uresničiti. Ampak, kako si lahko razlagamo to skušnjavo, da bi uničili drugega? Nekoga ubiti pomeni prenehati izgovarjati besedo »ti«. Kaj torej pomeni prenehati izgovarjati besedo »ti«? Najprej to pomeni zanikati neko stanje odnosa – srečevanja, v katerem sva se oba znašla, v katerem oba živiva. To stanje nama je bilo podarjeno in midva bi se rada zahvalila za ta dar, češ saj ga ne potrebujeva. Podobno kakor se človek zahvali za dar življenja, češ, saj ga ne potrebujem in ga vrne, oziroma si življenje »vzame«. Taka je tudi zakonitost v svetu odnosov, v katerem smo se znašli vsi, ki živimo – ki se pogovarjamo. Srečevanje nam omogoča življenje.

Dialog v dokumentih in v praksi katoliške Cerkve

In vendar smo se znašli »z ramo ob rami«. Sobivanje, oziroma bivanje enega in drugega

je možno le v dialogu, v tisti pravi komunikaciji, ki omogoča in ohranja življenje. Če bi namreč dialog izginil, bi hkrati izginili tako »mi« kakor »vi«. Neka vez med nami že obstaja, v njej smo se znašli. Katoliška Cerkev se je zavedla dejstva, da je »moj« obstoj pogojen z odnosom do »tebe«. Zavedla se je, da zapoved »*Ljubi Gospoda svojega Boga z vsem srcem in vso dušo in vsem mišljenjem in svojega bližnjega kakor samega sebe*« ne pomeni ljubiti samo somišljenike, ampak omogočati življenje, življenje v polnosti tudi tistim, ki so različni. Tako, da ohranjaš dialog z njimi in ga krepiš. Zato je evangeljski nauk zares življenjski – prinaša življenje, ker uči, da »*karkoli storite kateremu mojih najmanjših bratov, meni storite*«. Drugi je sleherni drugi ali pa to ni Drugi. In sleherni drugi je tisti, ki ti je dan – s katerim se srečuješ, ne da bi si ga sam izbral, četudi misli drugače, četudi bi te rad uničil. Katoliška Cerkev je to svoje spoznanje zapisala v dokumentih II. Vatikanskega koncila, ki predstavlja veliko prelomnico za katoliške oblikovalce dialoga z islamom. *Dogmatična konstitucija o Cerkvi* Drugega vatikanskega koncila v šestnajstem poglavju pravi:

»Odrešitveni sklep vključuje tudi tiste, ki priznavajo Stvarnika; med temi so na prvem mestu muslimani, ki se imajo za izpovedovalce Abrahamove vere in ki z nami častijo edinega, usmiljenega Boga, ki bo sodil ljudi poslednji dan« (C 16).

Izjava o razmerju Cerkve do nekrščanskih verstev Drugega vatikanskega koncila v tretjem poglavju spregovori o muslimanih takole:

»Cerkev gleda s spoštovanjem tudi na muslimane, ki molijo edinega Boga, živega in v sebi bivočega, usmiljenega in vsemogočnega, stvarnika nebes in zemlje, ki je govoril vsem ljudem« (NA 3).

V nadaljevanju omenja skupne točke obeh veroizpovedi: Abrahama, priznavanje Jezusa za preroka, češčenje njegove matere Marije, pričakovanje sodnega dne in Božjega

plačila, ter omeni moralno življenje, molitev, miloščino in post. Poglavje zaključuje z ugotovitvijo, da je v preteklosti med kristjani in muslimani neredko prihajalo do razprtij in sovražnosti, da pa cerkveni zbor spodbuja vse, naj pozabijo na pretekle spore in se trudijo za razumevanje.³

Ta klic k razumevanju in spoštovanju je revolucionarna sprememba glede na prejšnje pojmovanje cerkvenega nauka, oz. glede na prejšnje ignoriranje islama v cerkvenem nauku. V tem duhu je papež Janez Pavel II. želel besede spremeniti v dejanja in se je med svojimi pastoralnimi obiski po svetu pogosto želel srečati tudi s predstavniki muslimanske veroizpovedi. 27. oktobra leta 1986 pa je sedanji sveti oče v Asissi povabil predstavnike različnih veroizpovedi, da bi skupaj molili za mir. Nenazadnje je rezultat II. vatikanskega koncila tudi Komisija za medverski dialog in številne pobude za sodelovanje z islamskim svetom. Frančiškani so v preteklem letu ustanovili novo skupnost v Carigradu z namenom, da bi gojili medverski dialog z islamom. Ko sem pred kratkim obiskal štiri frančiškane, ki tvorijo carigrajsko bratstvo, mi je Gwenole Jeusset, francoski član bratstva, zaupal, da je velika razlika med krščanskim dialogom z muslimani v Turčiji in Franciji. Veliko lažje se je namreč z islamom pogovarjati tam, kjer so v manjšini, kot tam, kjer so v večini. V Franciji torej veliko lažje kot v Turčiji. In ker so muslimani v Sloveniji v manjšini (statistični podatki zadnjega ljudskega štetja iz leta 2002 kažejo, da je v Sloveniji 47.488 pripadnikov islamske skupnosti, kar predstavlja 2,4 odstotka prebivalstva), bi lahko predpostavljali, da se bo z njimi lahko pogovarjati. Ampak v praksi ni vedno tako. Zdi se namreč, da islam še ni našel »razloga« za pravi dialog z Zahodom. In to je druga plat medalje, ko govorimo o problemu dialoga z islamom. Če povzamem besede Mohameda Talba, ki pravi, da islam ni v vojni z Zahodom in da v Ko-

ranu ni najti niti ene same besede v prid terorizmu, ter poziva Zahod, naj ne istoveti Bin Ladna z islamom, lahko zapišem, »da je islam potreben svojega Drugega vatikanskega koncila!«⁴

Problem dialoga med zahodnim – krščanskim svetom in islamom je torej v tem, da mi veliko rajši govorimo »o njih« kakor pa »z njimi«. Muslimani pa morda še niso našli razloga, zakaj bi se pogovarjali z nami. Kaj storiti?

Dialog med slovenskimi kristjani in islamom

Hkrati z opisom »materialnega« stvarjenja je na prvih svetopisemskih straneh opisano še eno. Stvarjenje v svet odnosov namreč. Bistvo človeka ni bivanje, temveč komuniciranje. Zato svetopisemski pisatelj v Božja usta postavi besedo. Gospod Bog je namreč nagovoril človeka. Rekel mu je »ti«. Kakor tudi otrok, ki prijoka v fizični svet, začuti materin objem in njeno besedo, tako je prvi človek Adam začutil Božjo besedo. Izgovoriti besedo »ti« pomeni spoznati in priznati, da te na nagovorjenega ob tebi nekaj veže: odgovornost namreč. Ko tistega, s katerim se (z)najdeš v odnosu, nagovoriš s »ti«, priznaš, da vaju veže pripadnost, oz. da v tej pripadnosti obstaja tudi neka odgovornost. Biti odgovoren za bližnjega, pomeni sprejeti ga za svojega. Odgovorna pripadnost pa osvobaja. V prisposodbi bi lahko rekel, da smo ljudje podobni kaznjencem, ki so med seboj priklenjeni z verigo. Dva, ki se ignorirata, sta podobna kaznjencema, ki nočeta »drug z drugim nič imeti«, in bežita vsak v svojo stran, pa ne bosta nikamor prišla, ker sta med seboj povezana z verigo. Še več, drug drugega ovirata. Ko pa drug drugega sprejmeta v situaciji, v kateri sta se znašla, se dogovorita, v katero smer bosta bežala, in bosta ušla. Zato izgovorjena beseda »ti« prinaša življenje oziroma osvobaja. O svojem bližnjem lahko govoriš kot o »onem«, ker ne želiš biti zanj odgovoren, zanj

Del tekstila, 14. stol., Španija, svila; 102 x 36,3 c, Metropolitanski muzej umetnosti, New York.

ti ni mar. Ampak to vodi v suženjstvo in v smrt. Ko pa izgovoriš besedo »ti«, postaneš zanj odgovoren. Toliko odgovoren, da mu pomagaš zbežati in s tem rešiš tudi sebe. Tako bi moral tudi kristjan muslimana nagovoriti s »ti«, postati zanj odgovoren, tako odgovoren, da bi mu celo »pomagal« v njegovi prizadevanjih. Morda tudi pri graditvi džamije. V bistvu je prvi greh v tem, da je Adam na Božji »ti« odgovoril z »ona«, kar vodi stran od dialoga, torej v smrt.

Ne krščanstva ne islama se ne da živeti drugače kakor v dialogu, ki omogoča ene in druge. Ali se bomo torej pogovarjali in živeli drug z drugim v sožitju ali pa ne bomo obstali.

V Sloveniji smo vse do sedaj muslimane ignorirali. Ne le politična oblast. Tudi kristjani oziroma katoliška Cerkev. Ko pa jim je uspelo pridobiti soglasje za graditev svojega verskega centra, smo začeli govoriti. Pa ne z njimi, temveč o njih. Na podoben način kakor drugod po svetu. Javnomenjske raziskave so pokazale precejšen odpor ljudi do gradnje islamskega centra v Ljubljani. Ljubljancane moti minaret, ki bi bil tujek v slovenskem prostoru, veliko bolj pa tudi samo dejstvo organiziranosti muslimanov, ki vzbuja strah zaradi terorističnih napadov islamskih fundamentalistov po svetu.

Skratka, do pred kratkim so bili muslimani v slovenski javnosti skoraj neopazni. Dejansko so prišli »v razvid« z napovedjo gradnje

džamije in s prihodom Osmana Djogiča za muftija slovenske islamske skupnosti. S tem dogodkom sovpada tudi izjava nekdanjega ljubljanskega nadškofa in slovenskega metropolita dr. Franceta Rodeta na božični večer 2002 za komercialno televizijo. Takrat je na vprašanje, ali je za gradnjo džamije v Sloveniji, dejal, da je džamija v islamskem pojmovanju politični, kulturni, socialni in verski center. Hkrati pa je sam postavil vprašanje, če se naši politiki strinjajo, da je na našem ozemlju nek center, ki je tudi politični in ki predstavlja neko drugo kulturo. Mufti v Sloveniji Osman Djogič je nato trditev, da naj bi v cerkvi verniki molili, v džamiji pa se šli politiko, označil kot versko nestrpnost najvišjega cerkvenega dostojanstvenika. Lahko bi dejali, da je bila nadškofova izjava začetek nekega dialoga, ki je od vsega začetka bolj vodil v konflikt kakor pa v konstruktiven pogovor. Mufti Djogič se je na Rodetove besede odzval po logiki »zob za zob« in hvala Bogu, da se dialog ni nadaljeval v tej smeri.

15. aprila 2004 so se na temo medverskega dialoga v Slomškovi dvorani v Mariboru sestali štirje predstavniki največjih verskih skupnosti pri nas. Zastopane so bile tri krščanske Cerkve (pravoslavna, evangeličanska in katoliška) ter islam. Tisti večer je bilo spregovorjenih veliko spodbudnih besed o sodelovanju. Visoki predstavniki krščanskih cerkva in islamske skupnosti so si bili edini, da sodobna

družba in vključevanje naše države v evropsko integracijo tudi verske skupnosti nagovarja k tesnejšemu sodelovanju. Geza Erniša, škof evangeličanske cerkve, je dejal, da je dialog med cerkvami, torej med verskimi skupnostmi nujna. Trditev je podkrepil z bistvom evangeljskega sporočila: če želimo ostati relevantni in če želimo resnično slediti temu, k čemur nas tudi nekako zavezuje oznanjevanje božje besede, da smo torej v Kristusu eno, potem ne moremo razmišljati drugače. Paroh Srbske pravoslavne cerkve Peran Boškovič je bil sicer prepričan, da v Sloveniji obstaja dober dialog med verskimi skupnostmi, s čimer pa se Osman Djogič, mufti islamske skupnosti, seveda ni strinjal, čeprav je poudaril, da je pomembno, da se vsaj pogovarjamo. Dr. Anton Stres pa je nakazal možnosti za skupni nastop v različnih družbenih vprašanjih, kot je vprašanje novega predloga zakona o verski svobodi in verskih skupnostih. Vsi visoki predstavniki krščanskih Cerkev v Sloveniji so si torej edini z muftijem Djogičem, da sta sodelovanje in pogovor med nami nujna. Njihove besede si torej lahko zelo optimistično razlagamo.

Dialog med kristjani in muslimani v slovenski prihodnosti

Verski dostojanstveniki so zadovoljni s tem, da je njihovih srečanj vse več, vendar moramo poudariti, da lahko k boljšim medsebojnim odnosom veliko prispevajo tudi verniki sami. Ampak dokler ne bodo videli zgle-da pri svojih predpostavljanih, ne bo zanimanja za tovrstna srečanja. Ker doslej v Sloveniji ni bilo tradicije srečevanj med krščanskimi in muslimanskimi predstavniki, se moramo v našem prostoru šele učiti tovrstnega dialoga. Zelo je pomembno, da je v *Sklepnem dokumentu sinode Cerkve na Slovenskem*,

v poglavju, ki govori o dialogu katoliške Cerkve z drugimi krščanskimi Cerkvami, cerkvenimi skupnostmi in skupnostmi drugih verskih izročil, zapisano, da se katoliška Cerkev srečuje tudi z islamom. Islam je bil dodan po intervenciji Svetega sedeža, ki se trudi za pogovor med kristjani in muslimani. V osnutku so bile v sinodalnem dokumentu namreč omenjene le nekatoliške krščanske skupnosti. Pri nas je priznanje našega medsebojnega srečevanja novost. Kot bo moralo biti nekaj novega tudi redno srečevanje kristjanov z muslimani. Ne bom govoril o tem, kaj naj bi storili eni in drugi, temveč se mi zdi nujno potrebno, da Slovenska škofovska konferenca ustanovi skupino za pogovore s slovenskimi muslimani. Ne za to, da bi jih prepričevali o dogmah, prav tako ne bi bila njihova naloga pogajanje o lokaciji in velikosti džamije v Ljubljani. Edini cilj in smisel te skupine bi bil pogovor, ki bi ga gradili na tem, kar nas združuje, in ne na tem, kar nas razdvaja. Morda bi bilo za začetek najbolj primerno recipročno spoznavanje in sodelovanje pri projektih, ki se tičejo vseh vernih. Da ne bi tudi pri nas prišlo do konflikta, kot se je to zgodilo v Edenu in da ne bi bil kdo izgnan iz raja pod Triglavom, bi bilo dobro začeti pogovore – zgolj z namenom, da bi se pogovarjali in da bi preko dialoga vzpostavljali sobivanje in ohranjali življenje vsakega posebej in vseh skupaj.

1. Slovar slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana, DZS, 1998.
2. Ocvirk D., *Za sožitje kristjanov in muslimanov*, v *Islam in mi*, Trst 2003, str. 19.
3. Prim. Drugi vatikanski koncil, *Izjava o razmerju Cerkve do nekrščanskih verstev* 3.
4. Talb Mohamed, besede na zunanji strani knjige *Islam in mi*, Trst, 2003.

Duhovni pomen romanja v Meko

Sledeči prispevek ne bo omejen le na obravnavo duhovnega pomena romanja v Meko, pač pa bo del obravnave tudi v pomoč pri razumevanju, kaj romanje v Meko sploh je, od kod prihaja, kateri so njegovi obredi in kako poteka. Tako bo možno bolje spoznati duhovne pomene, ki jih ima lahko za muslimane.

I. Izvor romanja v Meko Izvor in predislamski obred romanja v Meko

Predvsem je romanje v Meko eden izmed petih temeljev islama.¹ Vsak odrasel musliman, moški ali ženska, ga mora vsaj enkrat v življenju izpolniti, če mu to seveda dopuščajo finančne, telesne in druge zmožnosti.

Z »romanjem« ni mišljeno preprosto oditi v Meko in izvršiti obred, ampak je to potrebno narediti v določenem času; gre torej za množično romanje. V Meko se potuje tudi drugače, vendar te obiske ne imenujemo *hagg*, ki je strokovni izraz za obredno romanje.

Naj takoj nekaj razjasnim: v islamu je vedno, v vseh verskih stvareh, prisotno razlikovanje med verskim obrednim dejanjem in tistim neobrednim. Nekaj primerov: molitev obrednega tipa se imenuje *salât*, tista, pri kateri se obračamo osebno na Boga, pa je imenovana z izrazom *du 'â*; miloščina obredno-pravnega značaja je *zakât*, tista, ki jo počnem na cesti, pa je *sadaqah*, gre za drugačen koncept.

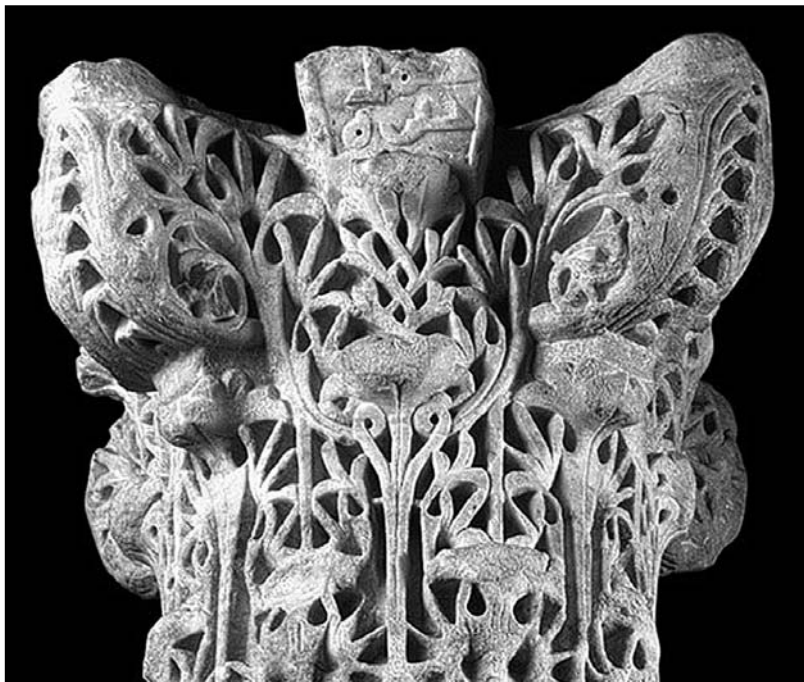
Vse to pa pomeni, da je pravna ali obredna razsežnost v islamu temeljnega pomena; videli bomo, kako to velja tudi pri romanju. Vendar že ta postavka kaže na bistveno razliko v primerjavi s krščanstvom in morda ve-

liko večjo podobnost z judovstvom: stvari morajo potekati v skladu z določenimi zakoni.

Romanje je dolžnost (*fard*). Izvira iz nekega predislamskega obreda, ki je, kolikor mi je znano, mogoče edini poprej obstoječi obred, vključen v islam. V nasprotju z molitvijo, z miloščino idr., je bilo romanje v Meko poganski arabski obred, predislamski, kajti v Meki je bila *Hiša* (*al-bayt* po arabsko), jasno, gre za »božjo hišo«; čeprav je božja beseda, pred islamom, zajemala različne ideje božanstev, lastne raznim plemenom.

Izraz romanje (*hagg* v semitskih jezikih) kaže v bistvu na neko zbiranje, shod, pomeni pa tudi praznovanje. Cilj romanja je bil torej kraj, kjer so se vsi zbrali k praznovanju; obstajal je že pred islamom in je gostil razna božanstva arabskih plemen. Romanje se ni izvrševalo kadar koli, ampak v določenem času, v točno določenem mesecu: v arabskem mesecu² imenovanem *dhû l-hagg*, torej v mesecu *hagga*, mesecu romanja. Zato je bil ta romarski mesec v prvi vrsti »sveti« mesec, pred njim in za njim pa so bili še drugi sveti meseci, vseh skupaj je bilo štiri (*ragab*, *dhû l-qa'dah*, *dhû l-hagg* in *muharram*), čeprav je bil mesec romanja najpomembnejši. Razlog za to je preprost: da se je romanje lahko izvršilo, je bilo potrebno zagotoviti mir in varnost; ob prepirih romanje ne bi bilo mogoče.

V predislamski arabski tradiciji je obstajalo torej osem mesecev, v katerih se je lahko bojevalo, ampak tudi trije ali štirje sveti meseci, v katerih je bila vsakršna vojna prepovedana. Med tem, ali bolje, na polovici tega obdobja, je bil čas velikega srečanja v Meki, kraju, kjer je stalo svetišče kubične oblike (iz arabskega izraza *ka'bah*, ki pomeni »kubi-

Steborni kapital, 10. st., Španija, najverjetneje Madinat al-Zahra', obdelan marmor; 36.8 cm x 34.3 cm, Metropolitanski muzej, New York.

čen») in v notranjosti katerega je bil v kotu postavljen »črni kamen« (meteorit), objekt češčenja.

Kratke omembe o Mohamedovem življenju

Mohamed se je rodil v Meki okoli leta 570 po Kr.; svoje ljudstvo je začel učiti leta 610, nekje pri štiridesetih letih, potem ko je doživel duhovno izkustvo Boga in se je prepričal o obstoju enega samega božanstva, s čimer se je pridružil monoteistični viziji kristjanov in Judov, ki so živeli v Meki in v južnem območju dežele. Potem ko je dvanajst let pridigal brez večjega uspeha, se je na koncu odločil, da se bo odpovedal svoji družini, svojemu plemenu, svojemu klanu in se bo naselil v Medino, mesto, ki je bilo Meki konkurenčno, približno 350 km bolj vzhodno.

Leta 620 v al-'Aqabahu, ob romanju v Meko, je skupina destih ljudi iz plemena

Banû Hazrag stopila v stik z Mohamedom, da bi jim prišel pomagat. Leta 621, še vedno v al-'Aqabahu, je dvanajst moških (deset iz plemena Hazrag in dva iz plemena Aws) sklenilo z Mohamedom dogovor o zavezništvu: v zameno so se zavezali, »da bodo verovali v obstoj enega samega Boga; ne bodo kradli; ne bodo prešuštovali; ne bodo ubijali svojih hčera zaradi revščine; ne bodo lagali in bodo poslušni Mohamedu«. Nato so se vrnil v Yathrib. Tem dvanajstim se je pridružil nek musliman iz Meke, Mus'ab Ibn 'Umayr, kateremu je bilo naročeno, naj jih pouči o muslimanski veri. Leta 622 so ti sklenili vojaško zavezništvo z Mohamedom.

Potem ko se je Mohamed pogodil z obema plemenoma Yathrib-Medina, so se nekateri njegovi privrženci v majhnih skupinah začeli izseljevati proti Medini. Mohamed je z zvijačo, da ne bi razkril svojih namer, odpotoval zadnji, z Abû Bakrejem, v noči med

15. in 16. junijem 622 in je Medino dosegel 24. septembra istega leta.

Takoj po prihodu je začel organizirati življenje mesta. Moral pa se je soočiti s hudo oviro: njegovi člani (Ansâr) iz obeh plemen zvezanih z njim, niso bili bogati, kljub temu pa je bilo težavno vzdrževanje majhne skupnosti izseljencev (*muhâgirûn*), ki so prišli iz Meke, njihova naloga. V Medini so se naselila tri močna in bogata judovska plemena (al-Nadîr, Qurayzah in Qaynuqâ') in Mohamed jih je poskušal pridobiti za svojo stvar; to je bil tudi vzrok, ki ga je gnal k zapisu takoi-menovane »Medinske ustave«, pomembnega diplomatskega dokumenta. V tistem obdobju je bila v trenutkih molitve navada usmeriti se proti Jeruzalemu, kot so to počeli Judje, in ne proti Meki; namesto enega meseca je post trajal le en dan, ki je ustrezal judovskiemu *yôm kippûrju*. Mohamed je večerni in jutranji molitvi dodal še polnočno in poenostavil očiščevalne obrede. To bi moralo Jude pridobiti za njegovo stvar, vendar se je Mohamed srečal z njihovo zavrnitvijo: niso ga prepoznali kot preroka in so le delno odobraval njegove spremembe, glede na to, da teh ni bilo v Svetem pismu. Tako se je odločil, da bo izključil Jude prvega plemena (Banû Qaynuqâ') ter jim zaplenil zemljo in dobrine; v nadaljevanju si je prilastil tudi dobrine drugega plemena (Banû Nadîr), nazadnje je pomoril tretje pleme (Banû Quarayzah); vse to v destih letih.

Leta 624, torej v letu II. *egira*³, se je odločil, da bo spremenil odnos, in se je obrnil k poganskim Arabcem: od tega trenutka je bilo vse drugače. Zdaj usmerjenost molitve ni bila več proti Jeruzalemu, ampak proti Meki in zdi se – iz nekaterih omemb v Koranu, čeprav je vedno težko določiti v njem kronologijo, predvsem v takih primerih –, da je leta 624 že začel govoriti o romanju v Meko, ki pa takrat še ni predstavljalo obveznosti.

Romanje postane dolžnost šele leta VI *egira* (628).

Medtem je Mohamed začel organizirati življenje medinske skupnosti glede na predpise in pravila, ki so kasneje postala muslimanski politično-verski sistem. Predvsem iz ekonomskih vzrokov je pričel napadati potujoče karavane in jemati njihov plen. Kasneje je organiziral prave roparske pohode in vojne, nekatere je sicer izgubil, vendar pa je istočasno postajal vedno bolj spreten in bolj močan. Vojne je začel, da bi si pridobil privrženca, in načrtoval je Državo, v kateri bi bili vsi Arabci združeni okoli Boga, kot bistva, in okoli Korana, kot »dejansko uresničene Boga«, kot »božje besede«, ki je postala knjiga. Da bi osvojil še druga plemena, je organiziral manjše roparske pohode v škodo bolj šibkih plemen in je sklepal pogodbe o nenapadanju s tistimi bolj močnimi, vsaj do takrat, ko se sam ni počutil dovolj močnega (da je lahko osvojil tudi ta). Sčasoma je dosegel, da so ga različna plemena prepoznala kot svojega vojaškega in verskega voditelja.

Mohamedovo zanimanje za romanje

V obdobju, ki ga je Mohamed preživel v Meki (610-622), se ni zdelo, da bi se zanimal za romanje. V Medini pa se je njegovo zanimanje po nekaj letih prebudilo, najverjetneje se je zavedal družbenopolitične pomembnosti, ki bi ga tako ogromen shod Arabcev iz vseh plemen lahko imel. Kakor vsi Arabci Severa si je želel letno romanje, vendar mu to ni bilo dovoljeno, v tistem času je namreč že postal sovražnik lastnega plemena, Quraysh (Meka). Marca leta 628 je Mohamed odpotoval v Meko s približno tisoč šeststotimi možmi, poleg žrtvenih živali, da bi izvršil *'umrah* (malo romanje). Nasprotovanje je bilo močno in Mohamed se je odpovedal napadu in se raje odločil za pogajanje: tako je dosegel, da je lahko *'umrah* opravil naslednje leto. Dolžnost romanja se prvič pojavi v suri 3 vr-

stici 97, datirani iz leta VI *egira*, torej iz leta 628: »Alah je zapovedal ljudem, ki lahko, naj poromajo k Hiši (*wa-lillâhi 'ala n-nâsi hiddu l-bayti, mani statâ' a ilayhi sabîlan*)«.4

Leta 629, proti koncu svojega življenja, je Mohamed spoznal, da se lahko zanese na svojo moč in je krenil proti Meki. Prebivalci mesta so se boječ njegove moči in pa tudi zato, ker je pripadal njihovemu lastnemu plemenu, raje izognili oboroženemu spopadu in so z njim sklenili dogovor; odločili so se torej, da se umaknejo, in dovolili, da je Mohamed izvršil romanje, niso pa mu hoteli prisostvovati. Sedmega marca istega leta, tri leta pred smrtjo, je Mohamed dosegel dovoljenje za miroljuben vstop v svoje mesto in za izvršitev malega romanja (*'umrah*). Vendar pa je bilo to romanje preprosto dejanje pobožnosti in ne »romanje«, pri katerem bi bilo prisotnih na tisoče vernikov, kar je obžaloval.

Mohamed je moral počakati do leta 631, da je lahko organiziral romanje. Vodil ga je Abû Bakr, eden prvih spreobrnjencev. To je bilo prvo uradno romanje, rahlo predelano po nekem starodavnem poganskem obredu; romanje so »abramizirali« oziroma islamizirali tako, da so različne obrede povezali z Abrahamovim likom. Mohamedu je uspelo ponovno pridobiti Meko.

Naslednje leto, marca 632, je Mohamed lahko opravil svoje prvo muslimansko romanje, ki je bilo hkrati tudi poslovilno. Z uvedbo zapovedi o romanju je dosegel islam svojo dokončno strukturiranost; v ta namen Koran navaja sledeče, od Boga izrečene besede: »Prepovedano vam je, kar je samo po sebi umrlo, in kri in svinjsko meso in vse, kar je zaklano v drugem, a ne Alahovem, imenu, in žival, ki je zadavljena, in ki je s topim predmetom ubita, in ki je strmogljavljena, in ki je z rogom prebodena, in ki je od zveri oklana, razen če ni od vas usmrčena, in ki je na žrtvenikih darovana. In prepoveduje se vam s puščicami vedeževati, ker je to greh! Danes so ne-

verniki v obupu zapadli zaradi vere vaše, zato se njih ne bojte, Mene se bojte! Danes sem vam vašo vero izpopolnil in Svoj blagoslov do vas izpolnil, in da bi islam vaša vera bila, to sem Jaz želel! A ta, ki bo primoran, ko lakota pustoši, brez namere greh storiti, Alah takšnemu odpušča in je usmiljen.« (Koran 5, 3).

Maja 632, malo pred tem, ko je zbolel, je Mohamed pripravil vojni pohod proti Transjordaniji, vodenje katerega je zaupal svojemu potomcu Usâmahu. Osmega junija leta 632 je Mohamed v objemu 'Â'iscie umrl.

Izvor romanja v Meko

Obredi, povezani z odvijanjem romanja v Meko, so poganski obredi, ki so bili v nadaljevanju islamizirani, včasih se jim je pripisal tudi nov pomen. Podatke o tem je potrebno poiskati v zgodovinskih virih, ki niso muslimanski – muslimanski teksti namreč navadno ne prikažejo resničnega zgodovinskega pogleda. Ena od značilnosti islama, ko govori o verskih vprašanjih, je ravno ta, da izgleda, kakor bi se pojavil *ex nihilo*. Le orientalisti, in zdaj nekateri muslimanski strokovnjaki, ki so emigrirali na Zahod, začenjajo s preučevanjem teh izbranih zgodovinskih vidikov.

Zdi se, da so v tretjem in četrtem stoletju krščanske dobe, nekaj stoletij pred prihodom islama, nekateri nomadi iz Mezopotamije prišli v stik z Arabci, ki so prav tako kot ti nomadi potovali sem in tja med Indijskim oceanom in Sredozemskim morjem. Meka je predstavljala središče te poti in tudi pomemben kraj postanka. Glavni vzrok, ki je omogočil Meki, da je postala pomembno središče sredi puščave, je bil povezan z obstojem znanega izvira, izvira *Zamzam*. Mezopotamske tradicije so pripisovale temu kraju abrahamsko pričevanje: Abraham naj bi namreč ponovno zgradil to svetišče, ki je bilo porušeno. Gre za legende, mite, ki pa so bili vendarle prisotni v mezopotamskih tekstih, ki so jih vsebovali arabski teksti predhodni islamu. V skladu s temi le-

gendami naj bi angel pokazal Agari izvir *Zamzam* in voda izvira naj bi odžejala njo in malega Izmaela. Še danes se v Egiptu za čutaro uporablja besedo *zamzamiyyah*, kot bi bila to voda izvira *Zamzam*, ki jo vsak nosi s seboj; vendar pa izraz izhaja gotovo iz romanja v Meko: vsak si je namreč želel vzeti nekaj čudežne angelske vode. Ravno od tod (iz te tradicije torej) povezava z Abrahamom.

Nekateri romarski obredi so delno povezani z Abrahamom, druge pa najdemo v raznih čaščenjih.

II. Muslimansko romanje: štiri postaje

Pri izvršitvi romanja v Meko poznamo štiri temeljne postaje.

Prva postaja: *ihrâm*

Prva postaja je *ihrâm*, pred prihodom v Meko, v enega izmed petih krajev določenih za ta namen, ti pa so: Dhû l-Hulayfah (danes Biyâr 'Alî, 8 km oddaljen od Medine in 450 km od Meke); Đuhfâh (187 km severozahodno od Meke); Wâdî l-'Aqîq (100 km od Meke); Qarn al-Manâzil (95 km od Meke) in nazadnje Yalamlam (pod samim hribom, 54 km od Meke).

Ta stopnja predvideve troje dolžnosti: obleci *ihrâm*; izraziti namen (*niyyah*), ki utemeljuje dejanje, ki bo izvršeno; narediti *talbiyah*.

Posvetitev in njene prepovedi

Ihrâm je v bistvu obred »posvetitve« oseb. Beseda *ihrâm* ima enak koren kot *haram* (sveti prostor pred mošejo ali cerkvijo, ali pa, danes, na univerzi, prostor, kamor policija ne sme vstopiti), ali pa kot *harâm* (ki je nasprotje od *halâl*, dovoljeno; *harâm* je torej nedovoljeno, prepovedano), ali kot *harîm* (*harem*, torej ženske, prepovedane drugim osebam) idr.

Koren nakazuje idejo »svetega«, s katero je povezana ideja prepovedanega. Tudi žen-

ske so uvrščene v to kategorijo: *harem*. Priročniki zato naštevajo več kot dvajset prepovedi za tistega, ki je vstopil v *ihrâm*. Nekaj primerov: lov (zemeljskih živali, ne pa tudi rib); spolni odnosi ali pogledi poželenja; onanija; uporaba parfuma; uporaba okraskov (*kaĵal* za oči, *henné* za roke, prstani, verižice idr.); uporaba masti ali kreme za zaščito proti soncu; gledati se v ogledalu (dovoljeno se je gledati v vodi, voznik med vožnjo lahko gleda v vzvratno ogledalce); obleci se v šivane ali zapete obleke (na primer spodnjice – ni dovoljeno moškim) ali v svilene obleke (ni dovoljeno tako ženskam kot moškim); zakriti si glavo ali noge s sandali ali z nogavicami (ni dovoljeno moškim); pokriti si obraz (ni dovoljeno ženskam); ubiti insekte na svojem telesu (bolhe, uši idr.); striči si lase, dlake ali nohte (med tuširanjem paziti, da se ne izgublja lase); depilirati se ali izdreti zob; postaviti se v senco (ni dovoljeno moškim); govoriti laži; prisegati ali preklinjati; nositi orožje (meč, bodalo ipd.) in tako naprej.

Kdor prekrši eno od teh prepovedi (ali katero drugo – prepovedi je namreč še mnogo in so našteje v številnih knjigah), mora plačati »globo pokore«, ki jo določijo pravniki. Na primer, kdor se je »igral z ženo, dokler ni pritekla sperma«, mora plačati globo ene kamele; enako se zgodi tistemu, ki je »poljubil ženo s poželenjem«, če pa se je to zgodilo brez poželenja, je dovolj ovca. Kamelo mora plačati tudi, kdor se prostovoljno masturbira; če neprostovoljno, ni pokore, mora pa vseeno prositi Boga odpuščanja. Za tistega, ki se je nadišvil pred *ihrâmom*, cena pokore »ni znana«, je pa kljub temu dobro plačati dar v hrani. Kdor si je prostovoljno obril glavo po *ihrâmu*, mora plačati ovco. Če si je kdo pokrtil glavo ali jo popolnoma potopil v vodo, mora plačati ovco za vsakokrat, ko se je prekršil, če pa je bila glava le delno pokrita ali delno potopljena, mu ni treba plačati ničesar; za žensko, ki si je pokrila obraz, ni globe po-

kore, kljub temu da je to prepovedano, dovoljeno pa ji je dati roke na glavo ali na obraz, da se zaščiti pred soncem. Kdor krvavi pri umivanju zob s ščetko, je zanj bolje, da s tem početjem kar preneha. Seznam se nadaljuje in je dolg.

Danes muslimani ne poznajo razlogov, iz katerih so te norme in prepovedi izpeljane. Če enega od njih vprašamo, na primer zakaj si ni dovoljeno ostriči nohte ali lase, ne dobimo primerne odgovora. Posledično so si nekateri avtorji izmislili alegorične pomene; v resnici gre za zelo stare obrede, o čemer priča tudi zgodba o Samsonovih laseh, povezana z dejstvom, da je imeti dolge lase pomenilo *nazir* (*nadhîr* po arabsko), se pravi »posvečeno Bogu«. V vseh antičnih verstvih se mora namreč, kdor vstopi v sveti prostor, vzdržati določenih dejanj.

Obstoj teh prepovedi je pomemben: islam, kot vse religije, močno vztraja pri tem, kar je dovoljeno in kar je prepovedano (*halâl* in *harâm*), prav tako kakor judovstvo razlikuje to, kar je *kasher* (dovoljeno, skladno z zapovedmi) od tega, kar je *taref* (nedovoljeno). Sicer pa vse religije vztrajajo pri razlikovanju med čistim in nečistim. Krščanstvo tu predstavlja izjemo, zato ga ne moremo jemati kot tehten normativni primer. Vsa ta vrsta zapovedi pripomore k dejstvu, da je pravo (*fiqh*) in pravna znanost (*iftâ'*) najbolj razvita veda v islamu, veliko bolj od teologije. *Ulemi* ('*ulamâ*'), torej »učenjaki«, so vedno pravni strokovnjaki.

Obleka *ibrâm*

Ihrâm vsebuje troje dolžnosti (*wâgibât*). Prva, čeprav je večkrat omenjena na tretjem mestu, je ravno *ibrâm* sam in sestoji v tem, da slečeš vsakdanje obleke in oblečeš sveto belo oblačilo. Za ženske je to navadna bela tkanina iz enega kosa, največkrat bele barve. Moška obleka je sestavljena iz dveh kosov goste bele tkanine (tako prekrijejo spolovila),

je preprosta in brez šivov: spodnji del (*izâr*) prekriva dolžino od popka do kolen, zgornji del (*ridâ'*) pa zakriva ramena. Oba kosa sta brez šivov. Gre za antične obrede in muslimani ne znajo razložiti, kaj je natančni pomen odsotnosti šivov, vendar pa ta postane bolj razumljiv, ča ga primerjamo v luči religijske znanosti.

Simbolizem obleke je jasen. Njegova preprostost nagovarja k popolni odpovedi svetu in vsemu zemeljskemu. Bela barva kliče k čistosti srca in dejanj. Dejstvo, da so vsi, revni in bogati, vladarji in podložniki, Arabci in Afričani itd., enako oblečeni, ustvarja močan občutek bratske povezanosti; vsak se odpove kakršnemu koli znaku družbenega razlikovanja ali materialnemu privilegiju in se tako pred božjim obličjem predstavi kot popolnoma enak drugim, tako v zunanjem izrazu kot v popolni ubogljivosti Najvišjemu.

Niyyah in *talbiyah*

Druga dolžnost je namen (*niyyah*), kjer je treba povedati, zakaj se je nekdo odločil za romanje v Meko. Romar mora postati in se vprašati po vzroku tega, kar izvršuje. Kot je bilo že omenjeno za krščansko romanje, ne romajo vsi le iz verskih razlogov, četudi bi se vzrok vsakega romanja moral nahajati v misli: »To počnem samo zate, o Bog, da ubogam tvoje prijateljstvo«.

Tretja dolžnost je *talbiyah* oziroma dolžnost romarja, da zmoli kratko molitev, pri kateri ponavlja starodavno besedo *labbayka*, ki pomeni »tukaj sem«. Romar, medtem ko se pripravlja, govori: »Tukaj sem, Gospod, tukaj sem! Tukaj sem, nikogar ni, ki bi ti bil podoben, tukaj sem! Tebi hvala, slava in moč! Nikogar ni, ki bi ti bil podoben, tukaj sem!«.

Labbayka, Allâhumma, labbayka!

Labbayka, lâ darîka laka, labbayka!

Inna l-hamda wa-n-ni'mata laka, wa-l-mulka!

Lâ darîka laka, labbayka!

Ta kratka molitev se med celotnim romanjem večkrat ponovi, tako da se srce usmeri proti Bogu: zmoli se jo takoj, ko se prebudi, preden se naredi katero koli delo in vsakokrat, ko se sreča drugega romarja. Če je možno, naj bi se jo molilo vse do prihoda v Meko. Ponavljanje klica »tukaj sem« poudarja popolno razpoložljivost Bogu, ki je ena najlepših značilnosti islama. Vrnil se bom k pomenu *labbayke*, tako da jo bom paralelno primerjal z ekvivalenti v Svetem pismu.⁵

Druga postaja v Meki, v Sveti mošeji

Druga postaja je v Meki, v notranjosti Svete mošeje (*al-masgid al-harâm*). Potrebno

je storiti dvoje: hoja (*tawâf*) okoli *Ka'bah*, in tek med gričema Safâ in Marwâ.

Hoja (*tawâf*) okoli *Ka'bah*

Tawâf je hoja okoli *Ka'bah*, kubičnega kamna v notranjosti Svete mošeje (*al-masgid al-harâm*). Preden vstopi, se romar očisti vseh nečistosti. Ženska si mora popolnoma pokriti telo in lase. Sledi namen (*niyyah*). Poleg tega se ob prihodu do Svete mošeje priporoča posebno molitev.

Romar nato začne krožiti sedemkrat okoli *Ka'bah*, tako da začne pri Črnem kamnu in konča vsak krog v začetni točki: prvi krog meri manj kot sto metrov, zadnji krogi pa več sto. Obstajajo natančna določila, kako

Posoda v obliki konja in jezdeca, poslikana keramika, 12. – 13. st., Iran, 27.6 cm x 7.6 cm x 21 cm, Metropolitanski muzej, New York.

pravilno izvršiti kroge, in sicer je potrebno iti mimo Izmaelovega kamna (*Higr Ismā'īl*) in pred Amrahamovo postajo (*Maqām Ibrāhīm*) v nasprotni smeri urinega kazalca, tako da je Ka 'bah vedno na naši levi strani. Če nismo sledili temu načinu, je potrebno *tawaf* ponoviti. Pri vsakem krogu mora romar tudi moliti določene molitve. Molitev prvega kroga se glasi:

»Naš Bog, prosim Te v Tvojem imenu, v katerem se hodi po vodni gladini, kakor se hodi po zemeljskem površju; in prosim te v Tvojem imenu, s katerim Te je Mojzes poklical ob robu Gore (Sinaj) in si mu odgovoril s Svojo ljubeznijo; in prosim Te v Tvojem imenu, s katerim si odpustil Mohamedu (na njem božje molitve!), njegove pretekle in prihodnje grehe in si ga napolnil s Svojo milostjo; (prosim Te) naredi iz mene...«.

Tek (sa 'y) med gričema Safā in Marwā

Po končanem *tawāfu* je priporočljivo začeti *sa 'y* med gričema Safā in Marwā. Ta obred ima svojo osnovo v Koranu, v suri Krave (Koran 2, 158): »Res sta Safa in Merva med Alahovimi znaki. Kdor h Kabi poroma ali umro izvrši, ne bo zagrešil, če se ta dva obhodi. A zanj, ki z dobrim srcem kakšno dobro stori, Alah res hvaležen in vseveden je!«

Po odhodu od vrat pred črnim kamnom se začne povratna pot med skalnatima gričema Safā in Marwā, ki sta približno štiristo metrov oddaljena drug od drugega. Gre za neke vrste pohod-tek (ravno *sa 'y*), ki predstavlja Agarin tek, ko, sama v puščavi, ni vedela, kaj narediti. Po muslimanski, pa tudi predislamski arabski tradiciji je Agar (Hāgar), ko se je znašla v težavah in je videla sina Izmaela žejnega, tekla v iskanju vode, takrat pa je po božji previdnosti ob dečkovih nogah privrel izvir vode, imenovan Zamzam. Zato se romar, potem ko sedemkrat prehodi to pot, odpravi k izviru Zamzam in popije požirek vode.⁶

Svetopisemski tekst, več kot tisočletje predhoden arabski tradiciji: »Abraham je zgodaj zjutraj vstal, vzel kruha in meh vode, dal to Hagāri na rame in jo z dečkom poslal proč. Šla je in blodila po beeršébski puščavi. Ko pa je voda v mehu pošla, je vrgla dečka pod enega od grmov. Potem je šla in sedla za streljaj puščice daleč; rekla si je namreč: »Naj ne gledam, kako deček umira!« Ko je tako sedela v bližini, je na glas zajokala. Bog je pa slišal dečkov glas in Božji angel je iz nebes poklical Hagāro ter ji rekel: »Kaj ti je, Hagāra? Ne boj se, kajti Bog je slišal dečkov glas od tam, kjer leži. Vstani, poberi dečka in ga drži s svojo roko! Kajti iz njega bom naredil velik narod.« Bog ji je tedaj odprl oči, da je zagledala studenec. Šla je, napolnila meh z vodo in dala piti dečku. Bog je bil z dečkom. Rastel je, prebival v puščavi in postal lokostrelec. Živel je v parānski puščavi. Mati pa mu je dobila ženo iz egiptovske dežele.«⁷

Pred začetkom teka romar reče: »Bog je največji!« (sedemkrat); »Slava Bogu!« (sedemkrat); »Ni drugega božanstva izven Boga!« (sedemkrat); »Slava Bogu! Ni drugega božanstva izven Boga! Ni drugega božanstva razen Boga samega! Nikogar ni, ki bi Mu bil podoben!« (trikrat); »Njemu kraljestvo! Njemu hvala! Daje nam življenje in smrt, daje nam smrt in življenje! On je živ in ne umre!«; »V Njegovih rokah je Dobrota! On je vsemogočen!« itd. Po še drugih vzklikih sledi: »Bog je največji!« (stokrat); »Ni drugega božanstva izven Boga!« (stokrat); »Hvala Bogu!« (stokrat); »Slava Bogu!« (stokrat). Tako nadaljujejo precej minut.

Med tekom se molijo tudi drugi zelo lepi klici in za vsako pot je določeno posebno vzklikanje. Zakaj se pot sedemkrat ponovi? Lahko bi odgovorili: »Zakaj pa mi rečemo trikrat ali devetkrat *Kyrie eleison?*«. Gre za simbolične številke, ki nimajo razumskega pomena.

Avtorji pravijo, da si romar po teku odreže pramen las v znak pobožnosti. Ne sme pa

si obriti glave, kajti to je znak bogoskrunstva, in ne bi mu bilo dovoljeno dokončati *ihrâma*.

Tretja postaja: 'Arafât

Do te točke so bili obredi individualni. Od te postaje dalje pa se obredi izvršujejo skupaj z drugimi v točno določenem času, in sicer med osmim in dvanajstim dnem v mesecu *dhû l-higgah*. Dan pred tem, sedmega torej, se romarji zberejo v medinski mošaji in poslušajo *khutbah*, ki jih opominja, katere so dolžnosti romanja.

Osmega dne v mesecu tisti romarji, ki so prekinili *ihrâm*, z njim ponovno začnejo. Ta dan se imenuje »dan napajanja« (*yawm at-tarwiyah*), ker se napoji živino, romarji pa dan izkoristijo, da se oskrbijo z vodo. Nekateri orientalisti vidijo v tem dnevu bolj sled starega obreda prošnje k pospeševanju dežja.

Večstotisočglava množica romarjev se premakne proti visoki planoti Arafât, približno 25 km vzhodno od Meke. Tu se začne glavno obred *hagga*. Devetega v mesecu vsi romarji stojijo nasproti Gabal ar-Rahmaha, majhnega skalnatega griča v Arafâtski dolini, od poldneva do sončnega zahoda. Tako izvršijo skupni obred posredovanja za grehe, imenovan *is-tighfâr*, pri katerem stojijo okoli šest do osem ur (natanko od poldneva do zahoda). Gre za *wuqûf*, biti v posredovanju. Gre seveda za značilno dejanje molitve, ko stoje kličeš in prosiš Boga, tako v krščanskem Svetem pismu kakor tudi v drugih verstvih.

Ob sončnem zahodu se z visoke planote Arafât začne strnjen tek dveh ali treh milijonov ljudi, imenovan *ifâdah*. Vsi tečejo proti prvi postaji po poti, ki vodi nazaj v Meko in jo predstavlja Muzdalifah (grič, ki je 14 km oddaljen od mesta Meke), do katerega se preteče 11 km po puščavi. Muzdalifah je kraj, ki ga Koran v suri 2, vrstici 198, imenuje *al-Maš'ar al-Harâm*. Ko prispejo, skupaj zmolijo zadnji dve molitvi dneva, ki sta *maghrib* in

'isâ'. Ljudje vstopijo v razsvetljeno mošejo in v njej prebijejo noč med devetim in desetim dnevom romarskega meseca. Bodite pozorni na zelo natančno poudarjanje romarskih dni: odhod je določen za osmi dan in ne more se odpotovati sedmega ali enajstega dne. Vse je zelo strogo določeno. Starejše ali bolne osebe in ženske lahko četrto postajo pričnejo ponoči, pred drugimi, da se tako izognejo gneči.

Četrta postaja v dolini Minâ: kamenjanje in žrtvovanje

Naslednje jutro, v desetem dnevu *dhû l-higgaha*, potem ko zmolijo jutranjo molitev (*salât al-fagr*), romarji ponovno skupaj odpotujejo do postaje, ki je določena v dolini Minâ (velika dolina, 6 km oddaljena od Meke); prepotuje se nadaljnih 8 km. Ta dan imenujejo »dan klanja« (*yawm al-Nahr*). To je veliki dan Praznovanja (*yawm al- 'Îd* ali *'Îd al-Adhâ* ali še drugače *al-'Îd al-kabîr*). Tri dni bo Minâ kraj romarskega shoda.

Kamenjanje hudiča

Prvo dejanje je »kamenjanje hudiča« (*Ramy Gamrat al- 'Aqabah*). Vsak romar si priskrbi majhne kamne v velikosti olivine pečke (velikokrat jih prinese s seboj iz Muzdalifaha) in jih, potem ko je preklel hudiča, s silo vrže. Kamni morajo biti iz harama in ne smejo biti kamni, ki so že bili uporabljeni v kakšni izmed prejšnjih kamenjanj. Hudiča (*al-Gaytân ar-ragim*, torej Kamenjanega Satana), predstavlja največja stela v kraju, imenovana *Gamrat al- 'Aqabah*. Če kamen stebra ne zadene v polno, se vrže še enega, in tako dalje do sedmega poskusa.

Tudi ta obred je postavljen v odnos z Abrahamom: ta naj bi, po mohamedski tradiciji, med hudičevim skušanjem in nagovarjanjem k verovanju v malike, v hudiča metal, v treh ponovitvah, sedem kamnov, da bi ga odgnal.⁸

Praznovanje žrtvovanja

Ob koncu obreda kamenjanja sledi »žrtvovanje žrtve« (*nahr*) – ponavadi je to ovca ali koza -, ki mora biti izvršeno prav na tem istem kraju. Od tod tudi ime samega praznovanja, *Īd al-Adhâ*, torej praznovanje žrtev ali žrtvovanja. Vsak musliman mora žrtvovati eno žival (med drugim se danes postavlja vprašanje o potratih več milijonov živali), če pa žrtvuje kamelo, ta velja za pet oseb. Vsak romar poje kos živali, kar ostane, razdelijo revnim. Danes ta obred organizirajo na industrijski način: ceno žrtve se plača nekemu savdskemu podjetju, specializiranemu za obred žrtvovanja, in ta romarju izroči, kar si je pač želel; meso nato zamrznejo in z letalom pošljejo v najbolj revne in s pomanjkanjem zaznamovane muslimanske dežele. Ostalo meso nazadnje zakopljejo.

Ob koncu vsega se v dolini Minâ izvrši obred »desakralizacije«, romarji si torej ostrižejo nohte in lase in lahko imajo spolne odnose; po dveh dnevih se namreč »sveto« stanje zaključijo.

Zadnja postaja v Meki: tek in tawâf

V končni postaji, ko prehodijo še zadnjih 6 km, romarji končno dospejo v Meko, tu se vsi zberejo pri *Ka 'bah*, kubičnemu spomeniku, in izvršijo *circumambulatio*, ali: sedemkrat obkrožijo *Ka 'bah*, medtem ko hitro tečejo s pogledom vedno obrnjenim proti Črnemu kamnu in se ga poskušajo dotakniti, kakor so to že počeli pred nekaj dnevi. Zelo pomembno se je dotakniti kamna, četudi gre za poganski spomenik, in ga poljubiti. Bolj rigoristični avtorji pa zagovarjajo, da je treba

Krožnik, zadnja četrtina 16. st., otomansko obdobje, Iznik, Turčija, poslikana in glazirana keramika, Metropolitanski muzej, New York.

usta le približati kamnu, ne da bi ga poljubili, ravno zaradi njegovega poganškega izvora; skratka, tudi odnos do kamna je precej nejasen. Krogi okoli *Ka'bah* se imenujejo *tawâf al-nisâ'*, *circumambulatio* žensk. Od tega trenutka imajo moški in ženske lahko spolne odnose. Nato se vrnejo v dolino Minâ, kjer prenočijo. Naslednji dan, dvanajstega v mesecu *dhû l-higgah*, se ponovi obred kamenjanja (*ramy*). Tokrat kamne mečejo ne v eno, ampak kar v tri stele, in vsako od njih morajo sedemkrat zadeti.

Ti poganski obredi zastavljajo muslimanom vprašanja

Seveda vsi ti obredi, ki združeni sestavljajo obred romanja, zastavljajo muslimanom vprašanja. Razmišljajo, zakaj se izvršujejo poganski obredi, zakaj odhod v določeno smer, zakaj tek, zakaj kroženje, zakaj sedemkrat, zakaj kamenjanje itd. In čeprav poskušajo tem dejanjem pripisati pomen, povezan z Abrahamom, Izmaelom idr., vprašanja ostajajo.

Ta problem je zelo zanimivo izrazil eden največjih muslimanskih avtorjev v zgodovini, telog, ki ga imenujejo »dokaz islama« (*huggat al-islâm*) oziroma al-Ghazali (1058-1111), v svojem impozantnem delu v štiridesetih zvezkih, z naslovom *Poživiti religijske vede (Ihyâ' 'Ulûm ad-Dîn)*, posebno še v poglavju, ki je posvečeno romanju.⁹ Ghazali je presečen, skoraj užaljen, zaradi nerazumskega značaja romanja. On, ki je poskušal združiti razum in vero, misticizem in legalizem, trdi: »V ta namen je Bog primoral ljudi v času romanja na dejanja, na katera se duše ne navadijo in v katerih razum ne najde nikakršnega pomena, kot je na primer obredno kamenjanje hudiča ali hoja med gričema Safâ in Marwâ. Vendar pa se ravno preko takih obredov kaže popolna ubogljivost božjega služabnika« (str. 315, 5-7).

Pomen vsega tega je torej v dejstvu, da gre za božji ukaz.

»Zakonita miloščina (*zakât*) ustreza razumljivemu usmiljenju, h kateremu se razum nagiba. Post temelji na premagovanju želje, ki je orodje božjega sovražnika (Satana), in temelji na posvečanju pozornosti čaščenju, pri čemer se ostalim skrbem odpovemo. Poleknitev in pokora pri *molitvi* sta značilni dejanji ponižnega ravnanja in ponižnosti pred Najvišjim« (str. 315, 7-9).

»Kar pa zadeva hojo sem ter tja in tek (*sa'y*), obredno kamenjanje hudiča in druga podobna dejanja, duše ne najdejo nič, kar bi jih opravičilo, človeška narava jih ne prepozna, razum ne odkrije pomena. Izključno božji ukaz je tisti, ki sili k tem dejanjem; in ravno v pripravljenosti uklonitve temu ukazu, kajti gre za ukaz – ki se ga moramo držati –, je veličina tega dejanja« (str. 315, 9-11).

Ghazali se zaveda vprašanj, ki jih taka dejanja zastavljajo, a trdi, da se ravno v tem – v počenjanju stvari, ki jih ne razumemo –, skriva vrhunec božjega čaščenja. Če so ostale dolžnosti in temeljna dejanja (miloščina, post in molitev) razumljivi, za romanje tega ne bi mogli trditi. Zato pri slednjem še toliko bolj potrebujemo ubogljivost božjemu ukazu, ki je islamu lastna.

III. Romanje v Koranu

V tem delu bi želel bralcu preprosto, brez komentarja in drugih obremenitev besedila, navesti nekaj odlomkov iz Korana¹⁰, ki tematizirajo romanje v Meko in v druge podobne kraje. Navajal bom po zaporedju, kakršno je v Koranu.

Koran predstavlja in usmerja romanje predvsem kot niz obredov, ki jih je ukazal Bog; kdor ga bo ubogal, bo rešen. Obrede je treba spoštovati, najbolj pa se je treba bati Boga, kar je nekakšna rdeča nit vsega zapisanega.

Sura II: El-Bekare (Krava)

”125. In Hram smo v zbirališče in varno mesto spremenili: Ibrahimovo mesto kot pro-

stor za molitev vzemite!’, ter Ibrahimu in Ismailu v polog smo dali: ‘Hišo Mojo očistita za prišleke in stanovalce tamkajšnje in za one, ki se bodo klanjali in na tla padali!’

126. In ko Ibrahim zaprosi: ‘Gospodar moj, varen ta kraj Ti naredi in s plodovi stanovalce njegove oskrbi, tiste, ki v Alaha in Oni Svet verjamejo!’ Alah reče: ‘A temu, ki veroval ne bo, kratek užitek bom podaril in potem ga s silo v trpljenje Ognja bom uvedel!’ Grozno je to bivališče!

127. In ko sta Ibrahim in Ismail temelje Hramu dvigovala, govorila sta: ‘Naš Gospodar, prejmi to od naju! Ti res vse slišiš in vse veš!’

128. Gospodar naš, naredi naju Tebi predana in najin zarod Tebi predan! Pokaži nama zakone in obrede in odpusti nama, ker prejemnik kesanja in usmiljen res Ti si!

129. Gospodar, Poslanca jim pošlji izmed njih, da jim Tvoje verze govori, o Knjigi in Modrosti podučiti, in da jih očisti! Ti si močan in res si moder!’

158. Res sta Safa in Merva med Alahovimi znaki. Kdor h Kabi poroma ali umro izvrši, ne bo zagrešil, če se ta dva obhodi. A zanj, ki z dobrim srcem kakšno dobro stori, Alah res hvaležen in vseveden je!

196. Zaradi Alaha hadž in umro izpolnite, a če vam to onemogočeno bo, potem koljite žrtve, do katerih z lahkoto pridete! In svojih glav, dokler žrtve do svojega mesta ne pridejo, ne brijte! A kdor od vas bo bolan ali ga glavobol bo mučil, njemu odkupnina je post ali miloščina ali žrtev. Ko pa boste varni, do hadža umro opravite, in žrtev, do katere dospete, zakoljite! Kdor pa ne najde, naj se v času hadža tri dni posti in sedem dni, ko domov se vrne. To celih je deset dni. To je za tiste, katerih družina v Meki ne stanuje. In Alaha se bojte in vedite, da Alah res strogo kaznuje!

197. Hadž je v znanih mesecih. Kdor se obveže, da v njih hadž opravi, za tega ni spolnih odnosov in grehov nobenih in ne prepira v času hadža. A kar dobrega vi storite, to

Alah ve! In za hadž popotnico pripravite, a najboljša je popotnica Alaha se bati! Zato, vi razumni, Mene, Alaha, se bojte!

198. Ni greha, ko milosti iščete od Gospodarja vašega. In ko z Arafata krenete, Alaha pri Svetih mestih omenjajte! In spomnite se, kako vas je On napotil, čeprav ste pred tem vi med tistimi, ki so zašli, bili.

199. Potem pojdite, od koder ostali svet odhaja, in od Alaha odpuščanja prosite. Alah res odpušča in usmiljen je.

200. Ko zaključite vaše obrede, spet Alaha omenite, kakor svoje prednike omenjate, a Alaha še bolj omenjajte! So ljudje, ki pravijo: ‘Gospodar naš, daj nam Ti na Tem Svetu!’ Takšni na Onem Svetu nikakršnih zaslug ne bodo imeli!

201. A so tudi oni, ki pravijo: ‘Naš Gospod! Daj nam dobrega na Tem Svetu in dobrega na Onem Svetu in reši nas muk v Ognju!’

202. Takšnim pripadajo zasluge v tem, kar so dosegli! A Alah hitro račune dela.

203. Ob določenih dnevih Alaha omenjajte! Za tistega, ki z odhodom pohiti in samo dva dni ostane, ni greha in ni greha za tistega, ki še ostane, če se Alaha boji. Zato se Alaha bojte in vedite, da pred Njim se boste zbrali!“

Sura III: Al Imran (Imranova družina)

“96. Res je prvi hram ljudem v Beki postavljen, blagoslovljen in ljudem vsem smerokaz!

97. V njem so Jasni Znaki, Prostor Ibrahimov! Naj bo varen, kdor v njega pride! In zaradi Alaha naj ljudje k Hramu romajo, kdor koli pot lahko obvlada! A kdor ne verjame, Alah zmore brez vseh ljudi.“

Sura V: El- Maide (Miza)

“1. Verniki! Pogodbe izpolnajte! Dovoljena vam je živina, razen tistih živali, katerih prepoved se vam bo navedla. In dokler obrede

hadža opravljate, loviti vam ni dovoljeno! Alah predpisuje, kakor On želi.

2. Verniki! Alahovih obredov hadža ne onečaščajte in ne svetih mesecev in ne žrtev, še posebej ne tistih z ogrlicami okrašenih, in ne ljudi k Svetemu Hramu namenjenih, ki od svojega Gospodarja zadovoljstvo in obilje iščejo. A ko obrede hadža opravite, tedaj lovite! In naj vas sovraštvo do nekega naroda ne navede, ker so vam dohod do Svetega Hrama prepredčili, da bi ta narod napadli! Z dobrimi deli in bogaboječnostjo si pomagajte, a v grehu in sovraštvu ne sodelujte! In Alaha se bojte! Ker Alah res težko kaznuje.

96. Dovoljeno vam je v morju loviti, vam in potnikom se z lovom hraniti in v tem uživati! Prepovedano vam je na kopnem loviti, vse dokler ste v oblačilih romarskih, ko hadž opravljate. In Alaha, pred Komer se boste zbrali, se bojte!

97. Alah je Kabo, Sveti Hram, spremenil v za svet prepovedano, kakor tudi mesec sveti in žrtve, še posebej te, z ogrlicami nagizdane; in vse to, da veste, da Alah ve vse, kar je na nebesih in vse, kar je na Zemlji, in da Alah res vsako stvar ve!“

Sura VIII: El Enfal (Plen)

“34. In kaj imajo oni, da jih Alah ni kaznoval, čeprav oni drugim ne dopuščajo k Svetemu Hramu priti, a niso njegovi čuvarji? Čuvarji Svetega Hrama naj bodo samo oni, ki so bogaboječi, vendar večina njih ne ve!

35. Njihova molitev pri Hramu Svetem je samo žvižganje in ploskanje z rokami, zato vi okusite kazen, ker ne verjamete!“

Sura IX: Et-Tevbe (Kesanje)

“3. To je obvestilo Alaha in Njegovega Poslanca svetu na dan hadža velikega: ‘Alah in Njegov Poslanec ničesar nimajo z mnogobožci!’ Če se pokesate - to je za vas dobro, a če hrbet obrnete - vedite, da se Alahu izogniti ne morete! Te, ki zanikajo, z bolečo kaznijo razveseli.

4. Vendar ne teh mnogobožcev, s katerimi ste pogodbo sklenili, in je oni nato v ničemer niso prekršili niti so komu proti vam pomagali - takšnim njih pogodbe ob roku izpolnite, a Alah ima rad bogaboječe!

5. A ko sveti meseci minejo, tedaj mnogobožce ubijajte, kjer koli jih najdete, in jih v ujetništvo jemljite in jih obkoljajte in zasede jim na vsakem prehodu pripravljate! A če se pokesajo, in se bodo k molitvi sklanjali in miloščino dajali, tedaj jih spustite na njihovo pot; Alah res grehe oprošča in je usmiljen.

6. A če kakšen mnogobožec pri tebi zatočišče poišče, ti mu zaščito nudi, da bi Alahove besede on slišal, nato pa ga na zanj varno mesto odpelji! Tako naj bo, ker so oni res narod, ki ne ve.“

Sura XIV: Ibrahim (Ibrahim)

“34. In On vam daruje od vsega onega, kar od Njega zaprosite! In celo če bi Alahove blagoslove šteli, jih naštetih ne bi mogli! Resnično je človek robot in nehvaležen!

35. In ko je Ibrahim rekel: “Gospodar moj, naredi to mesto varno, a mene in sinove moje od čaščenja malikov Ti oddalji!“

Sura XXII: El Hadždž (Hadž - Romanje)

“26. In ko smo Mi Ibrahimu kot pribežališče mesto Hiše dali: ‘Meni ničesar za enakega ne imej in to Hišo mojo očisti za one, ki jo bodo obiskovali, ki bodo tu prebivali, in ki se bodo sklanjali in k tlom padali,

27. in naznani ljudem hadž, prihajali ti bodo peš in na vsaki utrujeni kameli, prihajali bodo iz vseh kotlin globokih,

28. da bi priče svojih koristi bili, in da bi Alahovo ime omenjali v dnevih odrejenih zato, ker jih je oskrbel z živalmi domačimi! ‘Jejte od njih, a nahranite tudi siromaka ubogega!’

29. In nato naj svojo umazanijo odstranijo, naj svoje zaveze izpolnijo in naj okoli Pradavne hiše hodijo!

30. Tako naj bo, a kdor za velike Alahove svetinje ima, on bo dobro pri Gospodarju svojem imel! Dovoljene so vam domače živali, razen teh, ki so vam po izreku prepovedane, pa se umaknite od malikov umazanije in pred govorom lažnim!

31. Alahu bodite čiste vere predani, nikogar Mu za enakega ne imejte! A kdor drugega Alaha za enakega ima, je kot ta, ki je z neba padel, pa so ga ptice razgrabile, ali kot ta, ki ga veter v daljni kraj ponese!

32. In tako je to! A kdor za velike Alahove predpise ima, oni so znak bogaboječih src!

33. Vi imate koristi v žrtvah, vse do roka odrejenega, a nato je njih mesto pri Hramu pradavnem!

34. Vsaki verski skupnosti so prinašanje žrtve predpisali, da bi Alahovo ime omenjali na tem, kar jim je Alah od domačih živali preskrbel! A vaš Bog je eden Bog, Njemu predani bodite! A ti poslušne razveseli,

35. one, katerih srca zatrepetajo, ko se Alaha ime omeni, in one potrpežljive do vsega, kar jih doleti, in one, ki se k molitvi sklanjajo, in iz onega, s čimer smo jih oskrbeli, delijo!

36. A tudi kamele smo vam napravili iz Alahovih odredb in znakov; in dobro imate v njih. Zato omenjajte Alahovo ime, ko so one v vrstah, a ko ležejo na svoje strani, od njih jejte in še tega, komur ni potrebno, a tudi tega, ki je berač, nahranite! Tako smo jih vam Mi podredili, da bi vi hvaležni bili!

37. Ne njihovo meso in ne njihova kri, res, do Alaha ne pridejo, vendar do Njega vaša bogaboječnost pride. Tako jih je On vam podredil, da bi Alaha poveličevali zato, ker vas je On napotil! A ti dobrega storilce razveseli!“

Sura III: Et-Gur (Gora)

“V imenu Alaha, Milostnega, Usmiljenega!

1. Pri Gori Mi,
2. in Knjigi, v vrste napisani
3. na koži razpiti,

4. in Hiši polni častilcev
5. in Svodu privzdignjenem
6. in Morju prepolnem,
7. res se bo kaznen Gospodarja tvojega zgodila,
8. nihče je ne bo mogel odgnati.“

Sura CVI: Kurejš (Kurejši)

“V imenu Alaha, Milostnega, Usmiljenega!

1. Zaradi navade Kurejšev,
2. njih navade, da pozimi in poleti potujejo,
3. naj oni Gospodarju tega Hrama služijo,
4. ki jih je po lakoti nahranil in jih pred strahom ščitil.“¹¹

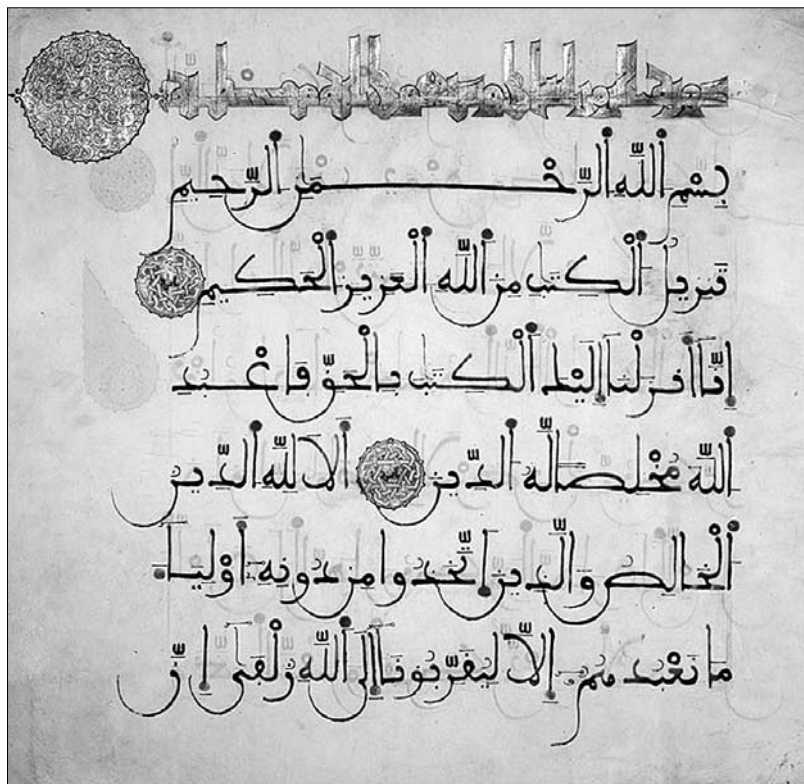
IV. Duhovni pomen romanja v Meko

Kakšen je sploh duhovni pomen, ki ga imajo romarski obredi? V muslimanski tradiciji bom poskušal najti njihove najbolj duhovne pomene, ki so jih svetovali (odkrili) različni avtorji.

Za muslimane je jasna abrahamska razsežnost; vsaka kretnja je namreč v tesni zvezi z Abrahamom, Agaro, Izmaelom idr. Te biblične osebe, ki jih poznata tudi arabska in islamska tradicija, so postale za vernike model vere in duhovnosti.

Prelom s svetom, s posvetnim

Prva razsežnost, ki jo vsi avtorji pripisujejo romarskim skupnostim, je: *prelom*. Romanje je namreč dejanje, ki prelamlja z dotedanjim načinom življenja, z družino, blaginjo, razkošjem. Zahteva, da se, kot pri duhovnih vajah, za nekaj dni umaknemo. Tako je bilo vse do konca 19. stoletja. Danes se roma drugače, pogosteje z letalom, tako da se dobršen del nekdanje duhovnosti, ločene od posvetnega, izgubi. Če samo pomislimo, da je včasih trajalo potovanje več mesecev in da si se pri tem lahko nalezal številnih bolezni idr., bolje razumemo, kako blizu so bili romarji smrti: romanje je bilo velika

Listič iz koranskega rokopisa, 13. – 14. st., izvira iz Španije, črnilo, barve in zlato na pergamentu, 53,5 x 55,9 cm, Metropolitanski muzej, New York.

preizkušnja, ker ni nihče vedel, ali se bo vrnil ali ne.

Prvi zdravnik, ki je napisal sistematično razpravo o tem, kako je mogoče ohraniti zdravje med dolgim romanjem v Meko, je bil sredi 9. stoletja veliki arabsko-krščanski zdravnik Qustâ Ibn Lûqâ. Za Hasana Ibn Makhlada Ibn al-Garrâha (824-882), ki je bil minister pod kalifom al-Mutawakkilom (847-861), je napisal razpravo v štirinajstih poglavjih o tem, kako ohranimo zdravje na dolgem potovanju proti Meki.

Lahko rečemo, da je skoraj vsak dan prinesel kakšen nov problem: kdor je odpotoval, ni vedel, ali se bo vrnil. Romarje so pestile hude atmosferske nepravilike: podnevi izjemno huda vročina, ponoči hud puščavski mraz, predvsem pozimi, da niti ne omenjamo živali

(kač, škorpionov, divjih živali), pa tudi ljudi (potepuških razbojnikov). Romarji so torej veliko tvegali, na milost ali nemilost so bili prepuščeni hudim boleznim, lakoti, žeji. Skratka, romanje je bilo veliko tveganje in če nisi bil bogat, sta te na pot gnala le velika vera in zaupanje v Boga (prav *islam*).

Absolutni prelom s svetom je smrt. V muslimanski tradiciji je več avtorjev poudarjalo to prelomno razsežnost romanja. Prej navedeni pisec Abû Hâmid al-Ghazâlî je opisal vse romarske obrede, enega za drugim, od priprav, namena, *ibrâma* (belega oblačila), in vseh drugih opravil, tako da je vsakega povezal z mogočo smrtjo, posebno *ibrâm*, to preprosto belo oblačilo, podobno pogrebnemu potnemu prtju (*kafn*). To primerjavo so uporabili tudi nekateri sodobni avtorji, kot

sem imel možnost preveriti. Drugi avtorji poudarjajo, da se je že pred romanjem potrebno odreči celotnemu svetu kot takrat, ko se pripravljáš na smrt, da se je potrebno odreči svetu, če želimo srečati Gospoda.

Srečanje z Bogom, ki je hkrati daleč in blizu

Drugi skupen pogled vseh avtorjev je srečanje s transcendentnim. Romanje, kot smo videli v Ghazalijevem besedilu¹², je dejanje absolutne pokornosti božjemu ukazu prav zato, ker nas sili v dejanja, ki se razumu upirajo.

Po drugi strani, po tradiciji pripisani Mohamedu in omenjeni pri njegovem prijatelju Abû Hurayrahu, je najboljšo dejanje po verski zaobljubi (dokaz zvestobe) "džihad na poti k Bogu" (torej "sveta vojna"), ki mu sledi romanje.¹³ Mnogo rekov (*hadith*) zatrjuje, da je romanje "džihad ostarelih, slabotnih in žensk", se pravi tistih, ki se ne morejo udeležiti svete vojne.¹⁴

Hkrati pa je romanje srečanje z Bogom, ki je blizu. V Meki so mogoče otipljive, konkretne geste (npr. dotikanje črnega kamna, metanje kamenja v hudiča, tekanje z enega griča na drugega, nošenje *ihrama* itd.), začutenje Boga kot nečesa, kar je blizu, skoraj otipljivo, četudi je in bo vedno ostal nedotakljiv. Po nekem Mohamedovem reku (*hadith*), so tisti, ki romajo, božji "odposlanci" (*wafid*)¹⁵, torej božji gostje, kar je v skladu z besedilom iz poglavja o Mariji.¹⁶ Drug *hadith* pa pravi: "Božji odposlanci so trije: romar, tisti, ki opravi majhno romanje (*mu'tamir*), in tisti, ki gre na vojaške odprave (*ghâzî*)."¹⁷

Naj mi bo dovoljeno izraziti osebno mnenje: za razliko od krščanstva islam ne pozna zakramentov. Zdi se, da romanje, *mutatis mutandis*, pomeni za muslimane nekaj podobnega kot zakramenti za kristjane: napravijo božjo prisotnost skoraj navzočo in "otipljivo". Ta dvojna značilnost Boga (božjega) bo vedno očitna.

Popolna razpoložljivost Bogu: Llabbayka! Tukaj sem!

Omenjena dvojna značilnost (transcendentnost in hkrati bližina Boga) se izrazi v besedi, ki jo romar nenehno ponavlja: *Labbayka!* Tukaj sem! Ta beseda muslimanom omogoča, da poleg poganskega obreda romanja do svetega kamna, stopijo tudi v biblično razsežnost, ki je skrita v romanju. Dejansko je "tukaj sem" značilna drža svetnikov iz Stare in Nove zaveze. "Tukaj sem!" valovi skozi celotno Biblijo: od Abrahama do Izaka, Jakoba, Jožefa, Mojzesa, Samuela, Izaije, do Device Marije, Hananija, do svetega Petra. Tudi sam Kristus in celo Bog Stare zaveze pravita "Tukaj sem!" Naj navedem nekaj svetopi-semskih tekstov.

Abraham, Ezav, Jakob in Jožef

"Po teh dogodkih je Bog preizkušal Abrahama. Rekel mu je: 'Abraham!' Odgovoril je: 'Tukaj sem.' Pa je rekel: 'Vzemi svojega sina, svojega edinca, ki ga ljubiš, Izaaka, in pojdi v deželo Morija! Tam ga daruj v žgalno daritev na gori, ki ti jo bom pokazal.'" (1 Mz 22, 1-2).

"Izak pa je nagovoril svojega očeta Abrahama in rekel: 'Moj oče!' Ta je rekel: 'Tukaj sem, moj sin.' Tedaj mu je zaklical Gospodov angel iz nebes in rekel: 'Abraham, Abraham!' Rekel je: 'Tukaj sem!' (1 Mz 22, 7.11).

"Izak se je postaral in oči so mu opešale, da ni mogel videti. Poklical je starejšega sina Ezava in mu rekel: 'Moj sin!' Ta pa mu je rekel: 'Tukaj sem!'" 2 (1 Mz 27, 1).

"In Gospodov angel mi je rekel v sanjah: 'Jakob!' Rekel sem: 'Tukaj sem!'" (1 Mz 31, 11).

"Izrael je rekel Jožefu: 'Ali ne pasejo tvoji bratje pri Sihemu? Pojdi, pošljem te k njim!' Jožef mu je rekel: 'Tukaj sem.'" (1 Mz 37,13).

"Bog je rekel Izraelu rekel v nočnih prikaznih: 'Jakob, Jakob!' In ta je rekel: 'Tukaj sem.'" (1 Mz 46, 2).

Mojzes, Samuel in Izaija

“Ko je Gospod videl, da prihaja gledat, ga je Bog poklical iz sredine grma in rekel: ‘Mojzes, Mojzes!’ Rekel je: ‘Tukaj sem!’ ” (2 Mz 3, 4)

“Tedaj je Gospod poklical Samuela. ‘Tukaj sem,’ je rekel. Tekel je k Eliju in rekel: ‘Tukaj sem, kajti klical si me.’ ‘Nisem klical,’ je rekel, ‘vrni se, spi!’ Šel je in zaspal. Gospod pa je spet poklical Samuela. Samuel je vstal, šel k Eliju in rekel: ‘Tukaj sem, kajti klical si me klical.’ ‘Nisem klical, moj sin,’ je rekel, ‘vrni se, spi!’ Samuel namreč še ni poznal Gospoda in Gospodova beseda se mu še ni razodela. Gospod pa je spet, tretjič, poklical Samuela. Vstal je, šel k Eliju in rekel: ‘Tukaj sem, kajti klical si me.’ ” (1 Sam 3, 4-8)

“Eli je poklical Samuela in rekel: ‘Samuel, moj sin!’ Odgovoril je: ‘Tukaj sem!’ ” (1 Sam 3, 16)

Prerok Izaija pripoveduje o klicu Boga: “Nato sem slišal glas Gospoda: ‘Koga naj pošljem? Kdo bo šel za nas?’ Rekel sem: ‘Tukaj sem, pošlji mene!’ ” (Iz 6, 8)

Devica Marija, Hananija in sveti Peter

V Lukovi pripovedi o oznanjenju sta Marijin “tukaj sem” in “zgori se” spremenila zgodovino človeštva.

“Marija pa je rekla: ‘Glej, Gospodova služabnica sem, zgori se mi po tvoji besedi!’ In angel je šel od nje.” (Lk 1, 38).

Na enak način v zgodbi Pavlove korenite spreobrnitve, Ananijev »tukaj sem«, ko ne pomišlja in takoj sprejme odkritega preganjalca kristjanov, spremeni potek zgodovine.

“V Damasku je bil neki učenec z imenom Hananija. Ta je imel videnje, v katerem mu je Gospod rekel: ‘Hananija!’ ‘Glej, tu sem, Gospod!’ je odgovoril. (Apd 9, 10).

Pri Petru se je zgodilo ravno nasprotno: vizija čistih in nečistih živali mu je pomagala sprejeti nečiste pogane in izgovoriti svoj “tukaj sem”:

“Peter je še vedno premišljal o prikazni, ko mu je Duh rekel: ‘Glej, trije možje te iščejo. Vstani in stopi dol! Brez odlašanja odpotuj z njimi, kajti jaz sem jih poslal!’ Peter je stopil k njim in rekel: ‘Glejte, jaz sem tisti, ki ga iščete!’ ” (Apd 10, 19-21)

Kristus

V grški verziji iz šestdesetih let pisec Pisma Hebrejcem navaja verzije iz Psalma 40 o Kristusovi daritvi:

“Zato pravi ob svojem prihodu na svet: *‘žrtve in daritve nisi hotel, a telo si mi pripravil. Žgalne daritve in daritve za greh ti niso bile všeč. Tedaj sem rekel: ‘Glej, prihajam; v zvitku knjige je pisano o meni, da izpolnim, o Bog, tvojo voljo.’* ” (Heb 10, 5-7).

Sam Bog je na voljo človeku

Najlepši del Biblije pa je dejstvo, da je Bog vedno na razpolago človeku. O tem na primer preroka pišeta takole:

“Tedaj boš klical in Gospod bo odgovoril, stokal boš in bo rekel: ‘Tukaj sem!’ ” (Iz 58,9)

“Glej, proti tebi sem, govori Gospod nad vojskami: tvoj bojni voz bom sežgal v dim in tvoje leviče bo požrl meč...” (Nah 2, 14).

Da bi bolje razumeli pomen tega “Tukaj sem!”, pogledajmo v tretje poglavje Geneze, v katerem Bog poišče človeka, potem ko ga ta ni ubogal, ga pokliče, vendar mu Adam ne odgovori s “Tukaj sem!”, kot ponavadi bremo v Svetem pismu, ampak:

“Gospod Bog je poklical človeka in mu rekel: ‘Kje si?’ Rekel je: “Slišal sem tvoj glas v vrtu, pa sem se zbal, ker sem nag, in se skrila.” (1 Mz 3, 9-10)

Močna izkušnja ummaha

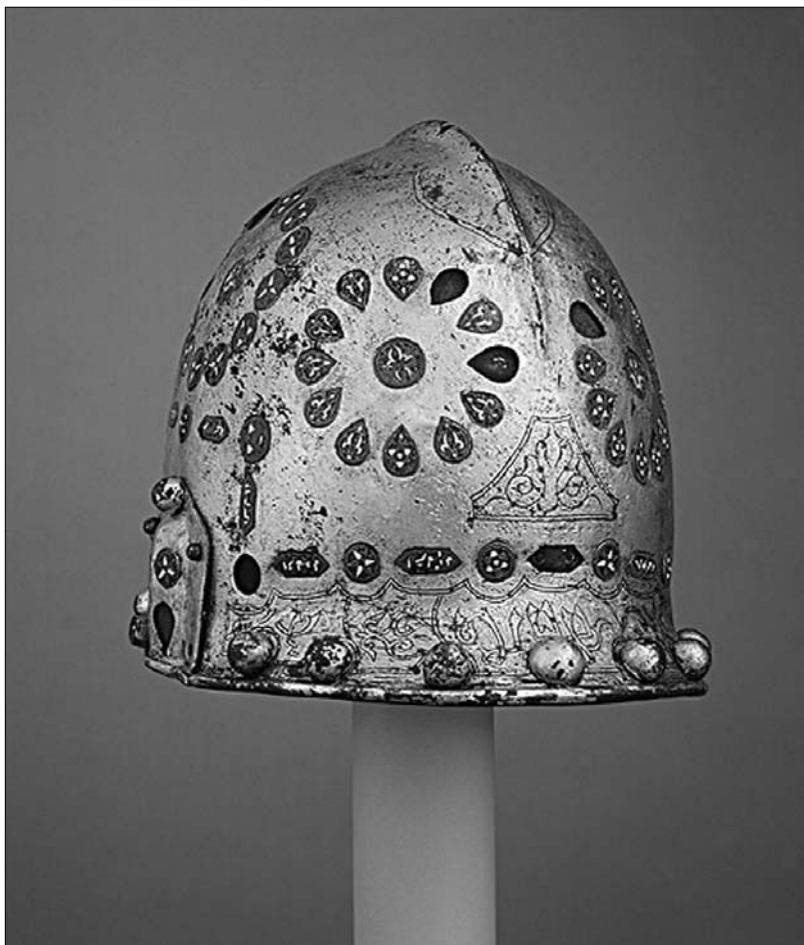
Četrta razsežnost, ki so jo vedno poudarjali stari in jo poudarjajo sodobni romarji, je ta, da romanje poleg osebnega stika z Bogom in s skupnostjo vernikov (*ummah*) utrjuje tudi močan občutek pripadnosti islamski skupno-

sti, *muslimanskemu bratstvu*. Ni naključje, da semitska beseda *hagg*, ki v arabščini pomeni »romanje« (*hâgg*), pomeni v sirščini in hebrejščini "ponovno zbrani skupaj", "shod". Romanje se tako kot ostali temelji islamske tradicije (ali celo bolj) izvrši skupaj z drugimi in je torej skupnostno dejanje.

Posebno danes se ta skupnostni duh občuti pri milijonih muslimanih. Vprašal sem različne muslimane *hâgg*, torej osebe, ki so opravile *hâgg*, katero dejanje jih je najbolj prevzelo. Odgovor je bil vedno enak: pričevanje številnih muslimanov vseh ras in druž-

benih slojev, oblečenih v enak *ihram*, ki skupaj opravljajo iste obrede z istimi pomeni. Naj spomnim, da od trenutka, ko nekdo opravi *hâgg*, sam prevzame ime *hâgg*, s čimer pridobi poseben status in ugled.

Vsi romarji (*hâgg*), ki sem jih spraševal, so mi odgovorili, da to zbiranje vliva poseben občutek moči, še zlasti duhovne moči, ter občutek bratstva in enakosti, prav zaradi dejstva, da opravljajo vsi isto dejanje, tečejo skupaj, skupaj mečejo kamne... To, kar se zdi za posameznika težko ali nemogoče, se zlahka uresniči skupaj z drugimi; ne sme se

Paradna čelada in v špansko- maroškem stilu, pozno 15., zač. 16. st., jeklo, zlato, srebro, 20 cm, 1,7 kg.

misлити na to, kar se dela: dela se, ker mora biti opravljeno.

Ta drža me spominja na Pascalovo misel, ki je glede vere trdil nekako takole: namesto da razpravljamo o veri, raje opravljajmo verska dejanja: vstopimo v cerkev in se pokrižajmo z blagoslovljeno vodo; dejanje je treba opraviti, ne o njem razmišljati! Samo tako bomo lahko doumeli romanje.

Romanje je odpuščanje grehov in so vrata v raj

Nenazadnje v muslimanski tradiciji romanje odveže vernika grehov in ga očisti, da je znova takšen, "kakršen je bil na dan rojstva v ta svet", po besedah nekega *haditha*, ki sta jih navedla dva najbolj znana strokovnjaka na področju poznavanja islama, Bukhârî in Muslim.¹⁸ Slavni general, ki je osvojil Egipt, 'Amr Ibn al-'Âs, pripoveduje, da je v trenutku, ko se je odločil, da bo postal musliman, odšel k Mohamedu in mu rekel: "Stegni roko, da te izvolim za vodjo (*ubâyi'ka*)". Mohamed je stegnil roko. 'Amr jo je prijel in je ni več izpustil in Mohamed mu je rekel: "Kaj se dogaja s teboj?" 'Amr je odgovoril: "Postavljam ti pogoj!". "Katerega?" je odgovoril Mohamed. "Naj mi Bog odpusti." In Mohamed mu je odgovoril: "Nisi vedel, da islam uniči vse, kar je bilo poprej, in da preselitev (*higrah*) tudi uniči tisto, kar je bilo pred njo, in da tudi romanje uniči tisto, kar je bilo pred njim?"¹⁹

Zaradi tega številni mohamedski reki²⁰ vidijo romanje kot vrata v raj. Od tod tudi opredelitev romarja kot božjega »častnega gosta« (*wafd*), kakor smo videli.²¹

Zanimivo je, da ima tudi za kristjane romanje v Sveto deželo isti pomen odvezovanja grehov. Leta 1905 je Urban II. obljubil "odpuščanje grehov vsem tistim, ki se bodo bojevali za rešitev Obljubljene dežele". »*A tous ceux qui y partiront et qui mourront en routem que ce soit sur terre ou sur mer, ou qui perdront*

la vie en combattant les païens, la rémission de leurs pêchers leur sera accordée.« ("Vsem tistim, ki bodo odšli in ki bodo spotoma umrli, bodo na zemlji ali na morju, ki bodo izgubili življenje v boju za svete dežele, bodo odpuščeni njihovi grehi".)²² Leta 1300 je papež Bonifacij VIII. napovedal prvo sveto leto in premaknil popolni odpustek s sodelovanja v križarski vojni na romanje v Rim ter se tako odrekel vsakemu poskusu osvoboditve Jeruzalema. Tako so se končale križarske vojne v Sveti deželi.

V. Sklepi

V sklepu tega razpravljanja želim zapisati še premislek o tem, kako bi se dalo razumeti ta fenomen.

Univerzalna izkušnja

Romanje je univerzalna izkušnja. Hindujci, kristjani in judje romajo. Vse znane religije imajo svete kraje, na katere se nenehno obračajo. V Svetem pismu je ena izmed obtožb, namenjenih Judom, ta, da imamo svete gore (torej nam in našim "svetim goram"), ki jih častimo. Jehovove priče obtožujejo katoličane, češ da častijo malike, kot je Marija, kot so svetniki itd., in se pri tem sklicujejo na Staro zavezo.

Romanje je univerzalno dejanje, ki ga poznajo vse religije. Obredi *hagga* so poganski, arabski obredi, vzeti iz Korana in iz muslimanske tradicije. Za nemuslimane seveda ti obredi niso univerzalni simboli, ki bi bili dostopni vsem; imajo edinstven pomen, ker je bilo rečeno, da nek obred pomeni nekaj povsem določenega. Potopitev v vodo je univerzalno simbolno dejanje, ker je za vse očiščevalno. Ko muslimani in kristjani vidijo hindujca, ki se kopa v Gangesu, lahko razumejo pomen tega dejanja, kljub temu da je voda umazana. Veliko vere je potrebne, da se potopiš v takšno vodo, prav toliko, kot je potrebujejo tisti, ki pijejo v Lurdu vodo, v kateri

se drugi kopajo. Nekoč mi je nekdo rekel: "Doma ne bi tega nikoli storil; ampak v Lurdu je drugače!" Vse to sodi k religiji in je del njene zgodovine.

Obredna in družbenopolitična razsežnost hagga

Bistvena razsežnost islama je, kot smo že ugotovili, obredna razsežnost, in ta se najbolj pokaže pri romanju. Slovesna opravila in obredi, ki ga označujejo, so natančno določeni. Od islamskega obreda nošenja *ihrama* do vrtenja okrog *Ka'aba*, do kriterijev za izbiro in metanje kamnov, do ritma teka, pa do načina žrtvovanja živali; vse so natančno predvideli pravniki v stalnem poskusu obnove Mohamedovega obreda, s katerim je že on hotel ostati zvest predislamski obredni tradiciji.

Po drugi strani pa je vedno prisotna tudi družbenopolitična razsežnost romanja. Kot poudarjajo vsi muslimani, je izkušnja že »spolitizirana«. Vsi muslimanski narodi organizirajo in financirajo romanje; gre za vprašanje prestiža, predvsem v Savdski Arabiji, a tudi pri drugih muslimanskih narodih. Ob tej priložnosti se sprejemajo tudi politične odločitve.

Občutek moči islamske skupnosti (*ummah*), na katerega smo že namignili, se zlahka izkoristi v politične namene. Pred nekaj leti se je zelo močno opozarjalo na pojav politične (iz)rabe *hagga*, celo na teroristična dejanja, kar je postalo ena izmed glavnih skrbi Savdske Arabije. Politizacija verskega fenomena, ki je nevarna za sleherno religijo, je bila v islamu že od vsega začetka zelo močna.

Tudi to je zgodovinska stalnica. V predislamski dobi je bilo romanje vedno razumljeno kot shod z družbenim, političnim, kulturnim, ekonomskim značajem; od srednjega veka naprej so takšne ekonomske, politične idr. razsežnosti imela tudi romanja kristjanov. Na srednjeveškem Zahodu se je širjenje to-

likih domnevnih relikvij opravičevalo z religioznimi motivacijami, ki jih nihče ni mogel utemeljeno negirati; ni pa mogoče spregledati tudi drugih motivacij, tako političnih kot ekonomskih. Zgodovina relikvij in romanj, ki so tem izkazovali čast, je tako oblikovala precej očiten prikaz različnih valenc, ki jih romanje lahko privzame.

Muslimanska romanja k svetnikom

Romanje v Meko je obredno romanje; vendar so muslimani že od nekdaj opravljali tudi mnoga druga, nepravoverna romanja. Imenovali so jih *ziyârât*, kar pomeni "obiski" grobov svetnikov (moških in ženskih), umrlih na kraju, kjer so pokopani. Kot primer bi želel navesti dogodek, ki se je zgodil nedavno tega v Nazaretu. Tu je grob malo znane svetnice; kljub temu pa je skupina muslimanov razglasila *haram*, torej ta grob za "sveto" zemljišče.

Ta tip romanja, četudi ga nihče ne navaja in ga uradni islam ne priznava, je najbolj razširjen, še zlasti v Afriki. Naj navedem kar primer iz Srednjega vzhoda - muslimani namreč hodijo na vsa krščanska romanja. Mnogi se udeležujejo romanj, posvečenih Mariji ali kakšnemu "pogumnemu" svetniku, kot sta npr. sveti Janez ali sveti Elija iz Libanona, oz. "močnim" svetnikom, ki "nečemu služijo" in bi lahko napravili čudež. Na ta romanja hodijo vsi, predvsem ženske, manj moški. V maju sem v Libanonu videl avtobus, poln žensk in moških iz Irana, ki so šli čez celotno Sirijo samo zato, da so lahko poromali k Mariji iz *Harisâ*, nad Jouniehom.

Romanje je torej, čeprav neuradno, tudi po duhovni razsežnosti del muslimanske pobožnosti.

Osebna izkušnja

Svoje poročilo bi želel skleniti z opisom svoje izkušnje iz leta 1985. Ko sem se vračal v Rim, me je uslužbenec, ki je pregledoval

potne liste, potem ko sem na kairskem letališču že opravil vse formalnosti in sem vstopil v zbirno halo, potegnil na stran. Ko so drugi potniki že vstopili, mi je rekel: "Ne boš odpotoval!". Vprašal sem ga: "In zakaj ne?" Odgovoril je: "Ker moraš plačati tisoč dolarjev: že deset let si zunaj svoje dežele in po zakonu, ki ima retroaktivno vrednost, mora vsak Egipčan, ki dela v tujini, plačati takso, ki znaša letno sto dolarjev." Pokazal sem mu druge potnike in ga vprašal: "Kaj pa oni?". Odgovoril je: "Oni so študentje!" Ugovarjal sem: "In tisti stavec?" Zavrnil me je: "Tudi on!" Bilo je jasno, da mi je hotel povzročiti težave. Nato se je opravičil in se oddaljil, ker je hitel opraviti jutranjo molitev. Bilo je okrog petih zjutraj. Letalo je imelo kar nekaj ur zamude.

Ko se je vrnil, sem mu rekel: "Vidiš, na mojem potnem listu piše, da sem učitelj redovnik. In ker sem redovnik, ne dobivam nobene plače: v zameno za delo dobim hrano in prebivališče." Odkimal je: "To ni mogoče, nihče ne dela, ne da bi bil za svoje delo plačan!" Odgovoril sem mu: "Če mi dovoliš, ti bom razložil, kdo je redovnik." Ker smo imeli na razpolago še nekaj časa in sem prebudil njegovo radovednost, mi je odgovoril: "Izvoli." Začel sem mu razlagati, da mora dati vsak redovnik tri zaobljube: da bo živel v uboštvu, čistosti in v pokornosti. Pričel sem z uboštvom. A z gledalo je, da ne razume takšne zaobljube. Ker smo bili blizu *hāggu*, sem ga vprašal, če je že kdaj romal. Je. "Si med *hāggom* oblekel najlepša oblačila?" Rekel je: "Ne, samo *ihram*." "In zakaj?" sem pritiskal nanj. Razložil mi je pomen tega oblačila, ki je prav v poudarjanju skromnosti in preprostosti pred Bogom, v solidarnosti z najboljšimi, v enakosti vseh muslimanov itd. Vzkliknil sem: "Vidite, to isto velja za nas! To isto pomeni naša zaobljuba!"

Med tem sta prišla še dva uslužbenca. Povabil ju je, naj prisedeta ter za vse naročil čaj. "Slišala bosta stvari, za katere še nista vedela!"

Nato se je ponovno obrnil k meni: "A zakaj zaobljuba (v egipčanskem govoru *nadr*) čistosti? To je Bog prepovedal. Saj veste, da je v središču religije zakon (*az-zawāg nisf ad-dīn*)." Pa sem ga vprašal: "Ko si opravljal *hāgg*, je bila s teboj tudi tvoja žena?" "Da," je odvrnil. "Sta potem, ko si oblekel *ihram*, še imela odnose?" Reagiralo je zelo ogorčeno: "Kje pa! Bog pomagaj! (*a 'ūdhu billāh*)! Nikoli!" "In zakaj?" sem bil radoveden. Razložil mi je, da te "tista stvar" preveč odtegne od Boga in ti prepreči, da bi Bogu služil častno. "Naj te Bog blagoslovi (*bāraka llāhu fik*)!" sem mu odgovoril in dodal: "Vidiš, enako je z nami kristjani: redovnik svoje življenje posveti le Bogu in služi le njemu."

Nato me je začel spraševati o obljubi pokorščine. Vprašal sem ga o *talbiyahu*, o molitvi *labbayka*, ki se jo izreka po *ihramu*.²³ "Izraža našo celotno razpoložljivost in popolno podrejenost Bogu," mi je razložil. Ponovil sem: "S takšno zaobljubo želimo izraziti isto, le da, ker živimo skupaj, svojo podrejenost Bogu izražamo s tem, da ubogamo tistega njegovega služabnika, ki ga je izbrala skupnost, in zanjo odgovarja. S temi tremi zaobljubami," sem zaključil, "izražamo v bistvu to, kar vi izražate s *hāggom*. Kajti kristjan je 'romar na zemlji', je vedno tujec v iskanju domovine, vedno v hrepenenju po nebeški domovini, je zapisano v Pismu Hebrejcem²⁴, zato ker je "naša domovina v nebesih", kot dodaja sveti Pavel²⁵. Skratka, redovnik poskuša vse življenje prebiti v *ihramu*, v milostnem stanju, v spoštovanju božje podobe." Nazadnje so me vsi štirje pospremili do vrat, skozi katera sem prišel do drugih potnikov, in mi zazeleli vse najboljše.

Ta izkušnja je bila za vse nas, zame in za vse uradnike, zelo globoka. Kasneje sem se znašel v podobnih situacijah, pogosto zelo delikatnih (na primer na meji med Libanonom in Sirijo med vojno), in je takšna refleksija o paralelah med *hāggom* in meniškimi življenji.

njem ne samo rešila težavno situacijo, ampak tudi ustvarila med nami trdno duhovno vez.

Romanje in meništvo po Ghazaliju

Svoj premislek o duhovnosti romanj v Meko bom sklenil z navedkom iz Ghazalija, velikega mističnega muslimanskega teologa (1058-1111)²⁶: "Vedi, da najvišjega Boga (Slava Mu!) ne moreš doseči, če se prej ne znebiš vseh strasti in ne nehaš živeti za užitke, kajti šele tako boš lahko zadovoljil stroge zahteve, naredil vse potrebno in se rešil za Boga (Slava mu!). Zato so se redovniki nekaterih (nam) predhodnih religij²⁷ vzdržali stikov z ljudmi, šli na bližnje vrhove gora in raje kot v družbo med divje zveri, zato da bi bili bližje Bogu. Zaradi ljubezni do Boga opustijo vse užitke tega sveta in se spoprimejo s hudimi napori, v hrepenenju doseči onstranstvo. Bog je v Svoji Knjigi te menihe pohvalil, rekoč: 'kajti med njimi so tudi *qissîsûni*²⁸ in redovniki brez slehernega napuha"²⁹.

Ghazali nadaljuje z razlago, da je potem, ko je to asketsko gibanje izginilo, Bog poslal svojega preroka Mohameda, "da bi poživil pot v onstranstvo". Navede *hadîth* o meništvu, v katerem Mohamed pravi, da je bog meništvo (*ruhbanîyyah*) zamenjal z *gihâdom* in *takbîrjem*, da je torej razglasil "*Allâh akbar*" - "Bog je največji!". Sklene pa z besedami, da je Bog muslimanskemu *ummahu* dodelil milost s tem, ko mu je dal *hâgg*, ki je v bistvu nekakšna oblika meništva (*ruhbanîyyah*).³⁰ (*46)

Sklep

Poskušal sem predstaviti *hâgg*, enega izmed petih temeljev islama, ki ga mora, če le ima možnost, opraviti vsak musliman, tako z obredi, ki so pogosto poganski, kot tudi v duhu. Za premnoge muslimane duhovna razsežnost ni dovolj poudarjena. Vendar ima islam, v to sem prepričan, izjemne duhovne potencialne, le da še niso dovolj razviti. Na-

vadno prevladata pravna in družbenopolitična razsežnost, vendar tudi duhovna razsežnost ni nikoli odsotna, ni pa niti razširjena, tako kot je pri kristjanih. Kajti islam - in muslimani to povedo s ponosom - ni duhovna religija. Menijo, da je judovstvo povsem materialna religija (kar seveda ni res, ampak oni tako zatrjujejo), da je krščanstvo povsem duhovna religija (kar tudi ni res), da pa je islam znal to dvoje spojiti: saj je duhovni in hkrati družbenopolitični projekt. Takšen značaj ima tudi v Koranu.

Za pristen dialog med muslimani in kristjani je potrebno, da kristjani poznajo resnico o islamu, da vedo, kakšen islam je, ne pa kakšen naj bi bil. Da spoznajo, kako zelo sta za muslimane pomembni tako pravna kot družbenopolitična razsežnost, da sicer ne zane-marjajo duhovne razsežnosti (ne pravim *sûffî*), je pa tudi ne prekomerno poudarjajo: le tako se bomo lahko resnično spoznali in se »bolje pogovarjali« (čeprav poznam tudi muslimane, ki tako zelo razvijejo duhovno razsežnost, da ta postane že kar tečaj, okrog katerega se zanje vrti celotna religija). Pristen dialog je v spoznavanju drugega takšnega, kakršen je, je v razumevanju prepričan in obnašanj drugega, četudi se z njimi ne strinjamo. To seveda ne pomeni "odobravati" kar vse povprek, ne pomeni preiti v monolog dveh glasov. Islam je islam in ima pravico biti takšen in se razlikovati od krščanstva; enako je tudi krščanstvo in se razlikuje od islama. Dialog sočasno predpostavlja naklonjenost in potrebo po resnici.

Prevedli Alja Prestrl in Nastja Faganel

1. Prim. Koran 3, 97.
2. Islam nima muslimanskega sistema mesecev; obstajali so arabski lunini meseci, predislamski, ki jih je islam uporabil.
3. Beseda *hegira* ima enak koren kot ime *Hagar*, Sarina ubežna sužnja: pomeni »izselitev«, »beg«.

4. Popravlil sem prevod Hamze Piccardija, ki pravi: »Tisti ljudje, ki lahko, so dolžni za Alaha poromati k Hiši.«
5. Poglej v delu IV, *Popolna razpoložljivost Bogu: labbayka! Tukaj sem!*
6. Prim. al-Sayyid Sâbiq, *Fiqh al-Sunnah*, I, Dâr al-Kitâb al-‘Arabî, Beirut, 1987, str. 626-672.
7. I Mz 21, 14-21.
8. Prim. al-Sayyid Sâbiq, *Fiqh al-Sunnah*, I, str. 642-643. Hvaležen sem svojemu študentu in prijatelju Nawwâf al-Garrâhu za dve navedbi iz Sâbiqove knjige.
9. Abû Hâmid al-Ghazâlî, *Ihyâ’ ‘Ulûm ad-Dîn*, I, knjiga 7, pogl. 3, del 2, izd. Kairo, 1939, str. 272-273; Beirut (Dâr al-Kutub al-‘Ilmiyyah), 1992, str. 315.
10. *Koran* (prev. Klemen Jelinčič). Radenci, Atilova knjiga, 2003.
11. V Jelinčičevem prevodu je ohranjeno ime Ibrahim. V ostalem delu članka uporabljamo za isto osebo ime Abraham, ker je v našem prostoru bolj razširjeno in uveljavljeno.
12. Poglej v del II, *Ti poganski obredi zastavljajo muslimanom vprašanja*.
13. Prim. al-Sayyid Sâbiq, *Fiqh al-Sunnah*, I, str. 550.
14. Prim. al-Sayyid Sâbiq, *Fiqh al-Sunnah*, I, str. 550, kjer omenja štiri *hadîth*.
15. Prim. al-Sayyid Sâbiq, *Fiqh al-Sunnah*, I, str. 551: *Al-huggâg wa-l-‘ummâr wafîd Allâh*.
16. Besedo *wafîd* srečamo v Koranu le enkrat, v Marijini suri (poglavje 19, 85), v nasprotju z besedo *wird*. »Dan, ko bomo poštene/ bogaboječe kot častne goste združili ob Usmiljenem.« (*yawma nabshuru l-muttaqîna ilâ r-Rahmani wafîdan*).
17. Prim. al-Sayyid Sâbiq, *Fiqh al-Sunnah*, I, str. 551: *Wafîd Allâh thalâthat: Al-hâgg wa-l mu’tamir wa-l-ghâzî*.
18. Prim. al-Sayyid Sâbiq, *Fiqh al-Sunnah*, I, str. 550.
19. *Ibidem*, str. 550-551. Tekst zadnjega Mohamedovega odgovora: *Amâ ‘alimta anna l-islâma yabdîmu mâ qablahû, wa-anna l-higrata tahdimu mâ qablahâ, wa-anna l-hâgga yabdîmu mâ qablahû?*
20. Prim. al-Sayyid Sâbiq, *Fiqh al-Sunnah*, I, str. 551.
21. Poglej v del IV, *Srečanje z Bogom, ki je hkrati daleč in blizu*.
22. Iz govora Urbana II., v različici Foucherja de Chartresa, datirana z leta 1105
23. Poglej v del II, odstavek »Niyah in talbiyah«.
24. Heb 11, 13-16: »V veri so pomrli vsi ti. Niso doživeli izpolnitve obljub, vendar so jih iz daljave gledali, pozdravljali in priznavali, da so na zemlji tujci in priseljenci. Tisti pa, ki takó govorijo, razodevajo, da domovino iščejo. Ko bi imeli v mislih tisto domovino, iz katere so prišli, bi imeli priložnost, da se vrnejo. Tako pa so hrepeneli po boljši, po nebeški. Zato se Bog ne sramuje, da se imenuje njihov Bog, saj jim je pripravil mesto.«
25. Flp 3, 19-21: »Njihov konec je pogubljenje, njihov bog je trebuh, njihova slava je v njihovi sramoti, premišljujejo zemeljske stvari. Naša domovina pa je v nebesih, od koder tudi pričakujemo odrešenika, Gospoda Jezusa Kristusa. Ta bo z močjo, s katero si more podvreči vse, preobrazil naše bedno telo, tako da ga bo naredil podobno telesu svojega veličastva.«
26. Abû Hâmid al-Ghazâlî, *Ihyâ’ ‘Ulûm ad-Dîn*, št. I, knjiga 7, pogl. 3, del 2; izd. Kairo, 1939, str. 272-273; izd. Beirut (Dâr al-Kutub al-‘Ilmiyyah), 1992, str. 314, vrstice 14-18
27. Meništvo v islamu ne obstaja, celo prepovedano je v skladu s *hadîthom*: »V islamu ni meništva« (*lâ rubbâniyyah fi l-islâm*).
28. *Qisîsûn*, množina od *qisîs*, je beseda sirskega izvora (druge v Koranu je ne najdemo) in pomeni »stari« (iz grškega prevoda *presbyteros*, ki prav tako pomeni »stari«). S to besedo v sirskega krščanstvu označujejo duhovnike in v tem pomenu jo najdemo že v predislamski poeziji. Koranska vrstica, ki jo citiramo, ko govorimo o kristjanih, uporablja strokovno besedo kristjanov pri omenjanju dveh najbolj značilnih oseb krščanske skupnosti: duhovnikov in menihov. Ne vem, iz katerega razloga je italijanski prevajalec (Hamza Piccardo) prevedel *qisîsûn* z »možje, predani študiju«, to je interpretacija, ki jo najdemo pri nekaterih muslimanskih avtorjih, ki niso domači z arabščino kristjanov. Prav tako je prevedel *nasârâ* kot »Nazarejci« namesto »kristjani«, preskočil pa je tudi zadnjo vezno figuro »in ki so brez slehernega napuha« ter tako popolnoma spremenil končni pomen.
29. Koran 5, 82: »Res boš videl, da so ljudje in mnogobožci vernikom najsrdečiji sovražniki, a zagotovo boš videl, da so vernikom s prijateljstvom najbližji ti, ki pravijo: »Mi smo kristjani!« To je zato, ker so med njimi svečeniki in menihi, in ker oholi niso.«
30. Abû Hâmid al-Ghazâlî, *Ihyâ’ ‘Ulûm ad-Dîn*, št. I, knjiga 7, pogl. 3, del 2; izd. Kairo, 1939, str. 272-273; izd. Beirut (Dâr al-Kutub al-‘Ilmiyyah), 1992, str. 314, vrstica 18, str. 315, vrstica 1.

Islam

274. Islam / 1

Tudi sam kardinal Martinez, nadškof milanske nadškofije, v kateri je že večstotisoč priseljencev iz Afrike in Azije, je opazal, da tisto soočenje, ki so ga imeli v predhodnih desetletjih katoliki z marksisti, postaja vedno bolj soočenje z muslimani. Tako, zanikajoč vse napovedi tistega, ki je mislil, da bo problem tretjega tisočletja – za preživele vernike – izziv ateizma, sekularizacije, sedaj predstavlja izziv druga religija. In to najmanj sekularna (posvetna) od vseh. Maloštevilni so opazili, da medtem ko je bil marksizem *laizirano* judovsko – krščanstvo, je islam (islamizem) *poenostavljeno* judovsko – krščanstvo. Ne eden ne drug se ne bi pojavila brez sporočila izraelskih prerokov – od Abrahama do vključno Jezusa –, oziroma bi bila precej drugačna.

In torej je za kristjana izziv še enkrat »v družini«: kar daje malo tolažbe, glede na to, da so ravno ta soočenja najbolj zahrbtna in nasilna. Če začnemo s tem odlomkom, bi želeli tu poudariti katero izmed razmišljanj, ki smo jih v mnogih letih zbrali o veri, ki jo je razglasil Muhammad, »vredni pohvale«, ki ga naš jezik imenuje, na približen način »Mohamed«. Zdi se nam, da je zgodovinska migracija, katere začetke sedaj vidimo, in vodi v novo muslimansko invazijo Evrope, opravičuje prostor, ki ga nameravamo nameniti argumentu. Vendar ne glede na vsakdanjo aktualnost je spraševati se o islamu vedno ena izmed primarnih dolžnosti kristjana, ki se zaveda svoje vere.

Koran, namreč, je predvsem škandal (sramota, pohujšanje): škandal »Najnovejše zaveze«, ki razglašča, da je krščanska Nova zaveza zastarela. Medtem ko so verujoči v Jezusa bili

prepričani, da se je z njimi zaključilo božje razodetje, katero se je začelo z Abrahamom in Mojzesom, že se pojavi religija, ki ne samo da Jezusu odvzame njegovo božanskost, temveč kljub temu, da se pogloblja v spoštljivo mu izkazovanje časti, ga odriva v položaj predzadnjega preroka, v oznanitelja dela, ne pa celotne božje volje, ki je dopolnjena šele v besedah, ki so dospele preko zadnjega in definitivnega Razoditelja, Muhammeda. Z njim so kristjani prikovani na preteklost: ljudje, ki jih je potrebno pomilovati, ker so se sicer pomaknili iz Stare v Novo zavezo, vendar so se tam ustavili, ne da bi prešli na Koran, na katerega gledajo kot na tretji del Pisma, ki se prične s hebrejsko Torah.

Resnično, do koder se je v prvih stoletjih ekspanzije razširila muslimanska horda, so bili postavljeni pred dilemo samo politeisti, pogani: ali se spreobrniti, opuščajoč idole, ali biti iztrebljeni. To pa ni veljalo za jude in kristjane, »ljudi Knjige«: podrejeni tributu so bili zaprti v anahronističnih getih, čakajoč, da se odločijo sprejeti resnico, priznati, da je pripoved o odrešenju napredovala, da Abrahama in Jezusa ni potrebno opustiti, temveč preseči.

To je torej škandal – in skrivnost – Korana in močne vere, ki jo je zanetil. Navajeni gledati na Jude kot na ljudi z zamegljenim pogledom, nesposobne zaznati nove čase, so se kristjani znašli istočasno razumljeni kot tisti, ki so se ustavili na predzadnji etapi in ne znajo priti do zadnje.

Prav zaradi tega bi se lahko islam Zahodnjakom zdel verjetnejši od krščanstva, ki ga imajo sedaj med sabo. Nekoč je bila to religija zaničevanih kolonialnih ljudstev:

Košara, 11. – 12. 12. st., verjetno južna Italija ali Sicilija, slonova kost, 38.1 cm x 20.3 cm, Metropolitanski muzej, New York.

spreobrniti se v to vero je izgledalo bizarno in nevredno civiliziranega Evropejca. Zdaj pa so se začele spreobrnitve in v nekaterih državah, kot je Francija, kaže, da postajajo skoraj masovni fenomen. In to tudi zaradi tega, ker v naši »progresistični« perspektivi izgleda tisto, kar pride pozneje, zmeraj bolje od tistega, kar je bilo pred tem. Kaj ni od Davidove zvezde do križa in do polmeseca nepretrgano napredovanje? Morda zato, ker je prišel po Mojzesu in Kristusu, kaj ni zato Muhammad najboljši?

Saj so sami kristjani stavili na to progresivno idejo, na preseganje judovstva, da bi se odprli novemu Jezusovemu znanilcu. V tem prehodu iz Tore v evangelije ima svoj izvor perspektiva, ki si jo je prisvojil Zahod tako, da jo je laiciziral v »progresističnih« ideologijah, zgodbah, ki vodijo v zmeraj nova osvajanja.

Torej, Koran se lahko zanaša na prepričanje, da je že meso in kri modernega človeka, saj pravi, da je novo zmeraj boljše od starega. Če bo muslimanski prozelitizem znal uporabiti to poglavitno kategorijo zahodnjaškega

duha, je torej perspektiva Evrope, če že ne v islamizaciji, pa v globalni prepojenosti s to vero, ki prihaja iz arabske puščave. Vsaj, tako se razume, v človekovih očeh.

Vendar pa se je ta prehod že večkrat dogodil. Pred dvanajstimi ali trinajstimi stoletji je bilo mnogo prednikov tistih severnoafriških muslimanov, ki naseljujejo naše ulice, kristjanov. V Egiptu, Magrebu, Siriji, Anatoliji, na Balkanu, v sami Palestini so se cela ljudstva za vedno odrekla bodočim, različnim božjim znakom – prehod iz Novega v Najnovejši testament, od Jezusa do Mohameda. Otoke krščanskega upiranja je islam poznal do sedaj: Armenci, monofizitski Kopti v Egiptu in na Bližnjem vzhodu, iberski Mozarabci. In moral se je umakniti iz nekaterih dežel, kot so Španija, Grčija, Sicilija, Malta, dobršen del Balkana, kjer se je nepremagljivo vrnilo krščansko življenje, ne da bi se islamizacija globoko usidrala.

Vendar je polmesec izgledal drugod močnejši od križa: in ne samo na bojišču (kar ima v krščanski perspektivi majhen ali nikakršen pomen), ampak kar je najvažneje, v srcih.

Ljudstva, privržena novi veri, so ji ostala neomajno zvesta vse do danes. To se je zgodilo celo Cerkvam, ki jih je ustanovil sveti Pavel na sirski obali in v današnji Turčiji, Anatoliji. In če je kordobska mošeja v Španiji že stoletja spremenjena v katoliško cerkev, je bila cerkev svete Sofije v Kostantinoplu, preimenovanem v Istanbul, med najbolj čaščenimi muslimanskimi mošejami, preden je bila spremenjena v muzej.

Že v samem pontifikalnem letopisu so vidni znaki drame: poleg »rezidenčnih« škofov, ki so na vrhu dejansko obstoječih škofij, so navedeni še »titularni« škofije, katerim je pripisan »naslov« škofije, ki je že več kot tisoč let omejena samo na ime in je brez vernikov, kajti vsi so prešli pod oblast Korana.

Izgleda, da v Severni Afriki, ki je slovela po svetnikih, cerkvenih očetih in papežih ter je štela skoraj 600 škofij in obsegala vsaj toliko področja vzhodnega Egipta, razen nekaterih uporniških jeder, ni ostalo skoraj nič od tako obsežne setve evangelija. In vsak trud, da bi ga ponovno posejali, se je izjalovil. V malo več kot dvajsetih letih, od leta 632 do 656, pod prvimi štirimi kalifi, ki so nasledili Muhammada, so se moške Korana razširili iz Tripolitanije na zahod, do Inda na vzhodu in na severu do Črnega morja, to je na področja, ki so bila večinoma že krščanska in kjer je vera v Jezusa izumrla.

Kako se je lahko zgodilo? Kakšen enigmatičen pomen lahko tu zasledimo vernik?

275. Islam / 2

Prerok iz Meke umre leta 632. Že šest let po tem kalif (to je »naslednik«) Omar odvzame Jeruzalem Bizantincem in v letu 640 muslimani vkorakajo v Egipt, kjer je Aleksandrija, velika metropola, ki je postala zelo pomemben krščanski patriarhat, osvojena leto za tem.

Tek na Zahod se nadaljuje in po tisočih kilometrih prodora po sredozemski obali leta

711 Arabci prekoračijo Gibraltarska vrata in se izkrcajo v Španiji. Potrebno bo sedem stoletij bojov, preden jih bodo izgnali.

Če si pridržimo pravico govoriti v nadaljevanju o ostalih obširnih osvojitvah že krščanskih teritorijev v Aziji, pa bi tu hoteli preučiti usodo tiste Severne Afrike, ki je bila med prvotnimi evangeliziranimi regijami. Če se oprijemamo tradicije, naj bi sam sveti Marko razglašal vero v Egiptu; in v škofovskih sedežih tiste sredozemske Afrike so bili pastirji veličine sv. Avguština. Teološka dejavnost v mestih, predvsem v Aleksandriji, je bila zelo bogata in živa. V puščavi je mrgolelo samotarskih bivališč in samostanov, kjer se je živelo askezo z dramatično strogostjo. Kako je lahko prišlo do tega, da je takšno krščansko življenje ugasnilo (z delno izjemo Egipta), in da je vera, nastala iz Korana, lahko vse prekrila?

Dejansko so stvari kompleksnejše od določenih uveljavljenih predstav. Ne gre za to, da bi kristjane pretresla Beseda, ki so jo prinesli Arabci, z odkritjem, da je resnica v Koranu in bi zato zavrnilo Evangelij. K verskim spreobrnjenjem, čeprav včasih nepopolnim, so v teku stoletij vodile vojaške zadeve in nato socialna, davčna in zakonska politika.

Za lažje razumevanje naj spomnimo, da je islamizacija sredozemske Afrika drugačne narave v Egiptu in v preostalem delu obale vse do Atlantika. Ta del je bil razdeljen z demarkacijsko črto na Zahodno rimsko cesarstvo in Vzhodno rimsko cesarstvo. Egipt je govoril grško in je imel odnose s Konstantinoplom; zahodne regije so govorile latinsko in so se naslanjale na Rim. S padcem Egipta je vsa Severna Afrika ponovno prišla pod bizantinski imperij, ki pa je imel nadzor le nad kakšnim obalnim mestom.

Arabci niso imeli težav pri zasedbi teh teritorijev, kajti v njihove roke je že padla Sirija, tako da Bizanc ni mogel poslati pomoči po kopnem. Odpor je bil neuspešen tudi zato, ker so sami egipčanski kristjani sprejeli mu-

slimane kot osvoboditelje. Tu, tako kot drugod, so Arabci naleteli na ljudstva, ki so jim bila pripravljena odpreti vrata v imenu antičnega upora Vzhoda, in predvsem semitskih ljudstev, proti Zahodu, ki je iz Grčije in Rima izvajal svojo hegemonijo na ljudstva, ki so bila ponosna na svojo neodvisnost in kulturo.

V Egiptu so bile še posebne razmere: patriarhat v Aleksandriji se je ločil od Konstantinopla zaradi teoloških razlogov, za katerimi se je skrivalo antično rivalstvo. Egipčani so izbrali monofizizem (ki priznava samo ena naravo Kristusa: tisto božjo), zaradi upora proti cesarski vladi, ki je sklicujoč se na koncilarne dekrete hotela uveljaviti ortodoksno dogmo o dveh resnicah. Večji del populacije je bil na strani monofizitskega klera, medtem ko je Bizanc uvedel svojo hierarhijo, imenovano »melkit«.

Po neki stalni logiki se ve, da kadar se bojujeta dve frakciji iste religije, ima vsaka raje zmago neke druge religije kot pa tiste na nasprotni strani. Tako so razmišljali tudi monofiziti iz Egipta zaradi sovraštva do grških melkitov. Islam je bil med drugim še v nastajanju, ljudstva, ki jih je podrejal, niso dobro vedela, za kaj gre, najbrž se jim je dozdevala kot še ena judovsko – krščanska sekta, v vsakem primeru je bil jasen njen monoteizem in njena zahteva po biblijskih prerokih, veliko češčenje samega Jezusa in Marije.

Tako je prišlo do dogovorov in vrata Egipta so se na stežaj odprla: spoštujoč dogovore so Arabci med prvimi ukrepi odpravili cesarsko melkitsko Cerkev in monofizitski škofje so lahko prevzeli poveljstvo krščanstva. To je bila Pirova zmaga, ker je bilo tudi aplicirano muslimansko religiozno pravo, ki je prav takrat delalo prve poskuse. Medtem ko so morali muslimani samo plačevati zakonito miloščino, je morala krščanska skupnost v zameno za »varščino« in pravico, da lahko nadalje prebiva na področju, ki so ga zasedli

muslimani, plačevati pretirane davke, katerih dohodek je bil v pomoč samim muslimanom. Ne samo to: kristjani niso bili meščani, temveč podložniki, vse kariere v administraciji in v vojski so bile namenjene Arabcem verujočim v Alaha, ki so se med drugim masovno preselili v Afriko, da bi zgostili neznatno, skromno gručo prvih zavojevalcev.

Ne gre pozabiti na arabsko poročno pravico, ki je bila zmeraj močan faktor počasne islamizacije (in je tudi danes v Evropi imigrantov): muslimanka se namreč ne sme poročiti s kristjanom ali judom, medtem ko se musliman lahko poroči s kristjanko ali judinjo, vendar so otroci po zakonu muslimani. Poleg tega je krščanske skupnosti še bolj razjedala uveljavitev prepovedi zbiranja novih privržencev ter prepoved graditi nove cerkve in celo restavrirati že obstoječe.

Stanja se je poslabšalo, ko so Arabce zamenjali Turki. Vse to je privedlo do rezultata, ki velja še danes: kristjani predstavljajo okoli deset procentov populacije. Torej kljub vsemu ni bil Evangelij v več kot trinajstih stoletjih muslimanske dominacije nikoli popolnoma izkoreninjen iz Egipta. Poleg spreobrnitev iz koristoljubja je bilo tudi mnogo takih, ki so skozi stoletja dajali prednost mučeništvu pred zatajitvijo Jezusa.

Tako pa ni bilo na območju zahodnega Egipta, v »latinski« Afriki, kjer je bila islamizacija popolna, čeprav ne tako hitra, kot mnogi zatrjujejo. Od arabskih zgodovinarjev zvedemo, da so bili še v enajstem stoletju na tistih območjih škofje, pa tudi kakšno pleme iz notranjosti se ni odreklo krščanstvu.

Cesarske province Afrike (današnja Tunizija, del zdajšnje Alžirije) in Numidije (preostanek Alžirije) so bile pokristjanjene, vendar skoraj samo v mestnem elementu latinskega izvora. Berberska ljudstva pogosto še ni dohitela evangelizacija. Predvsem krščanstvo skoraj ni doseglo dveh Mavretanij, prostranega območja na zahodu Numidije do Atlantika,

tistega, ki sestavlja Magreb in ki odgovarja zahodnemu delu današnje Alžirije in celotnemu Maroku. To je bila »pozabljena Afrika«. Rimska kolonizacija se je razširila tako, da je našla oporo na tunizijskem polotoku, desno in levo od Kartagine. Šele pozno, ko je cesarstvo že škripalo, se je odločilo ustvariti provinci Mavritaniji, ki sta bili dotlej samo zvezni kraljestvi. Kakšna je bila situacija, kaže dejstvo, da je bilo to eno izmed treh področij cesarstva, kjer so Rimljani zgradili *limes*, utrjeno mejo, da bi se obvarovali pred vpadi z juga. Le nekaj let po zavzetju Egipta so muslimani sprožili napad proti tem provincam Afrike, Numidiji, Mavretanijam. Našli so oslabele in izmučeno krščanstvo, navkljub navideznemu blišču. Nič ni ostalo.

276. Islam/3

Na polovici 7. stoletja se muslimanski Arabci odpravijo iz egipčanskih baz in prodrejo v »latinsko« Severno Afriko, prekoračijo meje med Vzhodnim in Zahodnim rimskim cesarstvom. Tako kot že v Egiptu se pičle vojske bizantinskega cesarstva skoraj ne upirajo, med drugim zato, ker so povsem izolirane od baz na daljnem Bosporju. Zato pa se skušajo organizirati v obrambo lokalne krščanske skupnosti, morda bolj zaskrbljene zaradi slovesa Arabcev kot plenilcev in posiljevalcev kot pa zaradi religioznih aspektov. Saj, kot smo že omenili, je bil islam absolutna in nerazumljiva novost, saj je Prerok umrl pred manj kot enim desetletjem, sam Koran na mnogih svojih mestih ni bil fiksno zapisan in je bil pre-

Lesena plošča, II. st., Egipt, rezljan les, 34.9 x 22.9 cm, Metropolitanski muzej, New York.

puščen spomину privrženecv: torej se še ni oblikoval kompleks pisave in muslimanskih tradicij, ki jih mi sedaj dobro poznamo.

Kljub okultnim zavojevalcem se zberejo množične in močne judovske skupnosti: malo zaradi sovraštva do kristjanov in predvsem proti Konstantinoplu, ki jih je vsesava, malo zaradi semitske solidarnosti, kajti Arabci so istega jezikovnega in etničnega porekla.

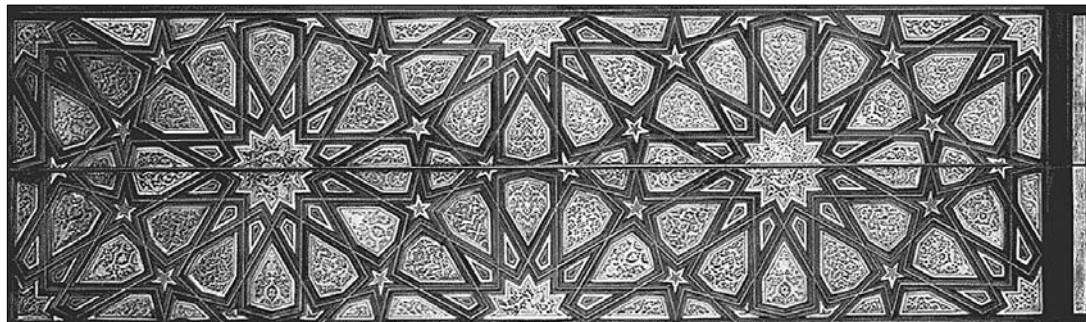
Semitskega izvora so bili tudi ponosni in bojeviti Berberi, ki jih niso uspeli ukrotiti niti Rimljani. Kljub »rasni« sorodnosti z Arabci, so se jim Berberi uprli in branili svojo neodvisnost in politeistične tradicije, saj niso bili še evangelizirani, oziroma so bili samo površinsko. Ti Berberi, ki jih bo nato zahodnjaška tradicija smatrala za najbolj zveste muslimane, so se v resnici dolgo bojevali proti islamizaciji in ko so bili slednjič pokorjeni, so organizirali številne upore. Na koncu, ko so se spreobrnili, so, da bi označili svojo neodvisnost, prešli k fanatično sovražni shizmi uradnega islama Arabcev.

Kar pa se zadeva kristjane, je bilo njihovo stanje, v trenutku islamske ofenzive, zelo težko. Malo več kot pred stoletjem se je zaključila grozna dominacija Vandalov, ki so iz Španije vdrli v rimsko Afriko, tako da so med drugim razdejali Avguštinov Hip. Avguštin pa je umrl prav med obleganjem mesta. Tako kot mnoga barbarska ljudstva so tudi Vandali sprejeli Evangelij, čeprav – v skladu z njihovim pravom – spreobrnitev ni bila osebna: poglavar je odločal za celo plemo. Vendar je bilo tako kot pri številnih drugih germanskih ljudstvih njihovo krščanstvo ariansko (nasprotno od monofizitizma, ki je prevladoval v Egiptu: Sin je, v arianski veroizpovedi, podrejen Očetu, Jezus ni božanske narave). Arianizem je bil hudo nasproten katolištvu tistih afriških provinc, pokornih Rimu, od tu izhaja več kot stoletno vandalско opustošenje poprej obstoječih krščanskih skupnosti.

Vendar to še ni bilo vse: od 4. stoletja naprej so te pokrajine spoznale še eno fanatično herezijo, in sicer donatizem. Donat je bil škof, ki se je uprl kartažanskemu metropolitu zatrjujoč, da je Cerkev rezervirana samo edini upravičencem, izključujoč torej grešnike, za katere ni bila sprejeta oprostitev.

Ko so se prikazali Arabci, prihajajoč iz Egipta, Cerkev še ni zacelila vseh ran, ki so jih povzročili Vandali in je še poznala notranjo gverilo donatizma. Poleg tega so katoliki predstavljali tanko plast mestne populacije latinskega izvora, pogosto sestavljeno iz potomcev veteranov, ki jih je Rim namestil v kolonijah. Domače ljudstvo, ki je bilo komaj posuto s krščanstvom (ali pa se ga besede evangelija še sploh niso dotaknile, kot na skoraj celotnem področju, ki se je kasneje imenovalo Maroko, z izjemo kakšnega pristanišča), je bilo pripravljeno sprejeti vabilo tistih ostalih semitov, ki so prihajali iz Arabije in ki so izžarevali možnost sanj, ki so jih gojili dlje časa: ponovno vreči v morje tujce, ki so premagali Kartagino. Ko so mnogi latinski katoliki videli, da je nemogoče zaustaviti muslimanske horde, so se ponovno vkrcali proti Italiji. Mnogi pa so padli na obzidjih obleganih mest, ki so bila večkrat zavzeta, ne samo zaradi izdaje Judov, ampak tudi latiniziranih Puncev in Berberov.

Zgodilo se je torej, kar je bilo neizogibno: najprej Cirenajka, nato Tripolitaniya, nato afriške province, Numidija in Mavritaniya so padle v roke islama kot hiše iz kart. Ker tukaj, za razliko od Egipta, ni bilo dogovorov s krščanskimi skupnostmi, je bilo mnogo kristjanov poklanih, tako se je njihovo število, ki je bilo že tako zdesetkano zaradi masovnega izseljevanja in bitk, še bolj zmanjšalo. Preživeli so bili omejeni na status drugorzrednih ljudi in predvsem potlačeni zaradi neusmiljenih davkov, ki so bili še bolj krivični od tistih, prav tako težkih, ki jih je postavila bizantinska državna blagajna, ker so bili v prid samih muslimanov.

Plošča, intarzija, druga polovica 8. st., Egipt, figov les in kost, 47,6 cm x 194,3 cm, Metropolitanski muzej, New York.

Spreobrniti se v novo vero je pomenilo postati državljani z vsemi pravicami, imeti dostop do vseh karier, ne več plačevati davke, temveč uživati v izsiljevanjih tistih, ki so ostali kristjani (ali judi). V teh pogojih ne preseneča, da je postala množica odpadnikov tako velika, da je spravila v težave same muslimane, kajti vsak kristjan (ali jud) manj je bil en davkoplačevalec manj. Tudi tu so se poleg tega premestile množice arabskih priseljencev in je bila uvedena tista poročna pravica, po kateri je vsak mešan zakon pomenil nove generacije muslimanov. Tudi sam odpor Berberov, čeprav je trajal zelo dolgo, je bil zlomljen, četudi zgodovinarji pripovedujejo o krščanskih plemenih, ki so se herojsko upirala v puščavi več generacij. Vendar se je na koncu spustila zavesa nad tiste krščanske skupnosti. Tudi zaradi tega ne gre nikoli pozabiti, da je islam ne samo vera, ampak način, ki ne obsega le vseh delov kulta, temveč vsakdanjega obstoja. Poleg tega pa, ker Koran ni prevedljiv, je moral vsakdo razumeti arabščino. Ta jezik je bil torej vsiljen ne samo verujočim v Alaha, ampak vsem – ne glede na njihovo vero –, ki so živeli na tistih območjih. In arabizacija je prej ali slej nujno pomenila tudi islamizacijo.

To so torej zgodovinski razlogi popolnega izginotja (zadnji domači škofje, kot smo videli, so bili okoli leta tisoč) krščanstva v la-

tinski Afriki. To je bila edina »končna rešitev« v odnosu do verujočih v Evangelij. V Egiptu pa je nezanemarljiv »ostanek« krščanskega življenja ostal med Kopti. Tudi v Aziji izginotje ni bilo popolno: sirijski monofiziti, libanonski maroniti, mezopotamski in perzijski nestorjanci (nato kaldejci), kavkaški Armenci so ostali kristjani vse do danes. Tako kot je heroično ostala zvesta Evangeliju (čeprav tudi tu v monofizitski verziji) Etiopija, ki se je znala ubraniti številnim poskusom nasilne islamizacije, ki so se izvajali od severa, vzdolž Nila, ali iz vzhoda, prek Rdečega morja. Med zgodovinarji se mnogo govori o koncu krščanstva v sredozemski zahodni Afriki, vendar pa se pogosto popolnoma molči o neupogljivi odpornosti samega krščanstva med revnimi, zaničevanimi Etiopci (njihovo ime pomeni »opečen obraz«), ki so sprejeli Evangelij in ga niso hoteli več zapustiti.

Vendar pa, če vse to tvori zgodovinski okvir, ki ga lahko vsakdo ponovno sestavi, je vernik naprošen, da se oddalji od golih podatkov in se vpraša o njihovem pomenu, o skrivnosti Previdnosti. Če gleda v tej perspektivi, se vpraša zakaj Muhammad? Zakaj pogosto na račun križa tolikšen uspeh njegovega polmeseca? Temu poskusu razumevanja se ne sme izogniti noben kristjan.

Prevedla Erika Šavron

Predstavitev islamske umetnosti

Islam in s tem celotna islamska umetnost je za nas, ki jo gledamo »od zunaj«, nekako nerazumljiva, večna uganka, daleč od nas in tuja. Vendar pa ima ta umetnost zaradi uporabe sijajnih barv in odličnega ravnotežja med barvo in obliko na gledalca takojšen vizualni učinek. Njena stroga estetska privlačnost presega omejitve časa in prostora, prav tako pa tudi jezikovne in kulturne razlike. Da bi razumeli islamsko umetnost, si jo moramo, tako kot vsako drugo, ogledati pobljže, kajti njene korenine tičijo v religiji, o kateri veliko slišimo pri vsakdanjih novicah, ki pa je največkrat slabo razumemo in nam je tuja.

Termin islamska umetnost ne označuje samo umetnosti, ki izhaja iz verskih potreb (islama), ampak k njej prištevamo tudi posvetno umetnost, izhajajočo iz dežel, ki so bile pod islamskim vplivom. Termin označuje umetnost, ki jo združuje enoten stil, isti namen ter ima značilne poteze, ki so zaznamovale umetnost vseh islamskih dežel. Seveda je pogosto čutiti vpliv posameznih področij, kjer je nastajala, prav tako tudi vpliv drugih kultur, vendar pa je skozi stoletja obdržala neko celostno prepoznavnost in s tem ločljivost od ostalih umetnosti. Najbrž ni treba posebej poudarjati, da se je ta umetnost razvila pod vplivom ene od velikih svetovnih religij – islama.

Ker smo v zahodni umetnosti že praktično od njenih prvih poskusov vajeni na prisotnost podob ljudi, živali, pa tudi rastlin – se pravi podob iz vsakdanjega življenja, nas islamska umetnost v tem smislu razočara. Kar je nam, Zahodnjakom, v umetnosti samo po sebi umevno, to v islamski umetnosti manjka oz. ni prisotno v tako velikem številu in ob-

segu kot v krščanskem svetu in krščanski umetnosti. Muslimani namreč verjamejo, da se podoba človeka ali živali lahko sprevrže v prazno in grešno malikovanje, zato so uprizoritve le-teh prepovedane. Islamska umetnost je tako razvila svojevrsten, razpoznaven umetniški jezik, jezik nefiguralne umetnosti.

Začetki islamske umetnosti (tehnika, stil in oblika) odsevajo mešanico klasičnih in iranskih dekorativnih tem in motivov. Umayyadska kalifatska vladavina (661-750) se pogosto omenja kot začetnica islamske umetnosti, pomembne so še npr. abbasidska, pa bolj regionalne, kot so safavidska, otomanski in mugalska. Z njenim geografskim širjenjem in dolgo zgodovino je islamska umetnost seveda razvila tudi različne regionalne in nacionalne stile, prav tako pa je, kot vsaka druga umetnost, preko stoletij doživela tudi svoj razvoj. Vendar pa je kljub vsemu – dolgim stoletjem nastajanja in različnim pokrajinskim vplivom – ohranila razpoznaven in njej lastno, svojevrstno identiteto. Tako kot je islamska vera način življenja in tudi služi kot povezovalni člen med etnično in kulturno raznolikimi ljudmi, tako ima tudi umetnost, ki so jo ustvarili muslimani zase, osnovne identične in združevalne lastnosti. Mogoče med njimi najbolj izstopa prav posebno nagljenje do dekoracije po celotnih površinah.

Štirje osnovni sestavni deli islamskih ornamentov so: kaligrafija, rastlinski in geometrijski vzorci ter v posvetni umetnosti tudi figuralika.

Kaligrafija je najpomembnejši in najbolj prodoren element islamske umetnosti. Že od njenih začetkov je bil njena najbolj cenjena oblika zaradi uporabe lepopisa v Koranu, ki

je originalno pisan v arabščini. Ta skrb za lepopy se je razširila na vso islamsko umetnost - vključno s posvetnim rokopisjem, napisi na palačah, železnem okrasju, lončenini, kamnu, steklu, lesu in tekstilu - ter tudi v nearabsko govorečih deželah (npr. Perziji in Turčiji). Pojav kaligrafije kot ornamentike je poleg izrazitega estetskega sporočila vključeval tudi nekakšno zaščitniško komponento. Medtem ko je večina umetniških del vključevala čitljive napise, pa večina muslimanov ni bila sposobna brati, zato moramo vedeti, da je osnovni namen kaligrafije prevod teksta v dekorativno, slikovno, sporočilno in s tem vsem razumljivo umetnost.

Uporaba kaligrafije se je v različnih obdobjih in področjih oblikovno spreminjala, če

upoštevamo različne kreativne pristope v kaligrafiji kot ornamentu. V nekaterih primerih dekoracije je kaligrafija prevladujoč element - tu umetnik izrablja specifično arabskega besedila, da oblikuje besedilo kot ornament. Beseda lahko daje vtis silovitih, tja v dan postavljenih potez s čopičem, posamezna črka pa lahko ustvarja občutek zapletenosti, zavozlanosti. Cenjeno je bilo tudi kaligrafsko delo na papirju, ki je bilo okrašeno in poudarjeno z dekorativnimi okvirji ali z ozadjem. V nekaterih primerih se je kaligrafija celo združila z rastlinskimi arabeskami (arabeska = arabski rastlinski okrasek); pojavljala se je na isti površini, čeprav pogosto v različnih nivojih, in tako ustvarila medsebojen vpliv dekorativnih elementov.

»V imenu Boga«, napisano v šestih različnih stilih, od zgoraj navzdol: Riqa, Naskhi, Nastaliq, Thuluth, Muhaqqaq in Kufic.

Druga značilnost islamske umetnosti so vzorci, sestavljeni iz geometrijskih in rastlinskih elementov. Geometrijsko oblikovanje in zapleteni vzorci rastlinskih ornamentov (kot so arabeske) ustvarjajo vtis neskončnega ponavljanja, ki je, kot verjamejo nekateri, uvažanje v kontemplacijo o neskončni naravi Boga. Ta tip abstraktne dekoracije se je znotraj religioznega konteksta v islamski umetnosti lahko tako zelo razvil prav zaradi odsotnosti figuralike. Pojavljali so se lahko samostojno ali pa v sklopu drugih značilnih elementov islamske umetnosti – s kaligrafijo, geometrijskimi vzorci ali figuralnimi predstavitvami na številnih zgradbah, rokopisih, tekstilu ipd. V nasprotju s kaligrafijo, ki predstavlja v islamski umetnosti nekaj novega in svojevrsnega, so bili rastlinski vzorci nekako prevzeti iz bizantinske, vzhodno-mediteranske in iranske umetnosti, geometrijski vzorci pa izhajajo iz grške, rimske in prav tako iranske umetnosti.

Vendar pa je tudi figuralika, kljub zmotnemu prepričanju, da je v islamski umetnosti pravzaprav ni, vendarle prisotna, vendar – to moramo posebej poudariti – se ne pojavlja v verskih stvaritvah, ampak v posvetni umetnosti, predvsem na dvorih. Vedno, kadar se pojavlja, je narejena za privatne, posvetne namene. Figurativno umetnost bomo tako zaman iskali v verskih spomenikih (npr. mošejah). To odsotnost, kot že rečeno, lahko pripišemo nekakšni verski mržnji do vsega, kar bi lahko vodilo v grešno čaščenje idolov (podob), kar je v Koranu izrecno prepovedano.

V islamskem svetu je dekorativna umetnost osnova likovnega izražanja, medtem ko sta v zahodni umetnosti to vlogo prevzela sli-

karstvo in kiparstvo. V prvi tako najdemo iluminirane rokopise, tkan tekstil, umetelno obdelan kamen, pihano steklo, glazirano keramiko in rezljan les – vsi ti elementi so s svojo dovršenostjo dobili mesto v umetnosti.

Kot je bilo v navadi tudi v drugih umetnostih, je tudi v islamski veliko vlogo pri njenem razvoju odigralo dvorno pokroviteljstvo, mecenstvo. Zasnova mošej in drugih religioznih objektov, vključno z vsemi dekoracijami in opremo, je bila v domeni vladarja oz. točno določenih vplivnih mož. Ti spomeniki niso bili grajeni le v verske namene muslimanskih skupnosti, ampak so pogosto služili tudi kot izobraževalne in karitativne ustanove. Dvorno mecenstvo verske umetnosti je bil splošen pojav zaradi dveh značilnosti: prva je omogočala vladarju, da je s tem pokazal mogočnost svojega dvora, pa tudi odličnost svoje države. Vendar pa vsa umetnost seveda ni bila naročena in mecenško podprta, pravzaprav večina izhaja iz srednjega družbenega razreda. Ta umetnost je prav tako kot dvorna razvila vse značilnosti islamske umetnosti. Ne glede na izvor te umetnosti (religiozna, dvorna ali pa umetnost srednjega razreda) pa so avtorji njenih del večinoma anonimni. Izjema so le umetniki, ki so krasili knjige.

Kot smo lahko opazili, je islamska umetnost zelo obsežna in kompleksna. Zgodovinsko jo lahko umestimo v štiri kronološka obdobja, ki pa se lahko delijo še na številne dinastije, te pa so: zgodnje islamsko obdobje (7. do 10. st.), zgodnje srednje obdobje (11. do sr. 13. st.), pozno srednje obdobje (sr. 13. do konca 15. st.) ter pozno obdobje (16. do konca 18. st.).

Poziv kritičnemu umu

Razmišljanje ob izjavi »Islam in Zahod« stalne komisije »Krščanstvo in pravičnost« v Kataloniji

Kakor povsod po Evropi in drugod po Zahodnem svetu se tudi v Kataloniji srečujejo z vprašanjem islama. Od 11. septembra 2001 dalje, še bolj pa od 11. marca 2004, ko je Madrid doživel svojo moro, je ta problem postal nadvse pereč, saj so ZDA razglasile »vojno zlu«. »Zlo« enačijo najprej z muslimanskimi teroristi, potem pa z vsakim, ki jim ni všeč, in za katerega razglasijo, da jih ogroža. V to norost so potegnile, ker so pač ZDA edina vesela sveta, ki se jim noče nihče zameriti, ves razviti Zahodni svet, kamor spadata tako Španija kakor Slovenija. Španija je že drago plačala svojo podporo ameriški politiki. Ne samo, da je nekaj izredno prebrisano in zločinsko postavljenih bomb povzročilo veliko žrtev in materialne škode, ampak so uspeli teroristi spremeniti tudi rezultat španskih državnozbornih volitev, kar pa pomeni, da so Španci na nek način postali talci majhne in neznane skupine nasilnežev. Ameriko je strah in ta strah izvaža v obliki nesmiselnih in pretiranih varnostnih ukrepov, ki jih običajno občutimo le na letališčih. Še bolj pa je tragično, da so tako opevane državljanske pravice, velika pridobitev Zahoda, bile tako hitro žrtvovane utvari varnosti s posebnimi zakoni, ki so jih na hitro sprejeli takoj po zloglasnem 11. septembru. Že nekaj let doživljamo uničevanje klasičnega pravnega reda, ki je med drugim temeljil na dveh predpostavkah: da je sodstvo teritorialno (se pravi, da ti ne morejo soditi tam, kjer nisi storil prekrška/zločina) in da je obtoženi nedolžen, dokler mu ne dokažejo nasprotnega. Prvo pravilo se ruši že dalj časa. Predvsem pa od takrat, ko so

evropski sodniki začeli preganjati razne diktatorje zaradi krivic, ki so jih naredili v svojih deželah, pa čeprav so bili tam že pomiloščeni, kar je bil sklep demokratičnih oblasti tistih dežel. Pomilostitve so politično dejanje s pravnim učinkom, zato je početje nekaterih evropskih sodišč (ki je verjetno tudi politično pogojeno) moteče in je razdražilo cele dežele, ki se trudijo, da bi premagale nasilje iz preteklosti. Drugi temeljni pravni princip pa je bil ukinjen za primere terorizma. Kdor je obtožen tega domnevnega zločina, mora dokazati svojo nedolžnost, kar pa je včasih dolgotrajen in težak proces, za katerega navaden državljan nima ne sredstev ne dokazov. Organom pregona (FBI, policiji, ipd.) omogočajo t.i. »domovinski zakoni« podobno postopanje, kakor ga je zloglasni 133. čl. dovoljeval UDBI in policiji v Jugoslaviji. Da se ne bi z islamom soočali povsem pavšalno in površno, je komisija »Krščanstvo in pravičnost« izdala izjavo o *Islamu in Zahodu*. Vsa izjava izzveni kot poziv, naj se Zahodnjaki oklene kritičnega uma, ki ga tako hvalimo, a ga vedno žrtvujemo gospodarskim interesom. Izhodišče izjave je, da Zahod ni krščanski in da v sedanjem nasprotovanju z islamskim svetom ne gre za versko vojno, ampak za kulturni spopad, v katerem pa ima svoje mesto in vlogo tudi vera.

Islam kot verstvo

Islam je silno pester pojav in ne smemo absolutizirati prenapete oblike, ki jo srečujemo preko medijev, ki preprosto in enostavno največkrat enačijo islam s terorizmom. Po-

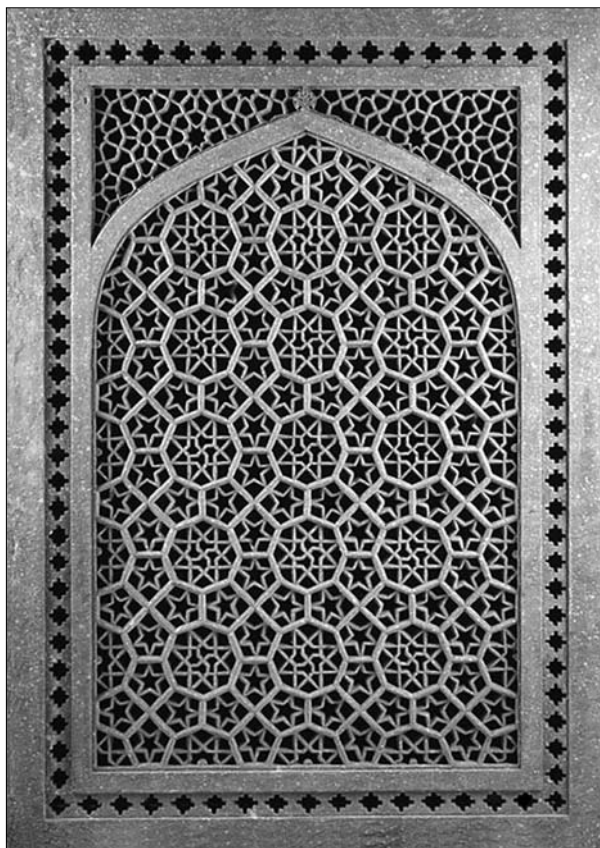
sebnost težko je govoriti o neki veri, če ji sami ne pripadamo. Predpostavljamo pa, da so vsa verstva v službi človeka, ki ga hočejo po točno določeni poti pripeljati k Bogu. Pri tem se poslužujejo izrazov, ki si niso popolnoma enakovredna in imajo različne poudarke. Islam poudarja »podvrženost« in mu je tuj prisrčen krščanski odnos do Boga. Nezaslišano je, da bi musliman klical Alaha »Očka«, kakor kristjane uči Jezus. Veliko bolj poudarja Božjo resnost in oddaljenost. Ko krščanstvo in islam govorita o življenju po smrti, si ga predstavljata popolnoma različno. Prvi govorimo o življenju z Bogom, drugi pa veliko bolj o življenju, ki je neskončno izpopolnjeno uživanje, kakor ga poznamo tu na zemlji. V islamu se razdalja med Bogom in človekom nikoli ne premaga, kakor se to dogaja v krščanstvu po sredništvu Jezusa Kristusa. Kljub temu pa v islamu Bog odločilno posega v življenje človeka. Prežetost zemeljskega življenja z božjim je tako velika, da si je nemogoče predstavljati avtonomijo zemeljskih stvarnosti. To je področje, ki je Božje, in področje, ki je človeško, kakor uči Drugi vatikanski koncil. Musliman si tudi ne more predstavljati »kenoze«, božjega izničenja, o katerem toliko govorimo kristjani. Na nek način je islam najbolj »religiozen« od vseh verstev tega sveta. Bog bo vedno ostal na svojem bregu, človek pa na svojem. Zato je to tudi zelo preprosta vera. Kljub temu pa je v teku časa nastala bogata mistična tradicija, ki se je v marsikaterem izrazu zelo približala izrazom krščanske mistike in je zato danes pri mnogih islamistih v nemilosti.

Zahodnjaki zelo radi izražamo zelo pavšalne sodbe o islamu, čeprav ga ne poznamo dobro. Ne razumemo najbolje izraza »sveta vojna«, ki ga mnogokrat uporabljajo za opravičevanje vsega nasilja, ki ga teroristi povzročajo. Obenem pa se moramo zavedati, da je prepletenost islama z arabsko kulturo tako velika, da so se uveljavila pravila obnašanja, ki

jih v Koranu ne najdemo. Predvsem gre tu za odnos do žensk, saj ni ničesar v njihovi sveti knjigi, kar bi zagovarjalo ali podpiralo »mastične grehe« proti nežnejšemu spolu, ali talibansko obnašanje in druge navade, ki jih Zahodnjaki razumemo kot nasilje in zato nedopustne. Veliko bolj lahko vidimo v vseh teh navadah prizadevanje, da bi se z zlorabo vere ohranili privilegiji moških nad ženskami. To pa ni verski, ampak predvsem kulturni problem, ki se skriva za versko terminologijo in je prisoten v vseh kulturah, ki jih navdihuje islam.

Spopad

Dokler se je Zahod zoperstavljal komunizmu in ga predstavljal sebi in ostalemu svetu kot največje in absolutno zlo, je islamski (predvsem arabski) svet le poredko prihajal na naslovnice časopisov in glavne dnevnik RTV postaj. Z letom 1989 pa se je »Veliki sovražnik« sesul vase na presenetljivo miren način in brez vidnega posredovanja nakopičenih vojaških zmogljivosti. Kakor da bi Zahod potreboval novega »absolutnega nasprotnika«, se je prav takrat pojavil Irak in njegov Sadam. Zahod pridiga in razglašča eno, dela pa drugo. Tako govori o miru, a širi vojno, govori o toleranci, a izvaja nadvlado in kolonializem. Korenine te razdvojenosti najdemo v nezdružljivosti antropoloških idealov Zahoda in njegovimi ekonomski cilji. Zahod ne zna harmonizirati enega in drugega. Vse prevečkrat se zgodi, da so veliki antropološki ideali žrtvovani na oltar brezobzirne blaginje. Ekonomija pa zahteva zase nekritično vero. Vsi poznamo izraze kot »zaupanje investitorjev«, »zaupanje potrošnikov« in podobne, ki jasno kažejo, da se terja brezpogojno in nekritično verovanje v sedanji ekonomski red. Že majhen dvom o eni od teh »dogem« lahko povzroči velikanski finančni ali ekonomski potres. Vsa medijska mašinerija, ki podpira sedanji gospodarski red, je usmerjena v to, da nihče ne sprašuje in da

Okenska mreža, 2. polovica 16. st., Indija, rezljan obrežni kamen, 186 cm x 130 cm x 9 cm, Metropolitanski muzej umetnosti, New York.

vsi brezpogojno verjamemo v »svete resnice gospodarstva«. Čim bolj smo ljudje nekritični in pasivni, tem bolj deluje ta sistem. Kolikšna je cena za našo (zahodno) blaginjo, tega se nihče ne sprašuje. Če pomislimo, da so samo ZDA krive za četrtnino vsega onesnaževanja s CO₂ in da nimajo nobenega namena, niti najmanjšega ne, da bi tu kaj spremenile, čeprav je že jasno, da bomo posledice nosili vsi, potem vidimo, da je med ekonomskimi in antropološkimi ideali velik razkorak, ki pa je zaznaven že v koreninah modernosti. Montesquieu ali Voltaire sta bila pripravljena žrtvovati človeka v prid gospodarstvu, saj sta oba podpirala suženjstvo. Zahod ne dovoljuje, da bi se osnovne dogme lastne ekonomije postavljale

pod vprašaj. Na tej točki se dejansko končuje vsaka svoboda misli in govora.

Kljub temu pa je Zahod napolnil svet s svojo čudovito retoriko o človekovih pravicah, enakosti, bratstvu in svobodi, kar pa je v praksi razumel kot privilegij zase. Logično je in ne bi se smeli čuditi, če naše ideale obračajo proti nam. Zahod se v vojnah vedno bojuje »za totalno dobro« proti »totalnemu, demoniziranemu zlu«, kar je ameriški predsednik Bush znova ponovil, ko je govoril o »osi zla«.

Prava bitka pa je vsekakor drugje. V Danielovi knjigi najdemo pripoved o štirih zvereh, ki so predstavljale velika antična cesarstva, zoper katera se bori »sin človekov« (prim. Dan

7). Iz te alegorije bi lahko rekli, da v svetu obstajajo štiri imperialne sile: 1. rasa, ki so jo hoteli uveljaviti nacisti, 2. razred, ki so ga zagovarjali komunisti, 3. trg, ki se kaže kot imenitno sredstvo obvladovanja, ustvarjanja apartheidov in holokavstov, čeprav si tega ne razlagamo kot trajno, ampak kot začasno, in 4. panarabska želja po stari veličini, ki se je začela uresničevati prav v tem času z islamskim terorizmom. Ostali sta le še ti dve zadnji imperialistični težnji. Zato prihajata dan za dnevom v čedalje bolj jasen in krvav konflikt. Lahko bi rekli, da gre za spopad »popolne sekularizacije« in »popolne politične religije«.

Kam gremo?

V XXI. stoletju se jasno zarisuje spopad med bogatim in do zob oboroženim Zahodom, ki mu stoji nasproti nepregledna množica revežev in fanatični gnev muslimanskih množic, ki se oplaja ob strahu, ki je prevzel Zahod. Trezen pogled na stanje družbe v zahodnih državah razodeva, da se tako v Ameriki kakor v Evropi krepi laicistični fundamentalizem, ki stopa na pot zatiranja svoboščin in pravic s sprejemanjem zakonov, ki omejujejo osebno in versko svobodo v imenu »boja proti terorizmu«. Na obeh straneh je zloraba vere v politične namene očitna, pa čeprav je vera Zahoda čisto laična in nereligiozna. Zloraba vere v ideološke namene je tako preprosta, da jo Zahodnjak zlahka prepozna. Čeprav so pristopi za »navduševanje« svojih čet precej podobni, pa imajo Arabci nedvomno psihološko prednost pred Zahodom. Njihovi borci so pripravljeni tudi umreti. Smrti se ne bojijo in jo štejejo za svojo častno dolžnost. Samomorilski atentatorji ne povzročajo velikih škod (v vojni je tudi sesutje dveh stolpnic nekaj majhnega), pač za povzročajo pravo historijo strahu v svetu, ki se boji. Zahod, ki je izgubil občutek za nevarnost življenja, se potaplja v lastnem strahu. Zato je primoran čakati na naslednji udarec teroristov. Čakanje

je pa veliko bolj naporno kakor napad, ker zahteva napetost in žre živce. Morda bi morali napad na Irak pogledati tudi skozi očala nepotrpežljivosti in psihološke šibkosti edine velesile sveta.

Zlahka se zatekamo k utvari, da spopada sploh ni. Rajši se zatekamo v fatamorgano varnosti, kakor da bi gojili svobodo, ki zahteva tveganje. Med načeli Benjamina Franklina je tudi stavek, ki nam sprašuje vest: »Kdor žrtvuje svobodo varnosti, si ne zasluži ne prve ne druge.« Danes Zahodnjaki, na čelu z Ameriko, delamo prav to. Kdor se noče varati, se pripravlja na dolg, zelo dolg spopad med Zahodom in arabskim svetom. Spopad brez pravil in brez bojnih črt, spopad, v katerem bo vse dovoljeno, ker ga ne bodo bili na bojnih poljih redne vojske, ampak na ulicah in trgih »navadni ljudje«, predvsem verniki, ki bodo trpeli, ker svojih vlad ne bodo mogli prepričati, da bi ravnale drugače, in ker je retorika Zahoda pri muslimanih enačena s krščanstvom (katolištvom). Zloraba islama za politične namene pa prinaša s seboj tudi zatiranje kristjanov. V Iraku so atentati na arabske kristjane nekaj vsakdanjega, v Libanonu so spremenili strukturo prebivalstva muslimanom v prid s pravimi pogromi, le vprašanje časa je, kdaj se bo začelo kaj podobnega v Evropi. Ne pozabimo pa, da tudi laicistični dogmatiki niso nič manj nestrpni do kristjanov in prav radi spodbujajo muslimanstvo, da bi »dražili katoličane«, kar se prej ali slej vsem bridko maščuje.

Naloge Evrope

Veliko napako bi storil, kdor ne bi v pojmu »Zahod« razlikoval med Evropo in ZDA. Zgodovinski razvoj enega in drugega pola je tako različen, da je kljub podobnostim tudi precej velikih razlik. Evropa bi morala hoditi po samostojnih poteh in ne capljati za Ameriko, ki je močnejša in bolj dinamična. Vendar je potreben za tako samo-

stojnost tudi pogum, ki ga ta hip očitno ne premore. Amerika gradi svoj svet na podlagi »ideologije uspeha«. Uspeh za vsako ceno in brez vsakršnih ovir, še najmanj ovir moralnih zakonov, in to kljub temu, da so vrednote in morala veliko bolj prisotne v ameriški družbe kakor v evropski. Tudi nacistična Nemčija je gradila na tej predpostavki uspeha za vsako ceno. Gospodarska in vojaška uspešnost nacizma sta bila brez primere, saj sta Nemčijo pripeljala iz hude gospodarske krize v nekaj let blaginje. Vendar so bili ti uspehi grajeni na nedopustnih krivicah, ki so bile seme propada nacionalsocializma. Komunizem se ne more pohvaliti niti od daleč s takimi uspehi, kakor jih je lahko pokazal nacizem. Evropa ima torej izkušnjo z gradnjo učinkovitih sistemov, ki pa so stali na gomilah usmrčenih sovražnikov. Zato ne bi smela nikoli tega pozabiti. Napor, ki ga je EZ vložila v skupno valuto, je veliko večji kakor napor, ki ga vlaga v gradnjo kontinentalne zunanje politike, ki bi upoštevala pravice in dolžnosti narodov, držav in ljudi, majhnih in velikih.

Izgleda, da v Evropi gradimo svojo skupno eksistenco na »kulturi me nič ne briga in ničemur, kar si lahko privoščim, se ne bom odpovedal«. Ta potrošniška mentaliteta, ki ne priznava moralnih norm, posebno ne krščanskih, ustvarja Evropo kratkovidnih materialnih ciljev, ki se utaplja v bogastvu. Živimo za tukaj in sedaj, brez upanja na prihodnost in brez energije za spreminjanje sedanosti. Taka Evropa postaja le nemočna »starka«, ki sedi na bogastvu idej in dobrin, ki jih bodo podedovali drugi. Take Evrope ne potrebuje nihče, zasluži si le smrt. Evropa potrebuje spreobrnjenje, potrebuje vračanje k svojim koreninam, ki so mnogoplastne, a jih je najbolj prepojilo krščanstvo. Vsak Evropejec, ki zatira krščanstvo, žaga vejo svoje lastne identitete. Dvesto let truda in dela vplivnih manjšin, da Evropo odtrgajo od lastne identitete,

je pripeljalo Staro damo pred prepad izumrtja... Kaj bo sedaj storila?

Brez Evrope, ki bo znala integrirati vso svojo tradicijo (duhovno, politično, kulturno in gospodarsko) v skladno celoto, ne bo pravega prispevka, ne bo alternative v epohalni bitki med islamom in Zahodom. Še več, dokler Evropa dopušča, da islamisti enačijo Zahod s krščanstvom, čeprav vsi dobro vemo, da danes ta enačba ne drži, kaže na svoje lastno nedejavnost in sprenevedanje v soočanju s tem pojavom. Kakor da bi pričakovali, da se bodo lotili Cerkve in pustili pri miru laično državo. Taka nojevska drža, taka otrplost ne koristi nikomur in samo prelaga rešitev problema v daljno prihodnost.

Evropa se mora prebuditi v svojih državljanih, ki se ne pustijo zapreti v »zakristije brezbriznosti«, v »zakristije nakupovalnih centrov« in v miselne zakristije »me nič ne briga«. Kakor se kristjani niso pustili zapreti v zakristije s strani laicistov, ateistov, komunistov, liberalcev, tako se državljani ne smemo pustiti zapreti v razne zakristije, ki nam jih pripravljajo manjšine, ki iščejo le svoj profit in interes. Naš interes je, da smo politično aktivni v najširšem pomenu te povedi.

Iskanje rešitev

Katalonski odbor »Krščanstvo in pravičnost« predlaga različne smeri iskanja rešitev za »sveto vojno« terorizma-protiterorizma, v kateri živimo. Prvi korak, da bi bolje razumeli položaj vojne-nevojne, v katerem živimo, je vpogled v mentaliteto nasprotnika. Če hočemo najti sprejemljive rešitve, se moramo posvetiti spoznavanju vere, ki navdihuje teroriste. Islama se bojimo, ker kipi od življenja (najprej čisto biološkega, saj zadnjih sto let doživlja biološko širitev, ki se ji je Zahod odpovedal že od sedemdesetih let prejšnjega stoletja. »Mladi« islam stoji nasproti »ostarelemu« Zahodu). Bojimo se pa islama tudi zato, ker so naše zgodovinske izkušnje z njim

slabe. Evropa se je skoraj tisoč let borila proti vojaški širitvi islama na Iberskem polotoku proti Mavrom in na Balkanu proti Turkom. V tem procesu je južna obala Sredozemlja postala tuja evropskemu kulturnemu krogu, sedaj se pa sooča s stalnim dotokom priseljencev iz teh območij, ki so muslimani in ne kažejo prave volje, da bi se vključili v evropsko družbo tako, kakor si to predstavlja domača javnost. Priseljenci ostajajo zvesti svoji veri

in navadam, te pa gredo ljudem na živce. Enim zato, ker jih krščanstvo prav nič ne zanima, drugim zato, ker jih še manj zanima laicizem, ki nemoteno vlada v Evropi.

Najtrše soočenje Zahoda z islamom se bo nedvomno zgodilo na področju religije. Islam ne priznava ločitve med »laičnostjo« in »religiozno«, kar pomeni, da ga ni mogoče obravnavati z istimi merili, kakor se to dela s krščansko-judovsko veroizpovedjo. Izkušnja,

Figura, pozno 12. do zgodnje 13. st., kamen, Iran ali Afghanistan, Metropolitanski muzej, New York.

da vera prežema vse pore človekovega življenja, je v islamu tako močna, da ga je mogoče zlahka instrumentalizirati za politične namene. Vprašanje »politične veroizpovedi« je središčno vprašanje, ne samo za odnos gostitelji-priseljenci, Zahod-islam, ampak tudi za islam sam. Nezaupanje, vedno bolj neprikrita mržnja Zahodnjakov ali pa čisto preprost rasizem ne bodo v ničemer pripomogli k rešitvi tega vprašanja. Islam, predvsem Arabci, imajo dovolj upravičenih argumentov, da gledajo z nezaupanjem zahodne velesile, ker imajo vsakdanjo izkušnjo nenehnega izkoriščanja in dominacije. Zahod pa bo moral sprejeti, da razum ali laicism nista zadostna, da bi utemeljila vsako človeško dejanje, ampak da je to naloga vere.

Srečanje z islamom je za Zahod travmatično tudi zato, ker je laicism tako mogočen in dogmatičen. Če v Evropi krščanstvo ni več sogovornik ali upoštevanja vredna sila, če je Evropa postala tako rekoč čisto poganska in se boji Boga, krščanskega Boga, celo v svoji preambuli in krščanstvo obravnava le še kot predmet, ki ga je treba varovati kakor »kulturno-umetniški« spomenik, pa igra v arabskem svetu vera v Alaha zelo pomembno družbenopolitično vlogo. Začeti enak proces proti islamu, kakor ga v Evropi vodijo laicisti proti Cerkvi več kot dvesto let, ne bo rešilo težav, ki nastajajo ob srečevanju Evrope z arabskim in muslimanskim svetom. Težava namreč ni v veri, ampak v občutku nemoči, ki ga doživljajo na oni strani Sredozemlja, ko se srečujejo z Zahodom, in strahom, ki ga ima Zahod pred življenjsko silo južnega dela sveta. »Bog« pa se ponuja tako eno kot drugim kot priročno sredstvo za poenotenje »domače fronte« proti nasprotniku ali celo sovražniku. Rešitev spora bomo našli v odpravi razlogov zanjo. Predvsem moramo odpraviti razloge, ki povzročajo občutek nemoči, podrejenosti in izkoriščanja, ki vodijo ves Jug v obup. Zahod se mora odpovedati svoji nadutosti in

občutku večvrednosti, ki ga pod krinko vesoljnosti vsiljuje svetu. Z moderno parolo bi lahko rekli, da »moramo resnično sprejeti različnost«. Preden se torej lotimo reševanja problema predvsem pri drugih, se moramo iskreno soočiti sami s seboj, z gibalci naše družbe in z dejanji zahodnih držav in vojsk po svetu.

Med prvimi koraki stoletnega reševanja spora vidimo potrebo po odprti in strpni laičnosti. Laične družbe, ki se ponašajo s tolerantnostjo, se morajo zavedati svojih meja, da bi lahko vztrajno iskale boljše rešitve družbenih problemov. Laičnost, ki sprejema različne veroizpovedi, je boljša kakor prisilna konfesionalnost družbe. Med stvarmi, ki jih laična država še ni dosegla, je resnično spoštovanje religiozne dimenzije človeka tudi v njenih družbenih posledicah, pa čeprav se izrecno odreka sodbi in poseganju na to področje. Tolerantnosti ne smemo zamenjevati z nevtralnostjo. Prava tolerantnost ne sme temeljiti na pomanjkanju vrednot ali brezbriznosti nasproti vrednotam, ampak je možna le v imenu taistih vrednot. »Če sprejmemo, da laičnost ni isto kakor pomanjkanje vrednot, potem se samo od sebe postavlja vprašanje o njihovi utemeljenosti, ko se srečamo z njimi«¹. Sekularni svet poskuša sprejeti vrednote in se izogiba odgovoru na to temeljno vprašanje, zato pa išče odgovore v minimalni možni etiki, ki nam še omogoča laično družbo. Vendar pa je prav to iskanje in minimalizem lahko konfesionalno, kakor na eni veroizpovedi utemeljena družba.

Bitke proti terorizmu Zahod ne more dobiti z milijonskimi vojskami, ker je to početje podobno slonu, ki poskuša ubiti muho. Terorizem bo premagan samo, če mu bodo spodrezane korenine, če mladi ljudje ne bodo videli v samomorilskih napadih in terorističnih celicah nič privlačnega. Brez resnega in dolgotrajnega dela za odpravo vzrokov, ki omogočajo nenehen dotok novih samomorilcev

in aktivistov v teroristične skupine, ne bo mogoče končati te vojne. Odločitev za samomorilstvo je neracionalna, ampak neracionalen je tudi odgovor »ogroženih zahodnih družb«, ki se do zob oborožujejo, trošijo neverjetne vsote za puhlo in negotovo varnost in tako ogrožajo svoj ekonomski razcvet. Veliko bolj učinkovito bi bilo, če bi se energije in sredstva, ki jih namenjamo lažni varnosti, namenila za reševanje obupnega ekonomskega in družbenega položaja večine sveta. Papež Janez Pavel II. je v Braziliji jasno povedal, če ne bomo dali prostovoljno svojih prstanov, nam bodo prej ali slej odrezali roke. Resen in stalen angažma za večjo družbeno pravičnost je boljše orožje proti teroristom, kakor milijarde dolarjev za oboroževanje in nasilni posegi v druge države.

Zahod mora opustiti miselnost, da smo mi vedno »ta dobri«. Miselnost, ki se je začela z antanto, ki je demonizirala svoje nasprotnike v prvi svetovni vojni in še bolj v drugi, ko je bila taka govorica malce bolj upravičena. ZDA so, če ne prej, pa od vietnamske vojne dalje, izgubile svoj moralni kapital, ki so si ga pridobile v drugi svetovni vojni. Hegemon in Izrael sta tudi edini državi, ki sta glasovali proti ukinitvi kemičnega orožja leta 1987 v ZN. Kako torej prav ta država utemeljuje svoj poseg v Iraku s posedovanjem tega orožja? Vsa dvojnost in puhlost Zahoda se vedno znova kaže v razkoraku med propagando (kar je povedano) in dejanji.

Namesto zaključka

Spopad, ki se je od 11. septembra 2001 razširili na ves planet in dobil nov simboličen mejnik 11. marca 2003 v Madridu, se ne bo končal jutri, tudi pojutrišnjem ne. Bush je pravilno napovedal, da bo bitka dolga. Dokler pa bomo pospravljali samo posledice in ne zdravili vzrokov, do tedaj bodo terorizem, strah, ki ga povzroča, in negotovost, v katero so nas vsem znani dogodki povedli, prisotni

in del našega življenja. Islam potrebuje »razvetljenstvo«, ampak očitno je, da ne zahodnjaškega, saj je islamski svet v zadnjih dvesto letih doživel nenehno vrsto ponižanj in izkoriščevanja s strani zahodnih velesil. Odpor proti Zahodu, ki ga preprosto enačijo s krščanstvom, je torej velik. Sprejeti ta zgodovinsko-politična dejstva ne pomeni, da zagovarjamo islamizem ali celo terorizem. Eno in drugo odločno zavračamo! Bolj pa nas skrbi »libanonizacija« celotnega planeta, ki je kot enosmerna ulica v kaos in mednarodni nered, kakor tudi občutek negotovosti in nevarnosti, v katerega se je svet pogreznil od prve zalivske vojne do danes.

Posebna naloga vseh kristjanov je, da prepoznajo resničnost papeževega klica k skromnosti in velikodušnosti; da molijo s sv. Frančiškom, »naj postanem orodje tvojega – Božjega – miru«, in da si nenehno prizadevajo za pravičnost in mir, ne samo v mejah lastne države in družbe, ampak po vsem svetu.

Žal se ta hip zdi, da je politična volja Zahoda, da bi reševal vsa ta vprašanja na nevojaški in miroljuben način, izginila s prizorišča. Ponovna izvolitev Busha nam bo postregla še s štirimi leti »religiozne retorike« in sklicevanje na vero za opravičevanje »iraške« oz. »arabske« politike ZDA. Evropa še vedno složno in poniglavo stoji za »velikim bratom« in ne prispeva svojega deleža k reševanju spora. Ostajata samo Rusija in Kitajska. Za zdaj le gledata, kako se je Zahod zapletel v vojno, ki je ne more dobiti, lahko ga pa uniči. Potrebne so spremembe v odnosu do islama. Ta zahteva je preprosta le na papirju, ker so potrebne spremembe mentalitete, delovanja in upoštevanje resničnih vrednot, da bi se kaj takega uresničilo. Sami pa dobro vemo, kako daleč smo od tega.

1 *Islam y occidente, Cristianisme i Justicia. Consejo permanente*, Barcelona, 2001, str. 23.

Katolištvo in izziv modernosti, VII.

Andrej Gollmayr

“(…) in ravnamo tako, da se konfliktom med cerkvenimi in državnimi zakoni, kolikor je mogoče, izognemo in da damo Cesarju, kar je Cesarjevega, in Bogu, kar je Božjega.”¹

24. junija 1855 je Radovljičan Andrej Gollmayr, daljni sorodnik Franceta Prešerna, sicer pa duhovnik in visok funkcionar prosvetnega ministrstva, prevzel mesto goriškega nadškofa in ilirskega metropolita. Začelo se je eno izmed najdaljših škofovanj v zgodovini goriške nadškofije. Le nekaj tednov za tem, in sicer 18. avgusta 1855, sta kardinal Rauscher v imenu cesarja Franca Jožefa in apostolski nuncij na Dunaju Viale-Prelà v imenu papeža Pija IX. podpisala konkordat, ki je Cerkvi v Avstriji ne le priznal polno svobodo delovanja, ampak je njenemu nadzoru podvrigel tudi nekatere laične resorje, na primer šolstvo in sklepanje zakonske zveze. Liberalna Evropa se je zgražala, jožefinizem je bil odpravljen, ultramontanizem je slavil na celi črti.

Službo nadpastirja je torej Gollmayr nastopil v trenutku, ko je protirevolucionarna politična opcija s sklenitvijo konkordata s Sv. sedežem slavila svoj višek. Mnogi so v avstrijskem konkordatu naivno videli preobrat, po katerem naj bi se ponovno vzpostavilo tisto sozvočje med “tronom” in “oltarjem”, ki ga je bilo revolucionarno nasilje porušilo. Njihovo veselje pa je bilo preuranjeno. Oživitev konfesionalne države namreč ni bila na dnevnem redu zgodovine. In res, kmalu je prišlo leto 1861 z vrnitvijo ustavnih svoboščin in vzponom nemških liberalcev, nato pa leta

1868 enostranska revizija konkordata s t.i. konfesionalnimi zakoni in končno leta 1870 njegov preklic kot odgovor na proglasitev dogme o papeževi nezmotljivosti.

Kako se je v vsem tem dogajanju znašel Gollmayr? Po njegovi vzgoji in kulturni usmerjenosti bi ga lahko označili kot razsvetljenega konservativca, blizu nazorom nespravljivega katolicizma, a obenem daleč od kake ideološke in moralistične ozkosrčnosti. Kot bivši gojenec dunajskega Avguštineja in visok državni funkcionar je bil iskreno vdan cesarski hiši in monarhiji in je tudi v letih *Kulturkampf* ter Cerkvi manj naklonjene zakonodaje skušal ohraniti dobre odnose s svetno oblastjo. Gotovo se ni zavzemal za politične svoboščine in demokracijo, podpiral pa je ukrepe v korist ljudske izobrazbe in splošnega dviga ljudske blaginje. V tem – rekli bi lahko – staroslovenskem duhu je naklonjeno spremljal tudi slovenski narodni prerod, pri katerem je cenil zlasti napore v korist kulturnega življenja, manj pa prizadevanja za politično osamosvojitvev.

Andrej Gollmayr se je rodil v Radovljici 28. novembra 1797 v premožni slovenski družini. Bil je torej sodobnik Franceta Prešerna, Matije Čopa in Antona Martina Slomška. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani za časa Ilirskih provinc in prišel v stik z osrednjimi osebnostmi tedanjega slovenskega kulturnega življenja. Leta 1816 je vstopil v semenišče in bil leta 1821 posvečen v duhovnika. Po nekajletni izkušnji v dušnem pastirstvu je bil leta 1825 poslan na študij v dunajski Avguštinej, od koder se je z doktoratom v žepu vrnil tri leta ka-

sneje in nato nastopil službo profesorja dogmatike v ljubljanskem bogoslovju. Leta poučevanja (1829-1836) so bila za Gollmayra srečna in plodna leta. V slovenski kulturni zgodovini se je v tem času zapisal kot prevajalec in kot cenzor. Kot prevajalec je po nalogu škofa Wolfa z Jurijem Zupanom in Josipom Burgerjem leta 1834 oskrbel novo izdajo Evangelijev, kot cenzor pa se je izkazal kot človek širokega duha, ko je leta 1834 omogočil neokrnjen izid *Kranjske čebelice*, dve leti kasneje pa je z ugodno oceno priporočil natis Prešernoveg *Krsta pri Savici*.

Leta 1836 je Gollmayr nastopil službo vladnega svetovalca pri Državnem namestništvu v Trstu, kjer je v sodelovanju s tamkajšnjim škofom Matevžem Ravnikarjem poskrbel za tisk številnih italijanskih, slovenskih in hrvaških šolskih učbenikov.² Leta 1845 ga je poklicna pot popeljala na Dunaj, in sicer na Ministrstvo za šolstvo in verske zadeve, kjer je bil svetovalec in referent za gimnazije. Pozdravno pastirsko pismo, s katerim se je 24. junija 1855 obrnil na goriško duhovščino,³ kljub svoji navidezni rutinskosti nakazuje temeljne poudarke njegovega delovanja: vraščenenost v miselni svet t.i. nespravljivega katolicizma z njegovo zahtevo po obrambi pred "modernim svetom" in podrejenosti cerkveni in civilni avtoriteti, obenem pa umirjenost in premišljena pragmatičnost ob reševanju sprotnih vprašanj. Tak je ostal vseh 28 let svojega škofovanja Gollmayr, trden in nepopustljiv v načelih, a prožen pri njihovem izvajanju, zvest papeževemu učiteljstvu, a samostojen v zadevah, ki niso bile predmet hierarhične discipline.

Ko je kot pastir krajevne Cerkve obravnaval narodnostno vprašanje – povod za to je bila navadno obramba ozemeljske celovitosti papeževe države –, se v svojih izvajanjih ni bistveno oddaljil od razvpitega pisma avstrijske škofovske konference iz leta 1849. Ljubiti svoj narod in se truditi za njegov vsestranski

napredek, je v skladu s krščanskim naukom, je potrdil. Nekaj povsem drugega pa je prepričanje, da je v korist lastnega naroda vse dovoljeno. To ni domovinska ljubezen, ampak pogansko malikovanje, kajti v krščanstvu ni odločilna narodna pripadnost, ampak "nesmrtna, od Jezusa Kristusa odrešena duša". Prav tako zmotno je za Gollmayra povezovati ljubezen do domovine z ljudsko suverenostjo. Le-ta je namreč v nasprotju s krščanskim naukom, ki vabi k ubogljivosti in poslušnosti zakoniti oblasti.⁴ V kolikor torej stremijo k uveljavljanju jezika, kulture in tradicije, so narodnostne težnje upravičene in vredne podpore, narodnost kot kriterij politične suverenosti ali – kar je še hujše – kot povod revolucije pa je treba po škofovem mnenju odločno zavrniti.

V katoliški Cerkvi druge polovice 19. stoletja je bilo zgoraj opisano gledanje dokaj razširjeno. V njem se je prepoznaval pravzaprav tudi sam Anton Martin Slomšek, eden izmed očetov slovenskega narodnega preroda, pa tudi na splošno vsi t.i. staroslovenci z Janezom Bleiweisom na čelu. Zato nikakor ni mogoče trditi, da bi to gledanje na kakršen koli način napeljevalo na narodno mlačnost ali celo na narodno odpadništvo. Nasprotno, Slomšek je v korist slovenskega naroda zastavil vse svoje sile in ves svoj ugled. V istem duhu, čeravno brez Slomškovega zanosa, je z ozirom na narodnostno mešano sestavo svoje škofije deloval tudi Gollmayr. Pobude, katerih cilj je bila kulturna in gospodarska rast slovenskega prebivalstva, je brez omahovanja podprl. Leta 1863 je bil skupno s Strossmayerjem izvoljen za častnega člana slovenske čitalnice v Gorici.⁵ Stal je za Andrejem Marušičem in njegovim listom *Domovina* (1867-1869), o katerem je bilo celo zapisano, da odraža stališča škofije.⁶ Kot član Goriškega deželnega sveta je zaradi svoje službe ohranil v narodnostnem pogledu nevtralnost stališča, vendar je bil leta 1865 pri spremembi volilnega zakona, ki je

Albrecht Altdorfer, *Marija z Jezusom*, 1520-25, olje na lesu, 49,4 x 35,5 cm, Muzej lepih umetnosti, Budimpešta.

omilil za Slovence krivičen sistem kurij, njegov glas odločilen.⁷ Kasneje je izkazal razumevanje za ustvarjalnost duhovnika-pesnika Simona Gregorčiča in mu skušal po svojih močeh pomagati, tako da ga je le-ta imenoval »drugi oče«.⁸ In najbrž ni naključje, da je Mahničeva kritika Gregorčičeve poezije izšla po Gollmayrovi smrti.

Poleg izjemnega čuta za stvarnost pa je Andreja Gollmayra odlikovala tudi presenetljiva avtonomnost. Znal je reči ne, in to "tudi

visokim gospodom".⁹ Gotovo je bil Gollmayr iskreno vdan papežu, cesarju in monarhiji. Toda ta vdanost ni bila ne nekritična ne servilna. In to je Gollmayr dokazal večkrat. Ko so bili na primer leta 1868 odobreni t.i. konfesionalni zakoni, jih je Gollmayr v skladu s papeževim odločnim stališčem načelno sicer obsodil, istočasno pa duhovnikom posredoval navodila, kako jih v vsakdanjem življenju upoštevati.¹⁰ Ko so pa leta 1870 italijanske čete zasedle Rim, si Gollmayr ni pomišljal, da ne

bi v pastirskem pismu grajal lastne države, češ da je k hudodelskemu dejanju s svojim molkom pripomogla tudi sama.¹¹

Gollmayr se je udeležil I. vatikanskega koncila, ki je potekal v Rimu od 8. decembra 1869 do 14. julija 1870. Pridružil se je skupini škofov, ki je iz različnih razlogov nasprotovala proglasitvi dogme o papeževi nezmotljivosti. V plenarno razpravo ni posegel in je podobno kot ljubljanski škof Jernej Vidmar 23. marca 1870 zapustil Rim, kamor se do konca zasedanj ni več vrnil, češ da je večina škofov odločilni sklep že sprejela.¹² Sklepu koncilskih očetov se je Gollmayr – tako kot vsi ostali nasprotniki dogmatične definicije – brez oklevanja podredil. V pismu duhovščini pa je tudi brez dlak na jeziku obrazložil svoje stališče. Potem ko je ravnokar proglašeno versko resnico predstavil v njenem dejanskem obsegu, je poudaril, da so se posegi koncilskih očetov vrstili *usque ad nauseam* (do onemoglosti) in s tem izpodbil natolcevanja »nekih münchenskih profesorjev« (Döllinger) o domnevnem pomanjkanju svobode govora med razpravo. Po drugi strani pa je goriški nadškof naglasil, da so nekateri škofje definiciji dogme nasprotovali, ker so jo presojali kot neoportuno dejanje, ki bi utegnile imeti neugodne posledice v posameznih škofijah, poleg tega pa da bi jo utegnile liberalne vlade nekaterih držav izkoristiti kot pretvezo za odstop od konkordata ali za druge, Cerkvi nenaklonjene korake. »In videlo se je, da ti strahovi niso bili neutemeljeni«, je zaključil.¹³ S tem pismom si je Gollmayr prislužil oznako »zapoznelega jožefinca«.¹⁴ In to kljub temu, da je dal leta 1872 prav on pobudo za znamenito procesijo v podporo papežu Piju IX., za katero se je izkazalo, da je bila s svojimi 40.000 udeleženci tedaj najštevilnejša v vsej Avstriji in morda na svetu.¹⁵

Andrej Gollmayr je po krajši bolezni umrl v Gorici 17. marca 1883. S svojimi upravnimi sposobnostmi, s svojo urejenost-

jo, zmernostjo, razumsko oblikovano načelnostjo ter široko izobrazbo in uglajenostjo je poosebljal lik visokega avstrijskega cerkvenega dostojanstvenika druge polovice 19. stoletja. Ne moremo ga označiti ne za "nacionalnega škofa", kakršen je bil na Hrvaškem Strossmayer, ne za "političnega škofa", kakršen je bil kasneje na Slovenskem na primer Anton Bonaventura Jeglič. Škofijo je vodil v času, ko se je avstrijsko katolištvo od jožefinizma obračalo k ultramontanizmu. Ta proces pa je znal Gollmayr voditi z modro roko, brez omahovanja, a tudi brez pretiravanj in nepotrebnih ostrin.

1. A. Gollmayr, *Pastirsko pismo z dne 14. julija 1868 o novih konfesionalnih zakonih*, Arhiv Goriške nadškofije (AGN), Gollmayr, fasc. 3 (1868-1869).
2. B. Marušič, *Primorski čas pretekli*, Koper, 1985, str. 285.
3. *Epistola pastoralis ad clerum suum dioecesanum* z dne 24. junija 1855, AGN, Gollmayr, fasc. 1 (1854-1859).
4. A. Gollmayr, *Pastirsko pismo z dne 19. februarja 1860*, AGN, Gollmayr, fasc. 2 (1860-1867).
5. A. Gabršček, *Goriški Slovenci*, I, Ljubljana, 1932, str. 70.
6. F. Koblar, *Simon Gregorčič*, Ljubljana, 1962, str. 54-55.
7. A. Gabršček, n.d., str. 166.
8. S. Gregorčič, *Zbrano delo*, IV, Ljubljana, 1951, str. 225.
9. J. Pavlica, *Dr. Andrej Gollmayr*, Dom in svet, 1898, str. 116.
10. A. Gollmayr, *Pastirsko pismo z dne 14. julija 1868 o novih konfesionalnih zakonih*, AGN, Gollmayr, fasc. 3 (1868-1869).
11. A. Gollmayr, *Pastirsko pismo z dne 5. oktobra 1870*, AGN, Gollmayr, fasc. 5 (1870-1876).
12. K. Schatz, *Kirchenbilde und päpstliche Unfehlbarkeit bei den deutschsprachigen Minoritätbischofen auf dem I. Vatikanum*, Rim, 1975, str. 479-480.
13. A. Gollmayr, *Pismo duhovščini z dne 3. avgusta 1871*, AGN, Gollmayr, fasc. 5 (1870-1876).
14. N. Agostinetti, *Il circolo cattolico italo-sloveno di Gorizia*, "Iniziativa isontina", 1974, št. 1, str. 89.
15. Procesija je bila 2. septembra 1872 in se je zaključila na Sveti Gori. Prim.: C. Medeot, *Un famoso pellegrinaggio a Monte Santo*, Quaderni giuliani di storia, št. 1, 1983, str. 123-134.

Med humanizmom in reformacijo

Spor Erazma Rotterdamskega in Martina Lutra o svobodni volji

Aprila leta 1524, tri leta po tistem, ko je pred mestnimi vrati Wittenberga zažgal bulo papeža Leona X. o izobčenju,¹ je Martin Luter pisal Dezideriju Erazmu Rotterdamskemu in mu priporočil, naj ostane to, kar je vedno bil, namreč neopredeljeni "gledalec" spora med katoličani in reformatorji: »Odlični Erazem, (...) želim ti, naj ti Gospod dà duha, vrednega tvojega imena, ki ti ga je podelil Gospod, in te prosim – če ne moreš pomagati na drugačen način -, da ostaneš zgolj gledalec naše tragedije (*spectator tantum sis tragoediae nostrae*) ter se ne pridružiš sovražnim vrstam. Predvsem pa ne izdajaj knjig proti meni, česar tudi sam ne bom storil proti tebi.«² A Lutru je šušljanje o Erazmovih namenih prišlo na uho prepozno, saj se je slavni humanist na prigovarjanje katoliške strani že leta 1523 odločil pisati proti reformatorjevemu nauku. Morda si je pri tem delal utvare, da je nastale razmere v tedanji razgreti teološki polemiki, prepleteni z igro moči med cesarjem, deželnimi knezi, katoliško Cerkvijo in reformatorji še vedno mogoče pomiriti z zastopanjem zmernih stališč, saj je bil kot kritičen in uravnotežen duh prepričan, da nobeno izmed skrajnih mnenj ne predstavlja polnosti resnice. Prepričan v svoje posredniške sposobnosti in v svoj ugled tako med katoličani kot reformatorji je rotterdamski humanist začel spor ne samo med dvema teološkima mnenjema, temveč, morda nehote, med dvema pogledoma na svet, humanističnim in reformatorskim.

Erazem je pri izbiri snovi za svojo disputo z Lutrom znal natančno meriti prav v jedro reforme: nasprotje med naukoma o svobodni

in nesvobodni volji.³ Knjiga *De libero arbitrio Diatribe sive Collatio* je izšla septembra 1524 v Baslu. V spremnem pismu, ki ga je vidnejšim evropskim osebnostim poslal skupaj s primerkom knjige, je Erazem s Cezarjevimi besedami naznanil svojo izbiro strani v verskih sporih: »Kocka je padla. Luč sveta je zagledala knjižica o svobodni volji.«⁴ Z vseh strani so začela prihajati laskava priznanja, eno mu je poslal celo Henrik VIII., tedaj še katoliški *difensor fidei*. A rotterdamskemu humanistu ni šlo zgolj za opredelitev lastnega stališča, temveč je s svojim spisom orisal temeljne značilnosti humanistične misli, zgrajene na kritični razumnosti, in njeno globoko nasprotje Lutrovi razumnosti vere. Razliko najbolje pokaže primerjava metod, ki sta jih pisca uporabljala. Erazem sledi kritično-objektivnemu stilu, značilnemu za javne razprave, in piše preudarno mirno, urejeno, brez ognjevitosti. Lutrov odgovor na vrženo kocko pa, nasprotno, kaže strastno prepričanje v primat izkušnje vere pred vsakršnim filozofskim ali teološkim razpravljanjem. Že na začetku novembra leta 1524 je Luter v pismu Spalatinu, kanclerju Friderika Saškega, izrazil ves svoj odpor do *De libero arbitrio*, kmalu zatem pa svojemu prijatelju in sodelavcu Hausmannu naznanil sklep, da bo Erazmu odgovoril. Vendar tega ni mogel storiti takoj: v prvih mesecih leta 1525 ga je zaposlovala polemika z nekdanjim zaveznikom Karlstadtom, nato se je moral soočiti s tragičnimi posledicami kmečkih uporov, med katerimi je bil sam na strani plemstva,⁵ naposled pa se je 23. junija še poročil z nekdanjo redovnico Kata-

rino Bora. Tako se je lahko dela lotil šele jeseni 1525. Napad na »kneza humanistov« ni bilo lahko opravilo, saj je Erazem poleg filoloških vprašanj obvladal tudi vsa pomembnejša področja filozofije in teologije,⁶ pri čemer pa je bil odvisen od tedaj nekoliko nejasnega katoliškega nauka o milosti in vlogi človekove volje. Zdi se nenavadno, a kot kaže, so teologi srednjega veka tam od 8. stol. dalje pozabili na odločitve 2. pokrajinskega cerkvenega zbora v Orangeu (l. 529) proti semipelagijancem,⁷ zato so v vprašanju delovanja milosti večinoma zastopali neosemipelagijanska stališča Viljema iz Ockhama, kar je imelo posledice tudi v Erazmovih stališčih.

Lutrovo delo *De servo arbitrio* je izšlo v latinščini v Wittembergu konec decembra 1525, nemški prevod, ki ga je oskrbel Justus Jonas, pa januarja naslednjega leta z naslovom *Das der freie Wille nichts sey*. V njem je Wittemberžan pod vplivom spisov sv. Avgušтина, še bolj pa osebnega izkustva Svetega pisma – pomislimo samo na Lutrov stalen občutek grešnosti in odrešilnost njegovega *Turmerlebniss* ob branju Rim 1,17 –, sledil svojemu globokemu občutku nemoči padlega človeka pred Bogom. Zato je spis s svojim osebnim tonom, značilnim za Lutra po letu 1520, bolj kot sistematični predstavitvi nauka o milosti bliže biblični teologiji.

Erazem je svoj pogled najprej hotel zajeti v obliki dialoga, saj je v duhu humanizma želel predvsem prispevati k razjasnitvi vprašanja o milosti. Nazadnje se je vendarle odločil, da spis izda v obliki traktata, ki pa naj bi še imel odprt, dialoški značaj, saj ga je grško in latinsko podnaslovil z *diatribe* oziroma *collatio*, kar pomeni prispevek, primerjava. Delo je torej povabilo k nadaljevanju polemike.⁸ V štirih poglavjih naniza svetopisemska besedila in izjave cerkvenih očetov v prid in proti svobodni volji, pri čemer na koncu, povsem po humanistično, predstavi nekakšno srednjo pot med nasprotujočimi si trditvami. Človek je

ob prvem grehu ranjen, ni pa povsem padel in tako lahko z Božjo milostjo sodeluje, se zanjo odloči ali pa jo zavrne. Le zaradi zavrnitve milosti lahko Bog grešnika pogubi. Čeprav najbrž nehote, se, kot lahko zaslutimo iz navedenih trditev, sicer skorajda katoliška Erazmova rešitev nagiba proti semipelagijanstvu.

Nasprotno pa je Luter napisal *assertio*, kar pomeni izjava, prepričana trditev. Osnovne resnice vere namreč po njegovem mnenju niso predmet pretanjenih teoloških razprav in metodičnega dvoma. V *De servo arbitrio* ne sledimo razpravljanju objektivnega znanstvenika, marveč žaru prepričanega vernika in hkrati kolerične osebnosti, ki je svetopisemskim in teološkim dokazom dodala tudi obilico polemike in osebnega napada na Erazma. Za navidez objektivnim slogom lahko slutimo avtorja, vžganega v boju za lastno spoznanje odrešilnosti vere same, ki med človeka in Boga ne postavlja ničesar več, tudi lastnih dobrih del ne. Vera je tako v vprašanju o svobodni ali suženjski volji za Lutra postala glavna spoznavna kategorija: v veri spoznam samega sebe kot pogubljenja vrednega grešnika, v veri se vidim postavljenega pred Sodnika in, slednjič, v veri prejmem oprostilno sodbo, odrešenje. V teh nekaj mislih lahko zaslutimo vso ostrino, pa tudi privlačnost izvirne Lutrove misli, ki je njega samega rešila strahu pred pogubljenjem zaradi izkustva lastne nemoči, saj mu v njegovih samostanskih letih tudi vsakodnevna spoved ni prinesla notranjega miru. Luter je imel ta spis za enega svojih najbolj uspešnih predstavitev ključnih pojmov reforme. Ko so mu leta 1537 predlagali ponatis njegovih del, se je Luter poleg *Katekizma* odločil prav za *De servo arbitrio*, saj se mu je zdelo, da je v njem na pravi način obranil »resnično božanskost Boga«, ki bi jo človekova svobodna volja lahko omejila. *Libero arbitrio* in *gratia* sta za Lutra dva izključujoča se pojma,⁹ saj oba v svojih skrajnih mejah za-

Zgodovina

Albrecht Dürer, Erazem Rotterdamski, 1526, grafika, 249 x 193 mm, Narodna galerija umetnosti, Washington

vračata omejevanje in zahtevata zase popolno svobodo. Resnično svoboden pa je lahko samo Bog. V luči radikalno razumljenega pavlinskega nauka o nasprotju med deli in vero, med zapovedmi in duhom je za Lutra to pomenilo, da je človek nič, ki vse, kar ima dobrega, prejema od Boga. To prepričanje je do konca prežemalo njegov verski čut, saj naj bi leta 1546 celo umrl z besedami: »Wir sind Bettler, das ist wahr!«. Človek pred Bogom ni drugega kot berač.

V opisanih dveh delih lahko sledimo spopadu med dvema pogledoma na svet. Erazem s svojim povsod prisotnim skepticizmom in

optimističnim pojmovanjem človeka predstavlja humanističnega, Luter pa reformatorskega, ki edino možnost za padlega človeka vidi v *disperatio fiducialis*, zaupljivi popolni prepustitvi v Božje roke. *De servo arbitrio* človeku odreka v humanizmu priznano možnost samodoločitve in ga postavlja v determiniranost Božje volje. V resnici ne Erazem ne Luter v svojih pogledih ne stojita daleč vsak-sebi, le da je vsak izmed njiju branil tisto, kar se mu je zdelo pomembno poudariti: prvi suverenost človeka, drugi suverenost Boga. Pri tem je zanimivo, da je katoliškemu pogledu pravzaprav bližji Luter, zvest avguštinski tra-

Zgodovina

diciji.¹⁰ Tudi tridentinski koncil je namreč v prvih treh kanonih *Odloka o opravičenju* poudaril odločilni pomen milosti in navdiha Svetega Duha kot vzgiba za človekovo vero, čeprav takoj za tem proti reformatorju potrdi, da lahko svobodna volja s to milostjo tudi sodeluje. Lahko rečemo, da sta se oba udeleženca polemike oddaljila od katoliškega nauka, Erazem nekoliko preveč v smer zaupanja v človeka, Luter pa v smer pesimističnega pojmovanja padlega, grešnega človeka

Pomembno je torej poudariti, da polemika med Deziderijem Erazmom in Martinom Lutrom ni bila samo razprava med dvema teologoma, temveč označuje temeljni prelom med antropologijo in teologijo humanizma na eni in reforme na drugi strani. Bitka se je osredotočila na občutljivo točko teološke tradicije, svobodno voljo, kjer sta oba misleca vsak v svojo metodo zajela tudi duha časa, ki sta ga predstavljala. Erazem pristopi k snovi urejeno, z zaupanjem v kritično razumsko metodo, z nekaj skepse, a vendarle z živo željo priti do resnice. Njegovo doslednost v uporabi kritične metode kaže tudi priznanje lastne zmotljivosti v *Hyperaspistes* (gr. aspis: ščit, zaščita), ki ga je leta 1526 napisal kot odgovor na *De servo arbitrio* in v katerem prepušča Cerkvi zadnjo sodbo o svojih trditvah: »Karkoli sem zapisal v razpravi, podvržem katoliški Cerkvi, in sem pripravljen popraviti, če kaj odstopa od resnice.«¹¹ Nemški reformator je, nasprotno, na temeljih zahajajočega humanizma znanilec novega, ne več znanstveno umirjenega, temveč v strastnih polemikah razgretega časa verskih sporov, tridentinskega koncila, tridesetletne vojne, med skrajnosti razpetega baroka. Zaupanja v lastne izjave ne gradi več na temeljih kritike, temveč na gotovosti vere, ki vse napravlja jasno in prepričljivo. »Sveti Duh ni noben skeptik!« je eden izmed značilnih stavkov iz *De servo arbitrio*. Namesto preudarnosti v njem prevladuje strastnost živega verskega izkustva, ki sicer

zvesto uporablja dosežke humanizma, npr. na področju tekstne kritike Svetega pisma, a hkrati kot plamen šine tudi preko teh okvirov. Bitko o svobodni volji sta Erazem in Luter bojevala vsak na svojem področju, vsak s svojim orožjem, zato je jasno, da ne prvi ne drugi ni mogel zmagati. Na nek način pa velja tudi nasprotno: oba sta zmagovalca.

1. Bula *Decet Romanum Pontificem*, 3. januar 1521.
2. M. LUTHER, *Martinus Lutherus doctissimo viro D. Erasmo Roterodamo*, <http://www.gmu.edu/departments/fld/CLASSICS/luther.lteramus.html> (prev. avtor.).
3. To je priznal sam Luter, ki proti koncu svojega *De servo arbitrio* (WA 18, s. 786) piše: »Pohvaliti te moram, (Erazem), da si se edini med vsemi mojimi nasprotniki dotaknil najpomembnejšega dela mojega nauka; da me nisi želel obremenjevati z nepomembnim in raztresenim pregovarjanjem o papeštvu, vicah, odpustkih, kot so do sedaj počeli drugi sovražniki evangelija, saj so me s tem zaman hoteli spraviti v škripce. Ti si edini, ki je videl glavni namen in glavni temelj naše stvari, ... zato se ti moram iz srca zahvaliti.«
4. Navedeno v: M. LUTHER, *Werke, Kritische Gesamtausgabe* (WA), Bd. 18, Weimar, Hermann Böhlau Nachfolger, 1908, 566.
5. V tem času nastane sporni Lutrov spis *Proti razbojniškim in morilskim tolpan kmetov*.
6. Prim. W. P. ECKERT, *Erasmus von Rotterdam, Werk und Wirkung*, Bd. II, Köln, Wienand Verlag, 1967, 375.
7. Prim. A. STRLE, Vera Cerkev, Celje, MD, 1997, čl. 777-783. Člene 2. pokrajinskega zbora v Oranžu so ponovno »odkrili« šele na tridentinskem koncilu.
8. Cf. W. LESOWSKY, v: ERASMUS VON ROTTERDAM, *Ausgewählte Schriften*, Bd. IV, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1969, XII.
9. »Contra liberum arbitrium pro gratia Dei pugnamus.« Borimo se proti svobodni volji za milost Boga (WA 18, 661).
10. Papeški svet za edinost kristjanov in Svetovna luteranska zveza sta 31. oktobra 1999 v Augsburgu podpisala Izjavo o opravičenju, kjer je spor o milosti v luči sedanjih teoloških spoznanj označen kot že presežen.
11. »Quisquid a nobis dissertum est, Ecclesiae Catholicae submitto, paratus corrigere si quid excidit a veritate discrepans.« Navedeno v: H. J. MCSORLEY, *Luthers Lehre vom unfreien Willen*, München, Max Hueber Verlag, 1967, 269.

Bistvena narava Bushevega uspeha

Eshatološki premislek

Uvod

Bushevo razburkanje svetovnega političnega dogajanja je večkrat usmerilo moje sprehajanje po knjigarni v smeri tistih polic, ki so založene z analitičnimi monografijami o sedanjem zgodovinskem trenutku. Precejšen del le-teh je bolj ali manj neposredno posvečen ravno liku in delu sedanjega, ponovno izvoljenega ameriškega predsednika. To dejstvo seveda ne preseneča, saj se zdi, da se je ravno ob njem in po njem začela neka povsem nova svetovnozgodovinska situacija, katero je uvedla newyorška tragedija 11. septembra 2001. Ob njem in po njem se je najbrž razdelo lice politike 21. stoletja, če ne še kaj več. Obsežnost literature o »Bushu in bušizmu« ima torej svoj globok in več kot očiten razlog. Vendar se zdi, vsaj sodeč po zalogi omenjene literature na slovenskih knjižnih policah, da ta dela, kljub vsej svoji zajetnosti, ne uspejo prepričljivo stehati svetovnozgodovinske teže tistega, kar z novinarsko lahkotnostjo imenujejo »bušizem«.

Večinoma gre za tekste, ki skušajo predvsem odstirati nekakšna bolj ali manj škan-dalozna zakulisja Bushevih uspehov in odločitev: npr. njegovo povezavo z naftno industrijo, ki naj bi bila v osnovi njegove odločitve za napad na Irak; njegovo povezavo z raznimi skrajno konzervativnimi fundacijami ter sektaškimi lobiji, ki naj bi pojasnjevali njegove politične zmage; njegove osebne poglede na krščanstvo, ki naj bi bili neka nemogoča zmes manihejstva, Kristusovega nauka in sprotnega

osebnega navdiha, kar naj bi vodilo v celo vrsto protislovij v njegovih izjavah in ravnanjih. Skupna zaključna ocena takšne literature (domače¹ in tuje²) je, da gre pri Bushu za poskus nekakšnega povratka demokracije v despotstvo, ki je izraz interesov ameriškega velekapitala. Skratka, da je bušizem bolj ali manj poosebljanje marksističnega razumevanja fašizma, kot zadnje pojavne oblike kapitalizma. Ta ocena Bushevega delovanja se zdi tudi večinska ocena s strani evropske javnosti. Namen tega sestavka je 1. pretresti utemeljenost in vzroke takšnega pogleda, katerega implicitna marksistična oblikovanost nam daje takoj slutiti, da gre pravzaprav za zgodovinsko in teoretsko presežen pristop, 2. poskušati uzreti bistveno naravo sočasnih političnih premikov v ZDA in 3. prisluhniti sporočilu, ki ga to dogajanje lahko ima za nas Slovence.

1. Evropski pogled na Bushevo politiko in njegov volilni uspeh

Večinski evropski pogled na Bushevo politiko, ki jo predstavlja kot lutko v rokah silnic velekapitala, je bil zgoraj označen kot marksističen: pogledjmo v čem le-ta temelji na marksistični analizi družbe.

Marx v *Kapitalu* ugotavlja, da je kapitalizem obsojen na lasten propad skozi komunistično revolucijo po svoji lastni notranji logiki. Kapitalizem (definiran kot družbeno stanje, kjer je zajamčena zasebna lastnina vsakega posameznika) vodi namreč po Marxu v vedno večje krčenje števila delodajalcev (ka-

pitalistov) in v vedno večje širjenje števila delojemalcev (proletariata). V rokah prvih se koncentrira vedno večje bogastvo, seveda na račun rastoče revščine vedno večjega dela (proletarskega) človeštva. Do takega razvoja dogodkov naj bi prišli zaradi logike konkurence: delodajalec A lahko preživi na trgu le, v kolikor niža plače svojim delojemalcem in tako proizvaja proizvode, ki so bolj poceni kot pa proizvodi delodajalca B; delodajalec B zaradi nekonkurenčnosti propade, neha biti delodajalec in postane (vedno slabše plačani) delojemalec (vedno bogatejšega) delodajalca A. Sledeč tej logiki postane jasno, kako se v teku razvoja kapitalizma po nujnosti prej ali slej najdemo v situaciji globalne bede večine človeštva in pretiranega bogastva v rokah ved-

no manjše skupine kapitalistov. Nevzdržnost položaja porodi revolucijo, ki odvzame kapitalistom proizvodna sredstva, ukine privatno lastnino in svobodni trg, ter vzpostavi globalno plansko gospodarstvo, kjer ni več konkurence in je s tem odpravljeno širjenje globalne bede človeštva ter je tako vzpostavljen uravnotežen gospodarski položaj.

Pri tem je treba še poudariti, da je zadnja faza kapitalizma zaznamovana po klasični marksistični teoriji s pojavom »fašizma«. Ko naj bi namreč število kapitalistov postalo zelo majhno in število proletarcev zelo veliko, naj bi kapitalisti, iz strahu pred prevrnitvijo položaja, ukinili demokracijo in vzpostavili svojo diktaturo. Tako »diktaturo buržuazije«, ki jo je Marx prepoznal v diktaturi Napoleona

Eugene Delacroix, Svoboda vodi ljudstvo (28. julij 1830), 1830, olje na platnu, Louvre, Pariz.

III.,³ sovjetski marksisti pa v režimih Musso-
linija in Hitlerja,⁴ naj bi torej proizvedel ka-
pitalizem sam, da bi obranil svoje lastno bis-
tvo, t.j. privatno lastnino.

Za prevladujočim označevanjem Bushe-
vega mestoma unilateralnega in netolerant-
nega nastopa kot akcije vampirske narave
globalnega (predvsem naftnega) velekapitala
je dokaj lahko prepoznati strukturo mark-
sistične analize fašizma. Še posebej, če po-
mislimo, da se Bushev unilateralizem in
poudarjanje jasnih vrednot umešča v proces
vedno bolj poudarjenega globaliziranja sve-
ta, ki spominja na Marxovo teorijo o kon-
centraciji globalne moči v rokah kapitali-
stične manjšine v zadnjem obdobju pred
revolucijo.

Vendar je podtikanje fašistične narave
Bushevi vladavini samò na osnovi njegovih
družinskih povezav z ameriško naftno indu-
strijo in njegovih odločnih potez ter jasnih
načel težko sprejemljivo predvsem zato, ker
se zdi okvir take interpretacije teoretsko pre-
sežen. Vendar preglejmo natančneje, v kak-
šnem smislu je antibušistična interpretacija
sedanjega trenutka odvisna od marksizma. V
ta namen obnovimo bistvene točke sklepanja,
na osnovi katerega skuša evropsko večinsko
javno mnenje naprtiti Bushu očitek fašizma.
Zdi se, da ta obsodba Busheve politike, sloni
na sledečih opažanjih:

- 1) Bush je družinsko povezan z ameriško
naftno industrijo, t.j. z ameriškim veleka-
pitalom;
- 2) ZDA so najmočnejša država na svetu, t.j.
država, katere predsednik ima globalno
moč;
- 3) Bush vodi pogosto unilateralno, t.j. avto-
ritarno zunanjo politiko;
- 4) Ta avtoritarnost se čuti tudi v njegovi no-
tranji politiki, kjer se predsednik zavzema
za družbeno uveljavitev svojih religiozno-
etičnih načel, kar ga vodi v določeno ne-
strpnost do drugače mislečih.

Iz teh treh premis antibušistično javno
mnenje vleče zaključek, da je Busheva politika
fašistična, t.j. taka, ki je že sedaj na robu pre-
tiravanja, bo pa v prihodnje še izdatneje pre-
tiravala (če je ne bomo čimprej zatrli) avto-
ritarnost v notranji in zunanji politiki onkraj
vsake razumne mere. Pri tem je treba pouda-
riti, da se to isto javno mnenje zaveda, da
Bushu ni mogoče že sedaj naprtiti očiten eks-
ces avtoritarnosti, ki je značilen za fašizem,
pač pa da je mogoče o njem sklepati iz ome-
njenih štirih premis. Edini premisi, na osnovi
katerih bi bilo mogoče sklepati iz sedanje do-
ločene avtoritarnosti Busheve politike na bo-
dočo brezmejno avtoritarnost, pa sta premisi
št. 1 in št. 2, t.j. njegova povezava z veleka-
pitalom in globalna moč predsednika ZDA.
Iz teh premis pa lahko sledi fašistizacija
ZDA samo na osnovi marksistične analize
kapitalizma, ki določa fašizem kot tisto stop-
njo kapitalizma, v kateri sta svetovno bogas-
tvo in moč zbrana v rokah redkih posamez-
nikov, ki jo uporabljajo zoper dobrobit os-
talega človeštva.

Zato je očitno, da antibušistično javno
mnenje stoji in pade na veljavnosti Marxove
analize kapitalizma. Le-ta pa se zdi presežena
predvsem zaradi neskladnosti z zgodovinski-
mi dogodki. Svetovna zgodovina se ne zdi us-
merjena tako, kakor je teoretiziral Marx, v ve-
čanje sloja revnih in v manjšanje sloja boga-
tih, pač pa v tako imenovano »družbo sred-
njega razreda« (middle-class society).⁵ Eko-
nomska zgodovina Zahoda namreč jasno kaže
na zmotnost Marxovih napovedi, saj bi se
drugače število revežev ali zelo nizko plača-
nih ljudi v Evropi in v ZDA moralo, recimo
glede na leto 1900, strahovito povečati, med-
tem ko smo bili (še posebej po drugi svetovni
vojni) priča krčenju najnižjega sloja. Nasprot-
no se je razširil sloj srednje dobro plačanih,
sloj nadpovprečno plačanih pa je ostal šte-
vilčno približno tam, kjer je bil.⁶ Sledeč tej
težnji kapitalizma, ki razširja srednji sloj in

krči oba skrajna sloja, pa lahko pridemo do uveljavitve fašističnih oblik oblasti samo v zgodnjih obdobjih industrijskega kapitalizma, ne pa v zrelih. V zrelih obdobjih namreč ravno umanjka glavni pogoj vzpostavitve fašizma, t.j. strah kapitalistov pred množico, ki živi v bedi, kajti te množice revežev ni več. Prav tako pa umanjka tudi drugi temeljni pogoj vzpostavitve fašizma, t.j. široka množica neizobraženih delavcev, ki je edina dojemljiva za fašistično propagandno manipulacijo. Sedanja družba srednjega sloja pomeni namreč obenem tudi družbo večinske izobraženosti.⁷ Iz vseh teh razlogov ni mogoče, da bi se v ZDA, v eni najbolj razvitih držav na svetu, sedaj, v dobi zrelega kapitalizma, razvijala fašistična oblika vladavine. Zanj ni ne potrebe (saj proletarskih množic v ZDA ni več) niti zadostnih pogojev (saj velikih neukih in manipulabilnih mas ni več na voljo).

Teoriji o družbi srednjega sloja so skušali marksisti v 60-ih in 70-ih letih ugovarjati s t.i. teorijo *dependencie* (»odvisnosti«).⁸ Ta teorija je sicer priznala, da zahodni svet postaja vse bolj družba srednjega sloja, vendar je ugovarjala, da to nikakor ne spodbija Marxovih analiz kapitalizma, kajti svetovni proletariat je treba sedaj prepoznavati v ljudstvih Tretjega sveta, medtem ko je treba v Zahodu prepoznati leglo velekapitala, v katerem se koncentrirajo bogastvo vsega sveta. Po tej logiki bi seveda moralo vedno več držav padati na ekonomsko raven Tretjega sveta, medtem ko bi se moral Zahod vedno bolj krčiti, dokler ne bi napočila revolucija. Vendar se je tudi ta skrajni poskus obrambe Marxove analize izjalovil na ravni zgodovinskih dejstev, ko smo lahko postali priče ne krčenju Zahoda in širjenju Tretjega sveta pač pa ravno obratnemu procesu. Z vzponom ekonomij vzhodne in osrednje Azije (Japonska, Hong Kong, Tajvan, Singapur, Južna Koreja, zadnje čase tudi Kitajska in Indija), ki ga je povzročilo širjenje svobodnega kapitalističnega trga, se je namreč pokazala jasna

težnja krčenja Tretjega sveta in torej »svetovnega proletariata«.⁹ To dejstvo je seveda možno razumeti samo kot potrditev teze, da kapitalizem ne vodi v revolucijo proletariata, pač pa v širjenje družbe srednjega sloja.

Teoretsko se torej zdi nevzdržno pripisovati sodobni ameriški politiki fašistično naravo: za to ni nobene družbeno-ekonomske osnove. Treba bi bilo pravzaprav trditi obratno: prav zato, ker predstavljajo ZDA visoko razvito ekonomsko družbo, ki je zato vedno bolj družba srednjega sloja in družba izobraženosti, ni mogoče, da bi prihajalo v njej do pojava fašizma, pač pa se lahko v njej le vedno globlje ukoreninja demokratična miselnost, t.j. miselnost, ki je najbolj ustrezna vedno bolj izobraženi družbi. Taka družba namreč ni dojemljiva za avtoritarno obliko oblasti, za katero so dojemljive predvsem neuke družbe.

Ob tem se pa lahko vprašamo, kako je mogoče, da Evropa tako večinsko naseda na preživele marksistične teoretske nastavke in skoznje gleda na ameriško dogajanje. Verjetno je treba vzrok iskati predvsem v dejstvu, da v Evropi (za razliko od Amerike) marksizem in iz njega izvirajoči komunizem nista bila nikoli deležna jasne in enoznačne javne obsodbe: natanko takšne, kakršne je bil deležen fašizem v Nemčiji (v Italiji npr. je tudi ta ideologija nezadostno sankcionirana). Slednjo bi namreč terjala tako zgodovinska izkušnja vsega tistega morja krvi, ki ga je terjala ta napačna ideologija, kakor tudi njena v nebo vpijoča teoretska ezadostnost. Evropa se za razliko od Amerike očitno še ni uspela v celoti otresti navlake zločinskih ideologij 20. stoletja.

2. Bistvena narava Busheve politike in njegovega volilnega uspeha

Če se je torej marksistična interpretacija bušizma kot fašizma izkazala za neutemeljeno, se samo od sebe postavlja vprašanje glede prave narave tega pojava. To vprašanje si se-

Eugene Delacroix, *Arabec sedla svojega konja*. 1855, olje na platnu.
Ermitaž, St. Petersburg.

veda zastavljamo, ker nas pojav bušizma zaveda kot nekaj, o čemer se je vredno spraševati, t.j. kot nekaj (svetovnozgodovinsko) pomembnega, prelomnega. Kot točko zloma nečesa starega in vznika nečesa novega. Kaj se torej z Bushem končuje in kaj začenja?

Gotovo Bushev uspeh ne pomeni točke zloma komunizma, saj se je ta zrušil v izteku prejšnjega stoletja s sesutjem Berlinskega zidu. Prav tako ne gre za točko sesutja druge

velike ideologije 20. stoletja – fašizma – , kajti le-ta se je zlomil že leta 1945. Kaj nam torej še ostaja? Najbrž ostaja edino še zlom liberalizma: toda ne liberalizma nasploh, pač pa tiste vrste liberalizma, ki se je sesul skupaj s stolpoma Svetovnega trgovinskega centra, t.j. liberalizma brezmejne nazorske strpnosti.

Kaj je postalo očitno Američanom po 11. 9. 2001? Da Amerika kot dežela brezmejne nazorske strpnosti lahko vodi le v tragedijo,

v morje nasilja. Da je demokratična država, ki dopušča razraščanje izrazito nestrpne in nedemokratične miselnosti (npr. muslimanstva) med posameznimi skupinami znotraj nje, obsojena na to, da postane sama prostor nasilja in nestrpnosti. Amerika je samouničujoči značaj brezmejnega nazorske strpnosti prepoznala kot pogubnega in se je z Bushem od nje začela odvrnati. Toda ta odklon je ne more odnašati proč od liberalizma in demokracije v neko preživeto obliko avtoritarne vladavine, pač pa jo vrača k pravemu, izvirnemu bistvu liberalnega pojmovanja strpnosti, kakršnega je leta 1685 formuliral duhovni oče ameriške ustave, angleški filozof John Locke v svojem *Pismu o toleranci*: država je lahko strpna samo, če je strpna do strpnih, a obenem nestrpna do nestrpnih.¹⁰ Nestrpna do vseh tistih, ki mislijo, delajo ali govorijo v podporo nestrpnosti do strpnih in demokratičnih ljudi. Takšno pojmovanje strpnosti je osnova demokracije, saj šele omogoča, da se ljudje demokratično odločajo, t.j. ne pod pritiskom takšnih ali drugačnih nestrpnežev. Liberalizem, ki zagovarja popolno nazorsko strpnost, se tako izkaže za kvazi-liberalizem. Liberalizem, ki dopušča razraščanje nestrpnih nazorov, t.j. nazorov, ki imajo v svojem programu nasilno priličevanje vseh ljudi svojemu lastnemu nazoru (kot npr. muslimanstvo, fašizem in komunizem), je dejansko uslužen tem nestrpnim nazorom samim.

Američani so se torej zavedali pasti kvaziliberalizma in prepoznali v Bushu človeka, ki ni pripravljen popuščati glede tistih osnovnih pogojev liberalne demokracije tako v notranji kot v zunanji politiki. Med temi pogoji pa spadajo po Locku:

- 1) nestrpnost do izrecno nestrpnih nazorov;
- 2) nestrpnost do nazorov, ki ščitijo ali spodbujajo nestrpne nazore.

Med slednjimi nazori pa Locke omenja še posebej ateizem, ki je v tesni povezavi z že omenjenim kvaziliberalizmom. Kdor ne ve-

ruje v Boga, ta ne more živeti moralno (kot sicer ugotavljajo tudi Spinoza, Kant in Robespierre), ne more biti zanesljiv in zaupanja vreden član demokratične družbe, saj se tak človek lahko kadar koli obrne zoper splošno strpnost in zoper demokratično sprejete dogovore v imenu svojih ozkih interesov.¹¹ Kvaziliberalizem pa je toliko povezan z ateizmom, kolikor utemeljuje svojo absolutno nazorsko strpnost na osnovi odsotnosti absolutnih vrednot, katerih temelj je seveda Absolut sam, t.j. Bog.

Busheva politika se torej zdi v svojem poudarjanju verskih načel in v uporabi sile pri uveljavljanju demokracije v svetu pravo utelešenje ne fašizma ali avtoritarnosti, pač pa prvobitne Lockove liberalne zamisli. Z vsem tem je tesno povezano tudi Bushevo poudarjanje vrednot družine in domovine, saj sta zdravo družinsko življenje in domovinski čut prav tako kot vera v Boga bistvena pogoja demokracije. Skupna vera v Boga je namreč pogoj demokracije, ker vnaša vzajemno zaupanje v demokratično skupnost, brez katere taka skupnost, ki temelji na konsenzu in dogovoru, ne more dobro delovati. Skupni domovinski čut takšno zaupanje še bolj utrdi v gonski podlagi človeka. Družinska izkušnja pa je ravno naravna podlaga domovinskega čuta, saj je domovino možno razumeti le kot razširjeno družino, kot rod oz. na-rod.¹²

Pri vsem tem, nas ne sme čuditi, da je Amerikancem uspel ta politični preboj iz kvaziliberalizma v pravi liberalizem, Evropejcem pa še ne. Evropa je s svojo totalitarno preteklostjo in predvsem s svojo še trajajočo strpnostjo do nestrpne marksistične ideologije zaenkrat še nezmožna preboja v pristni (lockovski) liberalizem.

Obenem pa se moramo zavedati, da uspeh pravega liberalizma v Ameriki ni slučajen pojav, pač pa svetovnozgodovinska nujnost, ki je tesno povezana z nakazanim družbeno-ekonomskim razvojem sveta. Če je res, da, ka-

kor smo pokazali, se zgodovina razvija v smeri globalnega zrelega kapitalizma v smislu svetovnega razmaha demokratične družbe srednjega sloja, je potem tudi nujno, da se v svetu (in sicer najprej v najbolj razvitem delu sveta, t.j. v ZDA) razvije temu ustrezna zrela in pristna oblika liberalizma. Lockovski, v Bogu, zaupanju in pravi strpnosti utemeljeni liberalizem se torej kaže kot Smoter, kot Eshaton svetovne zgodovine.

Sklep: Naloga Slovencev v novem svetovnozgodovinskem položaju

Slovenci moramo s ponosom gledati na svetovnozgodovinsko naprednost ZDA, saj so le-te osnovane na naši izvorni karantanski demokratičnosti. Znano je namreč, da je Thomas Jefferson pri snovanju *Deklaracije o neodvisnosti* imel pred očmi prav našo starodavno demokratično ureditev, ki je najstarejša znana državno-demokratična ureditev nasploh. Grška demokracija je namreč bila le mestna in ne državna demokracija.

To, kar je torej lahko vir našega upravičenega ponosa, pa pomeni za nas obenem tudi veliko obvezo: v moči naše izvorne in edinstvene povezave z ZDA, smo verjetno ravno mi tisti, ki smo na poseben način primerni za to, da bi v kvaziliberalno Evropo prinesli duha (našega duha), ki je v današnjih ZDA dobil svoj poln razmah: duha izvorne demokratičnosti in pristne liberalnosti.

1. Prim. Marcel Stefančič, *Busheva Amerika*, Ljubljana, 2001; *Busheva šifra*, Ljubljana, 2004; *Busheva legija*, Ljubljana, 2004; Dušan Rutar, *Globalni fašizem*, Ljubljana, 2004.
2. Prim. Eric Laurent, *Bush's Secret World. Religion, Big Business and Hidden Networks*, Cambridge, 2004, ki je po moji oceni eden izmed boljših primerkov tovrstne tuje literature o Bushu.
3. Prim. Karl Marx, *Osemnajsti Brumaire Ludvika Bonaparta*, Ljubljana, 1947.
4. »'Klasično' marksistično interpretacijo fašizma, ki je v poenostavljeni formuli postala znana kot teza o agenturi monopolnega kapitala, je v izdelani obliki podal Georgij Dimitrov na VII. Svetovnem kongresu Komunistične internacionale v Moskvi leta 1935« (Mladen Dolar, *Struktura fašističnega gospostva*, Ljubljana, 1982, 15).
5. Prim. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Penguin Books, 1992, 115 sl.
6. Prim. prav tam.
7. Prim. n. d., str. 116.
8. Prim. n. d., str. 99-100.
9. Prim. n. d., str. 101 sl.
10. John Locke, Pismo o toleranci, v: *Časopis za kritiko znanosti*, 164/165 (1994), 34 sl.
11. O veri v Boga kot temelju prosvetljene družbenosti se strinjajo vsi avtorji iz začetka liberalne misli: prim. J. Locke, n. d., str. 64; Immanuel Kant, *Kritika praktičnega uma*, 219 sl.; Baruch de Spinoza, *Etika*, III, 35 in 37; Maximilien de Robespierre, *Izbrani spisi*, Ljubljana, 1989. Ob tem bi verjetno ne bilo napačno spomniti se tudi na rek Dostojevskega: »Če Boga ni, potem je vse dovoljeno,« (prim. Fjodor Mihailovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi II*, Ljubljana, 1977, 424-425).
12. O razmerju med vero in narodnim čutom kot osnovama družbenosti najdemo pronicljive analize v delu Franca Vebra, *Filozofija*, Ljubljana, 2000, 138-141.

Jean Guitton
Moja filozofska
oporoka

Prev. Tadeja Petrovčič
 Jerina,
 Mohorjeva družba,
 Celje, 2003.

Redkokdaj imamo priložnost v rokah držati delo filozofa, ki bi posredovalo mišljenje, zgoščeno v nečem, kar je v času in kar je v večnosti. Gre za »obdobje« Guittonovih zadnjih trenutkov tuzemskega življenja, njegove smrti, pogreba in sodbe. V tem »obdobju« njegovo mišljenje, mišljenje pred smrtjo, ki odzvanja in osnuje Guittona tudi po smrti, postane preprosto – poglobljeno v to, kar je zares pomembno: odnos človeka do Boga in Boga do človeka. Vse ostalo najde svojo mero v tem. Ne zapada dolgotrajnemu in mukotrpnemu razmišljanju in dokazovanju svojih trditev, ne ubada se s podrobnostmi. To pa ne pomeni, da njegovo razmišljanje izgubi filozofsko težo. V oziru na smrt in v njeni bližini, tako pravijo, se človek »omeji« na bistveno in z bistvenim dovrši misel, ki jo je mislil celo življenje.

Vendar pa v tej preprostosti podane misli leži veliko zapletenih, bistvenih vprašanj. Guitton je človek, ki je svoje življenje podaril mišljenju krščanske misli. Bil je zaveden katoličan, stalno navzoč tako

v francoskem kot javnem življenju onkraj meja Francije. Prizadeval si je za umestitev krščanstva in katolištva v to, čemur bi lahko rekli sodobnost. Sodobnost izžareva manko Boga v človeškem svetu. Po velikih filozofskih sistemih novega veka, ki so hoteli iz človeka izpeljati vse bivajoče in ga tako postaviti na mesto Boga, se je izkazalo, da človek ni sposoben nositi takega bremena in se kaj kmalu sesuje oz. razbije na kose, ki predstavljajo posamezna področja delovanja človeškega duha. Enotnost, ki je bila navzoča v srednjeveškem mišljenju sholastike, je preveval in ohranjal Bog, ta pa je bil ob dovrstitvi novega veka razglašen za mrtvega. Enotnost je šla, človek pa v tem ni več našel svoje mere. Pojavili so se nepremostljivi prepadi med Bogom in človekom, onostranstvom in tostranstvom, vero in razumom. Guitton skuša premostiti te nepremostljive prepade, *diafore*, ki človeškega duha trgajo na kose. Zaveda se, da je premostitev možna samo na polju sproščenega, odprtega odnosa med Bogom in človekom. Šele na podlagi tega začne človek združevati različna področja svojega duha. Ta se združijo v načinu njegove biti, v njegovi eksistenci, ki pride do izraza oz. se dovrši in prečiščeno zgosti v trenutkih pred njegovo smrtjo. Bog ne sprašuje po tem ali onem področju člo-

veškega duha, vpraša pa po načinu njegovega (krščanskega) življenja.

Glede na to, da je Guitton živel bolj ali manj zgledno krščansko življenje, bi kdo mislil, da se je njegova misel končno dovršila v ne-dvomnem, jasnem vedenju o sebi, o zadevah *tukaj*, Bogu in zadevah *onkraj*. Toda v svoji knjigi Guitton priča ravno nasprotno. Navdajajo ga dvomi o vsem tem. A to niso dvomi, ki bi pristali v nedovršeni skepsi, ki ne dvomi o sebi, s tem pa človeka bega in mu jemlje njegove mere v odnosu z Bogom, ampak je govor o dvomu, ki dvomi o sebi in s tem poraja gotovost. Toda nekaj oz. nekdo mora zasejati v človeka nemir takšnega dvoma. V Guittonovi knjigi stori to nenavadni obiskovalec, ki umirajočega obišče, in slednji pristane na pogovor z njim. Ta obiskovalec je Lucifer, ki po svoji stari navadi nosi namesto luči temo. Guitton izkoristi to temo, da bi se utrdil v odnosu do Boga. Postavi se v nekakšno točko nič, iz katere naj bi še zadnjikrat utrdil in potrdil ta odnos. Gre namreč za njegovo odrešenje in pripraviti se mora na sodbo, ki ga čaka. Vselej je namreč tako, da človek išče Boga ravno zato, ker ga je že našel. Pred njegovo smrtjo se pri njem zvrstijo veliki ljudje, ki so bistveno vplivali nanj. Najprej pride Pascal. Vprašuje ga po razlogih za verovanje v Boga,

sledi Bergson, čigar učenec je bil. Ta hoče vedeti, zakaj je kristjan. Končno pride k njemu papež Pavel VI, ki ga vpraša, zakaj je katoličan. Vsem tem navede svoje razloge in jih utemelji. To kaže na nujnost njegove zbranosti v celoto, ki jo bo na svoj sodni dan predložil Kristusu v razsodbo. Najti mora Boga, vzpostaviti odnos do njega in sekundo pred smrtjo pripeljati odnos do svojega vrhunca in dopolnitve z besedami priznanja njegove ljubezni do Boga. Potem umre. Kmalu zatem se znajde na svojem pogrebu, kjer mora biti, da bi slišal, kako so drugi gledali nanj in način njegovega življenja. Dobi resničnejšo podobo o tem, kaj je v javnem življenju pomenil in kakšno podobo je kazal. Ob tem se zaplete v pogovor z nekaterimi zanimivimi osebnostmi. Kramlja z de Gaullom, Sokratom, Blondelom – francoskim filozofom 20. stoletja, Dantem, svojo ženo in drugimi. Kramlja o zlu, o nesmrtnosti človeške duše, o lepoti in poeziji, ter v tem išče in odkriva svojo življenjsko držo. Boga je našel, s tem tudi sebe v odnosu do njega. Sedaj pridejo na vrsto vprašanja, katerih odgovori najdejo svojo mero v tem odnosu. V odgovarjanju Guitton še naprej razkriva sebe. Poleg tega smo priča zanimivemu, njemu lastnemu načinu razmišljanja, ki temelji in izhaja iz protislo-

vij. Zlo in pekel sta npr. zato, ker je Bog.

Proti koncu pogrebne maše se mu znova pridruži tisti nenavadni obiskovalec, kateri mu je prej služil za potrditev lastnih nazorov in življenjske držbe. Sedaj je zadeva drugačna. Lucifer ga spomni na nekaj trenutkov v njegovem življenju, ko je zavestno govoril proti Bogu, proti krščanstvu,... skratka proti vsemu, v čemer se je prej potrjeval. Spravi ga na kolena, v nezavest. Želi, da bi zasovražil Boga, da bi okusil slast sovražstva, slast, ki izhaja iz tega, da ga bo Bog premagal, ker je močnejši. Guittona razbije na kosce; zruši njegovo življenjsko delo poenotitve človeka v celoto – pripelje ga do tega, da ne ve več, kdo je. Njemu samemu ga izgubi oz. pogubi.

Končno stoji v sodni dvorani, kjer mu sodi Kristus, pred njim stoji sv. Peter s ključi nebeškega kraljestva, pa Janez evangelist, njegov zavetnik, zanj pa posredujeta sv. Terezija iz Lisieuxa, katera je pred njegovo poslala k njemu izpraševalce, in Pavel VI. Toži ga angel, njegova razbremenilna priča pa je predsednik Francois Mitterand, njegov učenec. Sodni zbor zahteva od njega priznanje tega, kar je v resnici: filozof in grešnik; slednje je pravzaprav vzrok sodišča. Guitton spozna, da mora odvreči masko in biti iskren. Skupaj z Mitterandom ponovita pred sodiščem njun

zadnji pogovor, ki je tekel o najpomembnejših stvareh človeške usode. V tem pogovoru smo priča najglobljemu odsevu Guittonovega življenja. Zajema vsa področja človeškega duha: Boga, pekel, politiko, moralo, svobodo, vprašanje biti in niča, dobrega in zla, nesmrtnosti... Pogovor je dolg, Guitton pa ima rad preproste in jasne stvari. Zato sv. Terezija prebere nekaj besed, za katere Guitton ve, da so njegove zadnje, besede, ki jih je napisal Ruysbroek Čudoviti. Sodna dvorana po teh besedah utihne, celo obnemi, saj Kristus izreče sodbo.

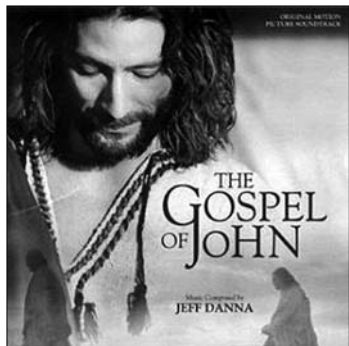
Moja filozofska oporoka je knjiga o delu in celoti. Je knjiga o bistvu in preprostosti. O filozofiji, ki je pouk o smrti. Je knjiga o človeku kot človeku v načinu njegove biti. In knjiga o meri človeka in njegovem smislu. Guitton spozna, da je človek zares *človek* šele, ko je z roko v roki z Bogom. Prepad je premoščen, most pa sta tako Bog kot on sam.

Človek zajema Boga in Bog zajema človeka. Dvoje sta in dvoje bosta ostala večno, pa vendarle sta tudi eno. Povezava, most je ravno knjiga, ki je Guittonovo življenje. Ne konča se pri smrti, konča se pri sodbi.

Matjaž Feguš

**Sedem Jezusovih
čudežev**
(**The Gospel of John,**
ZDA 2003)

režiser Philip Saville.

Nemalo zatem, ko je film *Kristusovo trpljenje* (*The Passion of the Christ*) zapustil velika platna naših kinocentrov, je bil na spored uvrščen nov film z biblično vsebino – *Sedem Jezusovih čudežev* (*The Gospel of John*). Svetovno premiero je sicer doživel že v lanskem septembru, torej kar pol leta pred *Kristusovim trpljenjem*, vendar pa že v njegovi senci. S tem v zvezi se nehote zastavlja več vprašanj in pomislekov: zakaj filma nismo videli že prej, če je minilo že dobro leto od njegove premiere? Je njegovi uvrstitvi na spored kinematografov botroval izkupiček *Kristusovega trpljenja*? Naj bi potemtakem tudi pri nas šlo za spregledano tržno nišo in je *Sedem Jezusovih čudežev* samo preizkus, kako se odziva slovenska populacija vernih? Vsaj z enega

vidika bi lahko z veliko gotovostjo trdili, da ne gre za tovrsten poizkus; če bi namreč distributer ali pa predvajalec želela kaj iz filma »potegniti«, bi moralo biti oglaševanje filma boljše zastavljeno. Dejansko pa smo bili priče intenzivno malomarni oglaševalski promociji: osrednja slovenska revija o filmu ga namreč niti omenila, prav tako pa dva dni pred premiero filma o njem ni bilo duha ne sluha na Kolosejevi spletni strani; vse kaže, da je distributer največ računal na medijsko premiero, ki jo je izpeljal v sodelovanju z Radiem Ognjišče.

Temeljno vprašanje, ki se zastavi prenekateremu gledalcu, pa je gotovo vezano na naslov filma; natančneje na njegov slovenski prevod. Zakaj niso izvirnega naslova *The Gospel of John* preprosto dobesedno prevedli? Bi *Evangelij po Janezu* bilo preveč nezanimivo in premalo ekstravagantno in privlačno? Ali pa bi zvenelo preveč cerkveno, skorajda za kakšno zatohlo zakristijo? Naslov *Sedem Jezusovih čudežev* je gotovo bolj zanimiv, privlačen, celo misteriozen. Nekdo bo ob njem pomislil na novo verzijo *Kristusovega trpljenja*, drugi si bo predstavljal protifilm, morda bo kak kristjan v njem celo videl teorijo zarote in si mislil, da so pokvarjeni umi že našli nekaj heretičnega za protiutež *Gibosonovi* uspešnici. V resni-

ci pa nič od tega ne drži. Gre namreč za dosledno filmsko upodobitev celotnega Janezovega evangelija, sicer ne po znanstvenem prevodu, ampak temelji na angleškem prevodu *The Good News Bible*, za katerega je značilna preprostejša govorica. Vsekakor pa je dokaj verodostojna filmska inačica evangelija, ki je namenjena predvsem tistim, ki verjetno nikoli niso ali pa tudi ne bodo naenkrat prebrali celotnega Janezovega evangelija. Tako je po zaslugi Visual Bible International beseda postala film. Ta svetovna krščanska družba, s sedežem v Kanadi, ima namreč ekskluzivne pravice za snemanje, produkcijo in prodajo svetopisemskih filmov, dobesedno posnetih po knjigah Stare in Nove zaveze. Njena filmska produkcija je zato usmerjena k čimbolj dosledni integraciji svetopisemskih del, pri tem pa ji intenzivno svetuje in pomaga tudi strokovna ekipa vodilnih teologov. Glavni namen, ki ga pri snemanju in produkciji filmov odkrito priznavajo pri Visual Bible International, je dobesedna upodobitev evangelija. In tega so se res lotili (na trenutke morda preveč, tu in tam pa celo premalo) dobesedno. Družba je leta 1997 že posnela *Evangelij po Mateju*, *Evangelij po Marku* pa je trenutno v fazi produkcije. Pri Visual Bible International skušajo pridobiti najboljše

igralce z odrskih desk v Kanadi in Veliki Britaniji. Morda so za naša ušesa, navajena predvsem hollywoodskih zvezdnikov, premalo zveneča imena, vendar pa pri Visual Bible International zatrjujejo, da v filmu *Sedem Jezusovih čudežev* nastopa odlično izbrana mednarodna igralska ekipa, tudi iz Royal Shakespeare Company in od drugod. Med vidnejšimi sta pripovedovalec *Christopher Plummer* in *Henry Ian Cusick*, ki je upodobil Jezusa kot zrelega in dinamičnega moškega, z na trenutke rahlo hipijevskim obnašanjem. Po drugi strani pa so nekateri liki uprizorjeni rahlo teatralično in izumetničeno, še posebno lik Jezusove matere Marije, ki bolj spominja na fino angleško damo v svojih srednjih šestdesetih, čeprav naj bi jih imela okoli petinštirideset. Vendar filmu marsikdo očita ravno izbor gledaliških igralcev, ki naj bi po njihovem mnenju bili odlični gledališki igralci, še zdaleč pa ne filmski in naj bi zato v filmu učinkovali nenaravno, celo zelo izumetničeno. Te kritike pa so usmerjene predvsem na upodobitve apostolov. Toda, ali res problem izumetničenosti in togosti upodobitve nekaterih likov izvira iz izbora predvsem gledaliških igralcev ali je vse skupaj rezultat prisile, ki zaradi dobesedne uprizoritve evangeljskega besedila napravi lahko še tako

dobro igro povsem izumetničeno, saj je igralec rigidno zavezan črtici besedila, pri čemer dejansko ne zmore razviti in izraziti celostne podobe svojega lika?

Če že sprejmemo, da je moral film pri nas dobiti nov naslov, je *Sedem Jezusovih čudežev* vsekakor neprimeren. Čudežev ozdravljenja obsedenih in gobavih v Janezovem evangeliju ni. Resda prvi del Janezovega evangelija (knjiga znamenj) opisuje čudežne dogodke, ki služijo predvsem kot izhodišče Jezusovemu nauku (prim. sleporojeni Jn 9,8-34), vendar jih Janez dosledno imenuje *znamenje* (shmeion) in ne čudeži, samo enkrat uporabi kombinacijo obeh izrazov *znamenja in čudeži* (4,48). Znamenjem navadno sledijo dolga pojasnila v obliki pogovora ali samostojnega govora. Znamenje kaže preko sebe. Jezusovo oznanilo povzroča več kot zgolj čudenje, njegova dela so znamenje najgloblje resničnosti, ki želijo voditi k srečanju z Očetom; znamenja kažejo preko dogodka na osebo in na dostojanstvo in skrivnost te osebe. Za vstop v znamenje je potrebna *vera*. To pa je tudi končni cilj znamenj in evangelija kot celote; le-ta je bil »zapisan, da bi vi verovali, da je Jezus Mesija, Božji Sin, in da bi s tem, da verujete, imeli življenje v njegovem imenu« (20,31).

Medtem ko je znamenje usmerjeno na nekaj drugega in se ne ustavlja v samem sebi, je *simbol* že sam na sebi razodetje neke skrite realnosti in je navzočnost tega, kar predstavlja. Simbol prinaša neko novo, analogno relacijo. Pri Janezovem evangeliju je ta globlji pomen skrit pod površjem njegovega jezika in načina predstavljanja. Da lahko pridemo do tega globljega simbolnega pomena, je potrebno celostno branje, ki zajema branje na treh ravneh: prva je literarna raven, ki predstavlja *zgodovinski dogodek*, kjer smo pozorni na samo zgodbo. Na drugi stopnji beremo pripoved v obzoru *biblično odrešenijske terminologije* in simbolike, ki privede do globljega razumevanja. Tretja stopnja pa je prepoznavanje *odrešenijske sedanjosti*. Janez se zaveda, da je do tako stopnjevane razumevanja dogodkov mogoče priti šele v luči velikonočne skrivnosti.

Janezov simbolizem se pogosto povezuje z ironijo in dvoumnostjo, ki sta zelo pomembni izrazni značilnosti četrtega evangelija. Jezusovi nasprotniki in tudi učenci se praviloma ne zavedajo, da njegove besede lahko pomenijo čisto nekaj drugega kot to, kar razberemo po črki. Vendar pa le izkustvo Duha, »naslonjenost na Jezusovo srce«, omogoča približevanje temu smislu Janezovega besedila.

Janezov evangelij je nastal v obdobju, ko se je že močno izoblikovala ločnica med kristjani in pravovernimi Judi. Prav zato evangelij močno preveva intenzivno razlikovanje med krščanstvom in judovstvom, v čemer bi lahko marsikdo videl tudi kal antisemitizma. Pri tem je zanimivo, da je kljub močnim iztočnicam, ki bi lahko služile za kritiko antisemitistične usmerjenosti filma, na to sploh ni nihče opozoril, medtem ko so kritiki *Gibsonovega Kristusovega trpljenja* filmu očitali prav to, četudi je v njem neprimerno manj takih iztočnic. Je bila potemtakem kritika, usmerjena na *Gibsona*, del medijskega linča ali zgolj odlično zasnovana oglaševalska poteza? Če gremo še korak naprej: proti antisemitizmu govori tudi dejstvo, da je *Sedem Jezusovih čudežev* v pretežni meri financiral premožen kanadski Jud.

Evangelist Janez opisuje Jezusa kot potujočega učitelja, ki prihaja med ljudi bolj s poučevanjem svojega nauka kot pa z mogočnimi deli. Ostali evangelisti opisujejo Jezusovo javno delovanje kot dolgo galilejsko obdobje, ki mu je na koncu sledilo potovanje proti Judeji in nazadnje kratko bivanje v Jeruzalemu, Janez pa poroča o Jezusovih pogostih obiskih Jeruzalema in o njegovem dolgem bivanju v Judeji. Tudi ne omenja samo

enega praznovanje judovske pashe kot ostali evangelisti, ampak tri, kar torej pomeni, da je po Janezu Jezus javno deloval več kot dve leti. Poleg tega pri Janezu nimamo pripovedi o postavitvi evharistije med zadnjo večerjo. Janez tudi poroča samo o sedmih Jezusovih znamenjih (čudežih), ostali evangelisti pa o devetindvajsetih. Štirje čudeži so opisani samo pri njem: svatba v Kani, ozdravljenje v kopeli Betesdi, ozdravljenje sleporojenega in obuditev Lazarja. Medtem ko ostali trije evangeliji vsebujejo pretežno kratke pripovedne enote, zbirke izrekov in poročil o čudežih, opisuje Janez le omejen izbor dogodkov, ki pa so obširneje opisani in jih delimo na pripovedi in govore, pri čemer je glavno vodilo pripovedovanja odkrivanje Jezusovega božanstva, saj Janez zgodovinske dogodke pripoveduje na tak način, da lahko bralec v njih odkriva presežnostni pomen. Prav zaradi tega sloga in načina pisanja je bilo Janezov evangelij v primerjavi z ostalimi toliko težje spraviti na film.

Prav v tem vidijo nekateri kritiki filma njegovo šibko točko: ker Janezov evangelij ni zgodovinska kronika Jezusovega življenja, ampak predvsem teološka refleksija tega, izražena predvsem s simbolizmom, je rigoristično posnemanje besedila neprimerno.

Evangelij je namreč Janezova teološka interpretacija Jezusovega življenja, poučevanja in delovanja, ki potemtakem ne more biti s simbolne ravni brutalno prenesena na konkreten nivo in bi prav zaradi tega morala ostati na simbolični ravni. Torej bi imeli nekakšno režiserjevo interpretacijo Janezove interpretacije Jezusa. Vendar pa je to že zelo daleč od temeljnih smernic, ki so si jih zadali pri Visual Bible International, in sicer da bodo svetopisemsko besedilo dobesedno prenesli na film.

Če potemtakem sprejmemo to zahtevo, moramo slednjič priznati, da bi bil film lahko še bolj dolgočasen, kot je. Tisti, ki so to temeljno načelo spregledali, so na račun filma ostro zabavljali: če je Bog ob gledanju *Kristusovega trpljenja* jokal, je ob *Sedmih Jezusovih čudežih* gotovo zaspal. Vendar če upoštevamo načelo ustvarjalcev, moramo ves čas na film gledati s tega zornega kota. Tako lahko gledamo na film v povsem drugi luči. Film bi lahko zaradi dolgih Jezusovih govorov razvodenel in postal dolgočasen, vendar je ostal kljub triurnemu trajanju dinamičen in zanimiv, ne da bi pri tem odstopil od izvirne predloge. Vsekakor je treba priznati, da režiser *Philip Saville* ni zapadel v nobeno skrajnost in mu je uspelo ohraniti pravšnjo mero, tako da je film zvest iz-

virniku, hkrati pa še vedno dovolj dinamičen in močno sporočilen. Ker pa je narava evangelija takšna, da ne temelji na »akciji«, se lahko gledalcu slednjič zazdi, da je Jezus kaj malo delal in je predvsem veliko govoril, pri čemer se je skoraj vsak njegov stavek začel: »Resnično, resnično povem vam...«.

Prizore iz templja in narave so posneli v Španiji, studijske prizore pa v Veliki Britaniji. Vsekakor velja pripomniti, da so ustvarjalci dali premalo poudarka na pristno posnemanje svetopisemskih pokrajin: tako je obala Genezareškega jezera podobna prostranemu oceanu, čeprav bi se

moralo na drugi strani že videti kopno. Da o grozi gorsstva, ki uprizarja Kalvarijo, sploh ne govorimo. Po tej plati film gotovo šepa in se lahko upravičeno pridružimo trditvi slovenskega komisarja za Sveto deželo: »In ni imel dolarja, da bi en samcat posnetek Galileje našel.«

Edina zares problematična napaka, ki si jo je režiser po nepotrebnem privoščil v svoji umetniški in ustvarjalni svobodi, pa je Marija Magdalena. Ta je namreč prisotna na zadnji večerji vse do Jezusove aretacije v Getsemaniju. Njena prisotnost je najbolj sporna v delu, ko Jezus proti koncu svojega pashalnega go-

vora začne tolažiti apostole. V tem delu je simbolično nakazano njihovo duhovniško posvečenje, katerega je deležna tudi Marija Magdalena. Verjetno malce prehuda »napaka« za film, ki naj bi sicer dosledno sledil evangelijskemu besedilu.

Vendar pa je treba kljub naštetim napakam in pomanjkljivostim nenazadnje filmu priznati kakovost z vidika dobesedne filmske upodobitve evangelija. Predvsem je film *Sedem Jezusovih čudežev* enkraten in zelo kvaliteten prispevek v vrsti svetopisemskih filmskih stvaritev.

dr. Maksimilijan Matjaž
Andraž Arko OFM

Naročilnica za **tretji dan**

Ime in priimek ali ime ustanove

Naslov

Pošta

Telefon

E-pošta

Imam status študenta (obkroži): DA NE

Naročam __ izvodov revije Tretji dan.
Naročnino bom poravnal po prejemu položnice.

Kraj in datum

Podpis

Naročilnico pošljite na naslov: Tretji dan, Jurčičev trg 2, 1000 Ljubljana